

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA'NIN DÎVÂN-I BAHÂR-I
EFKÂR'INDA SOSYAL HAYATIN İZLERİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ali YILDIRIM

HAZIRLAYAN

Gül Nihal KUL

ELAĞİĞ-2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA'NIN DÎVÂN-I BAHÂR-I EFKÂR'INDA
SOSYAL HAYATIN İZLERİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ali YILDIRIM

HAZIRLAYAN

Gül Nihal KUL

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1- Prof. Dr. Emür CEYLAN
- 2- Prof. Dr. Ali YILDIRIM
- 3- Prof. Dr. Behir SELÇUK
- 4- Doç. Dr. Ahmet DOĞAN
- 5- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ULUCA

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Keçecizâde İzzet Molla'nın Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr'ında Sosyal Hayatın İzleri****Gül Nihal KUL****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ- 2019, Sayfa: XVII + 242**

Keçecizâde İzzet Molla, XIX. yüzyılın başlarında yaşamış, döneme eserleriyle katkı sunmuş önemli bir şair, devlet adamıdır. Kaynaklarda Şeyh Gâlib'den sonra klasik Türk şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilen İzzet Molla, eski gücünü kaybetmiş klasik Türk şiirinin dış formuna bağlılığını sürdürmüş olsa da şiire kendine özgü farklılıklar ve yenilikler kazandırabilmiş velûd bir şairdir.

Osmanlı Devleti'nin hem edebî hem siyasi arenada en buhranlı döneminde yaşayan şair, dönemin siyasi olaylarına ve sosyal yaşantısına kayıtsız kalamamış, özellikle en hacimli eseri olan Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr'da III. Selim ve II. Mahmud'un saltanat yıllarına tekabül eden süre içerisinde başta İstanbul olmak üzere İmparatorluk sınırları içinde ve dışında dönemin siyasi, askerî ve kültürel faaliyetlerine, mimarî, mali ve idari yapısına ait tüm detayları beyit beyit eserlerinde işleyerek tarih bilimine katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Keçecizâde İzzet Molla, XIX. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri, Sosyal Hayat.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

The Traces of Social Life in Keçecizâde İzzet Molla's Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr

Gül Nihal KUL

The University Of Fırat

The Institute Of Social Sciences

The Department of Turkish Language and Literature

Elazığ- 2019, Page: XVII+ 242

Keçecizâde İzzet Molla, lived in early years of XIXth century, contributed to the period with his work is an important poet and statesman. Even if İzzet Molla, accepted as the last great representative of classical Turkish poetry after Şeyh Gâlib maintains his loyalty to the external form of classical Turkish poetry, he is an efficient poet able to bring unique differences and innovations to poetry.

The poet, who lived in the most troubled period of the Ottoman States both literary and political, didn't remain reckless to the political events and social life of the period, he also contributed to the history science by examining all details about political, military and cultural activities and architectural, financial and governmental structure within and outside the imperial borders especially in İstanbul within the reign of III. Selim and II. Mahmud especially in his most comprehensive work Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr.

Key Words: Keçecizâde İzzet Molla, Classical Turkish Poetry of XIX th Century, Social Life.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	XIII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR	XVII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÖNEMİN SİYASÎ VE SOSYAL OLAYLARININ DÎVÂN-I BAHÂR-I EFKÂR'A YANSIMALARI	27
1.1. II. Mahmud Dönemi.....	27
1.2. II. Mahmud Dönemi Reformları	28
1.2.1. Toplumsal Reformlar	28
1.2.1.1. Kıyafet Reformu/Fes Kullanımı	28
1.2.1.2. Osmanlı Basın Hayatının Başlangıcı/ Gazetecilik	32
1.2.1.3. II. Mahmud'un Devlet Dairelerine Portresini Astırması.....	33
1.2.2. Askerî Reformlar ve Olaylar	34
1.2.2.1. Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması /Vak'a-i Hayriyye	34
1.2.2.2. 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması	39
1.2.2.3. Üç Anbarlı Savaş Gemisi/Mahmudiye.....	41
1.2.2.4. Haremeyn'in Vehhabîler'den Temizlenmesi	42
1.2.3. Mali Reformlar	43
1.2.3.1. Paranın Değerinin Düşürülmesi	43
1.2.3.2. Yüksek Enflasyon Değerleri	45
1.2.3.3. Tımar Sisteminin Kaldırılması	47

1.2.3.4. Gümüş Yasağı	48
1.3. II. Mahmud Dönemi Toplumsal Olaylar, Doğal Afetler	50
1.3.1. Antep ve Halep Depremi.....	50
1.3.2.Mısır Çarşısı Yangını	51
1.3.3. Av Yasağı.....	52
1.3.4. İçki Yasağı	53
1.3.5. Milliyetçilik Fikirlerinin Sebep Olduğu İsyanlar	56
1.4. II. Mahmud Dönemi Siyasi Hareketlilik, Atamalar ve Terfiler	60
1.4.1. Râkım Efendi'nin Anadolu Kazaskerliğine Yükselmesi	60
1.4.2. Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi	61
1.4.3. Mekkîzâde Mustafâ 'Âsım Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi	61
1.4.4. Mehmed Selim Sırrı Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi	62
1.4.5. Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi.....	63
1.4.6. Koca Hüsrev Paşa'nın Kaptan-ı Deryâlığa Getirilmesi	64
1.4.7. Kadızâde Mehmed Tahir Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi.....	65
1.4.8. Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın Sadrazamlığa Getirilmesi.....	66
1.4.9. İran'dan İstanbul'a Sefir Gelmesi	66
1.4.10. Hüseyin Recep Hüsni Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesine Şeyh Yapılması.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÖNEMİN MİMARÎ YAPILANMASININ DÎVÂN-I BAHÂR-I EFKÂR'A YANSIMALARI	68
2.1. Sivil Mimarî.....	68
2.1.1. Eğitim Kurumları	68
2.1.1.1. Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebinin Açılması	68
2.1.1.2. Âtîf Efendi Kütüphanesi.....	70
2.1.1.3. Galata Kütüphanesi	71

2.1.1.4. II. Mahmud Sıbyan Mektebi/ Hamid-i Evvel Camii Sıbyan Mektebi	72
2.1.2. Kasr ve Kâşâneler	73
2.1.2.1. Beşiktaş Sahil Sarayı	73
2.1.2.2. Topkapı Sarayı	75
2.1.2.3. Saray-ı Cedîde-i Âmire'de/Topkapı Sarayı'nda Dîvânânenin Yenilenmesi.....	76
2.1.2.4. Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı	79
2.1.2.5. Alay Köşkü.....	81
2.1.2.6. Sürûrâbâd Köşkü	82
2.1.2.7. Galata Sarayı	83
2.1.2.8. Tersâne-i 'Âmire Dîvânânesi	86
2.1.2.9. Dikilitaş	88
2.2. Dinî Mimarî.....	89
2.2.1. Camiler.....	89
2.2.1.1. Tersâne Dîvânânesi'ne Yapılan Camii.....	89
2.2.1.2. Tophane/Nusretiye Camii'nin İnşa Edilmesi	91
2.2.1.3. Osman Ağa Camii	92
2.2.1.4. Beylerbeyi Camii.....	93
2.2.2. Tekkeler.....	96
2.2.2.1. Hz. Mevlânâ Külliyesi'nde Kubbe-i Hadrâ'nın Yenilenmesi	96
2.2.2.2. Yenikapı Mevlevîhânesinin Yenilenme Çalışmaları.....	97
2.2.2.3. Okmeydanı Tekkesi'nin Yenilenmesi	99
2.2.2.4. Emir Buhari Tekkesinin Yenilenmesi	101
2.2.2.5. Bektaşî Dergâhının Tamir Edilmesi	102
2.2.2.6. Hasîrîzâde Tekkesi	103
2.2.2.7. Cemâleddîn-i Uşşâkî Türbesi'nin Yenilenmesi	104

2.2.2.8. Aşçı Dede Türbesi'nin İnşası	105
2.2.3. Mescid-i Aksâ'nın Yenilenmesi.....	105
2.2.4. Hırka-i Şerîfe Odasının Yenilenmesi	106
2.3. Su Mimarîsi	108
2.3.1. Bendler	108
2.3.1.1. Belgrad Köyüne Yapılan Kirazlı Bend	108
2.3.1.2. Kırkçeşme Maksemi'nin Yenilenmesi	111
2.3.2. Çeşme ve Sebiller.....	113
2.3.2.1. Nakşidil Vâlide Sultan Sebili	113
2.3.2.2. Ayrılık Çeşmesi.....	115
2.3.2.3. Kadırga Limanı Yakınlarındaki Tarihî Çeşme	116
2.3.2.4. Tophane/Nusretiye Sebili	116
2.3.2.5. Galata Sarayı Çeşmesi.....	117
2.3.2.6. Hazînedâr Usta Çeşmesi.....	118
2.3.2.7. Berberbaşı Ali Efendi Meydan Çeşmesi	118
2.4. Askerî Mimarî	119
2.4.1. Azadlu Bârûthânesi'nin Yenilenmesi	119
2.4.2. Bârûthâne-i 'Âmire'ye Kale Yapılması	122
2.4.3. Ağa Kapısı'nın Yenilenmesi	124
2.4.4. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi	125
2.4.5. Varna Kalesi.....	126
2.4.6. Nara Burnu Tabyası'nın Yenilenmesi.....	128
2.4.7. Çamburnu/Çamlıburun Tabyası'nın İnşa Edilmesi.....	129
2.4.8. Bigalı Tabyası'nın İnşa Edilmesi	130
2.4.9. Değirmenburnu Tabyası'nın İnşa Edilmesi	131
2.4.10. Çimenlik Tabyası'nın İnşa Edilmesi	132

2.4.11. Tersâne-i ‘Âmire’nin Arpa Ambarının Yenilenmesi	133
2.4.12. Selimiye Kışlası	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ÇEŞİTLİ ÂDET, İNANIŞ, DAVRANIŞ BİÇİMLERİ VE GÜNLÜK

HAYATTAN SAHNELER.....	137
3.1. Giyim Kuşamla İlgili Unsurlar	137
3.1.1. Kumaşlara Damga Vurulması	137
3.1.2. Destara Çiçek Takma	138
3.1.3. Kullanılan Kumaş Çeşitleri ve Giysiler	139
3.1.3.1. Bürümcük Kumaştan Elbiseler.....	139
3.1.3.2. Gül Renkli Kumaşlar.....	140
3.2. Evlilikle İlgili Âdetler.....	141
3.2.1. Gergef İşlemek	141
3.2.2. Yüz Görümlüğü.....	141
3.2.3. İç Güveyi Gelmek	142
3.2.4. Gelin–Görümce/Kaynana Çekişmesi	143
3.3. Dinî İnanış, Âdet ve Uygulamalar	144
3.3.1. Vaizlerin Kapı Kapı Dolaşarak Para Toplaması	144
3.3.2. Muska Yazımı	145
3.3.3. Hac Vazifesinin Belirli Bir Zamanda Yapılması	146
3.3.4. Yağmur Duasına Çıkma	147
3.3.5. Dua Motifi Olarak Baş Açma	148
3.4. Doğumlar, Ölüm, Bunlarla İlgili Âdet ve İnanışlar	149
3.4.1. Doğumlar ve Şenlikler	149
3.4.1.1.Hanedan Halkının Doğumları ve Onlara Düzenlenen Şenlikler	149
3.4.2.Cezalar, Ölüm, Ölümle İlgili Âdet ve İnanışlar.....	152

3.4.2.1. Hanedan Halkının Ölümüne Düşülen Tarihler	152
3.4.2.2. Aile Fertleri ve Yakınlarının Ölümüne Düşülen Tarihler	157
3.4.2.3. Devrin Önemli Şahsiyetlerinin Ölümüne Düşülen Tarihler	162
3.4.2.4. Deli Balı Zehirlenmesi ile Ölüm	172
3.4.2.5. Yılan Isırığı İle Ölüm	173
3.4.3. Ölüm Sonrası Matem Tutma	173
3.5. Yol ve Yolculukla İlgili İnanış ve Uygulamalar	174
3.5.1. Yol Kesen Haramiler	174
3.5.2. Yıldızlara Bakarak Yön Bulmak	174
3.6. Yeme- İçme İle İlgili Unsurlar	175
3.6.1. Şerbet	175
3.6.2. Tarhana ve Elmasiye	176
3.6.3. Kadayıf/Baklava	177
3.6.4. Un Helvası	178
3.6.5. İncir	178
3.6.6. Pilav ve Zerde	178
3.7. Ticari Hayatla İlgili Unsurlar	179
3.7.1. Teraziye Hile Karıştırmak	179
3.7.2. Sarrafa Rehin Bırakmak	180
3.7.3. Seyyar Satıcılık	181
3.8. Diğer İnanış, Uygulama, Âdet ve Ritüeller	185
3.8.1. Deli Taşlama	185
3.8.2. Halk Bilgisine Dayalı Hava Tahmininde Bulunma	186
3.8.3. İmsâkiyye Hazırlamak	187
3.8.4. Misafir Karşılama ve Ağırılama	188
3.8.5. Kızıl elma Ülküsü	188

3.9.Günlük Hayattan Sahneler.....	189
3.9.1. İstanbul Boğazı'nın Donması.....	189
3.9.2. Sokak Çocuklarının Hırsızlık Yapması.....	190
3.9.3. Hava Sıcaklığına Uygun Giyinme	190
3.9.4. Turnaların Göç Etmesi	191
3.9.5. Kıtlık- Kuraklık Yaşanması	192
3.9.6. Ramazan Hilalini Gözetleme	192
3.9.7. Elmasın Foya Konulması/ Mıhlanması.....	193
3.9.8. Bayram Tebriki Sunma	194
3.9.9. Sakal Koyverme	195
3.9.10. Komşudan Eşya Ödünç Alma	195
3.9.11. Geçim Sıkıntısına Dair	196
3.9.12.Vesta Takımyıldızının Görülmesi	197
3.10. Memleket Manzaraları/ Yerleşim Merkezleri	198
3.10.1. İstanbul ve Semtleri.....	198
3.10.1.1. Beyoğlu-Fıstıklı.....	198
3.10.1.2. Tarabya	198
3.10.1.3. Fatih-Altımermer ve Yedikule	199
3.10.1.4. Beykoz-Göksu (Küçüksu)	199
3.10.2. Konya	200
3.10.3. Edirne-Keşan.....	201
3.10.4. Bursa	202

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SAĞLIK VE TIP	203
4.1. Osmanlı Devleti'nde Modern Tıbbın Temeli, Tıbhane-i Âmire'nin Kurulması.	203
4.2. Hastalıklar.....	204

4.2.1. ‘Ateh.....	204
4.2.2. Tâ‘ûn/Veba.....	205
4.2.3. Zükâm	207
4.2.4. Remed	207
4.2.5. Bahar Yorgunluğu.....	208
4.2.6. Çiçek Hastalığı.....	209
4.2.7. Verem (Tüberküloz).....	210
4.2.8. Kuduz	211
4.3. İlaç, Tedavi ve Tabip.....	212
4.3.1. Şişe Çekmek.....	212
4.3.2. Hekimlik.....	214

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.EĞLENCE HAYATI.....	215
5.1. Düğün ve Şenlikler	215
5.1.1. Sünnet Düğünü.....	215
5.1.2. Helva Sohbetleri.....	216
5.2. Meyhane ve Meyhaneye Bağlı Unsurlar	217
5.2.1.Rom.....	217
5.2.2. Papazkarası.....	218
5.2.3. Sakız Şarabı.....	218
5.2.4. Afyon	219
5.2.5. Nukl (Meze)	220
5.2.6. Mutrib.....	220
5.2.7. Kadeh Duası.....	220
5.2.8. Boza	221
5.3. XIX. Yüzyılda Meyhanelerin Genel Durumu	222

5.3.1. Çizmeci Meyhanesi.....	223
5.3.2. Gümüş Halkalı Meyhanesi.....	224
5.3.3. Mağaza Meyhanesi	224
5.3.4. Servili Meyhanesi.....	225
5.3.5. Sarnıçlı Meyhanesi.....	225
5.3.6. Âyinelı Meyhanesi	225
SONUÇ	227
KAYNAKLAR	229
EKLER	241
Ek 1. Orijinallik Raporu	241
ÖZGEÇMİŞ	242

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda, hızlı bir gerileme ve dağılma sürecine girmiştir. Osmanlı Devleti, bu yüzyılda siyasi arenada üst üste yenilgiler almış, dolayısıyla önüne geçilemeyen toprak kayıpları yaşamış, sürekli açık veren bir ekonomi ile merkezi otoritesi zayıflamıştır. Dünya çapında sosyal değerlerin ve siyasi paradigmaların alt üst olduğu bu dönemde Osmanlı Devleti, hem içeriden hem de dışarıdan gelen baskılar neticesinde değişime/gelişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Değişim/modernleşme hareketinde Batılı ülkeler örnek alındığı için bu süreç Batılılaşma olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketinin en önemli adımlarını, Yeniçeri Ocağı dışında modern bir ordu kuran III. Selim atmıştır. 1774-1820 yılları arasındaki I. Batılılaşma dönemi olarak adlandırılan süreçte askerî alanda yenilikler yapılmıştır. Ancak 1826 sonrası askerî alanda alınan başarısızlıklar II. Batılılaşma döneminde askerî gücün ve teknolojinin arkasındaki zihniyetin ön plana çıkarılmasını sağlamıştır.

III. Selim ile başlayan Batılılaşma hareketleri II. Mahmud ile toplumun tüm alanlarını kapsayacak nitelikte karakteristik bir özellik kazanmış, Osmanlı'nın modernleşme dönemi olarak bilinen Tanzimat zihniyetinin temeli atılmıştır. XIX. yüzyılın en dikkat çeken şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla, hem toplumsal duyarlılığı, sanatçı hassasiyeti hem de devletin çeşitli kademelerinde yürüttüğü görevler neticesinde edindiği kazanımları ile devletin ve toplumun geçirdiği bu dönüşüm sürecini eserlerinde titizlikle işlemiştir. Bu çalışmada Keçecizâde İzzet Molla'nın Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr adlı eserinde Osmanlı toplumunun sosyal yaşantısına ait unsurları tespit etmeye çalıştık. Çalışmamız giriş ve beş bölümden teşekkül etmektedir. Giriş kısmında şairin hayatı, sanatı ve eserleri, XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin genel durumu ve sosyal hayata dair çalışmaların çıkış noktası olan edebiyat-sosyoloji ilişkisi incelenmiştir. Birinci ve ikinci bölümde, Dîvân'dan elde ettiğimiz bulgular neticesinde dönemin siyasi ve sosyal olayları ile mimarî yapılanmanın eserdeki yansımaları; üçüncü bölümde çeşitli âdet, inanış, davranış biçimleri günlük hayattan sahneler; dördüncü bölümde dönemin sağlık ve tıp anlayışı; beşinci ve son bölümde dönemin eğlence hayatına dair unsurlar incelenmiştir. Bölüm alt başlıklarında konuyla ilgili tarihî kaynaklar referans alınarak genel bilgiler verilmiş, şairin o konu hakkında sunduğu

bilgiler klasik Türk şiiri anlayışı içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada sosyal hayata dair yapılan alışlagelmiş çalışmalardan farklı olarak dönemin kimliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz tarafından Latin alfabesine aktarılarak yayımlanan Hazâna Sürgün Bahâr-Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr adlı çalışma esas alınmıştır.

Akademik hayata adım attığım ilk günden bugüne her zaman ve her koşulda beni destekleyen, bu çalışmamızda konunun belirlenmesinden şekillenmesine, her aşamasında görüşleriyle ufkumu açan, verdiği güven ve gösterdiği sabır için hocam Prof. Dr. Ali Yıldırım'a; çalışmam boyunca sevgisini ve desteğini her daim hissettiğim sevgili eşim Cankurt Kul'a; ondan fırsat bulduğum her an tezimin başına koştüğüm biricik evladım Kerem Kul'a; çalışmam için gerekli ortamı hazırlayan annem Fatma İnal ve babam Mustafa İnal'a, kayınvâlidem Nuran Kul ve kayınpederim Muammer Kul'a teşekkürü bir borç bilirim.

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Kıyafet reformu öncesi II. Mahmud geleneksel saltanat kıyafetleri ile	30
Fotoğraf 2. Reform sonrası fesi ile Sultan II. Mahmud	31
Fotoğraf 3. ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu	41
Fotoğraf 4. Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi	70
Fotoğraf 5. Melling’in deseninde Beşiktaş Sarayı	75
Fotoğraf 6. Kubbealtı’nın ve tamir kitabelerinin dışarıdan görünümü	77
Fotoğraf 7. Divan erkânının Kubbealtı’na gelişlerini ve Divan-ı Hümayun toplantısını gösteren bir minyatür	78
Fotoğraf 8. Üsküdar Sarayı	81
Fotoğraf 9. Tersâne-i Âmire ve Kalyonlar	88
Fotoğraf 10. Dikilitaş	89
Fotoğraf 11. Brindisi’nin Tersane gravüründen, Tersâne Dîvânihânesi, II. Mahmud dönemi gravürü	90
Fotoğraf 12. Beylerbeyi Camii	94
Fotoğraf 13. Beylerbeyi Camii yanındaki muvakkithâne	95
Fotoğraf 14. Okçular Tekkesi/ Okçular Lodge, 1826 Carl Gustaf Löwenheim	100
Fotoğraf 15. Okçular Tekkesi/ Okçular Lodge, Gaznevî 1720	100
Fotoğraf 16. Kirazlı Bend	109
Fotoğraf 17. Kirazlı Bend Kitabesi	110
Fotoğraf 18. Savak içi ve kitabeler	113
Fotoğraf 19. Nakşidil Vâlîde Sultan Sebili	115
Fotoğraf 20. Padişah dairesi üzerinde bulunan Sultan II. Mahmud tuğrası	121
Fotoğraf 21. Keçecizâde İzzet Molla tarafından düşürülen manzum tarih kitabenin parçası	122
Fotoğraf 22. Barûthâne-i ‘Âmire’nin iki kulesi	123

Fotoğraf 23. II. Abdülhamid Arşivi'nden, Çimenlik Tabyası yapılmadan evvel Kal'a-i Sultâniyye surları	133
Fotoğraf 24. Mühimmat ambarlarını gösteren detay	134
Fotoğraf 25. 20. yüzyılın başında bir kartpostal görüntüsünde Selimiye Kışlası	135
Fotoğraf 26. Selimiye Kışlası'nda talim yapan askerlerin görüntüsü	136
Fotoğraf 27. Anadolu'da kullanılan damga mühürlere örnekler	138
Fotoğraf 28. Ralamb Albümü'nden elinde silahı, kırmızı baratası ve kısa kollu gömleğiyle bir levend	140
Fotoğraf 29. Ateşe verilen Osmanlı donanması	167
Fotoğraf 30. Seyyar kahveci	183
Fotoğraf 31. Seyyar ciğerci	184
Fotoğraf 32. Çeşme başında su dolduran sakkâlar	185

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
G.	: Gazel
H.	: Hicri
Haz	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
K.	: Kaside
M	: Miladi
M.	: Musammat
M.H.	: Manzum Hikâyeler
M.K.	: Mihnet- Keşân
M. M.	: Muhtelif Manzumeler
s.	: Sayfa
T.	: Tarih
V.	: Volume
Yay.	: Yayın

GİRİŞ

Keçecizâde İzzet Molla'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Hayatı

Kazasker Keçecizâde Salih Efendi'nin oğlu¹ İzzet Molla, M. 1785/H. 1200 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed İzzet olan şairin çocukluğu İstanbul'da geçmiştir. I. Abdülhamid'in vefatında üç yaşında bir çocuk olan İzzet Molla, III. Selim ile IV. Mustafa'nın saltanatları döneminde yaşamış ve vefatlarına şahit olmuş, II. Mahmud'un saltanat döneminin ise hem sefasını sürmüş hem de cefasını çekerek sürgüne gönderildiği Sivas'ta vefat etmiştir.

Keçecizâde İzzet Molla'nın mensubu olduğu Keçecizâdeler², XVII. yüzyılın ikinci yarısında Konya'dan İstanbul'a taşınan ve yaşadıkları dönemde bilim, edebiyat ve siyaset dünyasına yön vermiş mensuplar yetiştiren köklü bir ailedir. Babası Salih Efendi, devrin geleneklerine bağlı olarak küçük yaşta tahsile başlamış, daha on dokuz yaşındayken müderris olmuştur. Çeşitli kademelerde görev alan Salih Efendi, düşüncelerini açıkça ifade ettiğinden çok fazla düşman kazanmış ve bu yüzden önce Konya'ya daha sonra Gelibolu'ya sürgün edilmiştir (Ali Cânib, 1927: 3). Ömrü çile ve yokluk içinde geçen Salih Efendi, 1214 yılında önce Anadolu sonra Rumeli Kadiaskeri olmuş, kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Bu sırada daha on üç- on dört yaşında olan İzzet Molla, babasının ölümü üzerine bir tarih düşmüştür:

Târîh-i irtihâlin yazdım “dirîğ” İzzet

Sâlih Efendi göçtü olsun cinâna dâhil (1214)

(T. 290)

¹ İbnül Emîn Mahmûd Kemâl, Son Asır Türk Şâirleri'nde “Keçecizâde İzzet Molla Devhatü'l- Mehâmid fî Tercümeti'l- Vâlid'de babasının babası Konya'da keçecinin sulbünden 1688 (H. 1100)'de doğduğunu ve tahsîl-i ilme gayret ve babasına haber vermeksizin İstanbul'a azîmet ederek Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi'ye intisap ile oğlu Osman Molla'yı okuttuğunu ve bilâhare Kudüs ve Bursa Kadılıklarında bulunduğunu ve kırk yaşında iken Dâvudpaşa imamının kızını alıp 1150 (1737-1738)'de Sâlih Efendi'nin doğduğunu söylüyor.” şeklinde izah edilmiştir.

² İzzet Molla'nın babasının dedesi cami imamı Süleyman Efendi, aynı zamanda keçecilik de yaptığı için bu soylu aileye Keçecizâdeler denmiştir.

Kaynaklar, küçük yaşta tahsile başlayan İzzet Molla'nın çocukluk yıllarından ziyade babasının ölümünden sonraki kısımdan bahsetmiştir. Babasının vefatından sonra İzzet Molla boşluğa düşerek zevk ve eğlenceye dalmıştır. Babasından bir şey kalmaması, geçim sıkıntısı vb. sorunlar yaşaması şairi, intiharın eşiğine getirmiştir. Bu olay muhtelif kaynaklarda şöyle nakledilmektedir:

“Babası gibi cömert olan Molla, eline geçen her kuruşu harcadığından para sıkıntısı çeker. Düşkün hâlini gören ilim ehli de artık Molla'ya itibar etmiyordu. Bütün bunlara içerenen şair bir gün bir binlik şişe rakı alarak Göksu'ya gitmek üzere Bahçekapısı'ndan bir kayığa biner. Vaniköyü'nden geçerken oradaki yalısında, pencerenin önünde oturan Bükreş beylerinden, lügat sahibi Hançerli Bey, okumakta olduğu Sâib Divanı'nın (yahut Vassâf Tarihi'nin) içerisinde gördüğü bir müşkülü Molla'ya sorar ve aldığı cevap ile Molla'nın ilimdeki derin bilgisini fark edip istifade etmek amacıyla evine davet edip intihardan vazgeçirmeye çalışır. Hançerli Bey daha sonra Molla'yı Göksu'da bir işret meclisine gönderir ve aynı zamanda kendi hamisi de olan Halet Efendi ile de tanıştırır” (Ceylan, Yılmaz, 2005: 14). Kısa zamanda Halet Efendi'nin takdirini kazanan İzzet Molla, Halet Efendi'nin yanında kendini yetiştirmeye devam etmiş, devlet işlerini öğrenerek Sultan II. Mahmud'un huzuruna çıkmaya muvaffak olmuştur (Tansel, 1953: 133). Açıkçası İzzet Molla'nın Halet Efendi ile dostluğu ona bir taraftan saray kapılarını açmış³ öte taraftan sürgünlerde son nefesini vermesine sebep olmuştur.

Şair İzzet Molla, Halet Efendi'nin himayesinde gördüğü lütufları Halet Efendi adına kaleme aldığı kasidede şöyle ifade eder:

Şimdi sâyende senin gibi keremkâr oldum

Ne kerîm olduğunu sen de bil ey merd-i kerîm

(K.37/59)

İzzet Molla, H. 1224/ M. 1809 yılında Bursa'da müfettişlik görevine getirilmiştir. Bu görevi için iki beyitlik bir tarih düşerek hem bu görevini duyurmuş hem de bu vesile ile bu payeyi lütfeden Sultan II. Mahmud'a şükranlarını sunmuştur:

³ Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı'nda ifade ettiğine göre İzzet Molla'nın II. Mahmud'la karşılaşması Halet Efendi vasıtasıyla değildir. Şairin Hazân-ı Âsâr adlı divançesinde padişahla ilk karşılaşmasını anlatır. “Molla 1239 senesinde, yani Vaka-i Hayriye'den evvel, fakat Halet Efendi'nin akıbetinden epeyce sonra, bir gece rüyasında, bir camide Mahmud II ile karşılaşır. Hükümdar kendisine bir fıkra anlatarak “Henüz şahsen seninle tanışmadım ama şiirlerin ile aramızda ünsiyet vardır.” diye iltifat eder. Aradan iki sene geçtikten sonra, 1242 senesi ramazanında Ayasofya Camii'nde İzzet Molla, arkadaşı Abdülhak Molla ile beraber gezinirken hükümdar oraya gelir ve tıpkı rüyasında olduğu gibi kendisine iltifat eder, bu suretle rüyasının aynen çıkmasını padişahın kerametine atfeden şair de orta halli birkaç beyitle efendisini tekrar metheder.” (Tanpınar, 2001: 89)

Kıldı teftîş-i Burûsâyı kerem
Sana müftî-i cihân ey ‘İzzet

Eyle târîh ile teblîğ-i du‘â
Müstedâm ola veliyyü’n-ni‘met (1224)

(T. 188)

Bursa’da müfettişlik görevi esnasında İsmâîl Mekkî Bey’in kızı Hibetullah Hanım’la evlenmiş, 1818 yılında Beylerbeyi’nde bir ev satın alıp burada yaşamını devam ettirmiştir. Fuâd, Reşâd, Murâd ve Sedâd adında 4 erkek çocuğu olmuştur.⁴ Sedad ve Murad küçük yaşta vefat etmiş; Fuâd, Tanzimat döneminde sadrazamlık yapan önemli bir siyaset adamı olmuştur. İzzet Molla, vefat eden oğlu Murad ve diğer iki oğlu Fuad ve Reşad’ı Mevlevilik tarikatına intisap ettirdiğini beyan eder:

Üçünü Hazret-i Monlâya kul etdim birden
Ber-Murâd ola Fu’âdım ile ‘âlemde Reşâd

(G. 85/11)

İzzet Molla, 1820 yılında İstanbul’da Galata Mollası olmuştur. Hüsrev Muhammed Paşa’nın yeniden göreve gelmesi üzerine kaleme aldığı tarih manzumesinde Hüsrev Muhammed Paşa’ya yakınlığı sayesinde yedi aydır Galata kadılığı görevini ifa ettiğini beyan etmiştir:

Yedi aydır bakarım makdemine
Galata şehrine oldum mollâ

(K. 147/9)

Galata Mollası olduğu sene hamisi ve yakın dostu Halet Efendi’nin içine düştüğü makûs talihi dolayısıyla himayesinde olan İzzet Molla da felaketten nasibini almıştır. Halet Efendi’den gördüğü iyiliklerden dolayı düşmanlarını yermeye başlamış, dönemin sadrazamı aleyhinde konuştuğu gerekçesi ile 1238 Cemadiyelâhiresi’nin 15. günü (27 Şubat 1823) çıkarılan bir fermanla Keşan Kasabası’na sürgün edilmiştir (İbrâhim Necmî, 1338: 248).

⁴ Sultan Mahmûd’un İzzet Molla’nın çocuklarının isimlerinin dal harfîyle kafiyeli olması dolayısıyla birgün Molla huzurdayken ona “Bir çocuğun daha olsaydı adını ne koyardın” diye sormuş. Molla, zeki bir adam olduğu için nüktayı hemen anlamış ve “Allah’dan imdâd efendimiz” diye tevriyeli bir cevap vermiştir (Reşâd Fuâd, 1332: 287).

Keçecizâde İzzet Molla, Keşan’a sürgüne gönderilmiş, fakat mansıbı elinden alınmamıştır. Osmanlı tarihinde ilk kez görülen bu durumu İzzet Efendi Mihnet-Keşân’da şöyle ifade eder:

Görünce me’âl-i şerîfin hemân
Yeniden dirildim gelüp cisme cân

Meger şâh-ı âlem inâyet edüp
Ne sözdür inâyet kerâmet edüp

Dirîğ etmemiş verdiği mansıbı

(M.K. 12)

İzzet Molla; Dîvân’ında mevcut konumundan, ailesinden ve İstanbul’dan sürgün edilişinden duyduğu üzüntüyü ironik bir üslupla ifade etmiştir. Keşan imamından aldığı fetva ile dertlerinden kurtulmak için şarap içtiğini, sürgünde iken ağzının ve kulağının rahata erdiğini, keyfinin gayet yerinde olduğunu söylese de sebep olmak fiilinin menfi manası bize durumun tam tersi olduğunu göstermektedir:

Menfâda râhat eyledi gûş ü zebânımız
Versin sebep olanlara Hak ‘ömr-i sermedî

İzzet koyuldu bâdeye def‘-i gumûm için
Fetvâ verip Keşânın İmâm-ı Muhammedi

(Kıt‘a, 71)

İzzet Molla’nın Keşan’a sürgününe tarih olarak İsmetzâde Ârif Hikmet Bey bir tarih düşmüştür. Şair aynı zamanda “hâlet” kelimesinin sözlük anlamını da düşünerek tevriye yapmıştır:

İzzet’te bile kalmadı eski Hâlet (1238)

İzzet Molla, Keşan’da sürgündeyken Halet Efendi’nin düşmanı olan Gâlib Mehmet Paşa sadarete geldiği için bir süre affını isteyememiştir. Ancak geçen süre zarfında affedilip İstanbul’a tekrar çağırılması için bazı paşalara, vezirlere kasideler yazmıştır. Sürgününün onuncu ayında dönemin sadrazamı Gâlib Mehmet Paşa’ya

yazdığı bir kaside⁵ İzzet Molla'nın affedilmesine vesile olmuş ve 16 Şubat 1824'te İstanbul'a geri çağırılmıştır (Ceylan, Yılmaz, 2005: 21).

Keşan'dan dönen İzzet Molla, yeniden II. Mahmud'un itimadını kazanarak 1825'te Mekke, 1826'da İstanbul payelerini almıştır. 1827'de Haremeyn müftülüğüne getirilen Molla, aynı yıl eyaletlerin tevzî defterleri müfettişliğine tayin edilmiştir. 1828'de mahallî idarelerin harcamaları için halktan yapılan tahsilatı kontrol etmekle görevlendirilmiştir. Keçecizâde İzzet Molla, padişahların şairlere ikramda bulunması geleneği üzerinden Sultan II. Mahmud tarafından gördüğü lütuflar ve aldığı payeler sayesinde iki cihan saadetine eriştiğini, onun uğruna canını dahi feda edebileceğini, onun himayesinde dîvânlarını kaleme aldığını şu mısralarla ifade etmektedir:

Şehenşâhân-ı dîğere eylese bir şâ'ire ikrâm
Edip dünyâsın âbâdân eyler nâ'il-i maksûd

Ne ihsânlar ile me'mûr-ı na'ti kıldı ashâbın
Benim dünyâmı hem 'ukbâmı ma'mûr etdi Hân Mahmûd

(Kıt'a, 1)

Cân fedâ etsem uğûr-ı pâdişâhîde ne gam
Sâyesinde 'âleme dîvânlar etdim yâdigâr

(K. 8/74)

Osmanlı ile süregelen bir anlaşmazlık içinde olan Rusların, Osmanlı donanmasını yakması ve Mora isyanına sebep olması üzerine 21 Mayıs 1828'de devlet ricali, Şeyhülislâmlık dairesinde savaşa girip girmeme hususunda olağanüstü bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıya dâhil olan İzzet Molla, başlarda savaş taraftarı olmuş, daha sonra devletin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak kararını değiştirmiştir. Çünkü Yeniçeri Ocağı kaldırılalı daha iki yıl olmuş, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye henüz oturmamıştır. Fakat meclis savaş taraftarıdır. Çoğunluğun reyıyla savaşa karar verilmiştir (Ahmed Atâ, 1293: 116).

⁵ Bkz. kaside 25, 26

İzzet Molla, savaş taraftarı olanların bu fikirlerinden vazgeçmeleri için H. 6 Rebiyyülevvel 1244/M. 17 Eylül 1828 tarihli on iki sayfadan oluşan bir layiha kaleme almıştır:

...

“Evvelen: Cezîre-i Morâ bi-tevâbiha devlet-i âliyye şimdilik tâbi‘ olarak imtiyâzât-ı matlûba giderek kesb-i vüs‘at eyleyüp külliyyen devlet-i âliye hükûmetinden çıkacağı.

Sâ‘bian: Sevâhil-i memâlik-i mahrûsadan bildikleri gibi erzâk iştirâ‘ eyleyüb diledikleri gibi satarak, dûn gümrükler vererek akavât-ı millet-i İslâmiye yedlerine geçüp, âsitâne-i aliye vesâir memâlik-i İslâmiyenin dûçâr-ı zarûret olacağı.

Sâminen: Erâzi-i Yunâniye Sırplu, Karadağlı ile iltihâk edüp Rusyalunun da elinden çıkup, müstakilen bir devlet-i cesîme-i cedîde olarak tevsî-i dâire-i memâlik dâiyesiyle nice kâl u kaleme gelmez mükârehe tasaddî edecekleri mülâhazadan baîd degildir.

Bend-i Evvel Cevâbı: Cezîre-i Morâ imtiyâzât-ı lakırdıları henüz başlamış ve daha mühârebe sadâları yoğ iken Anavarin’de donanmamız mühterik olup bu mukaddimeden vehâmet-i encâm mütâlâa olunmayarak sâir-i cezâir-i İslâmiyyeye imdâd eylemek derece-i istilâye ermiş olup cümlesi asâkiri tevekküle ısmarlamak ve yigirmisekiz senede alınmış Girid’i Morâ hâtırı için fedâ etmek gibi muhâtara âşikâr olup şimdilik olsun yedimizde kalacak Morâ’yı evvel be-evvel katiyyece teslîm eylemek.

Cevâb-ı Sâbi: Sevâhil-i memâlik-i mahrûsadan erzâk alurlar dûn gümrükler verirler diyerek cem‘-i sevâhili muhataraya ilkâ edüp bi’l-küllîye bir sâhilden diğer sâhile bir çanak irsâl edememek sûretlerine teşebbüs olunmak.

Cevâb-ı Sâmin: Sırplu, Karadağlı ile memâlik-i Yunan iltisâk edüp, ba’d devlet-i cesîme olmuş üç devletden ihtirâz olunmayarak varumuzu bu uğura sarf etmek muhâtaraları ve nice nice kâl u kaleme gelmez mevâd-ı tahaddüs mülâhazadan baîd değildir.

Bir devlet beşyüz sene bir hâlde olamayacağı tevârih âşiyân-ı eslâfa ma‘lumdur kâr-ı akl oldur ki şerr-i cüz’iyi ihtiyâr eyleyüp a’dâya izhâr-ı mülâyemet ile kendi işine nizâm verüp vakten mine’l-evkât ahz-sâre dîdedûz olmak icâb eder Nemçe Devleti ikibin seneden beri birkaç defâ sûret-i inkırâza yüz tutmuş iken düşmene mudârâ ve tedâbir-i ashâbı akl u dehâ ile tahlîs-i giribân eylemişdür. Düşmenin savle-i şedîdânesinden mülâyemet ile muâmele eyleyüp bedel-i sulh olarak kûçek kıtadan geçilmek ehvendür. İkiyüz senedür devlet-i aliye memâlikine bakılamayup ve henüz asker tedârük olunamayub, tedârük olunduysa bile düşman askerine kıyasen ekall-i kalîl olup Rusya gemileri külli yevm boğaz taşrasında olta ururken kal’amızda mikdâr-ı vâfi asker olmadıktan başka hâlâ bir kâr-ı güzâr işe yarar muhâfaza yokdur, elimizin yetişdiği yerde adem-i takayyüdü görürken mahal-ı baîdede kal’ayı bekâya ihtimâm olunduğuna inanub mahzûru âşikâr olan mâddeye nice cesâret olunur? Suâl vârid olur ki bizim devletimiz akl devleti değildir, şer’ devletidür cevâb verilür ki, gâh şer’ devleti olub gâh akl devleti

olmak tenâkuzdur. Eğer teşerru‘ edeceksek cem‘î mevadda teşerru‘ lâzımdur. Taraf-ı dost u düşmandan bazı cevâbsız suâller sâdır oldukda artık îcâb-ı maslahat böyle iktizâ eder cevâbı müstedrik değil midür? Bazı hayr-hâhân-ı devlet gayret-i İslâmiyeye muhârebe taraf şâyân olduğundan ol semt-i ihtiyâr eylediler mukâtele fî-sebîli‘l-lah vâcib olduğundan biz de ittibâ eyledik” (Bülbül, 1989:174).

Tevzî müfettişi görevini yürüten İzzet Molla, devletin içinde bulunduğu duruma vâkıf olduğundan savaşın mağlubiyetle sonuçlanacağını tahmin ediyordu. Bunun için Kîsedârî Hacı Ömer Râsim Efendi ile birlikte yukarıda bir bölümünü aktardığımız savaş karşıtı bir layiha kaleme almıştır. Bu layihayının varlığı, Padişaha sunulmadan önce İstanbul çevresinde hızlıca yayılmış, Padişah’ın kulağına kadar gitmiştir. Padişah, Hekimbaşı Behçet Efendi’ye bu layihanın varlığını teyit ettirmiş, O da “Evet öyle bir lâyihası var”(Reşâd Fuâd, 1332: 289) demiştir. Padişah; Serasker Hüsrev Paşa’yı, Ahmed Paşa’yı ve Reis Pertev Efendi’yi huzuruna çağırtmış ve bu layihayı inceleyip içeriğini Padişah’a arz etmelerini istemiştir. Tayyarzâde Ahmed Atâ bu durumu şöyle nakleder (Ahmed Atâ, 1293: 116):

“Şu lâyihayı beyninizde mütâlaa edin, eger meâline imtisâl lâzım ise bir kez de ibrâz-ı şûrâ-yı umûmîden sonra tarafıma arz edin, iktizâsı vechile hareket edelim. Eger mefâdî safsata ve kuru laftan ibâretse kâiline kalemen redd ü cevap itâ olunsun...”

“İzzet Mollâ ol vakt mukbil olduğundan mezkûr şahıslar ikbâllerini muhâfaza ve pey-revlerinin ikbâllerini arzû ederek muhâlifâne davranmışlardır...”

İzzet Molla sevilen bir kişi olduğundan adı geçen Paşalar, kendi ikbâllerini düşünerek İzzet Molla’nın aleyhinde bir rapor hazırlamıştır. H. 25 Rebiyüllâhir 1244/ M. 17 Kasım 1828’de çıkarılan bir fermanla İzzet Molla’nın önce idamı istenmiş, daha sonra Yasincizâde Abdulvahhâb Efendi’nin de ricasıyla evlatlarına merhameten İzzet Molla, 6 Kasım 1828 tarihinde Sivas’a sürgüne gönderilmiştir.

Sivas’a sürgününden sonra Ruslar karşısında alınan ağır yenilgi ile Molla’nın haklılığı ortaya çıkmıştır. Sultan II. Mahmud, İzzet Molla için bir af fermanı çıkartmış lakin Molla’nın ömrü bu fermanı görmeye vefa etmemiştir. İzzet Molla’nın vefatından sadece iki saat sonra ferman Sivas’a ulaşmıştır. İzzet Molla’nın zehirletildiği yahut ikinci sürgünü hazmedememesi üzerine ailesinden ve çocuklarından uzakta kırk üç yaşında H. Safer 1245/M. Ağustos 1829 tarihinde öldüğü rivayet edilen görüşler

arasındadır. İbnülemin Mahmut Kemâl, Molla'nın oğlu ve torunları gibi kalp hastalığı sonucu vefat ettiğini nakletmektedir. Ancak padişahın verdiği gizli bir emirle boğdurtulduğu veya kahvesine zehir koydurularak öldürüldüğü de rivayetler arasındadır. Sicill-i Osmânî'de "kazâen vefat ettiği" nakledilmektedir (Ceylan, Yılmaz, 2005: 25).

Keçecizâde İzzet Molla'nın mezarı, başlangıçta Garipler Mezarlığı'nda iken daha sonra torunu Reşat Fuat Bey kemiklerini İstanbul'a getirtmiştir. 1916 yılında Cerrahpaşa semti Avratpazarı'nda babası Sâlih Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Son Asır Türk Şairleri müellifi İbnülemin Mahmut Kemâl, kardeşi ile gittikleri Harput ziyareti sonrasında Sivas'a uğradıklarını, şairin Sivas'taki mezarını tespit ettiklerini, mermer sütunun başındaki kavuğun kırılarak düştüğünü nakleder. Ancak sütun üzerinde herhangi bir kitabe olmadığından kurşun kalem ve kalın ta'lik ile bir beyit yazdığını kaydeder (İnal, 2000: 1064):

Şâir-i mâhir-i sâhib-şöhret

Keçeci-zâde Muhammed İzzet

Keçecizâde İzzet Molla'nın ölümü üzerine birçok şair tarafından tarih düşülmüştür:

Kayd-ı târîhi olup hüzn-âlûd

İzzet-i şâ'ire de kıydı cihân (1245)

(Şeyhülislâm Ârif Hikmet)

Kirâmî, Dâniş, İzzet göçtü hayfâ (1245)

(Şeyhîzâde Es 'ad)

İzzet ü Dâniş (ü) Kirâmî hep ede cennâtı câ (1245)

(Lutfî)

Hây dünyâdan meded İzzet Efendi gitdi âh (1245)

(Leylâ Hanım)

Keçecizâde İzzet Molla'nın Hayatına Dair Kesitler

Soy Adı İle İlgili Bilgiler

Keçecizâdeler 17. yüzyılın ikinci yarısında Konya'dan İstanbul'a taşınan ve yaşadıkları dönemde bilim, edebiyat ve siyaset dünyasına yön vermiş kişiler yetiştiren köklü bir ailedir. Bu aile, Süleyman Efendi'den Salih Efendi'ye, İzzet Molla'dan, Fuat Paşa'ya pek çok önemli şahsiyet yetiştirmiştir. İzzet Molla, hem soy adı olan Keçecizâde'ye işaret ederek hem de Halet Efendi ile muhabbeti neticesinde yaşadığı talihsizliklerden yakınlıkla şöyle söylemektedir:

Nakşımı pâ-y-ı mezelletle çıkardı a'dâ
Keçecizâdeliğim olmuş idi köhne kilim

(K. 37/56)

Keşan'a Sürgün Edilmesi

Keçecizâde İzzet Molla'nın hâmîsi Halet Efendi'nin görevden alınarak katledilmesi üzerine ilk başta kendisine dokunulmamış, fakat daha sonra hakkında çıkan dedikodular ve dönemin sadrazamını eleştirdiği yönündeki söylentiler nedeniyle 27 Şubat 1823 tarihli bir fermanla Gelibolu civarındaki Keşan kasabasına sürgün edilmiştir (Ceylan, Yılmaz, 2005: 16). Beyite göre sürgün beyan edildiğinde şair feryad etmiş, ağlayıp inlemiştir. Keşan oldukça güzel bir kasaba olmasına rağmen İstanbul'dan, ailesinden uzakta olmak onu oldukça üzmüş, Keşan'ı varoş bir yer olarak vasıflandırmıştır. Her şeye rağmen dini terminolojide sıkça kullanılan 'yekdir Allâh yek' sözü ile teselli bulmuştur:

'İzzet eyle yekdir Allâh yek deyip feryâd ü zâr
Kal'a-i gamda seni vâruşa ta'yin etdiler

(G. 128/5)

Keşan sürgünün İzzet Molla üzerinde yıkım etkisi yarattığı karamsar ruh hâli birçok beytinde açıkça görülmektedir:

Kirâs-ı la'l-i cânândan nişân yok nev-bahâr oldu
Ne güç geldi bu yıl şehr-i Keşâna mevsim-i gülzâr

(G. 161/7)

Hezâr-ı gülşen-i vasfın iken tutuldu dilim

Nasıl çıkardığımı bilmedim geçen yazı

(K. 3/36)

Şair Keşan'a sürgününden büyük üzüntü duysa da Padişah Sultan II. Mahmud'a olan sevgisini korumakta ve başına gelen bu olayların müsebbibi olarak Padişah'ın etrafındaki kişileri görmektedir:

Menfâya değil gitsem eger mülk-i bekâya

Virdim yine billâhi o hâkâna du'âdır

(K. 5/35)

Sevenler pâdişâhı şekve etmez cevri-i leşkerden

Olur gülşende bir gül-gonçenin yanında yüz bin hâr

(G. 161/7)

İzzet Molla başlangıçta affı için herhangi bir çaba sarf etmezken, yaklaşık bir yıl sonra affedilmek için hem Sultan II. Mahmud'a hem de çeşitli devlet erkânına kasideler kaleme almaya başlamıştır. Sultan II. Mahmud için kaleme aldığı kasidede evlatları ve eşine merhameten de olsa Padişah'ın lütfedip aciz kulunu affetmesini beklediğini dile getirmektedir:

Lutf eyle bu dîvânemi gurbetde bırakma

Tavrın ki senin gıpta-i erbâb-ı nühâdır

Bir mevsimini gözle efendim beni yâd et

Hâşâ sana ta'rîf anı 'ayn-ı hatâdır

Bir işe yarar kul değilim bendelerinden

Kârım fakat evlâd ü 'ıyâlimle du'âdır

(K. 5/38-39-44)

Sadrazam Silâhdâr Ali Paşa'ya da bir kaside sunmuş, kasidenin gereği olarak evvela memduhunu övmüş, daha sonra da sürgüne gönderilmesindeki hatasını kabul ederek bu güç durumdan kurulmayı, bağışlanmayı dilemiştir:

Âsafâ ‘İzzet kulun menfidir ammâ acıma
 Kendinin kesb-i yedidir kendinin taksîridir
 Cürmüm inkâr eyleyemem lâkin felek de cebr eder
 Ben de etdimse biraz da bahtımın tezvîridir

(K. 27/ 24-25)

Maksadım ‘arz-ı hüner etmek değildir zâtına
 Nüsha-i nazmımda matlab vasfının teksîridir

...

Sâye-i şâhânedede isbâtı esheldir anın
 Güç gelen menfâda ancak sür‘at-i tesyîridir

(K. 27/ 29-32)

Şair, affedileceği günü sabırsızlıkla beklemekte, Padişahın lütuf rüzgârının ne zaman eseceğini merak etmektedir:

Cihânı bûy-ı enfâsıyla gülzâr eyleyen şâhın
 Nesîm-i lutfu esmez mi ‘aceb şehr-i Keşân üzre

(K. 2/61)

İzzet Molla, Keşân’a kış mevsiminde, şubat ayında sürgün edilmiştir. O vakitlerde yağan bir kar için “berf-i âteş-bâr” yani ateşler yağdıran kar tamlamasını kullanması ruh hâlinin ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir:

Sukût-ı selcle düştü derûna âteş-i hasret
 Bu yıl yağdı diyâr-ı Rûm ilinde berf-i âteş-bâr

(G. 161/ 2)

Sivas’a Sürgün Edilmesi

Keçecizâde İzzet Molla, kaleme aldığı savaş karşıtı layiha yüzünden Sultan II. Mahmud tarafından 6 Kasım 1828 tarihinde Sivas’a, layihayı tashih eden Ömer Râsim Efendi de Rodos’a sürgüne gönderilir. İzzet Molla ve arkadaşının cezalandırılmasına

dair Sultan II. Mahmud tarafından Serasker Hüsrev Paşa'ya bir hat gönderilmiştir⁶. Bu hat ile İzzet Molla'nın evlatlarına merhameten affedildiği bildirilmiştir:

“Serasker Paşa,

Dünki gün sen ve kaymakam paşa ve reis, üçünüz hazır olduğunuz hâlde ma'hud İzzet ve refikî Râsim için ne vechile müzakere olunduğu ve kaymakam paşaya efendi dâîmize⁷ emir ve irade-i şâhânemizin ne gûne ifade olacağı taraf-ı hümâyûnumuzdan sipâriş ve tenbih kılınmış olduğu mâlûmudur. Husûs-ı mezkûreye dair efendi-i müşarûnileyh dâîmizin Silâhdar Ağa tarafına şimdi bir tezkiresi vürûd etmiş, merkûmun tarikten hâk olduğundan bahsile evlâdlarına merhameten idâmı husûsunda af ve merhamet kılınmasını niyaz eder. Ancak merkûmun mütecâsir olmuş olduğu kabahat, aher şeye makîs olmayıp şu günki günde bundan büyük hıyânet ve idlâl-i âlemi mûcib olacak fezâhat olmamakla nizâm-ı âlemin vikayesi için izalesi farz menzilesinde olduğu zâhirdir. Müşarûnileyh dâîmizin evveleminde tehevür gösterip de sonra affolunması sûretini göstermeleri aceb kaymakam paşanın ifâdesinde kat'î irâdemiz olmamasından mı iktizâ ediyor” (İnal, 2000:1056) .

İdam edilmekten kurtulan İzzet Molla, bir seher vakti Râmî Çiftliği'ne çağırılıp sorguya çekilmiş, daha sonra da Sivas'a sürgüne gönderilmiştir (Levend, 1935: 406).

Ruslarla yapılan savaştan Osmanlı'nın mağlup ayrılması, İzzet Molla'nın itirazını haklı kılmıştır. Bunun üzerine Padişah II. Mahmud, İzzet Molla'nın affı için bir ferman çıkartarak Sivas'a göndermiş, ancak Molla'nın ömrü bunu görmeye vefa etmemiştir. Fermanın ulaşmasından iki saat önce vefat ettiğinden ferman İzzet Molla'nın göğsüne konularak Sivas Garibler Kabristanı'na defnedilmiştir (Reşâd Fuâd, 1332: 293).

Keçecizâde İzzet Molla'nın Sanatı ve Eserleri

Hemen hemen tüm kaynaklarda klasik Türk şiirinin Şeyh Gâlib'den sonraki son büyük temsilcisi olarak kabul edilen şair Keçecizâde İzzet Molla'nın şahsiyeti için Ahmet Hamdi Tanpınar, “devrinin en dikkate değer romanıdır” (Tanpınar, 2001: 88) der.

İzzet Molla, küçük yaşlarda yazıyla meşgul olmaya başlamıştır. Şair, Mihnet-Keşân'da kalemle hukukunun çocukluk çağında başladığını beyan eder:

⁶ Bu hat, Hüsrev Paşa'nın evrakı içinde zuhûr etmiştir.

⁷ Şeyhülislam Yâsinci-zâde Abdülvehhab Efendi

Kalemle hukûkum sebâvetdedür
Yanımda rûz u şeb sohbetdedür

(M.K. 17)

İzzet Molla'nın yetişmesinde iki önemli unsur rol oynamıştır. Bunlardan ilki, mensubu olduğu Mevlevîliktir. Hemen hemen tüm gazellerinin makta beytinde veya mahlastan sonraki beyitte Mevlânâ ve diğer Mevlevî büyüklerinden birinin ismini zikretmiş ve Mevlânâ'nın pek çok şiirini tahmîs etmiş, Mevlevî öğretilerini sık sık şiirlerinde işlemiştir. Örnek beyitte dünya hayatındaki liderinin Sultan Mahmud, manevi liderinin ise Mevlânâ Celâleddîn olduğunu beyan eder:

Şâhımız zâhirde Hân Mahmûddur Hak var ede
Ma'nevî Monlâ Celâleddîndir Hünkârımız

(G. 181/ 11)

İzzet Molla'nın yetişmesindeki diğer unsur ise nazirecilik geleneğidir. İzzet Molla, klasik Türk şiiri geleneği içerisinde kendinden önceki şairlerden Fuzûlî, Nedîm, Nefî, Fehîm-i Kadîm, Bağdâtlı Rûhî, Enderûnlu Fâzıl, Şeyh Gâlib'i tanzir etmiştir (Tansel, 1953:143).

İzzet Molla, Şeyh Gâlib'den etkilenerek tasavvufa dayalı Sebk-i Hindi mazmunlarını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Nedim ile başlayan Mahallîleşme akımına katılmış, ancak mahallî ifadeleri kullanmada Nedim kadar başarılı olamamıştır. Özellikle gazellerinde Mahallîleşme akımının etkisiyle yer yer sade bir dil kullanmıştır:

Beğenmedin mi beni ben seni beğendim gel
Sana ben eyleyeyim intisâb efendim gel

(G. 340/1)

Olgunluk dönemi şiirlerini ihtiva eden Hazân-ı Âsâr'daki gazellerinde ise Hikemî tarzın tesiri görülmektedir. Atasözü niteliğinde pek çok mısra kaleme almıştır:

Sipihre çıkmak kolaydur Mesîh olmak güç

...

Kendi 'aybın bilmekdür ancak hüner

...

Müşterekhâne-i ‘âlemde teferrüd olamaz

(Mısrâ‘lar, 10-52-99)

İzzet Molla, şiirde ahenge ve ritme önem vermektedir. Bundan ötürü kendi şiirlerini küçük yaştaki çocukların dahi tek seferde rahatça ezberleyebileceklerini savunmuştur:

Kalem ü kâgada muhtâc değildir sühanım

Tıfl-ı lâ-yefhem eder bir okunuşda ezber

(K. 19/20)

İzzet Molla, kasidede Neff’yi örnek almış, ancak onun kadar başarılı olamamıştır. Şairin asıl başarısı, gazellerindedir. Bahâr-ı Efkâr’da yer alan coşkulu aşk şiirleri Hazân-ı Âsâr’da yerini sürgünlerin sebep olduğu karamsar bir ruh hâline bürünmüş şiirlere bırakmıştır. Mesnevilerinde ise Mihnet-Keşân’da klasik Türk şiiri geleneği dışına çıkarak edebiyatımızda yeniliğin/ değişimin ilk sinyallerini verirken Gülşen-i Aşk, klasik mesnevi geleneği tarzında kaleme alınmıştır (Bülbül, 1989: 25).

İzzet Molla, Osmanlı’nın hem edebî hem de siyasi olarak en buhranlı döneminde yaşamıştır. Dönemin tarihî ve siyasi olaylarına kayıtsız kalmayan şair, başta Sultan II. Mahmud olmak üzere yakın dostu ve hamisi Hâlet Saîd Efendi, Hurşit Ahmet Paşa, Gâlip Mehmet Paşa, Silahdar Ali Paşa, Dürrîzâde Abdullâh Efendi, Müftîzâde Esat Paşa, İzzet Mehmet Paşa gibi devrinin önemli isimleri vasfında kaleme aldığı kasideler ile devletin iç ve dış sorunları hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Tarih manzumelerinde ve diğer nazım parçalarında gündelik hayatta kullanılan eşyalar, padişahın yasakları, imar faaliyetleri, kendi ailesinden veya önemli kişilerin doğum-ölüm tarihleri, atasözleri ve deyimler, önemli günlerde gerçekleştirilen merasim törenleri, gelenek görenekler, Osmanlı saray mutfağı gibi pek çok konuda birçok ayrıntıya yer verilmiştir.

Keçecizâde İzzet Molla, deyim ve atasözlerine sıkça yer vermiştir. Özellikle bir gazelinin her beytinde atasözü ve deyim kullanmış, oğlu Reşâd’a seslenmiş, bunların baba nasihatı olduğunu ifade etmiştir:

Dâ’imâ bir söyleyip iki sükût et kıl edeb

Bir zebân verdi sana Nutk-âferînin iki leb

...

Çünkü cevherdir biraz ağır da gelse ey Reşâd
Kurta-i gûş eyle kim fikrinde kalsın nush-ı eb

(G. 32/1-8)

Bir pul yerine geçmedi hayfâ nukûd-ı eşk
Yâ Râb düşürme göz göre sen i‘tibârdan

(G. 403/4)

İzzet Molla, Osmanlının yüzünü batıya çevirdiği bir dönemde, klasik şiir anlayışına bağlı kalmasına karşın yenileşme fikrini tümüyle reddetmemiş, şiire kendine has farklılıklar kazandırarak kıymetli eserler bırakmış velûd bir şairdir. İzzet Molla, Arab’ın-Acem’in tesiri altındaki klasik şiire ve onun eskimiş mazmunlarına yeni bir soluk getirdiğine dair “Temeddüh ve İsbât-ı Zuhûr-ı Mezâmîn-i Nev” adı altında bir kıt’a kaleme almıştır:

Rub‘-ı meskûnveş cihân-ı nazmı taksîm eyleyip
Ancak evlâd-ı ‘Arab zabt etmiş Afrîkâsını

Avrupâ ve Âsiyâsın gasb edip Rûm u ‘Acem
Kalmamış yer ben de feth etdim Yeni Dünyâsını

Tâze mazmûn kalmadı der mi yine ısrâr edip
Kıt’a-i nev-güftein ‘İzzet bilen ma‘nâsını

‘Âlem-i diğêr bulur ‘âlemde erbâb-ı hüner
Bulma bir işden mi mazmûn-ı nevin a‘lâsını

(Kıt’a, 17)

Bir devrin sonunda yaşamış olmanın serzenişiyle kaleme alınan beyitte devrin sanat anlayışından ileri gelen bir sızlanma söz konusudur. Esasen XVIII. asır boyunca devam eden klasik şiirdeki cansızlık XIX. asrın ilk yarısı boyunca devam etmektedir. İzzet de bu gazelindeki muhtelif beyitlerle mevcut durumu özetlemektedir:

Bir mevsim-i bahârına geldik ki âlemin
Bûlbûl hamûş havz tehî gülsitân harâb

(G. 23/4)

Klasik Türk şairleri, Doğu edebiyatının en önemli kaynaklarından olan İran edebiyatının ve şairlerinin etkisinde kalmış, onlardan ilham almış ve eserlerine nazireler yazarak kıyas yapmışlardır. İzzet Molla da kaside ve gazellerinde İran'ın önemli şairlerine hem telmihte bulunmuş hem de kıyas içine girerek Hâfız-ı Şirazî, Şevket-i Buharî, Ömer Hayyam, Firdevsî-i Tusî gibi şairlerin öneminden dem vurup sanatını onların sanatından üstün görmüştür (Ceylan, Yılmaz, 2005: 32):

‘Örfî benimle da‘vî-i nazm etse zûr ile
Şer‘an anın kelâmına kim i‘tibâr eder

(K. 28/41)

Aynı durum Osmanlı şairleri için de geçerlidir. İzzet Molla, Bakî'nin usta bir şair olduğunu kabul eder fakat sıra şiir söylemeye gelince Bakî'nin kendi nazmını görünce en meşhur kasidelerinden biri olan Sünbül Kasidesi'ni hediye edeceğini söyler:

Bâkî görürse gülşen-i nazmım kenârına
Sünbül kasîdesin getirip yâdigâr eder

(K. 28/44)

İzzet Molla, isteyen herkesin şair olabileceğini, ancak kendi gibi güzel söyleyişe sahip olamayacaklarını söyler:

Gerçi tûtî ile ba‘zan karışıp sohbeta zâğ
İsteyen şâ‘ir olur ‘İzzet-i hoş-gû olamaz

(G. 204/7)

Molla lakabını her bakımdan hak eden İzzet, iyi yetişmiş, entelektüel bir Osmanlı aydınıdır. Hemen her konuda çok sayıda kitap okuyan ve okumayı nasihat eden, derin bir kültüre sahip olan İzzet Molla'nın, nükte ve zekâ oyunlarına dayanan sade bir dili vardır. XVIII. yüzyılda başlamış olan Arapça-Farsça kelimelerle Türkçe kelimeleri tamlama hâlinde kullanma geleneğine İzzet Molla da uymuştur.

XIX. yüzyılın İstanbul’u İzzet Molla’nın temel mekânlarından biridir. Semt semt anlattığı İstanbul’un eğlence ve mesire alanlarını da ayrıntılarıyla işlemiştir. İstanbul’un yanı sıra sürgüne gönderildiği Keşan ve görev yaptığı Bursa gibi şehirlerden de bahseder:

Demîde olmamışdı sünbül-i sîr-âb-ı ruhsârı
Geçen yıl Göksuda seyr etdiğim nev-res fidândır bu

(G.434/4)

Oldu şehir-i Keşânda bir Kıbtî
Zâğ iken ‘andelîb-i gülşenimiz

(Kıt‘a, 72)

İzzet Molla’nın çağdaşı şairlerden Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Enderunlu Vâsıf, Nevres, Sermed, Aynî, Leylâ ve Şeref Hanımlar onun şiirlerini tanzir etmişlerdir. Kendinden sonraki şairlerden özellikle Ziya Paşa üzerinde tesiri çoktur. Ziya Paşa Harâbât adlı antolojisinin III. cildinde İzzet Molla’nın birçok beytini almış, ondan övgüyle bahsetmiştir (Ziver, 1313: 68). Cumhuriyet döneminde kaleme alınan hemen her antolojide –Mehmed Fuad Köprülü, Divan Edebiyatı Antolojisi; Necmeddin Halil Onan, Dîvân Şiiri Antolojisi; Vasfi Mahir Kocatürk, Türk Edebiyatı Antolojisi- İzzet Molla’ya yer verilmiştir.

Sınıf-ı müteahhirîne serdâr
‘İzzet Molla o rind-i güftâr
Her yolda latîfdır beyânı

(Harâbât, s.36)

XIX. yüzyıl başlarında klasik Türk şiiri, tam bir durgunluk ve “inhina” içine girmiştir. Enderunlu Vâsıf ve İzzet Molla’nın yeni arayışlara yönelen çalışmaları ile bu durgunluk kısmen aşılmaya çalışılmış olsa da dağınık ilhamları aşarak yeni bir hamle yaratacak güce erişemediğinden edebiyatımızı yeni şekil ve tür arayışlarına itmiş ve Batı kaynaklı bir yeniden yapılanmayı zaruri kılmıştır (Korkmaz, 2000: 110). İzzet Molla’nın edebiyatımızın son gür sesi olmasında ve eserlerine rağbet edilmesinde hiç şüphesiz şiire kattığı farklılık, yenilik ve tazelik etkili olmuştur. Özellikle Mihnet-Keşân, şairin klasik mesnevi geleneğinin dışına çıkarak ferdî intiba, serzeniş ve teessürlerini dile getirdiği anı roman niteliği kazanmış bir eseridir. İnsan psikolojisine

kesin, net ve realist bir tavırla yaklaşması, kendi portresini geleneksel mesnevi anlatısının ötesine geçerek çizmesi klasik Türk şiirine kazandırdığı yeniliklerdendir (Korkmaz, 2000: 111). Ayrıca manzum eserlerinde sıkça karşılaştığımız “nev-edâ, nev-zemîn, nûkte-i nev” gibi ifadeler şairin yenilik ve değişim arzusunu göstermektedir. Bu tarz yenilikler, Tanzimat dönemi sanatkarlarının yetişmesine de katkı sağlamıştır.

Uzun boylu kûsec cesîm’ül- vücûd

Cihanda ‘adilî ‘adîm’ül- vücûd

(MK. s.17)

Kısaca İzzet Molla, devlet adamlığı, nâsirliği, mizaha mütemâyil yapısı, nüktedanlığı, zerafeti ile Şeyh Gâlib gibi mutasavvıf-mistik, Nâbi gibi hakimâne, Nedim gibi şûh, Vâsıf gibi mahallî unsurlarla dolu başarılı şiirler yazan şairliğiyle yaşadığı devri dolduran ve devrinin ileri gelen orijinal bir simasıdır (Bülbül, 1989: 34).

İzzet Molla’nın kırk üç yıllık kısa ömrüne sığdırdığı yedi eseri bulunmaktadır. Bunlar:

Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr

Edebiyat tarihimizin en hacimli dîvânlarından biri olan Bahâr-ı Efkâr, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey’in teşvikiyle 1825’te tertip edilmiştir. Eserin, hacimleri birbirinden farklı pek çok nüshası vardır. Dîvân, bir na‘t-ı şerifle başlar, dinî muhtevalı 7 manzumeden sonra kasideler kısmına geçilir. 40 kaside, 319 tarih manzumesi, 544 gazel, 14 tahmis, 4 tesdîs, 2 tesbî‘, 1 tercî‘-i bend, 1 muhammes, 1 sâkiname, çeşitli konularda 79 manzume, 1 bahr-ı tavîl, muhtelif sayıda müfredler, âzâde beyitler, mısralar ve 7 manzum hikâyeden teşekkül etmiştir.

Şairin gençlik dönemi şiirlerini ihtiva eden Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr, pek çok hususta ilkleri bünyesinde taşımaktadır. Dîvân tertibi, nazım şekilleri ve bölümler için kullanılan isimlerden kaynaklanan bazı farklılıklar görülmekle birlikte kaside ve tarihler, mevzularına göre bölümlere ayrılmıştır. İzzet Molla her iki dîvânına da müstakil bir isim vermiştir (Çavuş, 2016: 97).

Dîvân’da Mevlâna ve Mevlevî büyükleri ve Mevlevîlikle ilgili müstakil manzumelerin dışında her gazelin makta beytinde Mevlâna’nın adı geçer. Eserin manzum-mensur dibacesinde şair, bu Dîvân’ı Mevlânâ’ya ithaf ettiğini, Şâh-ı

Nakşibend'in adına da bir dîvânçe tasarladığını ve bunun adının da Hazân-ı Âsâr olacağını bizatihi duyurmuştur.

Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Çalışmamızı yürüttüğümüz metin, Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz tarafından Hazâna Sürgün Bahâr adıyla Latin alfabesine aktararak yayımlanmıştır. Ayrıca Müşerref Oral tarafından Keçecizâde İzzet Mollâ, Hayatı Sanatı Siyasi ve Edebi Kişiliği; Özdemir Sarıca tarafından Keçecizâde İzzet Mollâ; Faruk Nişli tarafından Keçecizâde İzzet Mollâ, Hayatı Sanatı Eserleri adlı bitirme çalışmaları yaptırılmıştır. Ayrıca İbrahim Bülbül'ün Keçecizâde İzzet Mollâ adlı çalışması ile Ebubekir Sıddık Şahin'in 2005'te Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr adlı doktora tezi yapılmıştır.

Dîvânçe-i Hazân-ı Âsâr

Keçecizâde İzzet Molla'nın Sivas sürgününde kaleme aldığı şiirlerini ihtiva eden elli üç sayfalık çalışmasıdır. Şairin son dönem şiirlerini içerdiği için bu adı koymayı uygun bulmuştur. Hacimli bir eser olmamasından kaynaklı kimi kaynaklarda bu çalışması “Dîvân” adıyla kiminde “Dîvânçe” adıyla zikredilmiştir. H.1257/M. 1841 yılında İstanbul'da basılan Dîvânçe-i Hazân-ı Âsâr, Muhammed Bahaeddin Nakşibend'e övgüyle başlar. 2 kaside, 2 mesnevi, 35 tarih, 42 gazel, 1 muhammes, 1 tahmis, 1 şarkı, 3 kıt'a, 2 müfreden oluşan Dîvânçe'de her gazelin son beytinde Şâh-ı Nakşibend'in veya bir Nakşibendî büyüğünün adı zikredilir.

Gülşen-i Aşk

Gülşen-i Aşk, İzzet Molla'nın gençlik döneminde, on yedi ile yirmi yaşları arasında edebiyata meyletmeye başladığı sıralarda yazdığı bir mesnevi olup, 1812 yılında tamamlanmıştır. İlk İran mutasavvıflarından etkilenerak yazdığı iki yüz doksan beyitlik tasavvufî bir aşk hikâyesidir. Eserin tertibi şiirsel bir biçimde düşünülmüş, ahenk hususundaki birkaç kusur dışında alegorik olan hikâye gayet zarif bir biçimde sunulmuştur. Aruzun “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevisine nazire olarak kaleme alınan mesnevide şair, aynı zamanda hikâyenin kahramanıdır. Bu da mesneviye ayrı bir orijinallik katmıştır.

Mesnevi, şairin Mevlâna ve Mesnevi'ye olan minnettarlığını bildiren ifadelerle son bulur. Eserin ilham kaynağı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tasavvuf düşüncesidir. Bu yüzden Mevlevî Edebiyatı'nın mahsulü olarak kabul edilir (Banarlı, 1972: 835).

E.J.W. Gibb mesnevinin yirmi dokuz beytini İngilizceye çevirmiştir. Ayrıca Sezai Şimşek ve Sabahat Aral tarafından Gülşen-i Aşk adıyla bitirme çalışmaları yapılmıştır.

Mihnet-(i)Keşân

Sıkıntı çeken yahut Keşân'da çekilen sıkıntılar manasına gelen Mihnet-Keşân adlı mesnevide İzzet Molla, yaşadığı asrın çocuğu olduğunu göstermiştir. Yer yer kendini gizlemeye çalışan şairin maksadı, Keşân sürgünüyle alakalı ayrıntılı bir hikâye sunmaktır. Yaklaşık yedi bin beyit civarındaki bu eserde günlük hayattaki her şey tüm ayrıntısıyla hikâyede yer almıştır. Şairin İstanbul'da tutuklanmasıyla başlayan sürgün hikâyesi; yolculuk esnasında verilen molalar, ona eşlik eden muhafızlarla edilen muhabbetler, şehir halkının ona anlattığı hikâyeler, düş dünyasında canlanan olaylarla harmanlanarak anlatılmıştır. Keşân sürgününde yaşadığı, karşılaştığı veya duyduğu hadiseleri; samimi, mizahi bir üslupla ifade eden şair ailesine ve evine olan özlemini de sık sık dile getirmiştir. Duyulan özleme bir de arzu ettiği himayenin gecikmesi eklenince büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır.

İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı, üzerine en çok yazılan ve konuşulan, şöhretini müspet yönde etkileyen eseridir. Aruzun fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl kalıbıyla yazılmıştır. Edebiyatımızda sergüzeşt ve hasbihal türünün manzum örneği (Ünver, 1986: 443), Tanzimata uzanan edebî ve ictimâî bir hicviye olan Mihnet-Keşân mesnevi türünde kişisel hatıralara yer veren orijinal bir çalışmadır.

İzzet Molla, bu eserini Keşân'a gittikten sonra yazmaya karar vermiş ve daha sonra 1823 yılında İstanbul'da tamamlamıştır. Âtîfzâde Hüsâmeddîn Efendi tarafından 1829'da tertib edilmiş, kardeşi Vâhid Efendi tarafından da temize çekilip 1854'te İstanbul'da Cerîde-i Hevâdis Matbaası'nda taş basma olarak yayımlanmıştır.

Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz tarafından 2007 yılında Bir Sürgün Şaheseri Mihnetkeşân adlı çalışma yayımlanmıştır. Ramazan Korkmaz tarafından Keçecizâde İzzet Molla ve Mihnet-Keşân Üzerine Bir Araştırma adlı yüksek lisans tezi

hazırlanmıştır. Ömer Asım Aksoy tarafından Mihnet-Keşân mı Mihnet-i Keşân mı? , Mihnet-Keşân Tartışması adlı çalışmalar, Ali Emre Özyıldırım tarafından Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili adıyla doktora tez, Derya Tüzin tarafından Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni adlı yüksek lisans tez çalışmaları yapılmıştır.

Devhatü'l-Mehâmid fî Tercemeti'l-Vâlid

İzzet Molla, babası Sâlih Efendi'nin tercüme-i hâlini (biyografisini) anlattığı eseri Devhatü'l-Mehâmid Fî Tercemeti'l-Vâlid'i, 1811 yılında yirmi beş yaşındayken kaleme almıştır. Süslü nesir örneği olan bu eserde şair, babasının İstanbul'a gelişini, aldığı görevleri, çektiği sıkıntıları, ölümüyle yetim kalışını, ailesinin şeceresini anlatmıştır (Ceylan, Yılmaz, 2005: 40).

Şerh-i Lûgaz-i Koca Râgıp Paşa

Şerh-i Lûgaz-i Koca Râgıp Paşa, Koca Râgıp Paşa'nın lûgazine yazılmış 9 varaklık küçük bir şerhtir. Tek nüsha olan eserden ilk olarak Faruk Nişli bahsetmiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde bulunan nüshası, tâlik yazıyla yazılmış, tarihsizdir. Eserde Râgıp Paşa'nın ayın harfî üzerine söylediği yüz kırk adet lûgaz çözümlenmiş, lûgazların başına da şerhe karışmasın diye Arapça "kavlehu" (onun sözü) ifadesini, kendi şerhine başlarken de başına "ekûlü" (ben derim) ifadesini eklemiştir. Şerhin bitimini de bir gazel ile belirtmiştir (Bülbül, 1989: 42).

İzzet Molla'nın nesirde daha ağır, secili bir dil kullandığını görmekteyiz. Bu eserinde de sanat kaygısı güttüğü secili bir dil kullanmıştır.

Lâyhalar

İzzet Molla'nın bir de çeşitli sebeplerle kaleme aldığı lâyhaları vardır. Sade Türkçe ile ve sanatsız olarak yazılan iki önemli lâyihası vardır. Bunlar:

Lâyiha I

Keçecizâde İzzet Molla'nın H. 1243/M. 1827 yılında Eyalet Defterlerini Tevzî Müfettişliği'ne tayin olması üzerine "Memâlik-i Osmâniyenin dahl ve harcını" incelemek, devletin iç ve dış meselelerini tahkik etmek için kaleme aldığı altmış dört sayfalık bir lâyihadır. İbnül Emîn Mahmûd Kemâl İnâl'ın kütüphanesinde ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Yazmalar Bölümü'nde bulunan iki yazma nüshası vardır (Bülbül, 1989: 43).

Sanat kaygısı güdülmeden kaleme alınan bu eserde sade bir dil kullanılmıştır. Bir giriş, mukaddime, on iki bent, altı alt başlık ve bir hatime bölümünden oluşmaktadır. Bu eser ile Osmanlı'nın ahvalini, Keçecizâde İzzet Molla'nın devlet adamlığını, siyasi yönünü ve Fransız kültürüne olan meylini açıkça görmekteyiz (Banarlı, 1972: 836).

Lâyiha II

1828 yılında cereyan eden Mora isyanı ve Rusların tecavüzüne karşı savaş ilan edilmesine karar verildiği günlerde kaleme alınan bir lâyihadır. İzzet Molla, gurbette ölümüne sebep olan bu lâyihayı, devletin içinde bulunduğu ahvali göz önünde bulundurarak savaş taraftarı olanların bu fikirlerinden vazgeçmeleri için yazmıştır. 17 Eylül 1828 tarihinde kaleme alınan lâyiha, on iki sayfadan oluşmaktadır. Sade bir dille kaleme alınmış, soru-cevap şeklinde savaşa girmenin sakıncaları, ordunun ve devletin durumu izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu lâyiha İzzet Molla'nın Sivas'a sürgüne gönderilmesine sebep olmuştur.

Savaş sonrasında İzzet Molla'nın görüşlerinin doğruluğu ortaya çıkınca İzzet Molla'nın affedildiğine dair ferman Sivas'a gönderilmiş, ancak ömrü bu fermanı görmeye vefa etmemiştir.

XIX. Yüzyıl Başında Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Osmanlı Devleti, üç kıtada toprakları bulunan; Kızıldeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz'e hâkim, Doğu Akdeniz'de söz sahibi olan; sınırları içerisinde çeşitli din, dil ve ırka mensup yirmi beş milyon insanın bir arada yaşadığı büyük bir imparatorluktu. Yakınçağ başlarında eski gücünü kaybetmiş olsa da Avrupalı devletlerin karşısında hâlâ önemli bir devletti (Karal, 1998:1). Devletin mali ve ekonomik yönden zayıflaması, devlet örgütlerinin bozulması, ordunun ve eğitim kurumlarının kendini yenileyememesi, iç isyanlar ile devletin merkez gücünü kaybetmesi, ulaşım sorunu, hemen her alanda yaşanan durgunluk ile birlikte Osmanlı karşısında Avrupalı devletlerin ekonomik ve siyasi yönden daha da güçlenmesi Osmanlı'da sürekli bir gerilemenin yaşanmasına sebep olmuştur (Uçarol, 1995: 45).

Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman bir ülke olarak kendi kendine yettiğini savunarak kendini dış dünyaya kapatmış, çağın gelişen ve değişen devletlerarası

ilişkilerine ayak uyduramamış, Avrupa diplomasisinden uzak kalmıştır. Osmanlı'nın bu geleneksel tutumunda etkili olan düşünce dünya üzerinde var olduğu kabul edilen bloklaşmadır: Osmanlı'nın İslâm dünyasını temsil eden Doğu blokunu, Avrupalı devletlerin Hristiyanlık etrafında Batı blokunu temsil ettiğini söyleyebiliriz. Müslüman bir devlet olan Osmanlı, Hristiyan dünyasından uzak durma temayülü göstermiş, o ülkelerde elçilik açma ihtiyacı duymamıştır. Bu da Osmanlı- Avrupa diplomatik ilişkilerinde tek taraflı bir sistemin meydana gelmesine; gerçekçi ve isabetli bir dış siyaseti belirleyememesine sebep olmuştur (Uçarol, 1995: 45-46).

Dış siyasette başarılı olamayan Osmanlı, iç siyasette de problem yaşıyordu. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru devleti içine düştüğü kötü durumdan kurtarmak amacıyla başta askerî olmak üzere çeşitli alanlarda ilk bilinçli adımlar atılmaya, Avrupaî ıslahatlar yapılmaya çalışılmıştır. Bunda şüphesiz Osmanlı'nın batıda ilk toprak kaybı ile imzalanan Karlofça ile sonrasında imzalanan Pasarofça antlaşmaları etkili olmuş, fetih ve cihat kavramları üzerine bina edilen dış siyaseti yerini barış ve denge politikasına bırakmıştır (Batur, 1998: 159).

Osmanlı'nın çağdaş bir toplum ve hürriyetçi bir devlet yapısı oluşturmak adına attığı tüm adımlar batılılaşma olarak nitelendirilmiştir (Tunaya, 2004: 17). XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı batılılaşma sürecine girmiş, ancak hemen her değişim, yenileşme hareketi, tepki olarak bir iç sorun ortaya çıkarmış, bu yüzden istenilen düzeyde, köklü bir başarı ile neticelenememiştir. Patrona Halil ve Kabakçı isyanı, Kuleli vakası, 31 Mart bunların başlıcalarıdır.

XVIII. yüzyıl ile başlayan batılılaşma hareketleri, en etkili III. Selim döneminde (1789-1807) izlenmektedir. III. Selim'in Yeniçeri Ocağı'na ilave olarak Nizam-ı Cedid ismini verdiği modern bir ordu kurması askerî alandaki en etkili reformdur. Osmanlı'nın batılılaşma döneminde atılan ilk teknik adımları, siyasi yenilgilerden ötürü askerî alanda atılmıştır (Tunaya, 1975: 68). 1774-1820 yılları arası Osmanlı'nın I. Batılılaşma dönemidir. Bu dönemde batıdan daha teknolojik yenilikler alınmaya çalışılırken 1826 sonrası yani II. Batılılaşma döneminde salt bir askerî üstünlüğün yeterli olmadığı anlayışı gelişmiş, teknolojinin arkasındaki zihniyet de araştırılmaya, anlaşılmaya çalışılmıştır. Batılılaşma hareketi ile bu yıllarda Tanzimat zihniyetinin temeli atılmıştır (Yavuz, 2000: 41-42).

III. Selim’den sonra saltanat koltuğuna oturan II. Mahmud, askerî alanda yaptığı yenilik hareketlerine sosyal ve ekonomik pek çok alanı dâhil ederek Osmanlı’nın batılılaşma serüvenine büyük bir ivme kazandırmıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan Nizam-ı Cedid ordusunun yerine modern yeni bir ordu kurmaya, ordunun teknik müesseselerini modernleştirmeye çalışmıştır. Kıyafet reformu, ilk nüfus sayımının yapılması, posta teşkilatının kurulması, yeni fabrikalar kurulması, müzik okulunun açılması, Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi, tercüme odasının kurulması, ilk resmi gazetenin çıkarılması gibi ekonomi, sosyal, kültür, sağlık ve eğitim alanında pek çok ilke imza atılmış, Osmanlı, yenilenme sürecine girmiştir.

II. Mahmud dönemi ıslahatlarında İslâmi gelenekleri batı zihniyetiyle kavrama söz konusudur. Bu yüzden halkın desteğini alamamış, zayıf ve tutarsız hareketler olarak istenilen başarı elde edilememiştir. Buna ilave olarak da batılılaşmaya inanan ve destekleyen cephe ile buna karşılık gelenekçi-liberal cephe arasındaki çatışma şiddetlenmiştir (Kongar, 2014: 326). Sonuç olarak XIX. yüzyılda Osmanlı devlet yönetiminde ve toplumunda yaşanan bu çatışma ve çabalar, Cumhuriyet ile sonuçlanacak uzun bir dönemin başlangıcı olarak Osmanlı tarihinde kendine ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyal Hayatın Klasik Türk Şiirine Yansımaları

Edebiyat ve sosyoloji, birbiriyle yakından münasebeti bulunan, disiplinler arası çalışmalara uygun iki bilim dalıdır. Bu iki bilim dalının aynı çatı altında birleşmesi sonucu edebiyat sosyolojisi adında bir disiplin ortaya çıkmıştır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın toplumla kendisi arasında yeni organik bağlar kurmaya çalışmasına yardımcı olur. Edebiyat sosyolojisi; siyasi rejim, kültür kurumu, sosyal tabaka ve dilbilim problemleri gibi edebî olayları çerçeveleyen sosyal yapı ve teknik durumları inceler (Aydın, 1999: 5-11). Edebiyat sosyolojisi alanında, 1900’lerden itibaren edebiyatın toplum hayatındaki yerini belirlemek üzere çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

“Yaşadığımız modern zamanlar, edebiyatın sosyal yanını analiz ederken; hem doğrudan sosyoloji hem de edebiyat sosyolojisinden faydalanır ve onu etkin- yararlı kılar” (Aydın, 2009: 359). Edebiyat, toplumun/ bireyin hem sosyal ve kültürel hem de psikolojik durumunu metinler aracılığıyla somutlaştırır. Edebiyatın sosyal yönünü

ortaya koyan Robert Escarpit, yazarın ve edebî eserlerin toplum içindeki yerini belirlerken yapılacak ilk işin yazarın beslenme kaynaklarına bakmak olduğunu ifade eder (Escarpit, 1968: 10). Şâir ve Patron adlı çalışmasında Halil İncalcık da Escarpit'e paralel açıklamalarda bulunur: “Genelde, bilim adamı ve sanatçı, belli bir toplumda egemen sosyal ilişkiler ve belli bir kültür çerçevesinde sanatını ifade eder. Osmanlı toplumu gibi patrimonial türde bir toplumda, başka bir deyimle, sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplumda bu gerçek daha da belirgindir” der (İncalcık, 2003: 9). Sosyal hayat çalışmalarına öncülük eden Nurettin Şazi Kösemihal şair ve toplum ilişkisini özetler nitelikte “sanatçının eseri kadar kişiliği de “fizik, bio-psişik, sosyal etmenlerle (facteur) örülmüş somut birer bütün, daha kısası ‘kozmo-bio-psiko-sosyal’ birer varlıktır” der (Kösemihal, 1967: 20).

Türk kültür ve medeniyetinin önemli bir taşıyıcısı olan klasik Türk şiirinde hem Türk dilinin inceliklerini, sanatkârane söyleyişlerini hem de Türk kültürünü, gündelik hayatın pek çok detayını bulmak mümkündür. Bazı araştırmacılar tarafından klasik şiirin halktan kopuk, yüksek zümreye ait elit bir dünyası olduğunu dile getirmiş olsa da yapılan araştırmalar bu düşüncenin gerçeği yansıtmadığını ortaya koymaktadır. Ahmet Atillâ Şentürk, eski edebî metinlerimizin pek az millete nasip olacak derecede zengin bir içeriğe sahip olduğunu, bu metinlerin titizlikle tahlili ve birbiriyle karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkan eski kültür, hayat tarzı ve malzemelerle ilgili ipuçlarının başka kaynaklara ihtiyaç duyulmayacak derecede zengin bilgi akışı sağlayabileceğini ifade eder (Şentürk, 1993: 175-178).

Klasik Türk şiiri, din ve tasavvuf, tarih ve sosyal hayat, ilim ve felsefe, estetik değerler sistemi gibi birbiri içine geçmiş çok çeşitli kaynaklardan beslenmektedir (Doğan, 2005: 13). Klasik Türk şairleri de bu kaynaklardan aldıkları ilhamı geleneğe bağlı kalarak ince, zarif, veciz ancak kapalı bir şekilde estetize ederek şiir kalıbına dökmüşlerdir. Metinlerin layıkıyla anlaşılması, klasik Türk şiirinin yaşamla doğrudan yahut dolaylı yoldan kurduğu ilişkisinin doğru tespit edilmesi ile mümkündür.

Klasik Türk edebiyatında sosyal hayatın edebi eserlerle birlikte değerlendirildiği ilk çalışma, Necip Asım'a aittir. Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda yayımlanan makalesinde yazar Mesihî Dîvânı'ndan örnekler vererek edebi eserlerin tarihî birer kayıt olabileceğini savunur (Yazıksız, 1911: 5). Sonraki yıllarda Mehmed Çavuşoğlu, Ali

Nihad Tarlan, Nurettin Şazi Köseihal'ın bu alandaki çalışmaları referans alınarak şairlerin dîvânları tahlil edilmeye, çeşitli akademik çalışmalar verilme başlanmıştır. Fatma Meliha Şen, “Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları” adlı makalesinde 2007 yılına kadar yapılan makale, tez ve kitapları tasnif ederek bibliyografik künyelerini vermiştir. Biz de bu çalışmada Osmanlı'nın en buhranlı döneminde yaşamış, dönemin tüm karmaşasını eserlerine yansıtmış velûd bir şair olarak kayıtlara geçen Keçecizâde İzzet Molla'nın Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr'ında sosyal hayatın izlerini sürmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÖNEMİN SİYASÎ VE SOSYAL OLAYLARININ DÎVÂN-I BAHÂR-I EFKÂR'A YANSIMALARI

1.1. II. Mahmud Dönemi

29 Mayıs 1807'de Sultan III. Selim tahttan indirilmiş, Yeniçeri Ocağı'na muadil olarak kurulan Nizam-ı Cedid ordusu dağıtılmış ve Padişah'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu modernleştirme çabaları engellenmişti. IV. Mustafa'nın kısa süren hükümdarlığında (1807-1808) Yeniçeriler ve yandaşları eski düzene karşı çıkmak cüretinde bulunan herkesi ortadan kaldırmaya çalışmış, III. Selim'i destekleyenler ise Alemdar Mustafa Paşa'nın liderliğinde toplanarak onu kurtarmak ve reformlarını gerçekleştirmek istemişlerdir. Ancak her iki grup da başarılı olamamış ve sultanlık koltuğuna III. Selim döneminde zindan hayatı yaşayan II. Mahmud geçmiştir (1808-1839).

Sultan II. Mahmud zamanla III. Selim'den daha başarılı bir reformcu olmuştur. III. Selim'in yaptığı hataları iyi tespit etmiş ve adımlarını ona göre atmıştır (Shaw, 2010: 25-27). Siyasi, askerî ve toplumsal alanda bir dizi reform gerçekleştirmiş ve bunların çoğunda da başarılı olmuştur. Yeniçeri Ocağı'na muadil bir ordu kurmaya çalışan III. Selim'in akıbetine şahitlik eden II. Mahmud, yeninin kurulması ve kabul edilebilmesi için eskinin tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden Yeniçeri Ocağı'nın ve onu besleyen Bektaşî tarikatının tamamen ortadan kaldırılması gerekiyordu. İzzet Molla, II. Mahmud'un yapmayı hedeflediği bir dizi reformu gerçekleştirmek için Padişah'ın çok sıkıntı yaşadığını, bu yenilikleri yapmaktansa devleti yeniden kurmanın daha kolay olduğunu şöyle ifade eder:

Bu kadar çekmez idin dîn ugurunda zahmet

Yeniden devletini etmiş olaydın îcâd

(K. 1/ 3)

Arapça bir sözcük olan ve “oturmak” anlamına gelen cülûs, hükümdarların tahta geçmesi için kullanılan bir tabirdir. Hemen hemen bütün İslam ve Türk devletlerinde gerçekleştirilen cülûs merasiminin en güzel örnekleri Osmanlı Devleti’nde görülmüştür. Osmanlılarda cülûs sözü daha çok şehzadelerin tahta geçişi münasebetiyle kullanılmıştır. II. Mahmud, III. Selim’in yerine Osmanlının en buhranlı döneminde 28 Temmuz 1808 tarihinde tahta geçmiştir (Özcan, 1993: 108-110). Bu döneme tanıklık eden şair Keçecizâde İzzet Molla, Sultan II. Mahmud’un cülûsu ile ilgili bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Hazret-i Mahmûd Hân oldu kemâl-i ‘adl ile

Şehriyâr-ı bî-mu‘âdil ‘âdil-i şâhenşehân

(T. 79/1)

Nâsı tatyîb eyledim ben de bu târîhim ile

Oldu memnûn Hân Mahmûdun cülûsunda cihân (1233)

(T. 79/5)

1.2. II. Mahmud Dönemi Reformları

Sultan II. Mahmud, devlet ve cemiyet bünyesinde askerî, idarî, dinî ve sosyal alanlarda yaptığı ve yapmayı tasarladığı yeniliklerle toplumun genelinde farklı tepkilerle ve engellerle karşılaşmıştır. Özellikle dinî alanda yıpranan kurumların yenilenmesi ve Batı medeniyetine ulaşma isteği uğruna gösterdiği çaba yüzünden adı halk içinde “Gâvur Padişah”a çıkmıştır. Şair İzzet Molla ise Padişah’ın yapmış olduğu bu yenilikleri desteklemekte, bu sayede Padişah’ın faziletinin ve kudretinin arttığını düşünmektedir:

Hak deyip şehlere meydân okudu Hân Mahmud

Pâdişeh kabza alıp oldu kemâli müzdâd

(K. 1/44)

1.2.1. Toplumsal Reformlar

1.2.1.1. Kıyafet Reformu/Fes Kullanımı

Fes, eskiden Osmanlılarda, bugün ise bazı İslam ülkelerinde kullanılan koyu kırmızı renkli, tepesinde kenara veya arkaya sarkan püskülleri olan, silindir şeklinde bir

çeşit baş kıyafetidir. İlk kez II. Mahmud döneminde kullanılmaya başlanan fesin kullanımı ile ilgili uygulama, tüm sınıflara ait olmayıp daha ziyade devlet memurlarına yönelikti. Osmanlı Devleti'nde çeşitli din, ırk, tarikat ve meslek gruplarının kendilerine özgü kullandıkları serpuşları (başlık) vardı. Devlet adamlarının ise meslek ve rütbelere göre farklı kavukları vardı (Fotoğraf-1). Cemiyet hayatındaki bu çeşitlilik hoş bir görüntü sergilemiyordu. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kavuk takma zorunluluğu kalkınca herkesin canının istediği şeyi takması, devlet memurlarının komik ve tuhaf bir şekilde görünmesine sebep olmuştur. Bu duruma çekidüzen vermek isteyen Padişah asker ve memurlara fes kullanmayı zorunlu kılarak halka herhangi bir yaptırımında bulunmamış, onları serpuş konusunda serbest bırakmıştır. Böylece fes, halk ile asker ve devlet memurlarını ayıran bir simge olmuştur (Karal, 1998: 157-158).

1828 yılında kullanımı kabul edilen fes, Tunus ve Cezayir'de kullanılan Kuzey Afrika kökenli bir başlıktı. İstanbul'da bir kısım Balkanlı Hristiyan tarafından kullanıldığı için halkın bu başlığı kabullenmesi oldukça zor bir işti. Sultan II. Mahmud'un öncülüğünü yaptığı fesin (Fotoğraf-2), halk arasındaki kullanımını artırmak için ulemeden bazı mümtaz müderrislerin fes takması istenmiştir. 1829'da kıyafet reformu sivilleri de kapsayacak şekilde genişletildi. Fesin ne derece İslami olduğu kaygısı yaşanırken yaklaşık bir yüzyıl sonra fes halk arasında öylesine benimsenmiştir ki Osmanlı ve İslam gelenekçiliği ile yerleşik değerlerin timsali olarak hedef tahtasına konulmuştur (Lewis, 2014:141-142).

Fotoğraf 1. Kıyafet reformu öncesi II. Mahmud geleneksel saltanat kıyafetleri ile

Fotoğraf 2. Reform sonrası fesi ile Sultan II. Mahmud

Yapılan kıyafet reformu ile hâsıl olan fes ihtiyacını karşılamak üzere ilk etapta Tunus Beylerbeyi’nden 50.000 fes sipariş edilmiştir. 1830 yılında Tunuslu ustalar Eyüp semtinde Feshâne’yi kurmuştur. 1925’te çıkarılan bir kanunla fes kullanımının yasaklanması üzerine fes üretimi durdurulmuştur. Günümüzde ise uluslararası kongre, fuar, kültür merkezi olarak hizmet vermektedir.

1845 yılında fes ile ilgili birtakım değişiklikler yapılır. Bu değişiklikler saray vakanüvisi Lütü tarafından kaydedilmiştir:

“Şu ana kadar, düzenli birliklerin ve devletin genel olarak tüm hizmetkârları ve tebaasının feslerine taktıkları püskül bükülmemiş ipekten yapılmaktaydı. Rüzgâr, yağmur ve benzeri nahoş etkilerin yol açtığı zarar nedeniyle püsküllerin her gün taranması kaçınılmaz bir mecburiyet hâline gelmişti. Püskülleri taramak için çoğunlukla Yahudi oğlanlar bugünün ayakkabı boyacıları gibi sokakta, çarşıda “Püskülünüzü tarayalım!” diye bağırarak dolaşırlar ve bu yolla para kazanırlardı.

Kadınlar da taranmış püskülleri tepesi kalıpla düzleştirilmiş feslere takıyorlardı; başlarının üstünde daha kolay dursun diye fese bir tel yerleştiriyorlar ve fesin üstüne de kâğıt yerine gümüş bir tabaka koyuyorlardı. Bu ipekli püsküllere çok isabetli bir biçimde insanlar tarafından püsküllü bela adı takılmıştı. Bundan dolayı hem siviller hem de askerler için epeyce sıkıntıya yol açtığından, komutanların subayların ve ordu mensuplarının feslerinin tepesine tespit ve tayin edilen ağırlıkta örme püskül taktırmalarına, askerî törenlerde ferahi adı verilen yuvarlak metal tabaka biçiminde rütbe işaretlerinin takılmasına ve diğer sınıflardan olanların da ipek püskül yerine örme püskül kullanmasına karar verildi” (Lewis, 2008: 142-43).

Devletin modernleşmesi için batılılaşmanın elzem görüldüğü ve pek çok alanda ıslahat yapıldığı bir döneme şahitlik eden şair İzzet Molla da fesin püskülünün ortaya çıkardığı toplumsal soruna değinmiştir. Şair, her ikisi de başta bulunan ve şekil olarak benzerlik gösteren sevgilinin zülüfleri ve fesin püskülleri arasında ilişki kurarak bunlardan birinin başa diğerinin ise gönle bela olduğunu söyler:

Başına ol demde gelir perçem-i cânân gibi püsküllü belâ hayf
(Kıt'a, 81)

Şair bir başka beyitte iletişim teknolojisinin henüz gelişmediği dönemlerde özel mesajların fesin püsküllerinin arasına koyulmasından yola çıkarak bir kurgu oluşturmuştur. Gelenek içerisinde sevgilinin zülüflerinin fitnelere sebep olması fesin püsküllerinin karmaşıklığı ile tahayyül edilmiştir. Şair, sevgilinin fesinin içinde, saçlarının arasında fitne mektubunun bulunduğunu bildirmektedir:

Bulduk fesinde nüsha-i sihr ü füsûnu biz
Mektûb-ı fitneyi arayın perçemindedir
(G. 119/2)

1.2.1.2. Osmanlı Basın Hayatının Başlangıcı/ Gazetecilik

Sultan II. Mahmud döneminde toplumun tüm tabakalarına pek çok alanda yayılan yenilik, yeniden yapılandırma çalışmalarından biri de basın hayatı üzerinedir. Osmanlı basın hayatı, 1831 yılında çıkarılan Takvim-i Vekayi ile başlamıştır. Takvim-i Vekayi, halkı bilgilendirme amaçlı yayımlanan ilk resmi gazetedir. Osmanlı basın hayatında bu ilk gazetenin çıkmasına zemin hazırlayacak bazı hareketlilikler geç de olsa

görülmeye başlanmıştır. Takvim-i Vekayi öncesi basının gücünü ve ehemmiyetini kavramış birtakım gayrimüslim tarafından bazı gazete ve bültenler yayımlanmaya başlanmıştır. Fransız ağırlıklı bu neşriyatların çoğu İzmir ve İstanbul'da basılmıştır (Akbulut, 2013: 34). Her ne kadar Osmanlı basın tarihi içerisinde değerlendirilmiş olmasa da bu yayımlar ilk resmi gazetenin ve sonrasında çıkarılacak olan diğer özel ve resmi gazetelerin temelini oluşturmuştur. Şair Keçecizâde İzzet Molla'nın 1829 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulacak olursa şairin 1831 yılında çıkarılan bu ilk resmi gazeteden bahsetmesi mümkün değildir. Şair, örnek beyitte Takvim-i Vekayi evvelinde yabancılar tarafından yayımlanan neşriyatlardan bahseder. Şair, klasik Türk şiirinin geleneksel mazmunlarından istifade ederek bir kurgu oluşturur. Gül bahçesinin hocası, çimen gazetesinde kadeh hakkında gül renkli bir risale kaleme almıştır:

Cerîde-i çemene yazdı hâce-i gülşen

Piyâle hakkına dâ'ir risâle-i gül-reng

(G. 321/4)

1.2.1.3. II. Mahmud'un Devlet Dairelerine Portresini Astırması

II. Mahmud'un yaptığı Avrupaî yeniliklerden biri de tüm devlet dairelerine ve askerî binalara portresini astırması, portresini yabancı elçiliklere göndermesidir. Sultan II. Mahmud, Üsküdar Sarayı'nın bahçesindeki Selimiye Kışlası'na da portresini astırmış, bu esnada kurbanlar kestirip dualar okutturmuştur (Emiroğlu, 2015: 159). Şair, Sultan'ın bu yeniliğini beyte taşımış, bu duruma ilk defa şahit olduklarını dile getirmiştir:

Üç felek resmini bir suffede seyr eylemedik

Tâ ki bu dâ'ire-i şâha erince enzâr

(K. 6/4)

1.2.2. Askerî Reformlar ve Olaylar

1.2.2.1. Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması /Vak'a-i Hayriyye

Sultan II. Mahmud devrinin en önemli icraatlarından biri Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesidir. Sultan II. Mahmud, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmek, üst üste alınan yenilgileri ve toprak kayıplarını durdurabilmek, iç ve dış isyanların bastırabilmek için bir dizi yeniliğin zaruri olduğunun farkındaydı. Bunun için devlet idari sisteminin merkeziyetçi bir yapıya kavuşması ve bu yapının güçlendirilerek Avrupa düzeyine ulaştırılması ve bütün devlet kurumlarının zamanın şartlarına uygun bir hâle getirilmesi gerekiyordu. Devletin en mühim savaş gücü olan Kapıkulu Ocakları teşkilatının bozulması, modern savaş silahlarını ve metotları kabul etmeyişi Osmanlı Devleti için ağır kayıplara sebep olmuştu. Yaya gücü olan Yeniçeri Ordusu kendi usul ve kanunlarına uygun bir değişimi, yeniliği dahi kabul etmediği gibi kendilerinden ayrı talimli bir ordunun varlığını da istemiyorlardı ki Nizam-ı Cedid ve Sekban-ı Cedid kanlı ve korkunç isyanlar neticesinde ilga ettirilmişti (Sertoğlu, 2011: 2886-2887).

Son savaşlarda ve isyanlarda yeniçerilerden bir hayır gelmeyeceği anlaşıncı devletin bekası için talimli bir ordu kurulması gerekiyordu. Bunun için Şeyhülislam Kadı-zâde Mehmed Tahir Efendi'nin konağında başta Sadrıâzam Mehmed Selim Sırrı Paşa olmak üzere ulema ve devlet ricalinin önde gelen isimleri toplanarak talimli bir ordunun kurulmasına, bu meşru harekete karşı gelenlerin idamına karar verilmiş ve Yeniçeri Ocağı'nın rütbeli subayları tarafından da mühürlenerek onaylanmıştır. Ancak ocak askerleri verdikleri taahhütte durmamış, kendi aralarında isyan görüşmelerine başlamışlardı (Sertoğlu, 2011: 2889-2990). Osmanlı Devleti tarihi açısından mühim olan bu olay hakkında şair İzzet Molla da bir kaside ve müstakil beyitler kaleme alarak olayları başından sonuna kadar nazmetmiştir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz üzere devletin dağılma döneminde üst üste yaşadığı yenilgiler yüzünden şair devletin bekası için endişe etmekte, bu yüzden kazan kaldıran yeniçerilerin yüzyıllardır yanan ocağının artık sönmesini dilemektedir:

Kül olduk âteşinde eşkiyânın

Ocağı sönsün erbâb-ı şekânın

(Mukatta'ât, 28)

Fâl-i devletmiş dedim az kaldı kim birden söne
Kül gibi savruldu külliyyen ocağın ahkeri

(K. 7/6)

Şeyhülislam'ın liderliğinde ulema ve devlet ricali bir araya geldiğinden şair bu toplantı için din ittifakı ifadesini kullanır ve bu din ittifakının karşısında fitneye sebep olup isyana zemin hazırlayan yeniçerilerin sonlarının heder olduğunu söyler:

Eylediler ittifâk-ı dînden meyl-i nifâk
‘Âkibet oldu heder ol bâğiyânın demleri

(K. 7/7)

Yeniçeriler 14/15 Haziran 1826 gecesi yavaş yavaş Et Meydanı'nda toplanmışlardı. Sabaha karşı diğer ocakların da katılımı ile kazanlar asiler tarafından Et Meydanı'na çıkarılmıştı (Sertoğlu, 2011: 2991) :

Toplanıp bir gîce Atmeydânına hınzırlar
Bak neler ekl etti kazgandan kilâb-ı serserî

(K. 7/8)

İşlerine gelmeyen, menfaatlerine dokunan ve varlıklarını tehdit eden durumlara karşı ayaklanma yoluna giden yeniçeriler düzenli ordu kurulmasını ve kendilerinin de talime uyma zorunluluğunu reddederek Ağa Kapısı'nda toplandılar. Bâb-ı Âli'yi ve Eşkinici muallimlerinin evlerini basmış, Bâb-ı Âli'de bulunan harem halkı mahzenlerde gizlendiğinden sadaret hazinesinde buldukları altı bin kese akçeyi de yağmalamışlardı. Bununla birlikte devlet ricalinden de bazı kimselerin evlerini basıp değerli gördükleri her türden eşyaya el koymuşlardı (Sertoğlu, 2011: 2991) :

Basdılar Ağakapısın olmayız ‘asker deyu
Sûret-i me’lûfe üzre eyleyip gâretgerî

(K. 7/9)

Basdı Bâb-ı Âsafîyi bir sürü yağmâgerân
Gitdi Sadr-ı A‘zamın her neyse zîb ü zîveri

(K. 7/11)

Sadrazam olayı duyunca Ağa Hüseyin ve Mehmed İzzet Paşalara askerleriyle Yalı köşküne gelmelerini emretti. Kendisi de kayıkla buraya gelerek Beşiktaş Sarayı'nda bulunan padişaha haber verdi ve merkez saray olan Topkapı Sarayı'na geldi. Şeyhülislamı ve devlet ricalini de çağıran sadrazam diğer taraftan eş zamanlı tersane eminine, topçu başıya, humbaracı ve lağımcı başılara askerleriyle gelmeleri için haber salmıştır. Ulema; medrese talebesini davet etmiş, İstanbul kadısı da mahalle imamlarına haber gönderip Müslüman olanların sancağ-ı şerife gelmeleri duyurusunu yaptırmıştı. Halktan da silahlı olan olmayan herkes Saray'a koştu:

Vak'ayı tebliğ edip nezd-i veliyyü'n-ni'mete
Koydu hâkân-ı cihânın yoluna cân u seri

Der-'akab paşaları bi'z-zât da'vet eyleyip
İki düstûr oldular ol Âsafın fermânberi

Müftî-i dîn-i mübîn atdı Sarâya cânını
Yek-vücûd oldu alıp bir nîce kâdî-'askeri

Toplayıp tâliblerin a'lâm saf saf geldiler
Oldu erbâb-ı guzâtın her birisi rehberi

(K. 7/13-14-15-16)

Yaşanan her an şairin kasidesinde âdeta resmedilmiş, padişahın safında yer alanlardan tek tek bahsedilmiştir:

Geçdi Yalıköşküne cennâta 'azm eyler gibi
Bağladılar safların deryâda Topçu 'askeri

Humbara Ocağını Allâh ber-hurdâr ede
Anları gördükçe şâhın patladı düşmenleri

Cem' olup Tersâneli keştî-i dîn ü devlete

Her biri şevket-sarây-ı şâha atdı lengeri

(K. 7/26-27-28)

Sultan II. Mahmud, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'den beri kullanılan siyah renkli bir bayrak olan ve hünkâr tarafından muhafaza edilen kutsal sancak-ı şerifenin çıkarılmasını emretmiştir. Müslümanlar için simgesel öneminden ötürü sancağın çıkarılması İstanbul halkının Padişahı desteklemesine vesile olmuştur:

Şer'ine kıldı tevessül ol melâz-ı müslimîn

Mültecâ etdi livâ-yı Hazret-i Peygamberi

Kıldı ta'lim-i vesâyâ ol vekîl-i Mustafâ

Etdi irsâl-i seriyye kahr içün kâfirleri

(K. 7/31-32)

Sancak-ı şerifenin çıkarılmasından sonra Sadrazam ve Şeyhülislam öncülüğünde evvelden azledilmiş ulemanın önde gelenleri ve Bâb-ı Âli ricalinin tamamının ön saflarda yer aldığı binlerce insan, tekbir sesleriyle Bâb-ı Hümayun'dan çıkarak Sultan Ahmed Camii'ne yönelmiştir. Burası merkez olarak kararlaştırılmış ve askerî harekât burada başlatılmıştı:

Serv-i bâğ-ı dîn olan sancağı çekdi mü'minîn

Câmi'-i Hân Ahmed oldu hısn-ı emn-i 'askerî

(K. 7/33)

Yeniçeriler yoğun ateş hattına direnemeyip Et Meydanı'ndaki kışlalarına kaçmışlardı. Kışlanın önüne gelen Ağa Hüseyin Paşa ve kuvvetleri, top atışlarıyla kapıyı kırarak çok sayıda asiye öldürmüştü. Bu şiddetli hücum karşısında kendilerini müdafaa edemeyen yeniçerilerin beş yüz yıllık varlıklarına son verilmiştir. Şair İzzet Molla, alev alev yanan ve harabeye dönen kışla için 'ayakyolu, abdesthane' benzetmesi yapmakta ve bu benzetmesinden ötürü de af dilemektedir:

Yandı cânlar sû'-i ta'bîr ise de ma'zûr ola

Kışlanun dâr-ı halâ'ya döndü âhir her yeri

Hak Te'âlâ şâh-ı devrânı muvaffak eyledi
Farz idi la'net Ocağa iki yüz yıldan beri

(K. 7/39-40)

Levh-i mahfûzundan Allâh sildi Ocağ ismini
Eşkiyânın nâmı tayy oldu dürüldü defteri

(K. 7/43)

Yeniçeriler, Osmanlı Devleti'nde bir askerî sınıftı. Zamanla sayıları artan ve daha da kurumsallaşan bir yapı hâline dönüşen Yeniçeri Ocağı taşrada ve özellikle merkezde sosyal ve politik zeminde etkin bir rol oynamaya başladı. Öyle ki Padişahı tahttan indirip tahta çıkarmaları Osmanlı Devleti'nde siyasi istikrarsızlıklara sebebiyet veriyordu. Askerî gücünü zamanla yitiren ve devletin hiyerarşik yapısını, bekasını istila eden bu Ocak, sekiz Osmanlı padişahının (I. Mustafa, II. Osman, Sultan İbrahim, IV. Mehmet, II. Mustafa, III. Ahmet, III. Selim, IV. Mustafa) tahttan indirilip zindanlarda çürümesine, kafeslerde tutulmasına ve dahi öldürülmesine sebep olmuştur:

Taht-ı şevketden sekiz şâh-ı cihânı hal' edip
Kırdı Mevlâ sâ'irine bagy eden zâlimleri

Gitdi cevri ü gadr ile üç dâne Sultân Mustafâ
Şerbet-i câm-ı şehâdet ile kandı lebleri

Ahmed İbrâhîm Muhammed hem de 'Osmân u Selîm
Hal' olundular cihân olmuş iken fermân-beri

(K. 7/45-46-47)

Yeniçeri Ocağı birliklerinin mağlup edilmesi üzerine yakalanan askerler kısa bir sorgudan sonra idam edilmiştir. Sıkı bir muhafazaya alınan şehirde kaçarak saklanan asiler bir bir yakalanıp idamları gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta ocağın sadık emektarları kayırıldıysa da ertesi gün ocaktan geriye hiçbir iz kalmaması adına onların da idamı istenmiştir. Şair, ocağın ilgasından sonra kaçan hainlerin gizlendiklerini, ocak ile olan bağlarını inkâr ettiklerini ve bazılarının da bu durumu çaresizce seyrettiklerini ifade eder:

Bir iki üç kerredir tefhîm olundu rıfk ile
Yençeri hâ'inleri inkâra kıldı ibtidâr

Hamdû lillâh oldu kâtı' dâbir-i kavm-i zalûm
Ba'zı kalmış var ise seyr eyleyip bi'l- ıztırâr

(K.8/25-26)

Sultan II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı ilga edildikten sonra yeniçeriliğe ait ne kadar unvan ve âdet varsa kaldırılmış, yerine tamamen batı tarzında teşkilatlanmış, talim ve terbiyeye tabii bir ordu kurulması emredilmiştir. İmparatorluk sınırları içindeki asayiş ve dışındaki asker gücünü yine bu düzenli ordu üstlenmiştir. Şair kurulan yeni sistemle sağlanan asayişe dikkat çeker:

Seyr edin İstanbul'un âsâyişin günden güne
Çünkü anlar idi her çarh-ı fesâdın mihveri

(K. 7/51)

1.2.2.2. 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması

Yeniçeri Ocağı artık beklentileri karşılayamayacak derecede dejenere olmuş bir durumdaydı. Bunun yerine Sultan II. Mahmud tarafından geç de olsa Avrupa tarzı talim ve terbiyeye mutabık kurulan 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu kurulmuştur. Şair, aşağıdaki beyitte, her türlü yeniliğe ve alternatif bir orduya karşı çıkan başıboş yeniçerilerin, İslam devletinde düzenli bir ordu kurulmasını geciktirdiğini söyler:

Eylediler gerçi tertîb-i cünûd evvel düvel
Devlet-i İslâmı te'hîr etdi birkaç nâbekâr

...

Râhat eyler dinleyen emr-i hümayûnun senin
İstîlâh-ı 'askerin a'dâya olsun gûşvâr

(K. 8/14-18)

Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinden sonra tesis edilen 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'nda imam istihdamı konusuna ayrıca önem verilmiş, 7 Temmuz 1826'da çıkarılan ilk Kanunname-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'de zikredildiği şekliyle, 8 tertipten meydana gelecek, her tertipte 12 saf yer alacaktır (Fotoğraf-3). Şair örnek beyitte ordunun saflar halinde talim için sıralanıp tekbir sesleriyle dünya sahasını doldurduklarından, onbaşılar öncülüğünde toplanan ordunun devletin bekası için dua ettiklerinden bahseder:

Oldular saf-beste-i ta'lim mânend-i sürûş
Bang-i tekbîr ile doldu sâha-i gerdûn- medâr

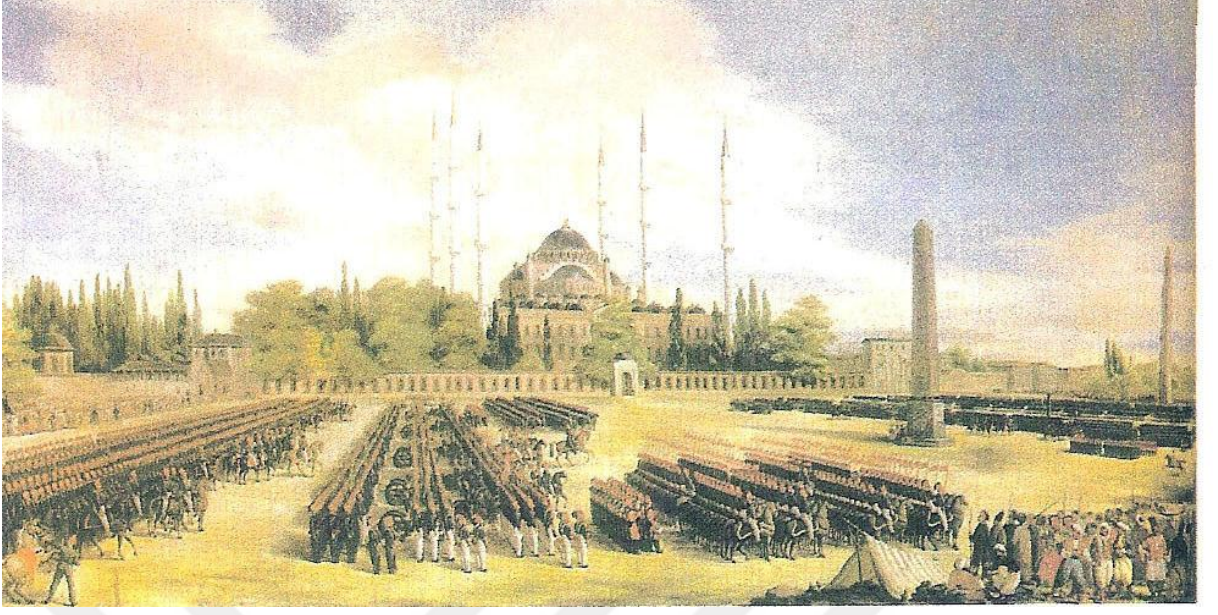
Onbaşılar toplanıp kıldı du'â-yı devletin
'Öşr-i mi'sârın bu şânın görmedi bir şehriyâr
(K. 8/35-36)

Kurulan yeni ordu için çeşitli hazırlıklar yapılmıştır. III. Selim'in ordusunun bulunduğu yerler olan Davud Paşa, Levent ve Üsküdar'da kışlalar inşa edilmiştir. Şair Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını uzun uzun her ayrıntısıyla işlediği gibi sonrasında kurulan ordunun da dem be dem niteliklerine değinmektedir. Şair, örnek beyitte inşası devam eden Davud Paşa ve Üsküdar kışlalarından bahseder:

Eylerim Şeh-nâmeler tahrîr vasf-ı cündüne
Bitmedi Dâvûd Pâşâ dur yapılsın Üsküdâr
(K. 8/70)

Şair Keçecizâde İzzet Molla, kurulan yeni orduyu her yönüyle çok beğenmiştir. Gülhane'de gördüğü yeni ordudan 'din bağında açmış yeni bir gül bahçesi' şeklinde bahsederek beğenisini dile getirmiştir:

Leşker-i mahsûsunu gördüm geçen Gülhânedede
Bâğ-ı dîn içre dedim açmış yeni bir lâlezâr
(K. 8/30)

Fotoğraf 3. ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu

1.2.2.3. Üç Anbarlı Savaş Gemisi/Mahmudiye

Osmanlı donanmasına ait kalyon tipi savaş gemisidir. 1829’da Sultan II. Mahmud zamanında mühendis Mehmet Efendi ile mimar Mehmet Kalfa tarafından İstanbul tersanesinde inşa edilmiştir. Dünyanın en büyük savaş gemisi olan ‘Üç Anbarlı’ Sultan II. Mahmud döneminde yaptırıldığı için ‘Mahmudiye’ olarak da anılmaktadır. Şu an İstanbul Deniz Müzesi’nde sergilenen gemi hakkında İzzet Molla övgü dolu sözlerle bahseder:

Merhamet eyledi Allâhü Te‘âlâ bahre
İnmedi berden Üç Anbarlı hemân sür’atle

Şerer-i darb-ı felengiyle yanardı deryâ
Eğer inseydi o keştî-i girân sür’atle

(M. 70/1-2)

Şair İzzet Molla, üç anbarlı savaş gemisini, geldiği ilk günden itibaren çok başarılı bulduğunu ve takdir ettiğini, gemi mürettebatını da en az üç anbarlı kadar beğendiğini beyan eder:

Her piyâde gözüme girdi üç anbarlı kadar
 Geldiği gün nazar etdim taraf-ı deryâya
 (K. 31/32)

1.2.2.4. Haremeyn'in Vehhabîler'den Temizlenmesi

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyıldan itibaren içte ve dışta pek çok sorunla mücadele etmekteydi. XIX. yüzyılda artarak devam eden problemlere bir de Muhammed bin Abdülvehhâb'a nispet edilen Vehhabî mensuplarının Hicaz'da çıkardıkları karışıklık eklenmiştir. Vehhabîler, Haremeyn-i Şerife'nin (Mekke'de Kâbe ile Medine'de Ravza-i Mutahhara arası) istila ederek Ravza-i Mutahhara'yı yağma ederek sahabe türbelerini yıkmış ve vakıfları harabeye çevirmişlerdir. Bu sırada Osmanlı, Rus harbiyle uğraştığından Vehhabîler'in çıkardığı karışıklığa etkili bir çözüm bulamamıştır. Hac yollarının emniyetinin sağlanması, aynı zamanda halifelik sancağını üstlenmiş olan Osmanlı padişahının vazifesi olduğundan bu meselenin çözümü için Sultan, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmiştir (Şahin, 2009: 80).

Mehmet Ali Paşa, Mısır'a vali olduktan sonra civar topraklarda da nüfuzunu yaymaya çalışmıştır. 1812 yılında Osmanlı'nın Vehhabîlerle olan sorununu çözmek için görevlendirilen Mehmet Ali Paşa, isyancıların üzerine oğulları komutasındaki orduyu göndererek 1818'de isyana son vermiş, Hac yolunu açmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın emrindeki düzenli ve modern ordu ile hem almış olduğu başarılarla bir yenisi eklenmiş hem de bu yeni başarı ile Mehmet Ali Paşa, İslam dünyasında büyük bir şöhret ve saygınlığa ulaşmıştır (Uçarol, 1995: 168).

Medine isyancılarından temizlendikten sonra 1226'da Medine'nin anahtarı bin kişilik bir orduyla Cidde'ye gelmiş olan Mehmet Ali Paşa verilerek bir heyetle Sultan II. Mahmud'a ulaştırılmış ve devamında 1228 yılında Mekke geri alınarak Taif kurtarılmıştır. Mekke-i Mükerrreme'nin de anahtarı teslim alınarak İstanbul'a gönderilmiş, böylece Hicaz bölgesi tamamıyla Vehhabîler'den kurtarılmıştır. Bu başarıları sayesinde Sultan II. Mahmud, Cuma hutbelerinde "Gâzî" unvanı ile anılmıştır (Şahin, 2009: 81).

Keçecizâde İzzet Molla da Sultan II. Mahmud'un bu başarısını kaleme aldığı iki tarih manzumesi ile ebedi kılmıştır:

Hâricîlerden yedi yıl râh-ı Hac mesdûd olup
Fitne-i âhir zaman olmuşdu kavm-i şûr ü şer

...

Şâh ede ez-her-cihet vâlî-i Mısırî pâdişâh
Sâye-i şâhânesinde eyledi def'-i keder

...

Nâmı şâh-ı 'âlemin gâzî okundu hutbede
Hazret-i Kerrârdan fetvâsını almış meğer

...

Feth olup Ümmü'l- Kurâ açıldı Bathâ yolları
Yazdı 'İzzet şu iki târîhi kıl-k-i ney-şeker

Nâmı şâh-ı 'âlemin oldu Medîne fâtihi
Mekkenin açdı tarîkin şâh-ı Mahmûdü's-siyer (1227)

(T. 17/1-7-9-11-12)

Sultan II. Mahmud'un emriyle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ordusuyla bir çıkarma yapmış ve Medine'yi Vehhabîlerden alarak fethetmiştir:

Vâlî-i Kâhireveş 'âlemde
Kimse seyf asmadı hâşâ 'arşa

Kudsiyân söyledi 'İzzet târîh
Kılıç asdı 'Ali Paşa 'arşa (1227)

(T. 108)

1.2.3. Mali Reformlar

1.2.3.1. Paranın Değerinin Düşürülmesi

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan gerileme dönemi, ekonomi de dâhil birçok alanda hissedilmeye başlanmıştı. Bu döneme kadar dünya

devletleri arasında mümtaz bir yeri olan Osmanlı Devleti, sanayileşen Avrupa'nın gerisinde kaldığı için mevcut yerini koruyamamış ve rekabet edemez konuma düşmüştür.

XVIII. yüzyılda kapitalizmin yaygınlaştığı Avrupa'da sanayi gelişiminin etkisi, Osmanlı iktisadi hayatında gün geçtikçe artmaktaydı. Bu durumdan en çok esnaf teşkilatları etkilenmekte, lonca sistemi bozulmaktaydı. Üretim yapmak yerine Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin ihracatının yapılması, Osmanlı ekonomisinde kapanmaz yaralar açılmasına sebep olmuştur (Kurt, 2012:3-4) . XIX. yüzyılda böyle bir mirası devralan Sultan III. Selim ve II. Mahmud ekonomi alanında reformlar yapma girişimlerinde bulunmuşsa da Osmanlı sanayisini canlandırma çabaları nihayet bulamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde olması ile ekonomik alanda çekilen sıkıntılara Yeniçeri Ocağı yerine kurulan yeni ordu 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin teşkili için çıkan masraflar ve dış borçlanmadaki artış da eklenince para politikasında değişiklikler yapma yoluna gidilmiştir. Osmanlı kuruluşunun içerisindeki gümüş miktarları defalarda düşürülmüş, bu döneme özgü değişik sikkeler üretilmiştir. II. Mahmud döneminde iki çeşit zer-i mahbûb adı verilen bir tür altın sikke basılmıştır. Şair İzzet Molla, nice nam sahiplerinin şan ve şöhretleri kaybolup giderken Sultan II. Mahmud'un, mührünü kazıdığı sikkelerle namını bakileştirdiğini ifade eder:

Sikke kazdın seng-i mühre eyleyip ibkâ-yı nâm

Vermedi bu nâmı güm-nâm oldu nice nâmdâr

(K. 8/8)

Sultan II. Mahmud döneminde hazinenin finansman sıkıntısı gün geçtikçe derinleşmiş, dış borçlanma ile kapatılamayan finansman açığı 1809-1831 yılları arasında sık sık başvurulmuş tağşiş uygulamaları ile kapatılmaya çalışılmıştır. Tağşiş uygulamasının yanı sıra Osmanlı, XVI. yüzyıldan beri kısa vadede mali sıkıntılarda sarraflardan borç almıştır. Galata civarında toplandıkları için Galata Bankerleri adı verilen Rum, Ermeni ve Yahudi sarraflar, devlete sadece borç vermekle kalmıyor, özellikle XIX. yüzyılda Avrupa piyasalarından kısa vadeli borç da temin ediyorlardı. Osmanlıya yabancı mali sermaye akışını yönlendiren Galata Bankerleri, aynı zamanda Padişahın ve bazı bürokratların da servetlerini yönlendiriyorlardı. Kısacası devletin

finans kurumları bu Bankerlerin tekeline girmişti (Pamuk, 2000a: 219-220). Bu durum, Osmanlı'nın son yüzyılında toplumun alt ve orta sınıfının fakirleşirken üst sınıfının zenginliğinin artmasına sebep olmuştur. Artık zaman, muhtaçlara yardım eden kimsenin olmadığı, sarrafların ise saadetlerini katladığı adaletsiz bir zamandır:

Bir kimse yok i'ânet eder bî-nevâlara
Sarrâfa hasr olundu mürüvvet zamânede

(G. 443/4)

XIX. yüzyıl Osmanlı para politikalarından bir diğeri de kıymetli maden arzının darlığından dolayı akçenin içerisindeki gümüş ve altının içerisindeki bakır oranının artırılmasıdır. Hatta piyasaların bozuk para ihtiyacını ifade etmek için “füls-i ahmere muhtaç olmak” deyimini kullanılmaktadır (Erdem, 2006: 25). Şair, kız sözcüğünün ses benzerliğinden istifade ederek kızı meydana koyunca kızıl altının meydana çıktığını söyler:

Kodular duhterini meydâna
Kızılı çıkdı zer in meydâna

(G. 442/1)

1.2.3.2. Yüksek Enflasyon Değerleri

Osmanlı iktisat sistemi, diğer çağdaş ekonomilerde olduğu gibi klasik dönemde madeni para rejimini kullanmıştır (Tabakoğlu, 2000: 266). Osmanlı ekonomisinde hesap parası son dönemlere kadar akçeydi. XVIII. yüzyıl ortalarında bütçe vs. hesaplarında pâre, XIX. yüzyılda ise kuruş ağırlık kazanmış, aynı yüzyılın sonlarında da lira esas kabul edilmiştir (Tabakoğlu, 2000: 274).

Osmanlı İmparatorluğu oldukça geniş bir alana yayılmış ve bu alan içerisinde zamanla yerli ve yabancı pek çok gümüş ve altın sikkeler kullanmıştır. Para darbına ve tedavülüne özel önem veren Osmanlı, parayı bir finansman aracı olarak farklı şekillerde kullanmıştır. Bunlardan Sultan II. Mahmud dönemini ve bizim çalışmamızı ilgilendiren kısmı; zaman zaman sikkelerin ayarını değiştirme yoluyla devlet, tashih-i sikke siyaseti denilen usulle, paranın itibari değeriyle maden değeri arasındaki farktan kendi lehine yararlanmasıdır (Kaleli, 2002: 190).

Osmanlı tarihinde, ekonomik sıkıntılar yaşandığı zaman paranın ayarının ve ağırlığının değiştirildiği tağşiş uygulaması, en sık ve bariz bir şekilde Sultan II. Mahmud' un saltanatı döneminde görülmektedir. Bunun nedeni, çoğu yenilgiyle sonuçlanan savaşlar, iç isyanların sebep olduğu büyük harcamalar, batılılaşma ve modernleşme hareketi doğrultusunda yapılan ıslahatlar için harcanan paralar ve son olarak sürekli olarak açık veren bütçedir (Cezar, 1989: 19). Diğer dünya devletlerinde de tağşiş uygulaması yapılıyordu, fakat bunun sebebi ekonomik krizler değil, maden azlığı idi. Örnek beyitte şair, tağşiş uygulamasının sadece ekonomik zeminde gerekli ve geçerli olduğunu, aşk diyarında ayarı değiştirilmiş paranın geçerli olmadığını ifade eder. Maden değeri düşük, itibarî değeri yüksek parayı gönülde zuhur eden birkaç küçük yaraya teşbih eden şair, bunun övünç kaynağı olamayacağını ifade eder. Çünkü para, maddi hayata ait bir unsurdur, aşk yolunda çekilen içsel/manevi sıkıntılara çözüm bulamaz. Âşıkların gönül derdine daha fazla dert, keder dermandır, âşıklar dertlerin çokluğuyla, perişanlıklarıyla iftihar ederler:

Bir iki dâğla gönül etme mükâbere
Geçmez diyâr-ı 'aşkda ol nakd-i nâsere
(G. 474/1)

Osmanlı kuruşunun tağşişinin iç piyasada tedavül eden yabancı sikkeler karşısındaki kur değeri de paralel olarak düşmüş, genel fiyat seviyesi ise sürekli olarak artmıştır. Sayısal veriler üzerinden ise Osmanlı sikkesinin dönemin yabancı paraları karşısında yaklaşık olarak %90 değer kaybına uğradığını, 1780-1850 yılları arasında da gıda fiyatlarının 10 kat arttığını, paranın âdeta pul olduğunu söyleyebiliriz (Pamuk, 2000a: 210). Paranın pul olduğu, değer kaybettiği dönemlerde şairin durumu daha da vahimdir, gözyaşı parası bir pul dahi etmemektedir:

Bir pul yerine geçmedi hayfâ nukûd-ı eşk
Yâ Râb düşürme göz göre sen i'tibârdan
(G. 403/4)

Paranın değer kaybına bir de ekonomik kriz eklenince ticari hayatta belirgin bir durgunluk yaşanır. Çarşı ve pazarlar önemli ticaret merkezleridir. Aynı zamanda âşıkların da uğrak mekânlarından biridir. Kimi zaman gözyaşlarını kimi zaman canlarını

satıp karşılığında dert ve keder satın alırlar. Kötü giden ekonomik koşulların etkisiyle de şair, buse verip canlar alınan muhabbet pazarında eski alım satımın kalmadığını bildirmektedir:

Kanı ol bûse vermek cânlar almak ‘âdeti cânâ
Tehî sûk-ı muhabbet kalmamış eski alım satım
(G. 368/3)

Sultan II. Mahmud döneminde artan fiyatlar ve yükselen enflasyonun Dîvân şairlerini ilgilendiren kısmı ise artan şarap fiyatlarıdır. Dîvân şairlerince sevgilinin dudakları, rengi ve tadı itibariyle şaraba teşbih edilir. Âşığın hem derdi hem de dermanı sevgilinin dudakları yahut bir damla şaraptır. Âşıklar için pahada yakutu geçen şaraba ulaşmak sevgiliye ve sevgilinin dudaklarına ulaşmak kadar zordur:

Yok katre bâde la‘l-i bütânveş ‘ilâc için
Yâkûtu geçdi nedret ile kıymet-i şarâb
(G. 19/2)

1.2.3.3. Tımar Sisteminin Kaldırılması

"Geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker veya memurlara belirli bölgelerin kendi ad ve hesaplarına tahsis edilmiş olan vergi kaynakları ve bu arada özellikle defter yazılarında yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan askerî dirlikler" (Barkan, 1993: 286) şeklinde tanımlanan tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nin askerî, idari ve mali organlarının birleşkesidir. Bu sistem, bir yandan devletin dayandığı temel yapıyı oluştururken bir yandan da toprak sistemini, köylünün statüsünü ve vergilendirme sistemini oluşturmaktadır (Aydın, 2001: 66).

Devletin üzerindeki yükü hafifleterek merkezi otoriteyi güçlendiren bu sistem, II. Murat döneminde gelişerek süreç içerisinde işlemeye devam etmiştir. Çünkü mevcut işleyiş, hem devletin hem de dirlik sahiplerinin çıkarlarını gözetmekteydi. Dirlikler Padişah'ın askerlere ve memurlara bir lütfu olarak görülmekte ve bu dirlikler ile ölmüş gönüllerin dirildiği ifade edilmektedir:

Dirildi mürde-diller leşkere dirlik verildikçe
Küşâde eyleyip şâh-ı cihân genc-i ‘âtâyâyı
(K. 9/20)

XIX. yüzyılın başlarına kadar işlemeye devam eden tımar sistemi, bir önceki yüzyılda dağılma dönemine girilmesiyle birlikte çözülmeye başlamıştır. III. Selim döneminde işlevini yitiren tımar sisteminin değişim ve tasfiyesi için bir dizi önlem alınmıştır. Köklü değişikliklerden kaçınan III. Selim'in reform hareketleri, daha yüzeysel ve kısa vadeli olmuştur. Bu konudaki en ciddi adımlar, II. Mahmud döneminde atılmıştır. II. Mahmud, "Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, diğer askerî birliklere de el atarak, Avrupa tarzında eğitilmiş ve düzenli birliklerden oluşan modern bir merkezi ordu oluşturmaya yöneldi. Merkezi otoriteyi güçlendirmek ve eyaletlerde merkezin kontrolünü daha etkili bir hâle getirmenin başlıca yollarından biri olarak merkezkaç gelişmeleri destekleyen bütün askerî ve mali örgütlenmelere son vermeye çalıştı. 1831 yılından itibaren bazı eyaletlerde Tımar Sistemini ve Tımarlı Sipahiliği kaldırarak, buralar merkezî hazine gelirleri içerisine dâhil edilerek, iltizamla idare olunmaya başladı" (Aydın, 2001: 81). İlber Ortaylı ise askerî ve idari fonksiyonlarını yitirmiş olan tımar sisteminin II. Mahmud döneminde hukuken sonlandırıldığını, fakat devlet bünyesinde bir süre daha varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir (Ortaylı, 1980: 168).

1.2.3.4. Gümüş Yasağı

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıla kadar güçlü bir ekonomiye sahipti. Güçlü bir para politikasına sahip Osmanlı ekonomisinde, darphaneyi besleyen yegâne kaynak piyasaydı. Osmanlı Devleti, çok miktarda yabancı sikkeyi tedavül ettiğinden canlı bir piyasaya sahipti. Maden ocaklarından temin edilen altın ve gümüş ile para basmak, piyasadan temin edilen sikkelerle para basmaktan daha çok kazanç sağlıyordu (Bölükbaşı, 2016: 97). Ekonominin bekası için, herhangi bir aksama olmadan mümkün olan en yüksek miktarda, en düşük maliyetle maden teminin devamlılığına yönelik tedbirler alınıyordu. Maden ocaklarından temin edilen kıymetli madenin tamamına yakını darphaneye getiriliyor, esnafa altın ve gümüşün hammaddeleri darphane tarafından veriliyordu (Bölükbaşı, 2013: 113-115).

XVII. yüzyıldan sonra hemen her alanda başlayan gerileme ekonomi üzerinde de hissedilmeye başlanmıştı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Sultan II. Mahmud'un üst üste yaptığı taşış uygulaması ile bütçe bir miktar toparlanmaya başladıysa da H. 1237/M. 1822'de hazine acilen nakit paraya ihtiyaç duyuyordu. Rum isyanı sonrası artan

masraflara acilen bir çözüm bulmak amacıyla Padişah sık sık devlet ricaliyle toplantılar düzenliyordu. Şeyhülislam ve ulemanın da katıldığı uzun müzakerelerin ardından yeni bir sikke basılması, bu sikkenin yüksek ayarlı, düşük vezinli olması ve kıymetli maden kullanımına sınırlama getirilmesi kararları alındı. Ayrıca kıymetli madenler belirli bir fiyat üzerinden toplanarak düşük fiyata toplanan altın ve gümüşlerden basılacak yüksek değerde sikkeler ile yüksek oranda bir gelir sağlanmış olacaktı (Bölükbaşı, 2016: 105-106).

Alınan tedbirlere zemin hazırlamak için de Şeyhülislam'a başvurularak askerî masraflar bu kadar yüksekken ve düşman tehlikesi varken bazı istisnaî durumlar hariç altın ve gümüş eşya kullanmanın haram olduğu, bunların Darbhâne-i Âmire'ye teslim edilmesini âmir bir ferman çıkarsa buna uymanın farz olduğu yönünde fetva alınmıştır. Ardından H. 21 Zilhicce 1237/M. 8 Eylül 1822 tarihinde çıkarılan ferman ile kadın ziyneti başta olmak üzere bazı istisnaî alanlar dışında kıymetli maden kullanımı yasaklanmıştır. Herkesin elindeki altın ve gümüşü darphaneye teslimi emredilmiştir. Taşraya da fermanlar yazılmış, ahalinin altın ve gümüşten yapılma eşyayı bulundukları yerdeki valiye, vali yoksa mütesellim veya voyvodalara belirlenen fiyat üzerinden teslim etmesi talimatı verilmiştir (Bölükbaşı, 2016: 106). Şair tarafından bu durum, Padişah'ın mücevherler bağışlayan atının tırnağının Darphane Meydanı'nda görülmesi ile birlikte madenlerin dört bir tarafa saçılması şeklinde tahayyül edilerek aynı zamanda Padişah'ın yaptırım gücü vurgulanmıştır:

Açıldı sû-be-sû Darbhâne Meydânında ma'denler
Süm-i rahş-ı güher-bahşı yarıncı sahn-ı pehnâyı
(K. 9/15)

Şair; gümüş, ay ve sevgilinin yüzü arasındaki benzerlikten yola çıkarak kendi dönemini kapsayan bu yasağı mısralarına taşımıştır:

Gümüş yasağını gûş etmemiş mi meh-rûlar
Nedir o sâ'id-i sîmîn nedir o bâzûlar
(G. 148/1)

1.3. II. Mahmud Dönemi Toplumsal Olaylar, Doğal Afetler

1.3.1. Antep ve Halep Depremi

Deprem, toplumsal zeminde travmalara sebep olan doğal afetlerden biridir. Sebep olduğu etkiler, depremin yaşandığı zamana, şartlara, gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekle birlikte toplumu derinden sarsması her zaman depremin değişmez gerçeğidir.

Yaşadığımız coğrafya, üç ana fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Bu fay hatlarından Doğu Anadolu Fay Zonu'nda; Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya ovalarından Bingöl'e uzanan hat boyunca Milattan Önce başlayan tektonik hareketlenmeler ile günümüze kadar uzanan süreçte pek çok farklı şiddette yer sarsıntısı meydana gelmiştir. 1821/1822 yıllarında bu fay hattının etki alanına giren Gaziantep, Antakya, İslahiye ve Halep arasındaki bölgede büyük ölçekli bir deprem meydana gelmiş, binaların birçoğu yerle bir olurken kalanların çoğu büyük hasar görmüş, dolayısıyla enkaz altında kalan binlerce insan ölmüştür. Geçmiş yıllar göz önüne alındığında bu bölgede son beş yüz yılın en büyük ve uzun süreli depremi meydana gelmiştir (Madran, 2012: 25).

Özellikle Gaziantep yöresine ait Şer'i Mahkeme Sicillerinden 1822 depremine ait kayıtlar tespit edilmiştir.⁸ Bir tarihçi titizliğiyle olmasa da döneminde meydana gelen her önemli durumu ve olayı nazımla kayıt altına alan şair İzzet Molla da bu toplumsal travmalara sebep olan deprem için tarihe bir not düşmüştür. Antep ve Halep depreminden önce İstanbul halkının da büyük bir yangın felaketi yaşadığını bildirmektedir:

Oldu İstanbul ahâlîsi harîka râzı

Yere geçdikde bu yıl şehr-i 'Ayntâb u Haleb

Tutuşup her birinin dâmen-i sabrı dediler

Bize yangın yetişir zelzele verme yâ Rab

(M. 54/1-2)

⁸ Bkz. Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, C. 140, S. 57, Belge Tarihi 4 Safer 1238 / 22 Ekim 1822

Şair İzzet Molla, örnek beyitte Gaziantep şehrini yerle bir eden şiddetli depremde geriye bir tek Gaziantep'e mal olmuş XIX. yüzyılın meşhur dîvân şairlerinden Ayntablî 'Aynî'nin namının kaldığını söyleyerek depremin yıkıcı etkisini gözler önüne sermiştir. Ayntablî 'Aynî'nin II. Mahmud tarafından mümeyyizü's-şu'arâ tayin edilmesi ve Mevlevîliğe yakın duruşu şairin dikkatini çekmiş olmalıdır ki 'Aynî'yi Antep'in incisi olarak methetmektedir:

İncüsü telef olmadı gitdiyse sadef
'Ayniyle tesellî bulurum bu kedere

Ol şâ'ir-i meşhûr ile kaldı nâmı
Geçdiyse ne gam şehr-i 'Ayntâb yere
(Kıt'a, 68)

Bazı hadislere dayanarak dünyanın, öküzün ve balığın üzerinde olduğu, bunların başını hareket ettirmesiyle de depremler meydana geldiği söylenir. Öküz ve balıktan kastın, iki önemli geçim kaynağına vurgu yapmak mı, yoksa burçlara atıf yapmak mı olduğunu tam olarak bilemiyoruz, ancak dünyanın öküzün boynuzlarında olduğu inancının bir uzantısı olarak şair, üst üste yaşanan depremlerden kastın âlemi yıkmak, yok etmek olduğunu düşünmektedir:

Durma ey gâv-ı zemin n'olsun tekâsülden murâd
'Âlemi yıkmak ise gâhî tezelzülde garaz
(G. 242/3)

1.3.2.Mısır Çarşısı Yangını

İstanbul, hem Bizans ve Osmanlı dönemlerinde hem de Cumhuriyet döneminde coğrafi konumu bakımından stratejik bir öneme sahiptir. İstanbul, bir yandan Balkanlar ve Avrupa'ya diğer yandan Kuzey Akdeniz ve Arabistan Yarımadası'na uzanan bir transit ticaret yolu üzerinde bulunduğu en canlı ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Deniz ticaretinde transferin daha kolay yapılabilmesi için özellikle limana yakın yerlere ticaret merkezleri kurulmuştur. Eminönü de bu merkezlerden biridir.

Tarihî Mısır Çarşısı, Eminönü'nün sahil kısmında yer alan önemli ticaret merkezlerinden biri olarak günümüze kadar ulaşan pazar alanlarından biridir. Genellikle Mısır'dan gelen ürünlerin satıldığı çarşı, XVIII. yüzyıldan itibaren Mısır Çarşısı olarak anılmıştır. Mısır Çarşısı genellikle ahşap yapılardan oluştuğu için tarih boyunca pek çok kez yangınlara maruz kalarak büyük ekonomik kayıplara sebep olmuştur. Şair, sosyal hayat düzeni içerisinde dinî ve ticari faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü bir merkez olan Mısır Çarşısı'nın geçirmiş olduğu büyük yangın hakkında da kısmî bilgi vererek üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Şairin nazmından edindiğimiz bilgiye göre çarşının birçok kapısı vardır, yangın bu kapılardan aktarlara tahsis edilen Ketenciler Kapısında başlamış, Tahmis Kapısına kadar her yeri yakıp kül etmiştir:

Bir şu'le Ketancılarbaşında
Oldu öreke misâli ser-keş

Bârân değil felek su sepdî
Tahmîs önünü kavurdu âteş

(Kıt'a, 52)

1.3.3. Av Yasağı

Av, ilk çağlardan bugüne insanların hem geçim kaynağı olmuş hem de hayatı idame ettirebilmek için yemek ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Zaman içerisinde yerleşik hayata geçen ve tarım ile geçimini sağlayan toplum için avcılık, askerî ve boş zamanları değerlendirme amaçlı hem halkın hem de devlet ricalinin ilgisini çekmiştir. İlk Türk toplumlarından Osmanlıya, Osmanlıdan günümüze kadar süregelen av etkinliği için zaman içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda yasal ve ekolojik tedbirler alınmıştır.

XIX. yüzyılda saltanatı hüküm süren Sultan II. Mahmud da diğer Osmanlı sultanları gibi av merasimleri düzenlemiş ve avcılık ile ilgili kanunlar çıkarmıştır. 1818'de korulukların korunamaz hale gelmesi, ehil olmayan kişilerce aşırı avlanma yapıldığına dair şikâyetlerin artması üzerine Sultan II. Mahmud Rumeli valilerine ve kadılarına bir ferman yazarak bu duruma engel olunmasını istemiştir (Kahraman, 1995: 207).

Sultan II. Mahmud'un aşırı avlanma ve korulukların tahribine yönelik aldığı tedbirlerin yanı sıra bir de kıyafet reformuyla bazı özel hayvanların kürkleri için avlanmalarının da önüne geçilmiştir. I. Abdülhamid döneminde giyim kuşamla ilgili alınmış kararlar XIX. yüzyılda da uygulanmaya devam etmiştir. Uşakların, hizmetçilerin, esnaf ve sanatkârların devletin ileri gelen memurlarına özgü pahalı kürklerinden giydikleri görülmüş ve bu giyim tarzını devam ettirebilmek adına uygunsuz işlere meylettikleri fark edilince bu zümrenin samur, vaşak, kâkûm, samurnâfe cinsinden kıyafetler giymeleri yasaklanmıştır. Bu yasaklarla statü farkını gösteren bir sembol olmaktan çıkan kürk çeşitlerinin kullanımı gittikçe azalmış, Sultan II. Mahmud'un 11 Nisan 1829 tarihli kıyafet nizamnamesi ile de devlet erkânının kürk kullanımının önüne geçilmiştir. (Rasim, 1994: 141-142). Şair İzzet Molla, sevgilinin parlak ve beyaz sinisini kâkûma; simsiyah rengi ile de saçlarını samura benzetmekte ve sevgilinin bu ihtişamını, güzelliğini rakiplerden sakınmakta, kürk yasağını hatırlatmaktadır:

İşitmedin mi yasâğ-ı semûr u kâkûmu
Nedir o sîne a zâlim nedir o gîsûlar
(G. 148/2)

Hemen her dönemde av hayvanlarının neslini korumak amacıyla yasaklar getirilmiştir. Av yasağı başladığı dönemlerde yasağa uymayan avcılara ağır cezalar verilmiştir. Aşağıdaki örnek beyitte de avcının, av yasağı çıktığından haberi olmasa da gerekli cezayı alacağı vurgulanmıştır. Bu ceza, avcının kendi elinden çıkan okun yine avcıya isabet etmesi şeklinde kurgulanmıştır:

Nehy-i sayd eylese de vermemiş olsa haberin
Dest-i sayyâdı urur 'avdet edip atdığı tîr
(K. 33/37)

1.3.4. İçki Yasağı

İslam'da, İslam öncesi Arap toplumlarında biraz da içtimaî ve iktisadî şartların, zevk ve eğlenceye düşkünlüğün bir uzantısı olarak yaygın bir içki tüketim ve ticaretinin olduğu, içkinin diğer birkaç unsurla birlikte Arap şiir ve edebiyatının ana temalarından

birini teşkil ettiği, içki üretimi, içki türleri ve içki meclisleriyle ilgili zengin bir kültür ve geleneğin bulunduğu bilinmektedir (Demirci, 2000: 458). İslamiyet’i kabul eden toplumlarda içki, haram kılınmış ve aşama aşama yasaklanmıştır. Bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti’nde de Müslümanların içki içmesi, üretmesi ve ticaretini yapması yasaklanmıştır. Ancak etnik yapı içerisinde Müslümanlarla birlikte Yahudiler, Hristiyanlar ile diğer din ve mezheplere mensup kişiler de bulunmaktaydı. Gayrimüslimlere inançları gereği içki içmek yasak olmadığından yasak kapsamına girmediler, ‘rızık makulesinden’ sayıldılar. Bu açıdan ticareti, üretimi ve nakliyesi kanunlar dâhilinde olmak şartıyla gayrimüslimlere içki içmek ve bulundurmak serbestti (Köse, 2007: 116). Şair, meyhanelerin gayrimüslimlerin tekeline geçmesi ile rindlerin yaşadığı mağduriyeti beytine taşımıştır:

Meyhâneler kapandı kalıp Rûma münhasır
Mestân iki kat uğradı Rûmun belâsına
(G. 466/7)

Her şeb sülâf-ı âteşe elbette kanmalı
Pervâne ‘İzzetâ bakamaz mey yasağına
(G. 477/11)

Yukarıdaki beyitte ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti’nde Müslümanların içki içmesi yasak olmasına karşın gizli gizli içki tükettikleri biliniyordu. Hemen her dönemde Osmanlı siyasi iktidarlarına sorun olan içki tüketimi ve meyhaneler için tedbirler alınmış, yasaklara uymayanlara çeşitli cezalar uygulanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Müslümanların içki içmesini yasaklarken payitahta şarap taşıyan gemilerin yakılmasını emretmiş; I. Ahmet, meyhaneleri yıktırmış; IV. Murad, tütüne, afyona, içkiye savaş açıp yasağa uymayanları astırmıştır. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde saltanat koltuğunda oturan III. Selim, yasak kavramını genişletmiş, İstanbul’da Müslüman ve gayrimüslimlerin içki içmeleri ve ticaretini yapmaları yasaklanmıştı. Meyhaneler ve eğlence yerleri kapatılmaya ve yıkılmaya başlanmıştı (Kaynar, 2014: 2).

Klasik Türk şiirinin şarap ve şarapla ilgili unsurlar üzerine kurulu bir dünyasının olduğu düşünülürse şairin şarap yasağı için pek çok beyit kaleme alması gayet normaldir. Galata, meyhaneleri ve mevlevihanesi ile meşhurdur. Şair, bu yüzden meyhaneler ve şarap ile ilgili beyitlerinde Galata’yı da anmaktadır:

Devrân-ı kec-‘atâ Galata mevleviyyetin
‘İzzet düşürdü hayf ki sahbâ yasağına

(G. 467/10)

Meyde varken bu galâ olsa da dîğer Galata
Yine yetmez sanırım ikisi bir mollâya

(G. 469/10)

Orduların cephelerde savaştıkları sırada yenilgi haberleri İstanbul’a ulaşırken İstanbul’un neredeyse bir eğlence mekânına dönüşmüş olması, özellikle boğazlarda gayrimüslim reaya kayıklarının ve gemilerinin sabaha kadar cirit atmaları, sarhoş ve içkili insanların Topkapı Sarayı’nda padişahın duyacağı şekilde bağırıp çağırarak eğlendikleri ve gezindikleri yerler olması III. Selim’in bu katı politikayı uygulamasına sebep olmuştur (Köse, 2007: 117). III. Selim, sadrazama bir hat göndererek son bir kez halkı uyarmıştır.⁹

Padişah’ın gönderdiği hattın sonra Müslüman ve gayrimüslimlere alenen içki içmek yasaklanmış, meyhaneler ve kerhaneler mühürlenmiş, bazı hamamlarda bulunan uygunsuz kişiler gönderilmiştir. Bütün meyhanelerin aynı anda kapatılması devleti mali noktada sıkıntıya düşürecekti. Ağakapısı salmaları, bazı yasakçılar ve kollukların aylıkları meyhanelerden tahsil edilen aylıklarla karşılanıyordu. Bunların aylıklarının ödenmesi, geçimini meyhanelerden sağlayan halkın işsiz kalması hem halkı hem de devleti sıkıntıya düşürecekti. Bundan dolayı bu uygulamanın esasları padişah tarafından sadrazama ve şeyhülislama bırakıldı (Köse, 2007: 118). Sadrazam’ın yaptığı görüşmeler neticesinde birkaç meyhanenin açık kalması teklifi şeyhülislam tarafından reddedilmişti. Meyhanelerde ve kayıklarda mevcut olan içkilerin tuz katılıp sirkeye dönüştürülmesi halkın zararını karşılayamayacağı için on günlük bir zaman verilmiş ve bu sürede Müslüman halk dışındaki reayaya içkilerin satılması uygun görülmüştü. Görevlendirilen zabıtlar eşliğinde hem meyhaneler boşaltılacak hem de Müslüman halka içki satışı engellenecekti. Bu öneri padişah tarafından da kabul edildi. III. Selim’in “Eğer Müslümandan bir kimesne sarhoş görülürse sual kangı kâfirden aldı ise katlolunsun” emri gereği Müslümanlar uzak tutulmuştu (Köse, 2007: 118-119).

⁹ Bkz. BOA. HH, No: 9461, Kaimakam Paşaya (1204)

Şarâb-ı günâha nemekdir şefâ‘at
Olur rîze-i milhle bâde sirke

(Manzume, 29/2)

İçki ve meyhane yasağının takibi, İstanbul’da görevli olan memurlar tarafından yapılıyordu. Bu durum da bazı suiistimallerin yaşanmasına sebep oluyordu. Gelen ihbarlardan Galata voyvodasının içki yasağını deldiği ve rüşvet karşılığı reayanın içki temin etmelerine göz yumduğu anlaşılmaktaydı.¹⁰ Örnek beyitte şair, inzibat memurlarının görevini kötüye kullanarak meyhanecilerle anlaştığından, içki yasağını deldiğinden bahseder:

Gizlice olup bâde-fürûş ile şerîk
Men‘inden eder mi ‘acabâ şahne ferâğ

(Manzume, 63/1)

Osmanlı Devleti’nde de sık sık gündeme gelen yasaklar ile içki fiyatlarının artışı, yakut ile kıyaslanmasına sebep olmuştur:

Çıkdı yine yâkût bahâsına şarâb
‘Âlemde yasağa birisi etse yasağ

(Manzume, 63/2)

III. Selim’den sonra tahta çıkan Sultan II. Mahmud döneminde içki yasağı esnetilmiş, yeniden meyhaneler açılmıştır. Fakat şair, hâlâ o eski zamanlara özlem duymaktadır:

Meyhâneler dahi arıyor eski demleri
Evvelki hây u hûy o çeng ü çegâne yok

(G. 277/4)

1.3.5. Milliyetçilik Fikirlerinin Sebep Olduğu İsyanlar

Osmanlı İmparatorluğu bilindiği üzere kuruluşundan itibaren çeşitli ırk, din, dil ve kültüre sahip toplumlardan teşekkül etmekteydi. Bundan ötürü XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen ulusçuluk ve bağımsızlık akımı İmparatorluk sınırları içinde de hızla yayılarak XIX. yüzyılın başlarından itibaren birçok isyanın ve yeni sorunların

¹⁰ Bkz. BOA. HH, No: 11471, Galata voyvodasının takriri (1205)

çıkmasına, devletlerarası büyük olayların meydana gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emelleri olan devletlerin, özellikle Hristiyan topluluklara aşıladığı bu fikirler yüzünden Osmanlı iç meselelerle meşgul olmuş ve dolayısıyla dış politikada pasif bir konuma düşmüştür. Milliyetçilik fikri ilk olarak Sırp, daha sonra da Yunanların üzerinde akis bulmuş ve dış destekli isyanlar başlamıştır. (Uçarol, 1995: 129).

Milliyetçilik fikirleri neticesinde Osmanlı tabiiyetindeki Rumlar, 1821 yılında Eflak ve Boğdan'da ayaklanmalar çıkmasına sebep olmuştur. Boğdan'da isyan bayrağı açan Rumlar, stratejik bir istihkâm merkezi olan Kalas'ta binlerce Müslümanı katletmiş, Müslüman tacirlere ait gemilere el koymuştu. İzzet Molla da Kalas şehrinde çıkan arbedenin sorumlusu olarak Rumlara işaret etmekte, bu kötü günlerin geçip neşe zamanının geldiği, meyhanelerin açıldığı, Rumların gam meclisinden kurtuldukları günleri görmeyi ümit etmektedir:

Bir dem-i neş'e gelip meykedeler açılsa
Rûmdan bezm-i gamı eylese 'İzzet de halâs

Tuna-i eşkime gark eylesin Allâh anı
Bu kadar 'arbedenin bâ'isidir şehr-i Kalâs

(G. 238/5-6)

Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan toplumlardan biri olan Rumlar, genel olarak İmparatorluğun hemen her bölgesine yayılmakla beraber özellikle Mora, Teselya ve Ege adalarında bulunuyorlardı. Ulus olma fikrine öteden beri uzak olan Rumların aralarındaki tek bağ, dilleri ve Ortodoks Kilisesi'ne olan bağlılıklarıydı (Uçarol, 1995: 135).

Fatih Sultan Mehmet'in saltanat dönemlerinden itibaren Rumlara diğer Hristiyan topluluklara verilmeyen haklar tanınmıştı. Çeşitli kademelerde pek çok devlet görevinde bulunan Rumların refah ve güven içinde yaşamaları için gerekli tüm imkânlar sağlanmıştı. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru liman ticaretiyle uğraşan Rum tüccarlar, Rus himayesini de alarak ticaret ağlarını Güney Rusya'dan Batı Avrupa'ya kadar genişletmiştir. XIX. yüzyıla doğru Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta yaşadığı problemleri fırsat bilen Rumlar, yüzyıllardır huzur ve refah içinde yaşadıkları

Osmanlı'ya yabancı devletlerin de kışkırtması ve desteği ile ihanet ederek isyanı başlatmışlardır. Amaçları, Avrupa'da yayılan ulusçuluk ve bağımsızlık fikirleri doğrultusunda ilk olarak Mora'da bir Yunan Devleti kurmak ve daha sonra Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, On İki Ada, Ege Adaları, Batı Anadolu, Kıbrıs ve Girit'i Yunanistan'a katarak Kuzey Anadolu'da bir Pontus Rum Devleti kurmak, İstanbul'u ele geçirmek ve Bizans İmparatorluğunu yeniden diriltmektir (Uçarol, 1995: 136-138).

Ege Denizi ve Mora isyanlarını başlatan Rum denizciler, yabancı bayraklar çekili gemileriyle Osmanlı hâkimiyetindeki Sakız Adası'na saldırmış, diğer adalara geçmek için hazırlıklara başlamışlardı. Sakız, İpsara ve Midilli Adalarında pek çok taraftarı bulunan Rum isyancılar, önlerine çıkan Müslüman, Türk yahut diğer gayrimüslim milletleri ayırım yapmadan katletmiştir. 25 Şubat 1922'de Sultan II. Mahmud bir heyet toplayarak alınacak önlemleri belirlese de Osmanlı Devleti böylesine geniş çaplı isyan hareketinin bastırılması için gerekli hazırlığa sahip değildi. Üst üste alınan başarısızlıklar sebebiyle kısa bir sürede iyi bir donanma ve ordu kuran Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan Mora ve Girit valilikleri teklif edilerek yardım istendi. 9 Temmuz 1824'te Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki ordu ve donanma Rodos ve Girit'e uğradıktan sonra Osmanlı donanması ile birleşerek asilerin eline geçen diğer yerleri de almaya başladı. İpsara Adası da bunlardan biridir (Toprak, 2015: 2855-2859).

Osmanlı hükümetiyle İbrahim Paşa komutasındaki 60 gemi ve 16.000 askerden meydana gelen ordu ve donanma Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'de/ Akdeniz adalarında eşi benzeri görülmemiş bir başarıya imza atmıştır:

Bârekallâh yine dâver-i Hüsrev-çâker
Bir gazâ eyledi kim misli değildir meşhûd

...

Feth edip Bahr-i Sefîdi kapudan pâşâsı
Eyledi düşmene ebvâb-ı firârı mesdûd

(T. 2/1-3)

İpsara adasındaki Rum birliklerinin nasıl bozguna uğradıkları, Osmanlı donanmasının kahramanca mücadelesi ve başarısı şairin canlı anlatımıyla gözler önüne serilmektedir:

Saldırıp İpsaraya hamle-i merdâne ile

Gemide iplere sarıldı ‘adû-yı merdûd

...

Küştenîler ile yüzden mütecâviz keşfî

Dâhil-i dest-i zafer oldu bi-lutfı Ma‘bûd

(T. 2/4-6)

1822 yılında Sakız Adası’nda şiddetli isyanlar yaşanırken Osmanlı Devleti asilere karşı bir dizi önlem almıştı. Hatta bazı eli silah tutmayan Rumlar dahi öldürülmeye başlamıştı. Bu mücadelede gönüllü bulunan bazı askerlerin gözünü ganimet bürümüş, talana başlamışlardı (Toprak, 2015: 2855). Ancak şair bu olumsuz durumu gazilerin ceplerinin ve keselerinin çeşitli ganimetlerle doldurulması şeklinde ifade etmeyi tercih etmiştir:

Kıldı emvâl-i ganîmete guzâtın Mevlâ

Kîse vü ceybini gencîne-i envâ‘ı nukûd

(T. 2/7)

Mora’da istenilen zafer elde edilemese de diğer adalardaki Rum isyanı Sultan II. Mahmud emrindeki donanma tarafından bertaraf edilmiş ve şair İzzet Molla tarafından İpsara adasının fethine tarih düşürülmüştür:

İş midir İpsara fethi ana kim etmiştir

Târ-ı tedbîrini Hak celle kaderle meşdûd

...

İptidâ İpsarayı aldı kapudan paşa

Ola mansûr ebü’l-feth-i zamân Hân Mahmûd (1239)

(T. 2/19-28)

1.4. II. Mahmud Dönemi Siyasi Hareketlilik, Atamalar ve Terfiler

1.4.1. Râkım Efendi'nin Anadolu Kazaskerliğine Yükselmesi

XIX. yüzyılın ekol sahibi celî sülüs hattatlarından Mustafa Râkım Efendi, medrese eğitimi alırken sülüs ve nesih meşk ederek küçük yaşta icazet almış, şöhreti hızla yayılmıştır. Resim sanatıyla ilgilenen Râkım Efendi, bu alanda kendini geliştirmiş, III. Selim'in portresini yapmış, bunun karşılığında da müderrislik payesi ile ödüllendirilmiştir. III. Selim'den sonra saltanat koltuğuna oturan II. Mahmud'un da yazı hocası olmuş, II. Mahmud'u iyi bir hattat olarak yetiştirmiştir. II. Mahmud'un da iltifatlarına mazhar olmuş; 1809'da molla payesiyle İzmir, 1814'te Mekke ve Edirne, 1818'de İstanbul kadılığına, 1823'te Anadolu kazaskerliğine yükseltilmiştir. Mart 1826'da vefat etmiş, daha sonra hanımı tarafından kabrinin üstüne bir türbe ve yanına medrese yaptırmıştır (Berk, 2007: 428-9).

Keçecizâde İzzet Molla, II. Mahmud'un himaye ettiği Râkım Efendi'nin H. 1238/M. 1823 yılında Anadolu Kazaskerliğine yükseltilmesi üzerine 9 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, II. Mahmud'un meşhur tuğrasında emeği olan hocası Râkım Efendi'nin mümtaz bir celî ustası olduğu özellikle vurgulamıştır:

Şehriyâr-ı bende-perver Hazret-i Mahmûd Hân

Kıldı bir yüzden yine ehl-i 'ulûmu şâdimân

...

Hattı ol mihr-i celîdir kim sipihr-i safhaya

Mislini bir kimse yazmış yok meğr şâh-ı zamân

Ma'nevî tevkî'î-i dîvândır ol sadr-ı güzîn

Kim anındır resm-i tuğrâ-yı şeh-i gîtî-sitân

...

Eyledi târîh-i nasbın hâme-i 'İzzet rakam

Anadolu câhına Râkım Efendi verdi şân (1238)

(T. 155/1-5-6-9)

1.4.2. Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi

Şeyhülislam Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi, II. Mahmud dönemi şeyhülislamıdır. Babasından ve devrin tanınmış bilginlerinden tahsil görmüş, H. 1196'da icâzet alarak müderrislik hakkı kazanmıştır. III. Selim döneminde Mekke kadılığı payesi alan Abdullah Efendi, daha sonra İstanbul kadılığı ve Anadolu kazaskerliği payelerini almıştır. Temmuz 1808 yılında Eyüp Camii'nde II. Mahmud'a kılıç kuşandırmış, Kasım 1808'de de şeyhülislamlığa getirilmiştir. Abdullah Efendi bu makamda yirmi iki ay kadar kalmıştır (İpşirli, 1994: 37). Hakkında çıkan bazı olumsuz haberlerden ötürü yine II. Mahmud tarafından görevinden alınmıştır. Abdullâh Efendi'nin kısa süren şeyhülislamlık görevi için Keçecizâde İzzet Molla 5 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Şeyhü'l-İslâm oldu 'Abdu'llâh Efendi kim 'ibâd

Secde-i şükr için etdi ser-fürû seccâdeye

...

Ben de 'İzzet söyledim iftâsının târîhini

Verdi Mevlâ mesned-i fetvâyı Dürrîzâdeye (1223)

(T. 161/1-5)

Şair, Şeyhülislam'ı metheden beyitler kaleme alsa da III. Selim ve II. Mahmud'un saltanat yıllarında babası sayesinde çeşitli pâyeler aldığını Dürrîzâde için kaleme aldığı bir kasidede dile getirmekten kendini alamamıştır:

Her lutfu kim tefahhus edersen tarîkde

Yâ kendisinde yâ pederinde karâr eder

(K. 28/12)

1.4.3. Mekkîzâde Mustafâ 'Âsım Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi

I. Abdülhamid ve III. Selim devri şeyhülislamlarından Mekkî Mehmed Efendi'nin oğlu Mustafâ 'Âsım Efendi, genç yaşta ilmiye mesleğine girmiştir. 1797'de Galata kadısı, 1809'da İstanbul kadısı, 1812'de Rumeli kazaskeri, 1818'de şeyhülislam olmuştur. 1819'da Halet Efendi, 'Âsım Efendi'nin azledilmesine sebep olmuştur.

1823'te tekrar şeyhülislam makamına getirilen 'Âsım Efendi, Yeniçeri Ocağı'na olan yakınlığı münasebetiyle tekrar görevden alınır ve son olarak 1833'ten vefatına kadar şeyhülislam makamında kalmıştır (İpşirli, 1991: 478).

Defalarca şeyhülislam makamına getirilen 'Âsım Efendi için H. 1233/M. 1818 tarihli beş beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Var iken 'Âsım Efendi 'iffet ü takvâ ile
Kim olur fetvâ-penâh-ı devlet-i Mahmûd Hân

...

Kible-i âmâlinin 'İzzet dedi târîhini
Etdi Mekkîzâdeyi Yezdân müftî-i zamân (1233)
(T. 160/1-5)

1.4.4. Mehmed Selim Sırrı Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi

Bender'de doğan Selim Paşa, Bender'in Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine buradan göç etmiş, daha sonra yolu bir şekilde İstanbul'a düşmüştür. Farklı zamanlarda çeşitli payeler alan Selim Paşa, Eylül 1824'te Mehmed Said Galib Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi gibi önemli olaylarda Sultan II. Mahmud'un yanında bulunan Selim Paşa, son olarak Şam valisi olarak görev yapmış, bu esnada vergiler yüzünden isyan eden bir grup tarafından şehit edilmiştir. Üsküdar Tabaklar Meydanı'ndaki caddeye Büyük Selim Paşa Caddesi adı verilmiştir. Bu cadde üzerinde Selim Paşa'nın aile kabristanı bulunmaktadır (Yıldız, 2016: 233-235).

Keçecizâde İzzet Molla, Mehmed Selim Paşa'nın sadrazam olması üzerine on iki beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, Paşa'nın II. Mahmud tarafından sadrazamlık görevine getirildiği tarih olan H.1240/M. 1824 yılına işaret etmiştir:

Mührünü Mahmûd Hânın aldı hem-nâm-ı nebî
Olalar feth-i mübîn ile mübeşşer 'an-karîb

...

Dâ'î-i dîrînesi 'İzzet dedi târîhini
Kıldı Pâşâ-yı Selîmü't-tab 'a Hak mührü nasîb (1240)

(T. 148/1-12)

1.4.5. Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi

Seyyid Osman Efendi'nin oğlu Abdülvehhâb Efendi, dedesinin Ayasofya Camii'nde "yâsînhan" olmasından dolayı Yâsincizâde lakabıyla anılmıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan Abdülvehhâb Efendi, pek çok talebe yetiştirdikten sonra kadılık mesleğine geçmiştir. Selanik, Mekke ve İstanbul kadılığı payelerini aldıktan sonra Anadolu kazaskerliği ve nakîbüleşraflık görevlerine tayin edilmiş, daha sonra padişah II. Mahmud'un takdiri ile Halil Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa tayin edilmiştir. Bir buçuk yıl sonra görevinden azledilen Abdülvehhâb Efendi, ikinci kez 1828'den 1833'e kadar şeyhülislamlık makamına getirilmiş, görevinden ayrıldığı yıl içinde vefat etmiştir (İpşirli, 1988: 285-286).

Keçecizâde İzzet Molla, iki kez şeyhülislamlık makamına getirilen Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi için on üç beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, Şeyhülislam'ın ilmî yönüne ve görevini ifa ederken göstermiş olduğu fazilete vurgu yapmıştır:

'Abdine Vehhâb kıldı sadr-ı fetvâyı kerem
Seyyid-i 'allâme oldu müftî-i 'âlî-makâm

...

Öyle fâzıldır o kim müsteftiyân bahs açmadan
Yek işâretle eder iftâda tefhîm-i merâm

...

Sadr-ı fetvâ seyid-i ehl-i 'ulûma oldu sa'd
Kıldı Hak Yâsincizâde bendesin müftî'l-enâm (1234)

(T. 149/1-4-13)

Keçecizâde İzzet Molla, Hâlet Efendiyle sıkı dostluğu bulunmasına rağmen devletin kötüye gitmesine kayıtsız kalmamış, Hâlet Efendi ve zamanın müftüsü Yâsincizâde hakkında bir dörtlük kaleme almıştır. Bu dörtlüğün, İzzet Molla'nın Keşan'a sürgüne gönderilmesine sebep olduğu rivayet edilmektedir (Ceylan, Yılmaz, 2005: 9):

İbni Yâsin ile Hâlet ne aceb
Âkıbet devleti bu hâle kodu

Birisi hâlet-i nez'e getirip

Birisi üstüne Yâsin okudu

1.4.6. Koca Hüsrev Paşa'nın Kaptan-ı Deryâlığa Getirilmesi

1756 yılında doğduğu düşünülen Hüsrev Paşa, küçük yaşta köle olarak İstanbul'a getirilip Enderun'a girmiştir. III. Selim ve II. Mahmud'un saltanat yıllarında önemli görevlere getirilmiş başarılı bir devlet adamıdır. Savaş alanlarında gösterdiği başarılar üzerine 1811 yılında kaptan-ı deryâlığa getirilmiş, ancak Halet Efendi'nin tesiriyle görevinden azledilmiş, önce Trabzon sonra Erzurum valiliğine tayin edilmiştir. Bir süre sonra Mora isyanının patlak vermesi üzerine denizcilikteki tecrübesine istinaden 9 Aralık 1822 tarihinde yeniden kaptan-ı deryâlığa getirilmiştir (İnalcık, 1999: 41-45).

Keçecizâde İzzet Molla, Koca Hüsrev Paşa'nın ikinci kez kaptan-ı deryâlığa getirilmesi üzerine on beş beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, bu manzumede Hüsrev Paşa'nın sınır boylarındaki aşiretlerin sebep olduğu huzursuzlukları önlemesinden, Osmanlı-İran ilişkilerini korumaya yönelik davranışlarından, denizcilikteki başarısından övgüyle bahsetmiştir:

Getirip etdi kapudan bahre

Ana mahsûs idi fenn-i deryâ

...

Seyfî îrânda uyutdu 'Acemi

Şimdi nîrânda görürler rû'yâ

Umarız kim eder inşâ'allâh

Ada kâfirlerine kahr Hudâ

...

Yine oldu kapudân-ı deryâ

Bahr-i ikbâlde Hüsrev Paşa (1238)

(T. 147/2-4-5-15)

1.4.7. Kadızâde Mehmed Tahir Efendi'nin Şeyhülislamlığa Getirilmesi

Kadı Ömer Efendi'nin oğlu Mehmed Tahir Efendi, ilk eğitimini babasından aldıktan sonra İstanbul'a gitmiş, eğitimini tamamlayarak müderrislik yapmıştır. Sonrasında kadılık yapmaya başlayan Mehmed Tahir Efendi, Anadolu ve Rumeli'de pek çok yerde kadılık yapmıştır. 26 Kasım 1824 tarihinde Mekkîzâde Mustafâ 'Âsım Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına tayin edilmiştir (Yücer, 2007: 80).

Mehmed Tahir Efendi, II. Mahmud'un yenilikçi düşüncelerini desteklemiş, padişahın yanında kararlı bir duruş sergileyerek Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp yerine talimli, düzenli bir ordunun kurulması yönünde düzenlenen toplantılara şeyhülislâm olarak ev sahipliği yapmıştır.

Keçecizâde İzzet Molla, Bektaşî tarikatı ve Yeniçeri Ocağı ile yakınlığı bulunduğu için görevinden azledilmiş Mustafâ 'Âsım Efendi'nin şeyhülislamlık koltuğuna oturan Mehmed Tahir Efendi'nin yeni görevi için on yedi beyitlik bir mücevher tarih kaleme almıştır. Şair, bu manzumede yukarıda bahsettiğimiz toplantılara değinmiş, Mehmed Tahir Efendi'nin makamına layık, güvenilir bir müftü olduğundan övgüyle bahsetmiş, sekiz tarih söylemiş olmasına rağmen bir tanesini nakletmiştir:

Cem' olup a'lâm-ı 'ahd-i devlet-i Mahmûd Hân

Her biri mâ-fi'z-zamîrin eyledi ma'nen beyân

...

Sâye-i devletde zâtı sâyesinde bendeler

Olsun eltâf-ı Hudâdan kâm-bahş u kâm-rân

'İzzetâ mir'ât-ı tab'ımdan vücûh-ı heştle

Sûret-i meşhûdede târîhini kıldım 'ıyân

Tâhir-i 'allâme oldu sa'd ola müftî'l-enâm

Ehldir Tâhir Efendi oldu müftî-i cihân (1239)

(T. 145/1-15-16-17)

1.4.8. Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın Sadrazamlığa Getirilmesi

Hekimbaşı, şair ve yazar olarak tanınan Abdülhak Molla, İstanbul'da doğmuştur. Süleymaniye Tıp Medresesi'ni bitirerek müderris olan Abdülhak Molla, ağabeyi Mustafa Behcet Efendi'nin ilk hekimbaşılığı esnasında saray hekimliğine getirilmiştir. Ağabeyi ile birlikte yürüttüğü bu görevini, Keşan'a sürgüne gönderildiği 1821 yılına kadar devam ettirmiştir. Bir yıl sonra affedilen Abdülhak Molla, Sarây-ı Cedîde'de görevine devam etmiştir. Bu tarihten sonra çeşitli devlet kademelerinde hem hekimlik hem de kadılık görevini üstlenmiştir (Erdemir, 1988: 210-211).

Keçecizâde İzzet Molla, II. Mahmud'un takdirini kazanarak çeşitli payeler alan Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın Anadolu sadrazamlığına getirilmesi üzerine on sekiz beyitlik mücevher bir tarih kaleme almış, bu manzumede Abdülhak Molla'nın hekimliğine vurgu yaparak şahsını mübalağalı bir üslupla methetmiştir:

Vücûdundan mukaddem hıdmet-i şer'î tutup mer'î

Hekimbaşısın etdi sadr-ı Rûm-ı ma'delet-mersûm

...

Nazîri gelmeyenlerdendir ol zât-ı fezâ'il mend

Tevârîh-i selef mazbûtumuzdur her gelen ma'lûm

...

Yazardı İbni Sînâ 'İzzetâ Kânûna târîhim

Felâtûn-ı zamânı pâdişâhın oldu sadrû'r-Rûm (1239)

(T. 143/2-15-18)

1.4.9. İran'dan İstanbul'a Sefir Gelmesi

H. 1229/M. 1813-14 yılında İran şahı Rıza Han tarafından İstanbul'a bir elçi gönderilmiştir. 1812-13 yılları, Osmanlı Rus gerginliğinin yaşandığı ve Rusya'nın Osmanlı'ya karşı İran'ı yanına çekme çabalarının olduğu yıllardır. Bu yıllarda yapılan ziyaret, mevcut siyasi zeminde oldukça mühimdir. Keçecizâde İzzet Molla, İran'dan sefir gelmesi üzerine iki beyitlik Farsça bir tarih kaleme almıştır:

Rızâ-cû-yı şâhân sühandân-ı hânân
Ni'yâyed nâzireş zi-Îrân u Tûrân

Kalem güfte târîh-i mihmânî-i o
Sefîrî be-Rûm âmed ez-şâh-ı Îrân (1229)
(T. 209)

1.4.10. Hüseyin Recep Hüsni Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesine Şeyh

Yapılması

Hüseyin Recep Hüsni Dede, Abdûlbâki Dede'den sonra bir müddet posta oturmuş, lakin kısa bir süre sonra 1829 yılında veremden vefat etmiştir. Keçecizâde İzzet Molla, H. 1236/M. 1821 yılında Hüseyin Recep Hüsni Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesi'nin postnişini olması üzerine iki beyitlik bir tarih kaleme almıştır:

Şimdi şâd etdi necl-i muhteremi
Akıtp çşm-i eşk-rîzim şeyh

Dedegân 'İzzetâ dedi târîh
Oldu Hüsni Dede 'azîzim şeyh (1236)

(T. 217)

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÖNEMİN MİMARÎ YAPILANMASININ DÎVÂN-I BAHÂR-I EFKÂR'A

YANSIMALARI

2.1. Sivil Mimarî

2.1.1. Eğitim Kurumları

2.1.1.1. Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebinin Açılması

Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi, İstanbul Sultan Ahmet Meydanı'nda, Divanyolu Caddesi üzerinde yer alan, XIX. yüzyıl başlarında benzerlerinden farklı bir üslupta inşa edilen ve adını saray hareminden, Cevrî Kalfa'dan alan bir sıbyan mektebidir (Eyice, 1994: 423) .

Cevrî Kalfa, Osmanlı tarihinde önemli yeri olan bir saray kadınıdır. H. 1223/M. 1808-09 yılında Şehzade Mahmud, kendisini öldürmeye gelenlerin elinden birkaç taraftarın gayretiyle kurtarılırken Cevrî Kalfa da merdivenden çıkmaya çalışan cellatların gözlerine kül serpmek suretiyle şehzadenin kurtulmasına yardımcı olmuştur. Şehzade Mahmud padişah olduktan sonra kendisini cellatların elinden kurtaran Cevrî Kalfa'yı hazinedarbaşı yapmış, ona duyduğu sevgi, saygı ve minnettarlığının göstergesi olarak da bu sıbyan mektebini inşa ettirmiştir (Fotoğraf-4). Bunun yanı sıra Sultan II. Mahmud, Cevrî Kalfa'ya olan şükranlarını ifade etmek için Büyük Çamlıca'da bir köşk yaptırmış ve buradaki kaynaklardan çıkan su Cevrî Kalfa suyu adıyla Üsküdar'da bir çeşmeye indirilmiştir (Ayan, 1993: 461).

Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi, İstanbul'da bulunan sıbyan mekteplerinin en büyüğüdür. Mimarisi, plan düzeni ve cephe bakımından Batı'dan gelen sanat akımlarının izlerini taşıyan ampir üslubunda bir yapıdır. Sıbyan mektepleri genellikle iki katlı ve ikinci katı tek derslikten oluşan bir yapıya sahipken Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi; üç katlı, geniş cepheli ve on derslikten oluşmaktaydı. Bu yapı, bir süre sıbyan mektebi olarak kullanılmış, daha sonra 1858'de kız sanat mektebi olarak hizmet vermiştir. Zamanın ihtiyaçlarına bağlı olarak sonraki yıllarda birtakım değişiklikler

yapılmış, son olarak 1985 yılında Türk Edebiyatı Vakfı'na tahsis edilmiştir (Eyice, 1994: 423) .

Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebinin ön cephesinde bulunan ve Keçecizâde İzzet Molla tarafından kaleme alınan manzum kitabede, mektebin H. 1235 yılında II. Mahmud tarafından saray hareminden Cevri Kalfa (Usta) anısına yaptırıldığı öğrenilmektedir:

Emr-i Hakdan sonra her kim hayrı eylerse murâd
Hazret-i Mahmûd Hâna bende-i fermân ola

İşte Cevrî Ustaya dehr eylemişken gadr u hayf
Kim umardı rûhuna böyle eser bünyân ola

...

Cân fedâ etmek yolunda maslahat mı bir kulun
Hayrı hâtır-hâh-ı hâkân-ı kerîmü'ş-şân ola

...

Kendi seyr-i bâğ-ı cennet eyledikçe mektebi
Âşiyân-ı bûlbûlâsâ mecma'-ı tıflân ola

Yazdı 'İzzet harf-i cevherdâr ile târîhini
Mektebiyle rûhu Cevrî Ustanın şâdân ola (1235)

(T. 156/1-2-5-7-8)

Fotoğraf 4. Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi

2.1.1.2. Âtîf Efendi Kütüphanesi

Âtîf Efendi Kütüphanesi, İstanbul'un Vefa semtinde kurulmuş bir vakıf kütüphanesidir. XVIII. yüzyılda kurulan kütüphanenin, aslen İskipli olan I. Mahmud'un Defterdarı Âtîf Efendi tarafından gerekli kaynakları temin edildikten sonra kuruluşu gerçekleştirilmiştir ki bundan dolayı kütüphane, kendi adı ile anılmıştır. Bu kütüphane, dönemine göre oldukça zengin bir koleksiyona sahiptir. Zaman içerisinde de yapılan bağışlarla kütüphanenin hacmi artmıştır. Birçok yazma eserin tek veya nadir nüshaların bulunduğu bu kütüphane, hem kurulduğu yıllar itibariyle hem de bugün için eşsiz bir hazinedir (Erünsal, 1991: 61).

XVIII. yüzyıldan itibaren müellif hattıyla yazılmış veya önemli âlimler tarafından istinsah edilmiş eserlerin bir arada bulunduğu bu kütüphane, içerisinde Osmanlı kültür ve ilim hayatını barındıran kaynaklarla araştırmacıların her daim uğrak yeri olmuştur. Bugün Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde yaklaşık olarak 2775 el yazması olmak yaklaşık 30.000 eser bulunmaktadır. Şair İzzet Molla bir kasidesinde, Âtîf Efendi Kütüphanesinden bahsederek talebelerin kütüphanede her ne ararlarsa bulabilecekleri

zengin bir yer olarak nitelendirirken Defterdar Atıf Efendi'nin ilme ve eğitime verdiği değeri ön plana çıkarmaktadır. Atıf Efendi'nin eğer Allah'tan korkusu olmasa tüm cahilleri eliyle yok etme, öldürme derecesinde cehaletin karşısında durduğunu ifade etmektedir:

Tullâb-ı 'ulûm anda bulur her ne ararsa
Gûyâ ki kütübhâne-i 'Âtîf beg efendi

Câhilleri eylerdi telef kendi eliyle
Mevlâdan eger olmasa hâ'if beg efendi

(K. 40/10-11)

2.1.1.3. Galata Kütüphanesi

Galata Melevîhânesinde yer alan, içerisinde oldukça hacimli ve değerli eserlerin bulunduğu kütüphane, Halet Said Efendi tarafından H. 1234/M. 1818-1819 yılında yaptırılmıştır. İzzet Molla, hem böylesi önemli bir mimari yapının Osmanlı eğitim ve kültür hayatına katılması, hem de Halet Efendi'nin yakın dostu olması ve Mevlevîliğe olan yakınlığından dolayı bu kütüphane için bir kıt'a kaleme almıştır:

Ey vâkıf-ı her hâlim olan Mevlânâ
Hâlet yoluna cânını vakf etse sezâ

Nühkubbe-i eflâk kütüb-hâne olur
Eylerssem eger cürmümü ketb ü imlâ

Mecmû'a-i 'isyânımı setr etmek için
Etdi keremin üstüne bir kubbe binâ

(Kıt'a, 20)

2.1.1.4. II. Mahmud Sıbyan Mektebi/ Hamid-i Evvel Camii Sıbyan Mektebi

II. Mahmud Sıbyan Mektebi, İstanbul'un Beylerbeyi semtinde, II. Mahmud'un babası I. Abdülhamid tarafından annesi Şermi Rabia Sultan'ın ruhu için yaptırılan cami içerisinde yer alır. Bundan dolayı Hamid-i Evvel Camii Sıbyan Mektebi olarak da anılmaktadır (Raif, 1996: 251). I. Abbülhamid, cami ile birlikte bir hamam ve sıbyan mektebi de yaptırmış, daha önce Bahçekapı'da yaptırdığı türbe, medrese, kütüphane ve mescidin devamı olarak külliye hâlini almıştır.

Sultan II. Mahmud döneminde deniz kenarında bulunduğu için su akıntılarına maruz kalan Beylerbeyi Camii'nde bazı tadilatlar yapılmıştır. Aynı zamanda başlangıçta camii içinde bulunan mektep, cami yanındaki muvakkithanenin yanına yeniden inşa edilmiştir (Koçu, 1961: 2676).

Keçecizâde İzzet Molla, kaleme aldığı târîh kıtasında mektebin Sultan Mahmud'un babası I. Abdülhamid tarafından Beylerbeyi semtinde yaptırıldığını, II. Mahmud tarafından yenilenerek babasının ruhunun ihya edildiğini, camiinin içinde bir bölüm olduğunu söyler. Aynı zamanda bu kıtasının mektepteki çocuklara ezberletildiğini söyleyerek mektebin Abdülhamid Han tarafından yaptırılan Sıbyan Mektebi olduğunu bildirir. Mektebin yenilendiği tarih olarak da H. 1234/M. 1818-19 yılına işaret etmiştir:

Sezâ Beglerbeginde şâh-ı şâhâna eser yapmak
Ana olmuş muvaffak vâlid-i sultân-ı devrânın

Cenâb-ı Hân Mahmûd etdi izhâr el-veled sırrın
Edip hayrâtın ihyâ vâlid-i firdevs-me'vânın

Bulup bir dürr-i yektâ eyledi gencîne-i Kur'ân
Cenâh-ı câmi'ü'n-nûr idi câyî kenz-i Furkânın

Eder etfâl 'İzzet cevher-i târîhimi ezber
Ne vâlâ buldu mevkî' mektebi 'Abdü'l-Hamîd Hânın (1234)

(T. 92)

2.1.2. Kasr ve Kâşâneler

2.1.2.1. Beşiktaş Sahil Sarayı

Beşiktaş sahilinde bulunan ve kimi kaynaklarda Beşiktaş Sarayı kimi kaynaklarda ise Beşiktaş Sahil Sarayı olarak kayıtlara geçen hanedanlığa ait saraydan günümüze en ufak bir iz dahi kalmamıştır. Eski hâlinin son zamanlarını gösteren ve III. Selim tarafından mimar Melling'e yaptırılmış iki gravürü ve Abdülmecid zamanında yapılmış olan Thomas Allom'un bir gravürü vardır. Bu üç kaynağa bakarak tarihçiler bu saray hakkında notlar almıştır (Artan, 1994: 171) .

Saray, geleneksel Osmanlı saray mimarisine uygun olarak birbirine galeriler ile bağlı ya da tamamen bağımsız çok sayıda köşkten teşekkül ediyordu. Tahta çıkan her sultan yeni köşkler eklerken eskilerine ya tadilat yaptırmış yahut da tamamen ortadan kaldırdığından köşk sayıları değişkenlik göstermiştir.

Beşiktaş Sarayı, tıpkı Sarayburnu'ndaki Topkapı Sarayı gibi muhtelif zamanlarda yapılan, Enderun daireleri, lebideryada; harem daireleri iç kısımda müteaddid kasırlar ile Sultan II. Mahmud zamanına kadar yazlık saray olarak kullanılıyordu. Sultan II. Mahmud 1826'da kanlı bir şehir muharebesi ile Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra hanedan üyelerinin sadece yazlık olarak kullandıkları bu Saray'ı hem yazlık hem kışlık saray olarak kullanmaya başladığından padişahın şanına yakışır bir şekilde yeniden imar ettirmiştir (Artan, 1994: 172). Şair, bu sarayın sahildeki saraylar içerisinde en çok beğenilenler arasında olduğunu ancak bu kasrın şaşaaşının, güzelliğinin bir lafz olduğunu asıl mananın padişaha ait olduğunu söyleyerek memduhunu över:

Nüsha-i mergûbedir sâhil-sarây-ı saltanat

Lafza benzer kasr-ı şâhî pâdişeh ma'nâ gibi

(K. 13/9)

Lebideryada kurulmuş, karadan ve denizden gelen herkesin gözüne ilk anda çarpan bir güzellikte, letafette olan Sahil Sarayı için İstanbul'un en azametli, kıymetli gravür albümünü yapan Melling; şark rehabetinin huzur ve zevkleri içinde döşenen sarayın penceresinden kamış ile balık tutulabilecek seviyede deniz-saray mesafesi

olduğunu belirtmiştir (Koçu, 1961: 1594). İzzet Molla da konumundan ötürü bu kasrı denizin kıyısına vurmuş dünya hazinesine fer veren eşsiz bir hazineye benzetmiştir:

Verdi fer gencîne-i dehre bu kasr-ı zer-nigâr

Sâhil-i deryâyâ çıkmış gevher-i yektâ gibi

(K. 13/3)

“İstanbul’un en güzel semtlerinden birinde, Beşiktaş’ta padişahlara mahsus Hasbahçe’de kurulmuş olan bu saraydan çok bahsedilmemiştir. Evliya Çelebi yalnızca bahçeden bahseder ve der ki Beşiktaş Bağçesi: Beyazıd Han asrında paşa yalısı idi. Padişahlara intikal idüp bihişt-âbâd bir Bağ-ı İrem oldu. Kat kat avlular ve şahnişinleri vardır, fakat o kadar geniş değildir” (Koçu, 1961: 2589). İzzet Molla da Evliya Çelebi’nin kısaca bahsettiği Beşiktaş Sarayı’nın Cennet bahçesinin tüm şaşaaasını uzun uzun tasvir eder ve bu güzelliğin Cennet’e mi yoksa dünyaya mı ait olduğunu uzaktan bakan birinin anlayamayacağını söyler:

Fark olunmaz dûrdan cennet midir dünyâ mıdır

Bir gören cennet sanır bir bakmaya dünyâ gibi

...

Gülleri haclet-dih-i gül-gonçe-i bâğ-ı cinân

Mürtesem her nahl-i mevzûnu birer tûbâ gibi

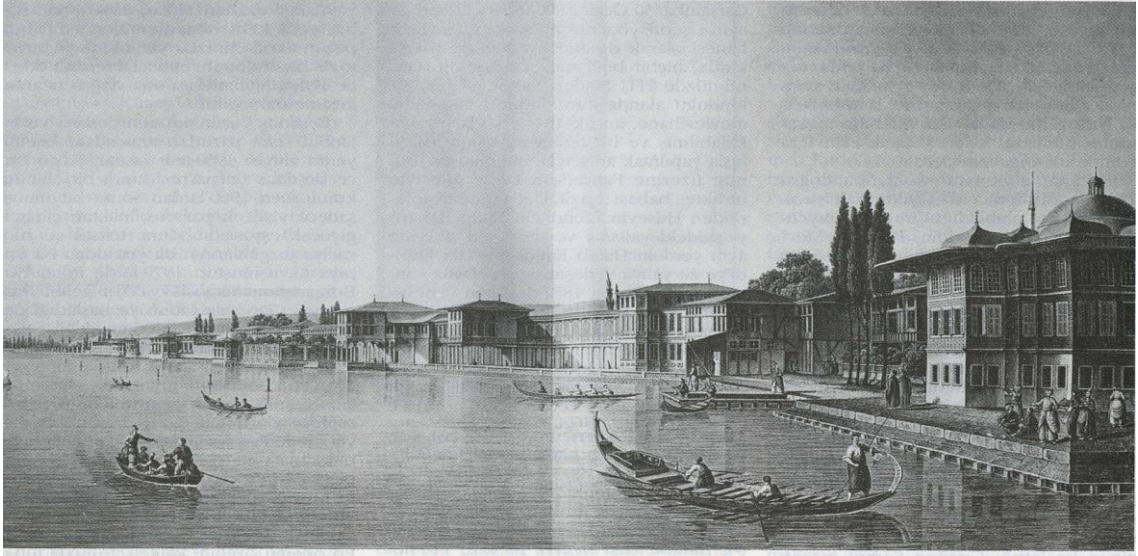
(K. 13/2-4)

Saray’ın mimari özelliklerinden biri de kasra ait birden çok mermer çeşme ile divanhanenin ortasında mermer bir havuzun bulunmasıdır. Genellikle beyaz ve grimsi renklerde olan mermer, saray mimarisinde sıkça kullanılmıştır (Artan, 1994: 173) . Şair Saray mimarisinde ve bahçesinde sıkça kullanılmış mermeri rengi, parlaklığı itibariyle sevinçleri, sefayı yansıtan bir âyînedâra benzetmiştir:

Bu kasr içinde meserret hemîşe zâhirdir

Ruhâmı âyînedâr-ı safâ-yı hatırdır

(K. 14/1)

Fotoğraf 5. Melling'in deseninde Beşiktaş Sarayı

2.1.2.2. Topkapı Sarayı

İstanbul Yarımadası'nın Marmara, Boğaziçi ve Haliç'in buluştuğu yere uzanan ilk platosu üzerindeki bu büyük saray (Sarayı-ı Hümayûn, Sarayı-ı Cedide-i Âmire, Yeni Saray) Osmanlı hanedanlığının ve imparatorluk tarihinin simgesel ve fiziksel en büyük yapısıdır. 1862'de büyük bir yangında yok olduktan sonra adı Yeni Saray'a verilmiştir. Topkapı Sarayı, Asya ve Avrupa'nın birleştiği noktada konumlandırılmıştır ki bundan ötürü ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Şair İzzet Molla, Topkapı Sarayı için bir kaside yazmış ve bu kasideye geleneğe uygun olarak tasvirlerle başlamış ve özellikle Saray'ın konumundan bahsetmiştir:

N'ola kılsa nezâret bahr ü berre kasr-ı sultânî

Anın bânîsidir berreyn ü bahreynin nigezbânı

(K. 12/1)

Eşsiz bir konuma sahip olan Topkapı Sarayı, muazzam bahçelere sahiptir. Yer yer ağaçlarla gölgelendirilen bahçeler, arasından toprak patikaların geçtiği çimenlerle döşenmiştir. İçerisinde bin bir türlü ağacın ve çiçeğin bulunduğu çok sayıda avludan Saray'ın farklı binalarına geçitler verilmiştir. Hasbahçe adı verilen bu alanda özellikle çiçek yetiştirmek ayrı bir tutku hâline gelmiştir (Yaltırık, 1994: 144-149). Şair, Saray'a ait pek fazla bilgi vermemiş ancak Hasbahçe'yi renklendiren leylaklardan, güllerden,

şebboylardan, sümbüllerden uzun uzun bahsederek onu Cennet bahçelerine benzetmiş, övgülerde bulunmuştur:

Bu kasrın oldu sünbül-beste bir gül-deste tâkında

Na‘îmin gülsitânı ile ‘adnin sünbülistânı

(K. 12/4)

O güller kim anın her birisi bir nev-bahârındır

Bu kasr-ı pâke olmuş yâdigâr-ı feyz-i Sübhânî

(K. 12/6)

2.1.2.3. Saray-ı Cedîde-i Âmire’de/Topkapı Sarayı’nda Dîvânîhânenin Yenilenmesi

Saray-ı Cedîde Osmanlı hanedanının ve imparatorluk tarihinin simgesel ve fiziksel en büyük inşasıdır. Topkapı Sarayı, 1862’de büyük bir yangında yok olduktan sonra adı Yeni Saray’a verilmiştir. Daha önce Topkapı Sarayı için bir kaside yazan şair İzzet Molla, Topkapı Sarayı’nda meydana gelen değişiklikler ve tadilatlar için de tarihler düşmüştür.

Topkapı Sarayı sürekli olarak büyümüş ve dönemin padişahına göre Saray’a eklemeler ve tadilatlar yapılmıştır. Birden çok bölümden oluşan, başlı başına bir kent özelliği taşıyan Saray’daki bölümlerden biri de Divan’ın toplandığı Kubbealtı’dır. Saray’ın mahremiyetinden dolayı önceki durumları hakkında pek bilgi edinememiş olsak da bugün Kubbealtı teşkilat üyelerinin toplandığı üç bölümden oluşmaktadır. Padişah burada bulunan gizli bir bölme ile sadrazamın başkanlık yaptığı Divan toplantısını dinlemektedir (Fotoğraf-7). III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Kubbealtı’nda birtakım restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Kuban, 1994: 280). Keçecizâde İzzet Molla, cihan padişahı II. Mahmud tarafından yüce Divan’da yenileme çalışmaları yaptırıldığını, feleklerin yüce bir makam olan Kubbealtı’ndan ibaret olduğunu ve bu yüce makamda Divan üyelerinin toplandığını ifade eder:

Şehenşâh-ı cihân Mahmûd Hân-ı ma‘delet-pîrâ

Mu‘allâ cây-ı dîvânı mücedded eyledi ihyâ

...

Felekler bu mu‘allâ Kubbealtı’ndan ‘ibâretdir
‘Adâlet olmasa olmaz sipihr-i köhne pâ-ber-câ

...

Vekîl-i saltanat sadreyn ü defderdâr ü tevkî‘î
Olur dîvân günü bu âsumâna encüm-i zehrâ

...

Gören ser-dâde-i insâf olur ‘İzzet bu târîhe
Mücedded eyledi dîvân yerin Mahmûd Hân vâlâ (1235)

(T. 4/1-5-19-22)

Şairin 1235/1819-20 yılında Kubbealtı için yaptırılan tadilat üzerine yazmış olduğu bu tarih, yapının sol tarafına manzum bir halde işlenmiştir. Yapının sağ tarafına ise III. Selim zamanında yapılan tamirin tarihi manzum olarak işlenmiştir (Fotoğraf-6):

Fotoğraf 6. Kubbealtı'nın ve tamir kitabelerinin dışarıdan görünümü

Fotoğraf 7. Divan erkânının Kubbealtı'na gelişlerini ve Divan-ı Hümayun toplantısını gösteren bir minyatür

Keçecizâde Topkapı Sarayı için birden çok kaside ve târîh kaleme almıştır. Sultan II. Mahmud'un, saltanat yıllarında yenilenmeye ihtiyaç duyan tüm yapılar için çalışma başlattığını, bu yapılar arasında Topkapı Sarayı'nın da bulunduğunu Keçecizâde İzzet Molla H. 1233/M. 1817-18 tarihli 4 beyitlik nazmında beyan eder:

Bânî-i sâni-i devlet olalı Hân Mahmûd

Kıldı her köhneyi tecdîd harâbî âbâd

...

Yazıla bâbına 'İzzet kulunun târîhi

Kıldı hâkân-ı cihân Topkapuyu nev-bünyâd (1233)

(T. 90/1-4)

2.1.2.4. Üsküdar Sarayı/Kavak Sarayı

Üsküdar'da bugünkü Harem ve Salacak iskeleleri arasında bulunan Üsküdar Sarayı, Eski Saray ile Topkapı Sarayı'ndan sonra üçüncü büyük hanedan sarayıdır. Kavak Sarayı ya da Doğu seferlerinin başlangıç noktası olması hasebiyle Acem Sarayı olarak da isimlendirilen bu Saray, XVI. yüzyılda inşa edilmiş, XVIII. yüzyılda hanedan üyelerinin ve padişahın Rumeli sahiline ilgi göstermesiyle ve Nizam-ı Cedid kışlalarının yapılmasıyla birlikte ortadan kaldırılmıştır (Artan, Neumann, 2003: 494-5).

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldığı düşünülen Üsküdar Sarayı ile ilgili bilgiler arşiv belgeleri, kısa seyyah notları ve tasvirlerin ötesine geçememiştir. Eldeki sınırlı kaynaklardan deniz kenarında bulunan kasırların, divanhanenin, camekânlı bir hamamın, bir bülbül kasrının, vâlîde sultana ait bir kış odasının, kafesli bir köşk ile yakınındaki bir havuzun bulunduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Erdoğan, 1958: 152).

İzzet Molla, Üsküdar Sarayı'nı methetmek üzere « Sitâyiş-i Kasr-ı Hümâyûn Der-Üsküdâr» başlıklı 24 beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Şair, bu kasidede Üsküdar Sarayı'nın bahçesinden, yakınlarındaki mimarî yapılardan, Sultan II. Mahmud'un bu bölgeye yaptığı hizmetlerden bahsetmiş, dönemin sosyal hayatına dair pek çok bilgiyi bizlere sunmuştur.

‘Avdet etdikde gelip Beyt-i Hudâdan züvvâr

Karşılar hürmet edip şâh-ı kerûbî-girdâr

(K. 6/1)

Şair kasidenin ilk beytinde Hudâ'nın evinden dönen ziyaretçilerin melek yürüyüşlü şahı karşılayıp ona hürmet ettiklerini ifade ederek Üsküdar Sarayı'nın Hac ibadeti güzergâhı üzerinde olduğu bilgisini verir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde uzun, yorucu ve zorlu bir yolculuk ile yapılan Hac ibadeti için çeşitli güzergâhlar kullanılmaktaydı. Üsküdar Sarayı da en sık kullanılan Şam güzergâhı üzerindeydi. Anadolu ve Rumeli'den Hacca gidecek olan Müslümanlar, Üsküdar-Gebze-Eskişehir-Konya-Adana-Halep üzerinden kutsal topraklara ulaşmaktaydı. Şair, Saray'ın yapılarından, bahçesinden ve diğer özelliklerinden önce bu kutsal ibadet ile olan ilişkisinden bahsetmeyi tercih etmiştir.

Şair, ikinci beyitte Üsküdar Sarayı’ndan başlayan yolculuk hakkında bilgi vermeye devam eder. Şairin de dediği gibi Sultan II. Mahmud, Şam yolu adı verilen bu güzergâh üzerinde birçok kuyunun ve su bendinin bakımını ve tamiratını yaptırmış, yolun güvenliğini sağlamış, bu yolu açarak Hûda yolunda nice hizmetler sunmuştur. Bundan dolayı en çok tercih edilen, en güvenli güzergâhtır:

Bu yolu kendi açıp kendisi kıldı ‘âdet

Eyledi râh-ı Hudâda nice vaz‘-ı âsâr

(K. 6/2)

Şair, bu beyit ile Saray’ın bahçesini tasvir etmeye başlar. “Kasr-ı metîn-i zerkâr” ifadesi ile Saray’ın altın işlemeli varaklarının olduğunu bildirir:

Ayrılık Çeşmesini ‘ayn-i visâl etdi o şâh

Makdemiçün yapılp kasr-ı metîn-i zerkâr

(K. 6/3)

Saray’ın etrafı duvarlarla çevrilidir. Şair, “nakş-ı cidâr” ifadesi ile bu duvarlarda nakış nakış işlenmiş sarmaşık güllerden ve Saray’ın ihtişamlı bahçesinden, canlılığından bahseder:

Bulamaz hüsn-i tarâvet sene-i âtiyede

Gülü bu kasra bahâr eylemese nakş-ı cidâr

(K. 6/6)

Şair, methiye bölümünde de bahçenin etrafını kuşatan hisardan övgüyle bahseder. Bu hisarın dışında kalan yeşilliği Saray’ın bahçesiyle karşılaştırır ve dışında kalan yeşilliği yabani ota benzeterek teşbih ve mübalağa yapar:

Kaldı şâhân-ı cihân sebze-i bîgâne gibi

Saltanat bâğının etrâfına çekdikde hisâr

(K. 6/17)

Fotoğraf 8. Üsküdar Sarayı

2.1.2.5. Alay Köşkü

Osmanlı döneminde padişahların merasim günlerinde geçit yapan alayları seyretmesi için kule şeklinde inşa edilmiş köşktür. Sarây-ı Hümayun'un şehirle temas eden noktasında bulunan Alay Köşkü hem geçit yapan alayların hem de önemli olayların mahalli olarak kaynaklarda adı sıkça geçmektedir.

Alay Köşkü, köşe burcu üzerine oturan yuvarlak hünkâr salonu ile çeşitli boyutlarda hizmet odalarından meydana gelmiştir. Genel olarak kubbe şeklindeki mimari yapıda, klasik mermer dış kaplama dikkat çekmektedir. Yedi köşesinde pencere bulunan on iki köşeli bir büyük yuvarlak salon bulunmaktadır. Bu pencerelerin siyah mermerden yapılmış kavisli pencerelerinin her birinin üzerine şair Keçecizâde İzzet Molla'nın Alay Köşkü için yazmış olduğu tarih manzumesinin yedi beyti tunç harflerle yazılmıştır (Eyice, 1989: 350).

Alay Köşkü için verilen tarihlerin dayanak noktası, şair İzzet Molla'nın kaleme aldığı tarih manzumesine göre yapılan ebced hesaplamasıdır. Köşkün Sultan II. Mahmud tarafından yaptırıldığı, devlet erkânının merasimlerinin seyri için inşa ettirildiği, yanında evvelde daha yüksekçe eski bir yapının bulunduğunu H. 1238/M. 1822-1823 tarihli yedi beyitlik manzumeden öğrenmekteyiz:

Budur tertîb-sâz-ı saltanat Sultân Mahmûdun
Gelip erkânını seyr etdiği kasr-ı felek-dergâh

Keriyü'ş-şekl olup bu şeş cihetli kâh-ı gerdûn-tâk
Yanıdaki Kubâdın kasrı kaldı köhne bir hargâh

Berâberken bu tâkın irtifâ'ı bâm-ı gerdûna
Yakîn etdirdi râh-ı dâd-hâhâna o şâhenşâh

Dizildi rişte-i târîhe 'İzzet harf-i cevherdâr
Alay Köşkün müretteb kıldı resm-i şâh-ı gerdûn-câh (1238)
(T. 49/1-3-4-7)

2.1.2.6. Sürûrâbâd Köşkü

Sürûrâbâd Köşkü, Sultan II. Mahmud tarafından Küçük Çamlıca Tepesi'ne inşa ettirilen köşklere biridir. Sultan II. Mahmud, yaz aylarında bu köşke gelip atış talimleri yapmıştır. II. Mahmud Çamlıca'yı çok sevdiğinden sık sık buradaki köşkte vakit geçirmiştir. Bu durum da XIX. yüzyılda Küçük ve Büyük Çamlıcalara rağbeti arttırmıştır. Şair İzzet Molla, Sultan II. Mahmud tarafından H. 1227/M. 1812-13 yılında inşa ettirilen köşk için Farsça bir tarih manzumesi kaleme almış, köşkün bahçesinin görülmemiş bir güzelliğe sahip olduğunu, kubbeli bir yapısının olduğunu ifade etmiştir:

Pâdişâhân be-gülistân-ı cihân
Heme kerdend tâkhâ bünyâd

Hem-çünîn kâh-ı bâğ-ı Hân Mahmûd
Kes ne-dîde be-gülşen-i îcâd

Hâme mesrûr şüd zi-târîheş
Kasr-ı şâhâne-i Sürûr-âbâd (1227)
(T. 98)

2.1.2.7. Galata Sarayı

Galata Sarayı, II. Bayezid tarafından Topkapı Kasabasına inşa ettirilen küçük bir saraydır. Enderun'a ve Kapıkulu Sipahi Ocağı'na öğrenci ve aday yetiştiren en uzun ömürlü saray mektebidir. Galata Sarayı'nda Küçük, Orta ve Büyük adlarıyla anılan üç koğuşlu bir öğretimin bulunduğu, öğrenim süresinin muayyen bir müddetinin bulunmadığı, ulemâ zümresinden yetenekli hocaların başarılı öğrencilere ders verdiği önemli mekteplerdendir (İpşirli, 1996: 322).

Zaman içerisinde diğer padişahlar tarafından da eklemeler ve tamiratlar yapılan Saray, XIX. yüzyılda II. Mahmud döneminde Tophane'de çıkan bir yangının yayılması sonucu büyük zarar görmüş ve yeniden inşası için Defterdar Hacı Yusuf Efendi görevlendirilmiştir. 1819 yılında kâgir olarak yeniden inşa edilen Saray, Enderun sistemi ortadan kaldırılınca 1834 yılında dağıtılmış, bir bölümü Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'ye verilirken diğer kısmı kışla olarak kullanıma açılmıştır. Bu alanda daha sonra 1868'de tamamen farklı bir hüviyetle Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi açılmıştır (İpşirli, 1996: 323).

Keçecizâde İzzet Molla, Sultan II. Mahmud tarafından Galata Sarayı'nın yeniden inşa edilen bölümleri için tarih manzumeleri kaleme almıştır. Saray'ın inşası için H. 1235/M. 1819-20 yılına işaret eder:

Sarây-ı 'âleme şâhân egerçi her zamân geldi
Binâ-yı devletin te'sîs eden Mahmûd Hân geldi

...

Olup târihi 'İzzet cevherîn âvîze-i tâkı
Mücedded bu sarâya kasr-ı hâkân ile şân geldi (1235)

(T. 89/1-4)

Keçecizâde İzzet Molla'nın Galata Sarayı için yazdığı birden çok tarih manzumesi vardır. Ancak bu manzumelerden biri diğerlerine nazaran ön plana çıkmıştır. Bu manzume, yıkılarak yeniden inşa edilen Saray'ın cümle kapısının iç tarafına kitabe şeklinde asılmıştır:

Zîb ü zîver ile buldu bu sarây-ı Galata
Şeh-levendâne kesim yosma edâ-yı Galata

Böyle tâk etmedi Kistrâya binâ mi‘mârı
Cânına minnet eger olsa ağa-yı Galata

Mest olur nakşına dikkatle bakan rind-i zarîf
Gelemez hâtırına başka safâ-yı Galata

Maksim-i feyz-i cihândır bu sarây-ı ‘âlî
Semt-i Taksîme çıkar çünkü verâ-yı Galata

Öyle ıslâh-ı cihân etdi ki Sultân Mahmûd
Oldu câ-yı sulehâ dâr-ı hevâ-yı Galata

O şehin bendeliği neş’esin idrâk edemez
Cem eğer mâ-melekin etse fedâ-yı Galata

Tengdir dâ’ire-i tavr-ı te’eddüb yoksa
Nice mazmûn gelir fikre berây-ı Galata

Ne kadar cânına kâr etse de bîm-i şâhî
Etmemek şâ’ire mümkün mi senâ-yı Galata

Nice def’a o şehensâh-ı cihân-ı keremin
Ola tecdîdine muhtâc binâ-yı Galata

‘İzzetâ hurde-i elmâs ile nakş et târîh
Kondu bir resm-i nev-îcâda sarây-ı Galata (1235)

(T. 15)

Rivayet edildiği üzere II. Bayezid, avlanmak için Galata’ya gittiğinde ağaçlar ve gülfıdanları arasında bir kulübe görür ve içeri girdiğinde Gülbaba adlı bir veli ile karşılaşır. Sohbetinden oldukça memnun kalan Sultan, Gülbaba’ya bir isteği olup

olmadığını sorar. Gülbaba, işaret ettiği tepeye öğrenciler için bir mektep kurulmasını, bu mektebin öğrencilerinin de sarayda görevlendirilmesini istemiştir. Gülbaba'nın gösterdiği alan çevrilir ve buraya 3 koğuş, her koğuş için birer mutfak, hamam, zabitan dairesi ve bir de camii inşa ettirilmiştir (Ahmed Atâ, 1293: 72-73). Ata Bey'in naklettiği bu rivayetin aslı var mıdır bilinmez ama İzzet Molla, Saray ile birlikte inşa ettirilen camii için H. 1235/M. 1819-20 yılına işaret eder:

Cihân devrinde âbâd oldu o[l] şâh-ı felek-câhın
Sarây u câmi'i kalmışdı bu şehrin hemân vîrân

Yine nâm-ı hümayûn mahfil-ârâ-yı hulûd oldu
Bu rûşen ma'bedin de eyleyip tecdîdini fermân

Cevâhirle müzeyyen eyledim misbâh-ı târîhin
Sarâyın etdi nev câmi'le Hân Mahmûd âbâdân (1235)

(T. 82/3-4-5)

Galata Sarayı'nda Büyük, Orta ve Küçük Oda adlarıyla anılan üç koğuşlu bir eğitim sistemi vardı. İzzet Molla, Sultan II. Mahmud tarafından bu üç Oda'nın tamirinin yapılması üzerine H. 1235 yılına işaret eden 3 tarih manzumesi kaleme almıştır:

Yine sultân-ı cihân bendelerin eyledi şâd
Galata dâ'ire-i şevketin etdi bünyâd

Eyledi üç oda erbâbına birden himmet
Olamaz lutfuna vâfî bu hesâb üzre 'idâd

'İzzetâ resme güzel geldi gelince târîh
Kıldı Orta Odayı şâh-ı cihânbân âbâd (1235)

...

'İzzetâ cevherle tanzîm eyledim târîhini
Resm-i dîğerle Küçük Oda kılındı müntehab (1235)

...

Dedim itmâmına mu‘cem ile ‘İzzet târîh
 Dâr-ı feyz eyleye Allâh Baş Oda oldu cedîd (1235)
 (T. 84/1-2-5, 83/5, 85/5)

“Galata Sarayı” İstanbul’un azınlıkları Ermeni, Rum ve Museviler ile onları taklit eden bazı Türkler tarafından “Galatasaray” şeklinde yanlış kullanılmaya başlanmıştır. Şair, hem bu yanlış kullanımı hem de Büyük Oda’nın aynı zamanda Baş Oda olarak anıldığını Büyük Oda için kaleme aldığı manzumede aktarır:

Galata Dâ’iresi lafz-ı galatveş kalmış
 İ‘tibâr eylemeyip şehirler ana ‘ahd-i medîd
 Şimdi tashîh edip etrâfı ile çıkdı dürüst
 Sıhate münkalib etdi o şehenşâh-ı vahîd
 (T. 83/2-3)

2.1.2.8. Tersâne-i ‘Âmire Dîvânîhânesi

Sultan II. Mahmud döneminde hünkâr köşklerinin yanı sıra bir de kent içerisinde bağımsız köşkler inşa edilmiştir. Bebek kasrı hümayunu, Ayazağa kasrı, Kalender köşkü, Göksu kasrı ve Tarabya kasrı, Yıldız köşkü gibi köşkler Osmanlı Sultanları tarafından yaptırılan bağımsız köşklere aittir. Tersâne-i ‘Âmire veya Aynalıkavak Kasrı da bu tip köşklere aittir.

Tersâne-i ‘Âmire Kasrı, bugünkü şekli bakımından, uzun bir eksen üzerinde bulunan çift dîvânîhâne etrafında kurulmuştur. Eksen ve sofaların bir tarafında Arz Odası, iki oda, iki helâ ve giriş sofası yer alır. Kasır, meyilli arazi üzerinde bulunduğu için altta bir bodrum katı, Okmeydanı tarafındaki dîvânîhânenin üstünde de ahşaptan bir kubbe bulunur. III. Selim zamanında daha eski yapıların üzerine kaplama yapılarak dönemin mimari zevkine uygun süslemeler yapılmıştır. Kasrın bahçesine Sultan’ın Tersâne’yi seyretmesi için bir de kulübe yapılmıştır (Eyice, 1991: 266). II. Mahmud döneminde XVIII. yüzyılda yenilenen dîvânîhânenin harap olması üzerine buraya yeni bir dîvânîhâne yapılmıştır. Eski yapının kazıklar üzerine oturan deniz

cephesinin bir ucunda kaptan paşalar için bir köşk, diğer ucunda ise padişahlar için yapılmış bir kasır bulunmaktadır. 1818 yılında yeniden inşa edilen dîvânîhâne, padişaha ait bir kasır bulunmaktadır. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, H. 1235/M. Ağustos 1820 tarihinde Divanhane'nin yenilenmene başladığını, 30 Kasım 1821 tarihinde teşrif-i hümayun ile açıldığını kaydeder (Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, 2001: 56).

Keçecizâde İzzet Molla, hem Tersâne-i 'Âmire içindeki köşk için hem de köşkün yanına aynı dönemlerde yapılan cami için birer tarih manzumesi kaleme almış, yukarıda izah ettiğimiz bilgilere de bir tarihçi titizliğiyle yer vermiş, Sultan II. Mahmud'un heybetli donanmasından övgülerle bahsetmiştir:

Bahr-i pür-cûş-ı vegâ Hazret-i Sultân Mahmûd
Kulzüm-i kudretinin katresidir tersâne

Gel de tersâneye zevrakçe-i İskenderi gör
Bir de bak fülke-i zer-dûz-ı şeh-i devrâna

...

Bir kapudânına bahş ettiği eyvândır bu
Var kıyâs eyle anın şevketini şâhâna

Leb-i deryâda görüp söyledi 'İzzet târîh
Fülke-i bahr-i cinân oldu bu Dîvânîhâne (1236)

(T. 59/1-2-5-6)

Haliç'te Tersâne-i Âmire ve Kalyonlar, 1831
The Tersâne-i Âmire and Galleons in the Golden Horn, 1831
(Yan Çakmaceci, TSMK, C.Y. 453)

Fotoğraf 9. Tersâne-i Âmire ve Kalyonlar

Günümüzde Haliç kıyılarına güzellik katan Tersane Sarayı veya Aynalıkavak Sarayı ihtişamını kaybetmiş olsa da Türk köşk ve kasır mimarisinin güzide örneklerinden biri olarak sanat tarihinde özel bir yere sahiptir.

2.1.2.9. Dikilitaş

Dikilitaş, M. 1812/H. 1227 yılında Sultan II. Mahmud tarafından elindeki şeşhanesi ile 1155 adımdan bir devekuşu yumurtasını vurduğu yerde dikilen silindirik, anıt taş sütundur. Taş'ın üzerinde Halet Mehmed Said Efendi'ye ait yirmi beyitlik bir kitabe ve Sultan II. Mahmud'un tuğrası ile 'Adlî' mahlası bulunmaktadır (Fotoğraf-10). Anıtın dikildiği yıllarda yanında sadece bir badem ağacı bulunurken bugün Acıbadem'de bulunan bu anıt, apartman daireleri arasına sıkışmış bir halde bulunmaktadır.

Osmanlı'nın milli sporlarından okçulukta ün yapmış padişahlarından Sultan II. Mahmud'un İstanbul'un birkaç yerinde nişan taşı, dikili taşı bulunmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla da bu anıt taşın varlığını bir beyitle bildirmektedir:

Yine bir şekl-i mutalsam deyip inkâr eyler

Dikili Taş gibi bir âh da etsem muhdes

(G. 52/3)

Fotoğraf 10. Dikilitaş

2.2. Dinî Mimarî

2.2.1. Camiler

2.2.1.1. Tersâne Dîvânîhânesi'ne Yapılan Camii

Sultan II. Mahmud döneminde kent içerisinde birbirinden bağımsız pek çok yapı inşa edilmiştir. Bunlardan biri de Tersâne Dîvânîhânesi'dir. XVIII. yüzyılda yapılan Dîvânîhâne binasının harap olması yüzünden bu alan yıkılmış ve yeni bir Dîvânîhâne yapılmıştır (Özgüven, 2009: 100). Ayvansarayî Hüseyin Efendi, H. 1235 yılında Dîvânîhâne'nin yenilenmeye başlanmış olmasına rağmen caminin binasına daha sonra başlandığını 1237/1821-22 yılında inşaatın bitirilmesi ile 1821 yılında teşrif-i hümayun ile açıldığını kaydeder (Ayvansarâyî Hüseyin, 2001: 93).

Fotoğraf 11. Brindisi'nin Tersane gravüründen, Tersâne Dîvânhânesi, II. Mahmud dönemi gravürü

Sultan II. Mahmud dönemi yapılarına ve olaylarına şahitlik eden ve bunları kayıt altına alan şair Keçecizâde İzzet Molla'nın kaleme aldığı tarih manzumeleri, her ne kadar edebi eserler tarihi birer vesika olarak kabul görmese de tarihi dönemler, yapılar ve olaylar hakkında bizlere bazı bilgiler sunmaktadır. H. 1236 tarihli manzumesini de Tersâne Dîvânhânesine Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılan cami için kaleme almıştır:

Kulzüm-i gufrâna nev keşfî edip bu ma‘bedi
Eyledi Tersâne halkın cânib-i Hakka revân

Câmi‘-i pür-nûr-ı şâhî kalb-i dîvânhâneye
Oldu îmân-ı guzât-ı dînveş pertev-feşân

...

Cevher-i bahr-i remeldir ‘İzzetâ târîh-i tâm
Kıldı câmi‘ mescidi Tersânede Mahmûd Hân (1236)

(T. 19/5-6-8)

2.2.1.2. Tophane/Nusretiye Camii'nin İnşa Edilmesi

İstanbul Tophane'de bulunan Nusretiye Camii, tarihî İstanbul'un sınırları dışında inşa edilen büyük selâtin camilerinden biridir. Askerî teşkilata ayrıca önem veren Sultan II. Mahmud, bu camiyi, askerî binalarla birlikte yaptırmıştır. Şubat 1823'te yapımına başlanan cami, Nisan 1826 tarihinde tamamlanmıştır.

Nusretiye Camii, ilk yapıldığında etrafı pencereli yüksek bir avluyla çevrelenmiş, sonraki yıllarda Sultan Abdülaziz döneminde yapılan çevre düzenlemesi ile avlunun duvarı kaldırılarak yerine demir parmaklıkların bulunduğu alçak bir duvar yapılmıştır. 1956'da bu duvar kaldırılmış, demir parmaklıkların da yapının orijinal parçası zannedildiğinden sökülerek Sultan II. Mahmud Türbesi'nin yan duvarına takılmıştır (Eyice, 2007: 275).

Kaynaklarda Tophane Camii, hem Kılıç Ali Paşa Camii hem de Nusretiye Camii olarak geçmektedir. Burada dikkat edilecek ilk husus, bu camilerin yapım zamanı; ikinci husus ise cami inşa mı edilmiş, yoksa caminin bakımı mı yapılmış? Bu sorular karşısında kaynaklar bizi Nusretiye Camii'ne götürür. Çünkü Kılıç Ali Paşa Camii, H. 1580/81 yıllarında inşa edilmiş, Sultan II. Mahmud döneminde de tamir edilmiştir. Keçecizâde İzzet Molla, Tophane Camii'ye yapılan tamir için 7 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Manzumede şair, nazmını kandil gibi astığını beyan eder. Bu ifadeden yola çıkarak manzumenin cami üzerine kitabe olarak astırıldığını öğrenmekteyiz:

Her biri şâh-ı magâzî-şiyemin himmetidir
Sahn-ı Tophânede mevcûd eser-i meşhûdun

...

Müslimîn üstüne beş vakti edâdan sonra
Farzdır ed'ıyesi ol şeh-i sâhib-cûdun

...

Kıldı bu Ka'beyi Tophâneye ez-cümle binâ
Cem' edip hacc ü gazâ menhecini Ma'bûdun

...

Asdı kandîl-i Süreyyâ gibi ‘İzzet târîh
 Oldu zîbende eser ma‘bedi Hân Mahmûdun (1241)
 (T. 66/1-2-4-7)

Şair, Tophane Camii için birden çok tarih manzumesi kaleme almıştır. Özellikle Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirilmiş yeni bir yapı olduğuna vurgu yapılmıştır:

Yapdı Tophânede Sultân-ı zamân
 Ma‘bed-i nev ola Mevlâ hoşnûd
 (T. 135/1)

Kıldı nev câmi‘ binâ nâmın okutdu ‘arşda
 Minber-ârâ-yı hilâfet Hazret-i Mahmûd Hân

Müjde cennet müslimîne ‘İzzetâ târîhle
 Câmi‘ îcâd eyledi Tophâneye şâh-ı cihân (1240)
 (T. 132/1-2)

2.2.1.3. Osman Ağa Camii

İstanbul Kadıköy’de bulunan Osman Ağa Camii, Osman Ağa tarafından 1713 yılında yaptırılmıştır. Zaman içinde hasar görmüş, 1813 yılında Sultan II. Mahmud tarafından yenilenmiştir.

Sultan II. Mahmud, Osman Ağa’nın halkın ve Hakk’ın hizmetine sunduğu caminin bakımını yaptırmış, Osman Ağa’yı ihya etmiştir. Beyte göre eğer Osman Ağa bunu bilseydi, görseydi can parasını yani ömrünü ona bağışlardı, minnettar kalırdı:

‘Osmân Ağâ kulunu kıldı mücedded ihyâ
 Etse o şâha revâ nakd-i hayâtın îsâr
 (K. 6/9)

2.2.1.4. Beylerbeyi Camii

İstanbul'da Beylerbeyi'nde denizden bakılınca mermer rıhtımı, mermer avlu duvarları ve geniş cephesi ile Boğaz'ı süsleyen abidelerden biridir. Sultan I. Abdülhamid tarafından annesi Rabia Sultan için 24 Sefer 1191 tarihinde yapımına başlanan camii, 5 Recep 1192'de tamamlanmıştır. Cami ile birlikte bir sıbyan mektebi ve hamam yaptırılmıştır. I. Abdülhamid'in oğlu II. Mahmud tarafından da H. 1235-36/M. 1820-21 yıllarında hasar gören kısımlar onarılmış, ayrıca Hünkâr dairesi, bir mektep, muvakkıthane, iskeledeki meydan çeşmesi ve yıkılan tek minarenin yerine tek şerefeli iki yeni minare inşa edilmiştir (Fotoğraf-11) (Özsayiner, 1987: 3).

Sultan II. Mahmud, babası tarafından inşa edilen eserlerin bakım ve onarımlarını üstlenmiş, iki yeni minare için Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılan tarih manzumesini de kitabe hâlinde caminin deniz tarafındaki kapısına astırmıştır:

Cennet-mekân Hazret-i 'Abdü'l-Hamîd Hân

Etsin bekâda şevket-i necliyle iftîhâr

Bir pâdişâha etmedi hayrû'l-halef Hudâ

Mahdûm-ı a'zamı gibi şevketlü şehriyâr

Hayrâtını mükemmel edip nûr-ı dîdesi

Oldu hayât-ı sâniye mazhar o tâcdâr

Çıkıldıkça çarha sîr-i ezân-ı Muhammedî

Olsun menâr-ı devlet ü iclâli ber-karâr

Ref' eyleyip 'atîkini târîh söyledim

Mahmûd Hân bu ma'bede yaptı iki menâr (1236)

(T. 61)

Fotoğraf 12. Beylerbeyi Camii

Keçecizâde İzzet Molla, II. Mahmud'un caminin yanına babasının hayratı olarak yaptırdığı çeşme için de H. 1234 tarihli 5 beyitlik bir manzume kaleme almıştır:

Revân-ı vâlidîyçün eyledi bu çeşmeyi îcâd
O şâhenşâhın oldu ekserîsi hayr-ı mevcûdun

...

Bi-hakkı Merve yokdur bir sözüm 'İzzet bu târîhe
Safâ-yı bâl ola iç zemzeminden Hân Mahmûdun (1234)
(T. 62/3-5)

Keçecizâde İzzet Molla, caminin yanındaki muvakkıthâne için de H. 1236 tarihli 6 beyitlik bir manzume kaleme almış, I. Abdülhamid'in hayratı olarak yaptırıldığı ayrıca vurgulamıştır:

Cenâb-ı Hân Mahmûd etdi ihyâ vâlidî rûhun

Edip tecdîd hayrâtın bu nev tarz-ı bihîn üzre

...

Muvakkıt-hânenin de geldi vakt ü sâ'ati şimdi

Müreccah eyledi mîkât-ı çarh-ı pür-tanîn üzre

...

Kevâkible müzeyyen etdi 'İzzet burc-ı târîhin

Muvakkıt-hâne hem-resm-i sipihr oldu zemîn üzre (1236)

(T. 60/1-3-6)

Fotoğraf 13. Beylerbeyi Camii yanındaki muvakkıthâne

2.2.2. Tekkeler

2.2.2.1. Hz. Mevlânâ Külliyesi'nde Kubbe-i Hadrâ'nın Yenilenmesi

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişmiş bir mutasavvıf, şair ve âlimdir. Mevlânâ, yaşadığı çağdan başlayarak Osmanlı kültürü ve uygarlığı içinde yer edinmiş önemli bir şahsiyettir. Oğlu tarafından kurulan ve Mevlânâ'ya nispet edilen Mevlevilik, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında ortaya çıkmış, bu devlet ile büyüüp geliştikten sonra devletin yıkılışı ile de etkisini kaybetmeye başlamıştır. Devletle iç içe olan Mevleviliğin, en itibar kazandığı dönem Sultan II. Mahmud'un saltanat yıllarına denk gelmektedir. Sultan II. Mahmud hemen her tarikata aynı mesafede yakinken selefi III. Selim gibi Mevlevi tarikatına daha yakın durmuştur. Padişahın yakın oluşu halkın da bu tarikata meyletmesine vesile olmuştur (Akay, 2015: 84).

XIX. yüzyılda hitap ettiği kişilerin çokluğu açısından Anadolu sahasında etkili iki tarikat vardı: Bektaşilik, Mevlevilik. Bektaşiliğin Yeniçeri Ocağı ile birlikte itibar kaybetmesi Mevlevilik tarikatının yıldızının bu yüzyılda parlamasına vesile olmuştur. Ayrıca Sultan'ın yanında söz sahibi olan Halet Efendi'nin de Mevlevi tarikatına olan bağlılığı bu tarikatın devlete daha yakın olmasında etkili olmuştur (Akay, 2015: 83).

Sultan II. Mahmud'un Mevlevi tarikatına pek çok hizmeti olmuştur. Bunlardan biri; Konya'da Mevlânâ Külliyesi'nde bulunan Kubbe-i Hadrâ'nın yenilenmesidir. Kendisi de Mevleviliğe intisap etmiş olan şairimiz İzzet Molla dönemin padişahı Sultan II. Mahmud'un Mevlânâ'nın Kubbe-i Hadrâ'sı için yapılan yenileme çalışması için Dîvân'ına bir tarih düşürmüştür. Gönülünün iki sultanını aynı manzumede anma şerefine nail olan şair, yapılan çalışmalardan da bahsederek tarihe ışık tutar:

Cenâb-ı Hazret-i Monlâ ile sultân-ı 'âdildir
Biri bâtın biri zâhirde hâkân-ı kerem-fermâ

İki şeh birbirine hürmet etmek resm-i devletdir
O kânûn-ı kadîmi eyledi yek dîğere icrâ

(T. 3/1-2)

Mevlânâ türbesi üzerinde bulunan yeşil çinilerin tamire muhtaç bir duruma gelmesi Sultan II. Mahmud'a arz edilir. 1232/1817 yılı Mart ayında Halet Efendi'ye emir verilir ve bu ferman gereğince Halet Efendi, yakınlarından Dede Mustafa Ağa isminde Mevlevîliği seven birini buraya memur kılar ve gereğince mimar, usta, nakkaş toplayıp Konya'ya gider. Kütahya'dan getirilen çinilerle Kubbe-i Hadrâ yani Yeşil Kubbe için gerekli tamir yapılarak yenilenir (Akay, 2015: 98).

Ricâl-i devletinden eyledi bir bendesin me'mûr

Nezâketle edip hâlet-fezâ olsun diyü îmâ

O şâh-ı asfiyânın bendesi 'İzzet dedi târîh

Müzeyyen oldu el-hak meşhed-i pür-nûr-ı Mevlânâ (1232)

(T. 3/4-18)

Padişahın arza cevabı Başbakanlık Osmanlı arşivlerine "Benim vezirim, takririn ve evrak-ı saire manzur-u humayûnum olmuştur. Küyud-u lazimesine müracaat ile iktiza-yı nizâmîne mübâderet eymesî için defterdare havale eylesün."¹¹ şeklinde geçmiştir.

2.2.2.2. Yenikapı Mevlevîhânesinin Yenilenme Çalışmaları

İstanbul'daki Mevlevî asitaneleri arasında kuruluş tarihi itibarıyla Galata Mevlevîhanesi'nden sonra gelen Yenikapı Mevlevîhânesi, 1598'de Yeniçeri Kâtibi Malkoç Mehmet Efendi tarafından tesis edilmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi, bağlı bulunduğu tarikatın sınırlarından öteye, Osmanlı dönemi tekke mimarisi ve kültürü açısından, özellikle edebiyat ve musiki tarihimiz bakımından önemli bir kuruluştur (Tanman, 1994: 93).

Zaman içerisinde dönemin padişahları ve hanedan üyeleri tarafından Mevlevîhâne'nin sınırları genişlemiş, yeni yapılar bina edilmiş ve var olan binaların tamir ve bakım işleri yürütülmüştür. Mevlevîliğe yakınlığıyla bilinen Sultan II. Mahmud da Yenikapı Mevlevîhânesi'nin bakım ve onarım işlerini üstlenmiş ve 1816 yılında Türbe binası ve çevresindeki müstemilat için Şehremini Hayrullah Efendi'ye gerekli keşif yaptırılmıştır. Bu süre içinde tekkedeki eşyalar bir başka yere taşınarak

¹¹ Bkz. BOA, Hatt-ı Hümayun, no:26851

temel atma işlerine başlanmış, yaklaşık bir yıllık bir çalışmanın sonunda H. 1232/M. 1817-18 yılında bir törenle hizmete açılmıştır. Bu tamir sırasında Mevlevîhâne'nin kemeri üzerinde, Mevlevîhâne'nin Sultan II. Mahmud tarafından H. 1232/M. 1817-18 tarihinde yeniden inşa ettirildiğini belgeleyen talik hatlı manzum bir kitabe yer alır (Akay, 2015: 90) . Keçecizâde İzzet Molla'nın kaleminden çıkan bu kitabede Sultan II. Mahmud tarafından yapılan yenileme çalışması ve Sultan'ın cömertliği anlatılmıştır:

Kıldı bu tekyeyi mânend-i cinân Hân Mahmûd
Kevseri eyledi bâbında revân Hân Mahmûd

Eyledi hânkâh-ı Bâb-ı Cedîdi tecdîd
Etdi 'irfânını dünyâya beyân Hân Mahmûd

...

Mevlevîhâneye 'İzzet dedi pîrim târîh
Yapdı bu dergehi sultân-ı cihân Hân Mahmûd (1232)
(T. 9/1-2-10)

Bu onarım çalışmasından sonra yine H. 1232/M. 1817 yılında Yenikapı Mevlevîhânesi'nin semâhânesi, padişahın emriyle yıkılarak yeniden yapılmıştır. Semâhânenin kapısı üzerinde bu yenilemeye dair Keçecizâde İzzet Molla tarafından düşürülen tarih manzumesi bulunmaktadır (Akay, 2015: 89). Bu manzumede dönemin padişahı Sultan II. Mahmud'a övgülerin yanı sıra semâhâneye ait unsurların kullanılmasına dikkat edilmiştir:

Olmuşdu bundan akdem vîrân bu âsitâne
Tecdîdi oldu mülhem kalb-i şeh-i cihâna

...

Aldı semâ'zenler meydânını erenler
Pervâne der görenler döndükçe yana yana

...

Envâr-ı Şems-i Tebrîz târîhim etdi leb-rîz
Devr-i semâya döndü bâb-ı semâ'hâne (1232)
(T. 12/1-6-12)

2.2.2.3. Okmeydanı Tekkesi'nin Yenilenmesi

Osmanlı Devleti büyümeye, gelişmeye başladığı ilk yıllardan itibaren okçuluğa ayrı önem vermiştir. Avlanmanın yanı sıra harp sporu olması, okçuluğun gelişmesindeki başlıca sebeplerdendir (Genim, 2012: 87).

Osmanlı döneminde kimi tekkelerde ibadetin yanı sıra belirli askerî sporlar da yapılmaktaydı. İstanbul'da bu nitelikte iki tekke bulunmaktadır. Bunlardan biri Okmeydanı Kemankeşler (Atıcılar/Okçular) Tekkesi, diğeri ise bugün varlığına dair herhangi bir izin bulunmadığı Unkapanı Pehlivanlar Tekkesi'dir. Okmeydanı Tekkesi, her yıl Hıdırellez günü açılır, altı ay boyunca pazartesi ve perşembe günleri okçuluk talimleri yapılırdı. Birden çok sporun yapıldığı Okmeydanı Tekkesi'nde, Ahi geleneği de devam ettirilirdi (Genim, 2012: 87).

500 yılı aşkın bir süre boyunca spor alanı olarak kullanılan Okmeydanı Tekkesi'nin inşası, kesin olmamakla birlikte Fatih dönemi sonrası, II. Bayezid dönemine rastlar. XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başında inşa ettirilen bu spor tesisinin yahut mescidin bir kısmını Mimar Sinan'ın yaptırdığı söylene de Sinan'ın yapı listesinde bu yapılar bulunmamaktadır (Genim, 2012: 90).

Zaman içerisinde tekkenin harap olan kısımları devrin padişahları tarafından onarılmıştır. XIX. yüzyıla gelindiği zaman Okmeydanı Tekkesi, H. 1234/M. 1818-1819 yılında dönemin padişahı Sultan II. Mahmud tarafından bir onarım çalışması geçirmiştir. Bu döneme ait bir çizimi, Carl Gustaf Löwenheim'in 1820 tarihli albümünde görmekteyiz (Genim, 2012: 89):

Fotoğraf 14. Okçular Tekkesi/ Okçular Lodge, 1826 Carl Gustaf Löwenheim

Fotoğraf 15. Okçular Tekkesi/ Okçular Lodge, Gaznevî 1720

Bu döneme ait bir diğer vesika da şair Keçecizâde İzzet Molla'ya aittir. Şair, Okmeydanı Tekkesi'nin XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud tarafından onarılmasına binaen bir tarih manzumesi düşmüştür:

Emr edip bu dergehin tecdîdini
Halka bir bâb açdı hâkân-ı reşîd

Eylesin ‘İzzet yed-i kudretle Hak
Kuvvet-i bâzûsun ol şahın mezîd

Bâbına nakş eyledim târîhini
Tekye-i Meydân-ı Tîr oldu cedîd (1233)
(T. 20/8-9-10)

2.2.2.4. Emir Buhari Tekkesinin Yenilenmesi

Emir Ahmed Buhari, 1586 yılında İstanbul’a gelerek Unkapanı’na yerleşen bir Nakşibendî şeyhidir. Vefatından sonra III. Murad tarafından kabrinin üzerine bir türbe inşa edilmiştir. Daha sonra kaderine terk edilen türbe yıkılmış, yerine de evler yapılmıştır. Tekkenin son şeyhi Ali Fakrî Efendi, Ahmet Buhari’nin Sultan II. Mahmud’un rüyasına girerek kendisini bu durumdan kurtarmasını istediğini, padişahın da ulemadan ve Nakşibendî şeyhlerinden Mustafa Mısrî Efendi’ye şeyhin mezarını bulmasını irade ettiğini, Mustafa Mısrî Efendi’nin mezarı keşfen bulunduğunu, padişahın emriyle türbenin üzerine yapılan evlerin yıkılarak yerine bir türbe ve tekke inşa edildiğini nakleder. Türbenin ilk şeyhi olarak Mustafa Mısrî Efendi tayin edilir (Tanman, 1995: 128).

XIX. yüzyılda İstanbul Unkapanı’na inşa edilen bu türbe, Üsküplü caddesi üzerinde bulunan cümle kapısı, iki yandan kesme taş örgülü payeler takviye edilmiş, batı standartlarında tuğlalarla örülü sövelere ve yarım daire bir kemere sahiptir. Kemerin üzerinde şair Keçecizâde İzzet Molla’ya ait H. 1232/M. 1817-18 tarihli manzum, ta ‘lik yazılı, kabartmalı bir kitabe bulunmaktadır. Kapının üst kısmında, alt kısmıyla aynı cins tuğlalarla örülmüş üçgen bir alınlık kısmı bulunur. Tam ortasında da mermerden bir levha üzerine H. 1232 tarihli Sultan II. Mahmud’un tuğrası vardır. Kapının avluya bakan kısmında ise metni Derviş Rıfkı’ya ait başka bir manzum tarih kitabesi vardır (Tanman, 1995: 128). Zaman içerisinde tahrip olmuş, bazı bölümleri kaybolmuştur. Ancak bugün sahip olduğu tarihî ve kültürel miras sebebiyle Unesco tarafından koruma altına alınarak restorasyon çalışmalarına yeniden başlanmıştır.

Ali Fakrî Efendi'nin naklettiği üzere Şeyh Ahmed Buhârî'nin Sultan II. Mahmud'un rüyasına girmesi, türbenin ilk inşası ve yeniden yapılması Keçecizâde İzzet Molla tarafından kaleme alınan kitabede de izah bulmuştur:

Sırrına Mahmûd Hânın keşfle bildirdi Hak
Şeh Murâd-ı Sâlisin devrindeki Şeyh Ahmedi

Kubbesi hem çün habâb uçmuş o bahr-i rahmetin
Mahv olup seyl-i havâdisden ruhâm-ı meşhedi

...

Hânkâh-ı Nakşibendî eyleyip ol hâneyi
Ancak ehlu'llâha hıdmetmiş bilindi maksadı

...

Yazdı 'İzzet hâme-i mu'ciz-nefes târîhini
Eyledi Mahmûd Hân ihyâ bulup bu merkadi (1232)
(T. 27/1-2-5-9)

2.2.2.5. Bektaşî Dergâhının Tamir Edilmesi

Sultan II. Mahmud'un, Bektaşî tarikatına nazaran Mevlevî ve Nakşibendî tarikatıyla daha yakın bir ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Hatta Sultan'ın bu tarikatlara yakın oluşu, halkın da bu tarikatlara daha yakın olmasına vesile olmuştur. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesinden sonra Yeniçerilerle yakın temas hâlinde bulunduğu için Bektaşî dergâhları da bir bir kapanmış, Bektaşilik yasaklanmıştı. İzzet Molla, Bektaşî dergâhının tamir edilmesi üzerine bir tarih manzumesi kaleme almış, ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine bu manzumeye "Bu dahi maslahat-ı mezkûreye binâ'en ibkâ olunmuştur" şerhini düşerek Dîvân'ında yer vermiştir:

Süleymân-saltanat Sultân Mahmûd-ı cihânânın
Ser-â-pâ oldu 'ahd-i devletinde 'âlem âbâdân

Husûsâ zümre-i Bektâşiyâna mahz-ı lutfundan
Hümâ-yı evc-i şevket âşiyâne eyledi ihsân

Bulursa böyle âsâra yine ‘İzzet bulur târîh
Yapıp Mahmûd Hân zîbende oldu dergah-i meydân (1233)
(T. 37/1-5-10)

2.2.2.6. Hasîrîzâde Tekkesi

İstanbul Sütölçe’de bulunan Hasîrîzâde Tekkesi, son devir tekke mimarisinin önemli eserlerinden biridir. Hasîrîzâde Şeyh Mustafa İzzî Efendi tarafından kurulan tekkenin merkezi başlangıçta Eyüp’te iken daha sonra Sütölçe’ye taşınmıştır. Mütevazı ölçülerde inşa edilen ilk yapı, XIX. yüzyılda önce III. Selim daha sonra II. Mahmud tarafından genişletilerek yenilenmiştir (Tanman, 1997: 384).

Keçecizâde İzzet Molla, II. Mahmud tarafından H. 1230/M. 1814-15 yılında yenilenen Hasîrîzâde Tekkesi için 3 tarih manzumesi kaleme almış, âşıkların kalbi gibi harap olmuş tekke ile ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Sütölçe’de dergâhı bulunan Mevlevî Yusuf-ı Sîneçâk’a da göndermede bulunmuştur:

Hây u hûdan sîne-çâk olmuş der ü dervâzesi
Kalb-i ‘âşıkveş harâb-âbâd idi bu hânkâh
(T. 50/2)

Sultan II. Mahmud, Mevlevî tarikatına yakınlığı ile bilinmesine karşın diğer tekkelerle de ilgilenmiş, bakım ve onarım işlerini üstlenmiştir. Sultan tarafından bakımı yaptırılan Hasîrîzâde, bir Sa‘dî tekkesidir:

Vakt-i cülûsundan beri ta‘mîr edip ma‘bedleri
Sarf eyledi sîm ü zeri hayrât için ol pâdişâh

Bânîsi oldu her yerin sânîsidir İskenderin
Gönlün alıp Sa‘dîlerin yaptı mücedded tekyegâh

...

Sarf etdi harf-i cevheri ‘İzzet dedi târîhini
Sultân Mahmûd eyledi himmetle ihyâ hânkâh (1230)

(T. 51/3-4-7)

Sa‘dîler etdi cevher-i târîhini hesâb
Sultân-ı ‘âlem eyledi ta‘mîr-i hânkâh (1230)

(T. 52/5)

2.2.2.7. Cemâleddîn-i Uşşâkî Türbesi’nin Yenilenmesi

Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî, Uşşâkî şeyhi Osman Sıdkî Efendi’ye intisap etmiş, zamanını tekke-dergâhlarda geçirmiş, 1742’de İstanbul’a gelerek Eyüp Eğrikapı dışında Savaklar’da yer alan Vezir Hirâmî Ahmed Paşa tarafından yaptırılan mescid-tekkenin şeyhliği kendisine tevdi edilmiştir. Ölümüne kadar yaklaşık olarak on yıl burada hizmet ettikten sonra 1750-51 yılında vefat etmesi üzerine bu tekkeye defnedilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir Efendi, 1333: 54). Ziyarete açık türbesinde dergâhın güney cephesinde üst üste yerleştirilmiş iki adet kitabe bulunmaktadır. Manzum ve talik hatla yazılan Keçecizâde İzzet Molla’ya ait alttaki kitabede türbenin Halet Said Efendi tarafından H. 1232/M. 1816-17 yılında yenilendiği beyan edilmiştir:

İşte ez-cümle biri hüsn-i Cemâl-i ‘Uşşâk
Feyz alır bunca muhibbânı yüzünden hâlâ

...

Hamdü li’llâh kim anın türbesini ta ‘mîre
Hâk-i pâ-yı fukarâ Hâleti kullandı Hudâ

‘İzzetâ fahr ederim ben de yazıp târîhin
Kerem-i Hakla bu türbe kılındı ihyâ (1232)

(T. 175)

2.2.2.8. Aşçı Dede Türbesi'nin İnşası

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin aşçılarından Aşçı Ahmed Dede için Halet Said Efendi, empire üslubunda bir türbe yaptırmıştır. Merkez Efendi Mezarlığı'nda Mevlânâkapısı'ndan Yenikapı Mevlevîhânesi'ne giden caddenin sağında kabristanda bulunan türbenin içerisinde Aşçı Dede ile hanımı Âmine Hatun'un kabirleri bulunmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla, Hacı Dede lakaplı Aşçı Dede'nin 1813'te vefat etmesi üzerine H. 1235/M. 1819-20 yılında Halet Efendi tarafından adına türbe yaptırıldığını kaleme aldığı iki beyitlik iki tarihinde beyan etmiştir:

Ahmed Dedeye türbe-i pür-nûr yapıldı

Envâr-ı kerâmet ile gerdûn yine doldu

Çok kubbe yapılmışdı bu târîhe gelince

Mânend-i cinân türbe-i Aşçı Dede oldu (1235)

(T. 218)

Yaptırıp bendesi Hâlet dedi 'İzzet târîh

Aşçıbaşı Dedenin kabri kılındı îcâd (1235)

(T. 219)

2.2.3. Mescid-i Aksâ'nın Yenilenmesi

Müslümanların ilk kıblesi olarak kabul edilen Mescid-i Aksâ, kutsal sayılan üç mescitten biridir. Mescid-i Aksâ'nın yerinin tespiti ve planlanması Hz. Davud ile başlar. Hz. Peygamber'in mirac yolculuğuna çıkmadan önce getirildiği yer olması, bu durumun Kuran-ı Kerim'de yer alması ve Hz. Peygamber'in Müslümanların mutlaka ziyaret etmesini nasihat ettiği bu mukaddes Mescid'in Müslümanlar için önemini açıkça göstermektedir.

Hristiyanlar, Museviler ve Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen bu Mescid'in bir bölümü, yıllar içerisinde hem hâkimiyet kurmak isteyen toplumların istilasına uğradığı için hem de doğal afetler yüzünden toprak altında kalmıştır. Mescid-i Aksâ, zaman içerisinde pek çok defa tamir geçirmiş, Osmanlı sultanlarından Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı bakım için hazırlanan kitabe XIX. yüzyılın sonlarında

kaybolmuş, II. Mahmud tarafından H. 1233/M. 1817-18 tarihli onarımına ait dört kitabeden ikisi günümüze kadar ulaşmayı başarabilmiştir. II. Abdülhamid tarafından halıları ve kandilleri yenilenmiş, Harem dâhilinde çeşitli zamanlarda yapılmış kubbeler, dört minare, beş sebil, çok sayıda kuyu bulunmaktadır (Bozkurt, 2004: 268-269).

Keçecizâde İzzet Molla, II. Mahmud'un 1233 yılında Kudüs'te, Beyt-i Mukaddes'te çok eski ve tarihî bir kaya olan Sahretullâh'ın bakım ve onarımını üstlendiğini yazmış olduğu iki beyitlik tarihle bildirmektedir:

Sahretu'llâhı edip ma'mûr sultân-ı cihân

Yâd olundu nâmı Beytü'l-Makdis-i Ma'bûdda

Kudsiyân ilhâm kıldı 'İzzetâ târîhini

Mescidü'l-Aksâ yapıldı 'ahd-i Hân Mahmûdda (1233)

(T. 110)

2.2.4. Hırka-i Şerîfe Odasının Yenilenmesi

Topkapı Sarayı içerisinde bulunan ve birkaç odadan oluşan Hırka-i Şerîfe odası, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Kutsal emanetlerin Osmanlılara intikal etmesi ile kutsal emanetler Harem-i Hümayun'da muhafaza edilmeye başlanmış, Sultan II. Mahmud'un saltanatı esnasında Has Oda'nın bulunduğu yapı tamamen kutsal emanetlere tahsis edilmiş, Hırka-i Saâdet, Emânât-ı Mukaddese veya Mukaddes Emanetler Dairesi olarak anılmaya başlamıştır (Yavaş, Bozkurt, 2006: 111).

II. Mahmud döneminde Hırka-i Saâdet'te bazı yenileme çalışmaları yapılmıştır. Has Oda içerisinde bulunan ocak üzerinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Duvarlarda İznik çinisi, kubbelerinde Ahzâb ve Fetih sûrelerinden ayetler işlenmiş, sülüs hatla panoların çerçeve şekline üst kısımlarına “ Allâhümme salli âlâ nebiyyi'r-rahme, Allâhümme salli alâ şefîi'l-ümme, Allâhümme salli alâ kâşifi'l-gumme, Allâhümme salli alâ mücli'z-zulme, Allâhümme salli alâ mûli'n-ni 'me, Allâhümme salli alâ mûti'r-rahme” ibarelerine yer verilmiştir. Oda'nın Arzhâneye açılan kapısı günümüzde camekânla kapatılmış, burada Hz. Peygamber'in hırkası ve iki kılıcı, yayı ile sancak-ı şerifi muhafaza edilmektedir (Yavaş, Bozkurt, 2006: 112).

Keçecizâde İzzet Molla, kutsal emanetlerin koruyucusu olarak saltanat makamında bulunan II. Mahmud'un hizmetlerini beyitlere taşımıştır. Şair, Has Oda içerisinde yapılan değişiklikler ve yenilemeler için H. 1235 yılına işaret etmiştir:

Bahş edip hırkasını Veyse Nebiyy-i 'allâm

Hil'at-i vaslla müştâkına kıldı ikrâm

...

Ba'is-i 'İzzetim olsun şu mücevher târîh

Hırka-i pâk-i Resûl eyledi tecdîd-i makâm (1235)

(T. 53/1-7)

Has Oda Kasrı'nın Haliç'e bakan iki cephesindeki dört kubbeli bloklar, on bir kubbeli revaklarla çevrelenmiştir. Revaka sonradan çapraz tonozlarla örtülü bir sıra daha eklenmiş, yeni bir teras ve havuz yaptırılmıştır. Duvarın dış kısmında bir çeşme, çeşme üzerinde II. Mahmud'un tuğrası ve altında hizmetlerini öven Keçecizâde İzzet Molla'ya ait H. 1238 tarihli ta'lik hatla bir kitabe bulunmaktadır (Yavaş, Bozkurt, 2006: 114). Şair, Hırka-i Şerif'in bulunduğu mekânın yenileme çalışmaları için ayrıca 1238 yılına işaret eden dokuzar beyitlik iki mücevher tarih kaleme almıştır:

Muvaffak eyleyip tecdîdine ol bende-i hâssın

Yine bu hıdmetiyle eyledi eslâfına mahsûd

...

Sezâvâr oldu 'İzzet hil'at-i tahsîne târîhim

Mekân-ı bürdeyi yapdı bi-hamdi'llâh Hân Mahmûd (1238)

(T. 21/6-9)

Emîrû'l-mü'minîn Sultân Mahmûd

Hudâvend-i yegâne fahr-i ecdâd

...

Yapıldı şimdi cây-ı Hırka-i pâk

Resûlu'llâh ede ol şâhı dil-şâd

...

Medâr-ı fahr-ı ‘İzzetdir bu târîh

Makâm-ı Hırka bâlâ oldu bünyâd (1238)

(T. 22/1-5-9)

2.3. Su Mimarîsi

2.3.1. Bendler

2.3.1.1. Belgrad Köyüne Yapılan Kirazlı Bend

Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti’nin insanlığın hizmetine sunduğu “su medeniyeti” nin birer ürünü olan bentler, kemerler, çeşmeler, hamamlar ve şadırvanlar suyun hayat verdiği şehirlerden başta İstanbul olmak üzere pek çok bölgeye hizmet vermektedir. Coğrafi konumu itibariyle de suyun etrafında gelişen bir medeniyet olan İstanbul’da tarih boyunca su sıkıntısı yaşanmış ve çevre bölgelerden sürekli olarak sular taşınmıştır (Arıkan, Aras, 2014: 1).

Kanuni Sultan Süleyman, Belgrad seferi dönüşünde beraberinde getirdiği Sırp esirlerini Belgrad Ormanı içerisinde bugünkü Büyük Bendin besleyici kolları çevresine yerleştirmiştir. Sırp’ların kurduğu köyün adına Belgrad Köyü denildiğinden bu ormanlara da Belgrad Ormanı adı verilmiştir (Görcelioğlu, 1986: 45-46).

İstanbul’un su gereksinimine katkıda bulunmak amacıyla Belgrad Ormanları’na Kırkçeşme adında dört bend yapılmıştır. Bu bendlerden biri Kirazlı Bend’dir ve adını üzerinde bulunduğu Kiraz Dere’den almaktadır. Temelden itibaren yaklaşık 13 m yükseklikte, düz eksenli, ağırlık barajı tipinde bir kârgir yapıdır. Sultan II. Mahmud döneminde yapılmış ve 1818 yılında tamamlanmıştır (Görcelioğlu, 1986: 55).

Fotoğraf 16. Kirazlı Bend

Kirazlı Bend'in ortasında yer alan ve iki yandan mermer korkuluklarla desteklenen yassı bir mermer taş bulunmaktadır. İki tarafındaki payelerin iki farklı kaidesi vardır. Sade paye başlıklarının üstlerinde birer küçük tepelik bulunmaktadır. Taşın üstünde kıvrık dal ve yaprak motifleriyle oluşturulmuş bir taç ve tacın ortasında yapraklardan meydana gelmiş oval bir madalyon içinde ünlü hattat Râkım tarafından çekilmiş Sultan II. Mahmud (Adlî) tuğrası yer alır. Şair Keçecizâde İzzet Molla tarafından Kirazlı Bend için kaleme alınmış 18 beyitlik celî ta'lik metin de bu kitabe üzerinde bulunmaktadır (Acar, 2007: 53).

Fotoğraf 17. Kirazlı Bend Kitabesi

Kirazlı Bend Kitabesi üzerindeki manzume, bendi yaptıran Sultan II. Mahmud'a övgüyle başlar ve bendin canlılar için âdeta bir âb-ı hayât olduğu, suyu tutma ve su ihtiyacını karşılama amacına hizmet ettiği söylenir ve insanlığa yapılan bu önemli hizmet için Sultan'a dualar edilerek manzume son bulur:

Mâ-bihi'l-fahr-ı selâtîn-i cihân Hân Mahmûd

Bahr-i zehhâr-ı kerem dâver-i deryâ-ihsân

...

Zâtı İskendere olmaz mı o şâhın gâlib

Sed yapıp âb-ı hayât eyledi dünyaya revân

İsteriz rahmetini Hazret-i Hakkın yoksa

Yetişir yaptığı bend olmasa bin yıl bârân

...

Su gibi eyleye ahkâmını Bârî cârî
Ede her istediğin bend-i kemend-i fermân

...

‘İzzetâ bendesiyim ben de dedim târîhin
Cûları emrine bend eyledi şâh-ı devrân (1233)
(T. 5/1-5-6-17-18)

2.3.1.2. Kırkçeşme Maksemi’nin Yenilenmesi

İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethi sırasında Bizans tesisatlarının çoğu tahrip edilmiştir. Artan su ihtiyacını karşılamak üzere sonraki yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman zamanında Baş Mimar Koca Sinan’a emir vererek Kırkçeşme sularını Belgrad Ormanları’ndan, Kemerburgaz’dan, Eyüp sırtlarından akıtıp Eğrikapı’ya kadar getirtmiştir. Etrafı mermerlerle kaplı, içi bir oda gibi tasarlanan maksemde bir de yaz mevsimlerinde gezinti yapmak ve oturmak üzere mermerle kaplı genişçe bir boş alan yapılmıştır (Çetintaş, 1944: 129-131).

Su dağıtım yeri anlamına gelen savağın, iç duvarlarında beş adet kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeler bize hem savağın tarihi hakkında hem de tarihi şahsiyetler hakkında bilgiler vermektedir. Kitabelerin en eskisi I. Abdülhamid zamanına aittir. Bizi ilgilendiren kısmı ise savak duvarlarındaki Sultan II. Mahmud dönemine ait dördüncü ve beşinci kitabedir. Kanuni Sultan Süleyman, yaptırdığı bu müesseseyi gerekli gördükçe tamir etmek ve müessesenin devamlılığını sağlamak amacıyla kendinden sonra gelecek olan padişahları, vezirleri ve şeyhülislamı vazifelendirmiştir (Çetintaş, 1944: 133). Bu bilgi doğrultusunda Sultan II. Mahmud’un da üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiğini görmekteyiz. II. Mahmud’un bu icraatı, şair Keçecizâde İzzet Molla’nın kaleminden anlatılmıştır.

H. 1235/M. 1819-20 yılında kaleme alınmış bu kitabede Sultan II. Mahmud’un ceddinden miras kalan bu savak için yapmış olduğu masraflar, himmetler anlatılmaktadır:

Yapdı Mevlâ yoluna bu eseri Hân Mahmûd
 ‘Âlemin pâdişeh-i dâdveri Hân Mahmûd

...

Döndü bir şâtır-ı zerrînkemere bend-i ‘atîk
 Harc edip su yerine sîm ü zeri Hân Mahmûd

(T. 6/1-3)

Osmanlı kültüründe hayır için sebil ve çeşme gibi yapılar bina edip halkın hizmetine sunmak yaygın bir gelenektir. Aynı zamanda Osmanlı hayırseverlerinin yaptırdıkları çeşmelerden açılışa müteakip günlerde şerbet akıttıkları da malumdur. Şair çeşmelerden şerbet akıtılması geleneğini, Sultan II. Mahmud’un cömertliğini methetmek üzere daha farklı bir şekilde tahayyül etmiş ve çeşmelerden süt ve şeker akıtmıştır:

Eseri ceddine lutfuyla halâvet verdi
 Zamm edip üstüne şîr ü şekerî Hân Mahmûd

...

Etdi ‘İzzet cereyân âb-ı güherveş târîh
 Kıldı İstanbul’a icrâ suları Hân Mahmûd (1235)

(T. 6/6-15)

Fotoğraf 18. Savak içi ve kitabeler

2.3.2. Çeşme ve Sebiller

2.3.2.1. Nakşidil Vâlide Sultan Sebili

Nakşidil Sultan, Osmanlı padişahı Sultan II. Mahmud'un annesi, I. Abdülhamid'in eşidir. Sultan II. Mahmud'un 1808 yılında tahta çıkması ile birlikte Nakşidil Sultan da 'Vâlide Sultan' olmuştur. 1817 yılında vefat eden annesi için Sultan II. Mahmud bir sebil yaptırmıştır. Fatih Camii'nin kible tarafının solunda, mezarlık hizasının ön cephesinde yer alan sebil, H. 1233/M. 1817-18 yılında inşa edilmiştir. Dört pencereli yarım yuvarlak formda daire planlı sebinin, pencerelerinde basık daire formulu kemerler ve estetik amaçlı sütunlar vardır (Tali, 2010: 565) .

Sebinin üst bölümünde, pencere üzerinde şair Keçecizâde İzzet Molla'nın kaleminden çıkan bir manzumenin işlendiği kitabe bulunmaktadır. Sebinin üzeri geniş bir mermer saçak ve üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. Sebil sade süslemeleri ile barok-rokokodan arınarak yeni bir üslup olan ampir üslubun en önemli başyapıtlardandır (Tali, 2010: 565). Sultan II. Mahmud'un sürdürdüğü

batılılaşma/modernleşme sürecinin bir aşaması olarak XIX. yüzyıl mimari eserlerine ampir üslubun yansıdığı görülmektedir.

H. 1233/M. 1817-18 tarihli 12 beyitlik manzum kitabenin her üç beyti sebilin bir penceresinin üst kısmına nakşedilmiştir. Çeşme, sebil yaptırmanın en makbul işlerden kabul edildiği üzere şair, Sultan II. Mahmud'un da annesi Vâlide Sultan adına yaptırdığı bu hayratın Hak katında kabul olmasını dileyerek sebilin Vâlide Sultan'a Kevser gibi olmasını temenni eder:

Kıldı îfâ hakkını Mahmûd Hân

Mâderiyçün eyleyip ihyâ sebîl

...

‘Ayn-i rahmet akdî sûy-ı Fâtihe

Sû-be-sû içdikçe ebnâ-yı sebîl

...

Mâder-i sultân-ı ‘âlem hayr ile

Yâd olup şâd eyleye Rabb-i Celîl

...

Ehl-i cennet söylesin târîhini

Vâlide Sultâna kevserdir sebîl (1234)

(T. 24/ 1-9-10-12)

Fotoğraf 19. Nakşidil Vâlide Sultan Sebili

2.3.2.2. Ayrılık Çeşmesi

Haydarpaşa iskelesinden gelen yolun devamında kervanların konakladığı, Hacı adaylarının bir araya gelip yolculuğa başladığı mevki olan Ayrılık Çeşmesi, bu güzergâhın en önemli eserlerinden biridir. Az ilerisinde bugün gecekondular tarafından işgal edilmiş, mihrap taşı kaybolmuş bir namazgâhı bulunmaktadır. Çeşmenin üzerindeki kitabelerden anlaşıldığı üzere ilk binası Gazanfer Ağa tarafından yaptırılmış, daha sonra H. 1340/M. 1921-22’de Dürriye Sultan’ın ruhu için tamir ettirilmiştir. Eski fotoğraflarında çeşmenin esas yalağının yanı sıra hayvanların sulanması için yalakları varmış. Bugün çeşme aynataşı seviyesine kadar moloz yığınları arasında kalmıştır (Eyice, 1958: 90).

Şair, tarihî Ayrılık Çeşmesini de Üsküdar Sarayı için kaleme aldığı kasidede anmaktadır. Hac ve sefer güzergâhı, Üsküdar’dan başlamakta, devamında farklı kollarla devam etmekteydi. Bu güzergâh yolculuk yapacak adayları ve yakınlarını Ayrılık Çeşmesinde bir araya getirmektedir. Şair, çeşmenin bir toplanma mahalli olması,

Üsküdar Sarayı'ndan devam eden güzergâh olmasını ve çeşmenin ayrılıklara ve kavuşmalara şahitlik etmesini bu beyitle vurgulamaktadır:

Ayrılık Çeşmesini 'ayn-i visâl etdi o şâh
Makdemiychün yapılp kasr-ı metîn-i zerkâr

(K. 6/3)

2.3.2.3. Kadirga Limanı Yakınlarındaki Tarihî Çeşme

İstanbul'un Fatih semtinde Kadirga Limanı yakınlarında bulunan tarihî çeşme, Sultan II. Mahmud tarafından H. 1235/M. 1819-20 yılında yaptırılmıştır. Sultan'ın tuğrasının bulunduğu çeşme, bugün hâlâ varlığını korumaktadır. Şair İzzet Molla bu çeşme için 5 beyitlik bir tarih kaleme almış, Sultan Mahmud'un bu çeşme ile semte yaptığı hizmetlerden bahsetmiştir:

Şimdi âb-ı lutfu meyl etdi bu semt irvâsına
Râh-ı Hakda bî-terâzû eyleyip sarf-ı direm

Teşnegâna 'İzzet işrâb eyledim târîhini

Çeşme-i vâlâ-binâ-yı şâh-ı Mahmûdü'ş-şiyem (1235)

(T. 81/4-5)

2.3.2.4. Tophane/Nusretiye Sebili

Nusretiye Camii Sebili, İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında bulunan Nusretiye Külliyesinin içerisine Sultan II. Mahmud tarafından Mimar Mehmet Emin Ağa'ya inşa ettirilmiştir. Camiden bir yıl sonra inşa edilen sebil, barok ampir karışımı bir tarzda yapılmış dairesel formda bir yapıdır. Şair, Nusretiye Camii için bir tarih kaleme aldığı gibi caminin avlusuna yapılan sebil için de 17 beyitlik bir tarih kaleme almıştır. II. Mahmud'un halkın hizmetine sunduğu hayrattan övgü dolu sözlerle bahsetmiştir:

Kıldı hıyâz-ı himmete şâh-ı cihân icrâ sebîl
Yapdı riyâz-ı nusrete bir gül gibi ra'nâ sebîl

...

Ey kâse-i hûrşîd boş gezme bu âbı eyle nûş
Tophânede kıldı hurûş mânende-i deryâ sebîl

...

Ma'bedle 'İzzet ol zamân târîhin etmişdim beyân
Yapdı civâr-ı câmi'e Mahmûd Hân bâlâ sebîl (1241)

(T. 136/1-4-17)

2.3.2.5. Galata Sarayı Çeşmesi

H. 1235/M. 1819-20'de Sultan II. Mahmud tarafından tamamen yeniden inşa edilen Galata Sarayı'nın büyük kapısının sağ tarafına bir de çeşme yaptırılmıştır. Günümüze kadar ulaşmayı başaramayan bu çeşme hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte o döneme ait bazı resimlerde görülmektedir (Koçu, 1972: 5980). İzzet Molla bu çeşme için de 10 beyitlik eşsiz bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Kıldı bu âb-ı bekâya çeşme-i dil-cû binâ
Tâsına müstahfız eylerse n'ola İskenderi

Âb-şârından akan âbın safâsın bulmadı
Mezc edenler şîr ü şekker ile 'ûd u 'anberi

Tâs-ı sîmi üstüne bu beyti tahrîr eylemiş
Nakş ederken tâsını resm-i nev üzre zergeri

...

Reşha-pâş-ı kand olup 'İzzet dedi târîhini
Eyledi Mahmûd Hân icrâ bu gûne kevseri (1235)

(T. 16/5-6-7-10)

2.3.2.6. Hazînedâr Usta Çeşmesi

Davutpaşa İskelesi semtinde Samatya Caddesi üzerinde bulunan H. 1207/M. 1792 tarihli bu çeşme, klasik mimarının son eserlerinden biridir. Tamamı mermerden yapılmış olan çeşme, zengin taş süslemelerine sahiptir. XVIII. yüzyıl barok üslubun örneği olan çeşme, bugün lülesi kopmuş, suyu kesilmiş ve teknesi bozulmuş olsa da semtin en zarif mimari eserleri arasında yer almaktadır (Karakaya, 2003: 37). Yaptığımız araştırmada çeşmenin geçirdiği onarımlar hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Ancak şairin Dîvân'ında yer alan tarih manzumesinden H. 1235/M. 1819-20 yılında, Hazînedâr Usta'nın vefatından sonra dönemin padişahı Sultan II. Mahmud tarafından bu çeşmenin bakımının yapıldığı anlaşılmaktadır:

Merhûme Usta hattâ etmişdi 'azm-i 'ukbâ
Kevserle nâsı ırvâ eyler yine dem-â-dem

Dîvân yolunda cârî görse bu çeşmesârı
Gülşende cûybârı ister mi görmek âdem

Gel bundan eyle iz'ân cân vermek oldu âsân
Mevtâya eyler ihsân zîrâ ki şâh-ı 'âlem

'Atşânı kıldı 'İzzet târîhi ile da'vet

Merhûme Ustanın iç rûhıyçün âb-ı zemzem (1235)

(T. 34/5-6-7-8)

2.3.2.7. Berberbaşı Ali Efendi Meydan Çeşmesi

Çubuklu ve Kanlıca arasında deniz kenarında bulunan çeşme, II. Mahmud döneminde Berberbaşı Ali Ağa tarafından H. 1238/M. 1822'de yaptırılmıştır. İki mermer sütun arasında renkli mermerden büyük bir ayna taşı ile ince bir kornişten sonra Keçecizâde İzzet Molla tarafından kaleme alınan 10 paftalık talik kitabe II. Mahmud tuğrası ile birlikte yer almaktadır:

Kevser getirdi hem-nâm-ı Hayder
Hoşnûdu olsun rûh-ı Peyember

Ser-berberidir şâh-ı cihânın
Selmân-sadâkat ol pâk-gevher

Oldu bu sûya ihsânı cârî
Devletle Bârî kılsın mu‘ammer

Yapdı Çubuklu râhında çeşme
Bâr-âver oldu her huşk ü her ter

Dil-cû değil mi târîh-i ‘İzzet
‘Ayn-ı ‘Alidir iç hemçü kevser (1238)
(T. 167)

2.4. Askerî Mimarî

2.4.1. Azadlu Bârûthânesi’nin Yenilenmesi

Osmanlı İmparatorluğu; üç kıtaya hükmeden dünya üzerindeki sayılı devletlerden biri olmuştur. Köklü ve şanlı bir geçmişe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, konumu itibariyle stratejik bir öneme de sahiptir. Asya, Afrika ve Avrupa’da topraklarının bulunması, Osmanlı’nın dikkatleri kendi üstünde topladığı zorlu bir coğrafyada yaşaması, güçlü bir deniz ve kara gücüne sahip olmasını gerektirmiştir. Ateşli silahların daha önceki yüzyıllarda kullanılmaya başlandığı düşünülürse Osmanlı, her bakımdan güçlü bir orduya ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak tesislere ihtiyaç duymaktaydı. Sanayileşmede rakiplerinin gerisinde kalan Osmanlı İmparatorluğu, son dönemlerinde modernleşme/ batılılaşma çabası ile çeşitli yenilikleri hayata geçirmeye çalışmıştır. Azadlu Bârûthânesi de bu çabanın bir sonucu olarak XVIII. yüzyılda III. Selim tarafından Osmanlı askerî savunmasına kazandırılmıştır (İnce, 2013: 2).

Bârûtun icadı ve ateşli silahlarda kullanılması hakkında Osmanlı kroniklerinde muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Bârûtun ne bir savaş aracı yapma düşüncesiyle ne de yanıcı bir madde elde etmek için üretildiği, eski Çin’de hayat iksirini bulmak için yapılan bazı deneyler sonucunda bulunduğu bilinmektedir. İbrahim Peçevî, 1370 yılında Avusturyalı Bertoloş adlı bir hekim tarafından bârûtun icat edildiğini ifade etmektedir (Peçevî, 1283: 55-56). Bârûtun kullanımındaki amaç ilkin savaş ortamında düşmanı korkutmak iken daha sonra başka maddeler ilave edilerek tesiri artırılmıştır. XIV. yüzyıla gelindiğinde artık bârût ile kullanılan silahların üretimiyle savaşlar farklı bir boyuta geçmiştir. Osmanlı’da ilk ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmese de İmparatorluğu’n en parlak dönemlerini yaşadığı dönemlerde kullanıldığı bilinmektedir (İnce, 2013: 15-20).

Savaş meydanlarında kol-kas gücünün değil de bârûtun kullanılması Osmanlı toplumunun bir kesimi tarafından pek kabul görmemiş ve bârût, “gâvur işi”, “namert” damgası yemiştir. XVI. yüzyılda yaşamış olan halk şairi Koroğlu’nun da “Tüfek icat oldu mertlik bozuldu” dizesi buna en güzel örneklerden biridir. XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud döneminde de merkezin kara gücü yeniçeriler ateşli silahları gâvur icadı olarak görüp kullanmayı reddetmiştir (Es’ad Efendi, 1243: 58).¹²

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, III. Selim’in saltanat yıllarında Osmanlı bârûtlarının yeterli gelmemesi, kalitesinin düşük olması ve üst üste alınan askerî yenilgiler sebebiyle yeni, modern bir bârûthâne açılmasına karar verilmiştir. Merkezde bulunan bârûthânelerin yangınlara ve patlamalara sebep olmasından dolayı tedbir amaçlı Azadlu köyü yakınlarına inşa edilmiştir. III. Selim bu bârûthâne ile yakından ilgilenmiş hatta masraflarını kendi cebinden karşılamıştır.¹³ Kısa bir süre sonra inşası tamamlanan Azadlu Bârûthânesi’nde üretim yapılmaya başlanmıştır. 1802 yılında çıkan bir yangında Bârûthâne’nin büyük kısmı hasar görmüştür. III. Selim’den sonra II. Mahmud da bu bârûthânenin önemini kavramış ve yakından ilgilenmiştir. Bârûthânenin yanmış ve harap olmuş kısımları için birtakım tadilatlar gerçekleştirmiş. Padişah dairesi/ Kasr-ı Hümayun II. Mahmud tarafından yenilenmiştir. Sultan II. Mahmud bu tamiratı

¹² “Hâşâ gavur ta’limidir etmeyiz, biz kılıç ile keçe çalar, şeş-hâne atar, nişân ururuz”

¹³ “Benim vezîrim: İşbu akçe iç hazîneme irâd olur ceyb-i hümayûnum iken umûr-ı harbi tanzîm ve levâzımât-ı cihâdiyyeyi te,,mîn için hâlisen lillâh binâ” ve inşâ”sı tasmîm gerde-i şâhânem olan Azadlu Bârûthânesi ebniyesi masârıfına tahsîs eyledim darphaneye teslim eyleyüb bî-,,inâyetullâh iktizâ eyledikçe sarf olunsun.” BOA. HAT. 1433/58777

yaptırırken padişah dairesi üzerine tuğrasının ve Keçecizâde İzzet Molla tarafından düşürülen manzum tarihin yerleştirilmesini emretmiştir:¹⁴

Mahmûd Hân-ı Cem-zafer kasd-ı cihâd etse eger

Bârûtuna şems ü kamer iki kedûdur sîm ü zer

...

Yaptırdı her vîrâne-yi ez-cümle Bârûthâne-yi

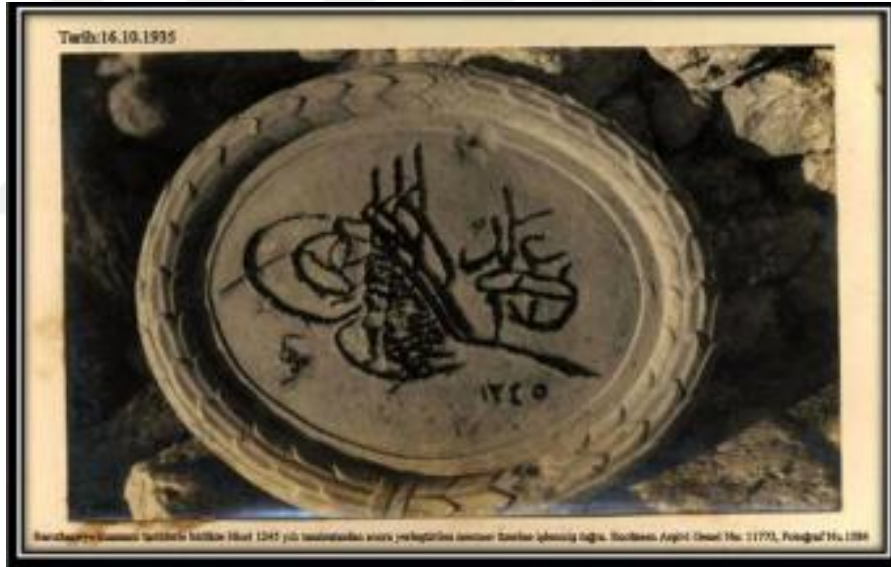
Bu himmet-i şâhâne-yi görmüş değil çeşm-i beşer

...

Yazdı der-i zîbendeye ‘İzzet kulu târîhini

Sultân-ı Dârâ-bendeye Âzâdlu oldu eser (1233)

(T. 25/1-3-6)

Fotoğraf 20. Padişah dairesi üzerinde bulunan Sultan II. Mahmud tuğrası

¹⁴ “Azadlu Bârûthâne-i Âmireleri binâ emîni Kapucubaşı Mustafa Ağa kullarının takrîridir. İnâsı vechile me”mûr-ı inşâsı olduğum dâ”ire-i hümayûn-ı şâhâneleri tekmiîle karib olarak kapusu üzerine hakk”ı lâzım gelen tuğra-yı garrâ-yı şâhâneleri resmiyle tarihinin intihâb ve i,tâsı husûsunu inhâ eylemiş olduğundan târîh-i mezkûrun inşâdî husûsı „İzzet Molla Efendi dâîlerine sipariş olunarak ol dahi bir kıt,,a târîh irşâd ve takdîm itmiş olmağla manzûr-ı meâl-i mevfur-ı mülûkâneleri buyrulmak için „arz ve takdîm kılındı târîh-i mezkûrun mahall-i merkûma hakk”ı muvâfık-ı irâde-i seniyye-i şâhâneleri buyrulur ise tuğra-yı garrâ-yı mülûkâneleriyle berâber hakk”ı husûsları Haşim Efendi kullarına havâle olunacağı muhat-ı „ilm-i „âlîleri buyruldukda emr- ü fermân hazret-i menlehü”l-emrindir.” “Manzûrum olmuşdur, „İzzet Molla”nın inşâd eylediği târîhî selis ve herkesin anlayacağı gibi olmuş tuğra ile hakk”ı husûsları mûmâileyh Haşim Efendi”ye sipariş oluna” BOA. HAT. 596/ 29283.

Fotoğraf 21. Keçecizâde İzzet Molla tarafından düşürülen manzum tarih kitabının parçası

2.4.2. Bârûthâne-i ‘Âmire’ye Kale Yapılması

Bârûthâne-i ‘Âmire, İstanbul’da bulunan devlet bârûthânelerinden biridir. Daha önce farklı semtlerde bârûthâneler kurulmuş, ancak çeşitli sebeplerden ötürü işlevini yerine getiremez duruma gelmiştir. XVII. yüzyılda İstanbul’da yeniçerilere ait Yeniodalar içinde ve Unkapanı’nda Tüfenkhâne’de de bârût imalathâneleri bulunmaktaydı. İstanbul dışındaki merkezlerde bulunan bârûthâneler ihtiyaçlara cevap verememesi üzerine İstanbul’da Şehremini semtinde yeni bir bârûthâne kurulmuş, 1698 yılında çıkan bir yangın sonucu büyük hasar oluşmuştur. Bundan dolayı yeni kurulacak bârûthânenin şehir dışına, İskender Çelebi Bahçesi’nin Bakırköy tarafında deniz kenarına yapılması uygun görülmüştür. 1700 yılında başlayan inşaat iki yıl içinde tamamlanmıştır. Zaman içerisinde çıkan yangınlar yüzünden çeşitli tadilatlar geçirmiştir (Kütükoğlu, 1992: 96-98).

III. Selim döneminde Azadlu Bârûthânesi devreye girdikten sonra ihtiyaçları karşıladığından ötürü Selanik ve Gelibolu Bârûthâneleri kapatılmış, kalan bütün bârûthâneler 1835’te Mühimmât-ı Harbiyye Nezâreti’ne bağlanmıştır.

Keçecizâde İzzet Molla, Bârûthâne-i ‘Âmire’nin muhtemelen aşağıda gördüğümüz kulelerinin inşası üzerine bir tarih kaleme almıştır. Biz bu kulelerin

yapılmasıyla ilgili tarihî kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak H. 1234/M. 1818-19 yılına işaret eden İzzet Molla; kulenin, düşman saldırılarından korunmak amacıyla Sultan II. Mahmud tarafından inşa ettirildiğini beyan etmektedir:

Hazret-i Sultân Mahmûd-ı magâzî-pîşenin
Eylesin ‘ömr-i hümayûnun Hudâ medd-i medîd

Kal‘alar bünyâd edip a‘dâdan ahz-i sâr için
Rahşının kıldı hırâm-ı ‘azmini şedd-i şedîd

Nokta-i târîhi ‘İzzet dâne olsun düşmene
Bu palanka oldu bârûthâneye sedd-i sedîd (1234)

(T. 102)

Fotoğraf 22. Barûthâne-i ‘Âmire’nin iki kulesi

2.4.3. Ağa Kapısı'nın Yenilenmesi

Osmanlı Devleti'nin askerî gücünü oluşturan Yeniçeri Ocağı, orta adı verilen daha küçük birimlerden oluşmaktaydı. Yeniçeri ağasının konağının bulunduğu Süleymaniye'deki alan, XVI. yüzyıldan 1826'ya kadar Ağa Kapısı olarak adlandırılmış merkez statüsünde bir kuruluştur (Eyice, Sakaoğlu, 1993: 94).

Yeniçeri ağaları, ilk zamanlarda ocağın içinden atanırken daha sonra II. Bayezid döneminde ilk kez Yeniçeri Ocağı dışından, Enderun ağalarından yeniçeri ağası atanmaya başlanmıştır. Atanan kişinin maiyetindekilerle birlikte oturması için bir bina inşa edilmiş ve bu binaya Ağa Kapısı adı verilmiştir. XIX. yüzyıla gelinceye kadar zaman içinde birkaç yangın ile yapının bazı kısımları zarar görmüş, tahrip olmuş ve yenilenme ihtiyacı duymuştur. En son 1782'de I. Abdülhamid döneminde çıkan bir yangınla Ağa Kapısı'nın harem dairesi ile yangın kulesinin tamamı yanmıştır. Enderun hazinesinden temin edilen parayla tadilatları yapılmış, 1816/1817 yıllarında Sultan II. Mahmud'un saltanat yıllarında önemli ölçüde tamir görerek yeniden döşenmiştir (Eyice, Sakaoğlu, 1993: 94).

Sultan II. Mahmud'un hemen hemen tüm yapım ve onarım çalışmaları için tarih düşürme hassasiyeti güden şair Keçecizâde İzzet Molla, Ağa Kapısı'nın tadilatı için de H. 1234 tarihli bir manzume kaleme almıştır. Şair, bizim de üzerinde çalıştığımız eseri Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr'ı, Yeniçeri Ocağı ilga edilmeden kısa bir süre önce tertip etmiştir. Şair, Ocak ile ilgili yapılmış bakım ve onarım çalışmaları için tarihler yazmış ve bu tarihleri de dîvânına almıştır. Ocak kaldırıldıktan sonra bu manzumeleri çıkarmayı düşünmüş, daha sonra her tarihin başına "Ocâg-ı makhûrun küfrân-ı ni'metlerine delîl olmağla tahrîrden ictinâb olunmadı." ya da "Bu dahi küfrân-ı ni'met-i ocâg-ı mülgâya delâlet itdiginden tahrîr olunmuşdur" gibi açıklayıcı notlar düşme ihtiyacı hissetmiştir (Şahin, 2011: 153):

Sultân-ı cihân Hân Mahmûd

Şâhenşeh-i 'adl ü dâd-mu'tâd

...

Ma'mûr kılıp kulûbı yek-ser

Çok cây-ı harâbı kıldı âbâd

...

‘Âlem sevinip hilâfetinde
Ağa Kapusu da oldu dil-şâd

...

‘İzzet dedi cevherîn târîh
Ağa Kapusu olundu bünyâd (1234)
(T. 24/1-4-6-8)

Keçecizâde İzzet Molla, 1782 yılında Ağa Kapısı’nda çıkan yangından sonra başlayan yenileme çalışması için 4 beyitlik bir tarih daha düşmüş, Yeniçeri Ocağı’nın küllerinin bile kalmadığı Ağa Kapısı’nda Sultan Mahmud’un askerlerini seyredeceği yeni bir daire inşa edildiğini beyan etmiştir:

Hazret-i Mahmûd Hân-ı ma‘delet-pîrâ imiş
Şimdi bildik Mehdî-i devrân çıkdı zâhire

Kül olup erbâbı sönmüşken yeni kıldı çerâğ
Ni‘meti şevkiyle şenlendi ocâğ-ı ‘âmire

Cündünü seyr etmeğe yaptı bu tâk-ı şevketi
Nusret-âbâd ile verdi nâm kasr-ı fâhire

Bendesi ‘İzzet dedi cevherle târîh-i tamâm
Dâver-i dîn yaptı Ağa Kapusunda dâ’ire (1234)
(T. 91)

2.4.4. Seddü’l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi

Gelibolu Yarımadası’nın güney ucunda Ertuğrul ve Morto Koyları arasında kalan bir burun üzerinde yer alan Süddülbahir Kalesi, Kumkale Kalesi ile karşılıklı olarak, IV. Mehmet’in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından inşa edilmiştir. Çanakkale Savaşlarında da kullanılan askerî amaçlı kaleye, XIX. yüzyılda yeni bir hamam ve kuzeyinde bir mescit eklenmiştir. Kumkale Anadolu yakasını, Seddülbahir

Avrupa yakasını müdafaa etmek için inşa edilmiştir (Acioğlu, 2015: 99). Evliya Çelebi, bu kalelerin diğer kalelerden farklı olarak kareye yakın bir şekilde olduğundan ve Köprülü Mehmet Paşa'nın kalelere güçlü toplar yerleştirdiğinden bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 2001: 157).

XIX. yüzyılda Çanakkale Boğazı'nı müdafaa için karşılıklı bir şekilde inşa edilen hemen hemen tüm tabyalar için bir tarih düşen şair, Seddülbahir için de H. 1233 tarihli 5 beyitlik bir manzume kaleme almıştır:

Düşmeni var ise makhûr ola Hân Mahmûd
Bin sene bahtı gibi devlet ana yâr olsun

...

Kıldı bir Tabya binâ kim anı seyr etdikçe
Zîr-i bârû-yı felek düşmenine dar olsun

Yazdı târîhini 'İzzet der-i Seddü'l-bahre
Yapdı nev tabya Hudâvend-i zamân var olsun (1233)
(T. 75/1-4-5)

2.4.5. Varna Kalesi

Varna, Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında yer alır. Varna, XIX. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı'nın himayesinde olan Balkan coğrafyasının Karadeniz kıyısındaki önemli bir kale şehridir.

Varna Kalesi, Osmanlı döneminde pek çok kez onarım geçirmiştir. XIX. yüzyılda Varna Kalesi, Sultan II. Mahmud döneminde H. 1235/M. 1819-20 yılında geniş çaplı bir onarım çalışmasından geçmiştir. Kalede, “metin ve müstâhkem” olarak 16 tabya, 138 top mazgalı, piyade seğirdimleri ve tüfek mazgalları inşa edilmiş, 7 tane kebir kapı, büyük bir cephane, zahire ambarları, muhafaza duvarları ve sel bentleri yapılmıştır¹⁵ (Özen, 2013: 122).

¹⁵ Bkz. BOA, HAT, nr. 601/ 29358-A

Yeniliklerin birbirini izlediği XIX. yüzyılda Sultan'ın düzenli ordu birliği 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için bu kalede bir kışla inşa edilmesi uygun görülmüş, sonraki yıllarda çalışmalara başlanmıştır.

Şair İzzet Molla, Sultan II. Mahmud tarafından Varna Kalesine inşa edilen zahire ambarı için H. 1235/M. 1819-20 yılına;

Yerinde hayr edip yaptırdı nev anbâr-ı 'âlem-sûd
Veliyy-i ni'met-i 'âlem Hudâvend-i kerem-fermûd

Mükemmel kıldı esbâb-ı cihâd ol şeh-i gâzî
Bu nev hısn-ı metîne her ne lâzımsa edip mevcûd

Hurûf-ı dânedârından hesâb etdim bu târîhi
Mücedded Varnaya anbâr inşâ kıldı Hân Mahmûd (1235)

(T. 93)

Varna Kalesine inşa edilen cephane için H. 1235/M. 1819-20 yılına;

Hüsrev-i devr-i zamân Hazret-i Sultân Mahmûd
Pâdişâh-ı 'azamet-güster ü Dârâ-şevket

Varnanın kıldı mühimmâtın o hâkân tekmîl
İbtidâ etmiş idi hısnına hüsn-i himmet

Sayıla dâne-i bârûtle 'İzzet târîh
Varnaya oldu cebehâne bu kenz-i nusret (1235)

(T. 94)

Varna Kalesine inşa edilen camii için de H. 1234/M. 1818-19 yılına işaret eden tarih manzumeleri kaleme almıştır:

Şehriyâr-ı pâk-tıynet kim gubâr-ı pâyine
Yüz sürer kasd-ı teyemmüm etse şâhân-ı zamân

Kulle-i nevde mücedded ma‘bed ihyâ eyledi
Sevk ede dahi nice hayrâta Rabb-i Müste‘ân

Secde-i şükr eyleyip ‘İzzet dedi târîhini
Kıldı nev-îcâd câmi‘ Kullede Mahmûd Hân (1234)
(T.95)

2.4.6. Nara Burnu Tabyası’nın Yenilenmesi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde boğazları korumak ve İstanbul’a deniz üzerinden gelecek olan saldırıları önlemek amacıyla stratejik noktalara kaleler inşa edilmiştir. Bu bakımdan Akdeniz yönünde tedbir amaçlı Çanakkale civarına muhtelif yerlere kaleler inşa edilmiştir. Çanakkale Boğazı’nın en dar ve en derin kesimi olan Nara Burnu da bu bölgelerden biridir (Acıoğlu, 2015: 93) .

Boğaz’ın savunması, XIX. yüzyılda gelişen askerî teknoloji ile birlikte yetersiz kalınca dönemin Padişahı III. Selim’in emri ile Fransız bir mühendis, boğazın yapısını iyileştirmek ve buradaki yapıları incelemek üzere görevlendirilmiş ve bu bölgeye bir kale yapılmasını önermiştir (Raczynski, 1980: 149-150).

1807 yılında bir İngiliz donanması kuvvetli bir lodosun çıkmasını fırsat bilerek Çanakkale Boğazı’nı geçerek İstanbul önlerine ilerlemek istemiş fakat İngiliz donanması, Çanakkale Boğazı’na ve Nara Burnu’na inşa edilen tabyalardan açılan ateş ile büyük kayıplar vermiş, önemli bir başarı elde edilmiştir (Sertoğlu, 2011: 2807-2808). Bu bölgeye inşa edilen tabyaların ne kadar mühim olduğu görülmüş ve bu tabyaların inşasına devam edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ndeki belgelerde Sultan II. Mahmud döneminde 1815’de Nara Burnu ve karşısındaki Biga mevkiine birer kale inşası başladığı görülmektedir.¹⁶ Kale kapısı üzerinde yer alan ve şair Keçecizâde İzzet Molla’ya ait olan bir kitabe ve arşiv belgesine göre H.1234/M. 1818-19 yılında

¹⁶ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C.AS. Dosya:681, Gömlek:28604; C.AS. Dosya:141, Gömlek:6259

tamamlanmıştır. ¹⁷ Nara Kalesi, XX. yüzyılın sonlarına doğru restore edilmiş ve hâli hazırda Çanakkale Boğaz Komutanlığı tarafından kullanılmaktadır.

Şair İzzet Molla'nın kaleme aldığı bu tarih manzumesinde Nara Burnu'na inşa edilen tabyanın Sultan II. Mahmud'un şanına yakışır bir şekilde yapıldığını, bu hizmetinden dolayı tüm askerlerin ve İslam âleminin Sultan'ın duacısı olduğunu ifade eder:

Nareburnun yaptırıp aldı cünûdundan du'â

Doldu sît-i şân-ı şâhîden zemîn u âsumân

...

Mülk-i mevrûsı harâb olmuş iken ma'mûr olup

Şevketin tecdîd kıldı Devlet-i 'Osmâniyân

...

Bâng-i heybet ile doldu kal'a- i Mahmûd Hân

Na'reburnun yaptı rağmen dâver-i İslâmiyân (1234)

(T. 11/2-7-11)

2.4.7. Çamburnu/Çamlıburun Tabyası'nın İnşa Edilmesi

Çanakkale ili, Eceabat ilçesinin güneyinde, Çanakkale Boğazı sahilinde bulunan Çamburnu Tabyası'nın Köseburnu Kalesinin karşısına II. Mahmud tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir. O dönemlerde her zaman kaleler karşılıklı olarak yapılmış. Köseburnu kalesi tek başına yapılmayacağına göre karşısında bulunan Çamburnu Kalesi ile aynı tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir. Tabyanın üzerinde bir kitabe bulunmamasına karşın Osmanlı arşivleri H. 1237 yılında bu tabyanın var olduğunu göstermektedir (Acıoğlu, 2015: 103). ¹⁸

Dikdörtgen şeklinde planlanan kale içinde günümüze ulaşan tek yapı, cephanelik olduğu düşünülen kısımdır. Bugün tarih kitaplarında dahi çok fazla bilgi bulunmayan, ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmeyen tabya için şair Keçecizâde İzzet Molla manzum bir tarih kaleme almış ve kalenin yapılış tarihini H. 1235/M. 1819-20 olarak bildirmiştir:

¹⁷ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HAT. Dosya:1287, Gömlek:49914

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, C. AS. Dosya 51, Gömlek 2394

Bu tabyayı yaptırdı hâkân-ı magâzî-şân
Seyr et ne binâdır bu hayretde kalır insân

Koydu nice toplar kim bir dânesi düşdükde
Pür-cûş olup deryâ dünyâyı alır tûfân

...

Çamlıburunu topdan fistic gibi doldurdu
Boğaza ne ni‘metdir bu tabya-i nev-bünyân

...

İtmâmına emr oldu ‘İzzet kuluna târîh
Nev tabya binâ etdi sâhilde şeh-i devrân (1235)
(T. 41/1-2-6-9)

2.4.8. Bigalı Tabyası’nın İnşa Edilmesi

Eceabat-Gelibolu karayolu üzerinde bulunan Bigalı Kalesi, Nara Kalesi ile birlikte M. 1815 yılında yapılmaya başlanmıştır. Kalenin doğu ve batı kapısında şu an var olmayan iki kitabe olduğu düşünülmektedir. Bu kitabelerde yapının tarihi H. 1233/M. 1817-18 olarak geçer. Kale diğer kaleler gibi dikdörtgen şeklinde tasarlanmış, dairesel kulelerle çevrelenmiştir. Kalenin içinde harap bir vaziyette bir mescit, cephanelik ve çeşme bulunmaktadır. Denize bakan güney duvarı önünde yerden yüksek bir platform, platformun hemen ilerisinde de top atışına uygun mazgallar bulunmaktadır (Acıoğlu, 2015: 101-102). Çanakkale Boğazı’na savunma amaçlı yapılan bu kalenin inşası için de şair Keçecizâde İzzet Molla H. 1233 tarihli, 5 beyitlik bir tarih manzumesi yazmıştır:

Yapılmaz hâne-i vîrâne-i zâlim zamânında
Harâb-âbâd bir yer koymasa dünyâda Hân Mahmûd

...

Kilîd asdı Bigalı Tabya ile bâb-ı deryâyâ
Edip bî-gâ’ile izhâr-ı harku’l-‘âde Hân Mahmûd

...

Mu‘anven kıldı İstânbül kapusın ‘İzzetâ târîh
 Müzeyyen tabya yaptı sâhil-i deryâda Hân Mahmûd (1233)
 (T. 75/1-3-5)

2.4.9. Değirmenburnu Tabyası’nın İnşa Edilmesi

Kilitbahir-Eceabat karayolu üzerinde Değirmenburnu mevkiinde yer alan Değirmenburnu Tabyası, kıyıya paralel kuzey-güney doğrultusunda uzanan sekiz bonet ve bonetlerin arasında bulunan yedi top yeri ile yedek cephanelik kışla binası ve çeşmeden oluşmaktadır (Acıoğlu, 2016: 10).

Değirmenburnu Tabyası’nın kitabesi günümüze ulaşamamıştır. Kışla binası ve içindeki çeşmenin kitabelerinde II. Abdülhamid tuğrası olmasından ötürü kaynaklar bu tabyanın içindeki kışla ve çeşmenin II. Abdülhamid döneminde H. 1307/M. 1889 yılında, tabyanın ise daha önceki bir tarihte inşa edildiğini göstermektedir. Ancak Keçecizâde İzzet Molla, kesin bir şekilde Değirmenburnu Tabyası’nın H. 1234/M. 1818-19 yılında Sultan II. Mahmud tarafından yaptırıldığını kaleme aldığı dokuz beyitlik tarih ile beyan eder. Muhtemelen Sultan II. Mahmud tarafından inşa edilmiş, II. Abdülhamid tarafından da eklemeler yapılarak yenilenmiştir. Şair, ilk beyitten itibaren Değirmenburnu Tabyası’nın düşmanın saldırılarına karşı II. Mahmud tarafından Boğaz hattına yapıldığını ifade eder:

Değirmenburnu ile rağm olundu enf-i a‘dâya
 Magâzî-pîşe Hân Mahmûd yaptı sûr-ı kışver-sûd

...

Sipihri tabya etdi burc u bârûsuyla seyr eyle
 Olursa böyle olsun baht-ı yâver tâli‘-i mes’ûd

...

Sefâyin şöyle dursun lokma geçmez bîm-i kahrından
 Boğâzı öyle bend etdi o sultân-ı gazâ-fermûd

...

Hesâb et dâne-i bârûtla ‘İzzet bu târîhi
 Değirmenburnun etdi tabya-i Mahmûd Hân mesdûd (1234)
 (T. 39/1-3-7-9)

2.4.10. Çimenlik Tabyası'nın İnşa Edilmesi

Çanakkale il merkezinde, Kal'a-i Sultâniyye içerisinde yer almaktadır. Tabya ile ilgili elde pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte II. Abdülhamid Han'ın arşivindeki fotoğraflarda R. 1313/M. 1897 tarihli Bahr-i Sefid Boğazı haritasında bu tabyayı görmek mümkündür (Acıoğlu, 2016: 26).

Tabya, dört bonet ve bonetlerin arasında kalan dört top yerinden oluşmaktadır. Üç bonet iki kat, diğer bonet tek kat şeklinde düzenlenmiştir. Tabyaların inşa edilmiş amacının boğazı geçmeye çalışan gemilerin çapraz ateşe tutulması olduğundan Çimenlik Tabyası da Namazgâh Tabyası ile karşılıklı olarak inşa edilmiştir. Tabya bugün Çanakkale Deniz Müzesi bünyesinde ziyaretçilere açıktır.

Keçecizâde İzzet Molla'nın kaleme aldığı tarih sayesinde Çimenlik Tabyası'nın Sultan II. Mahmud tarafından H. 1236 yılında yapıldığını öğrenmekteyiz. Tabyaların düşmanlardan korunmak amacıyla inşa edildiğine dikkat çeken şair, boğazın güvenliğinin de bu kale ve surlarla sağlanmış olduğunu ifade eder:

‘Adîli Hân Mahmûdun Süleymân Hân olur olsa
O şâhenşâha ben İskender ü Dârâyı etmem eş

...

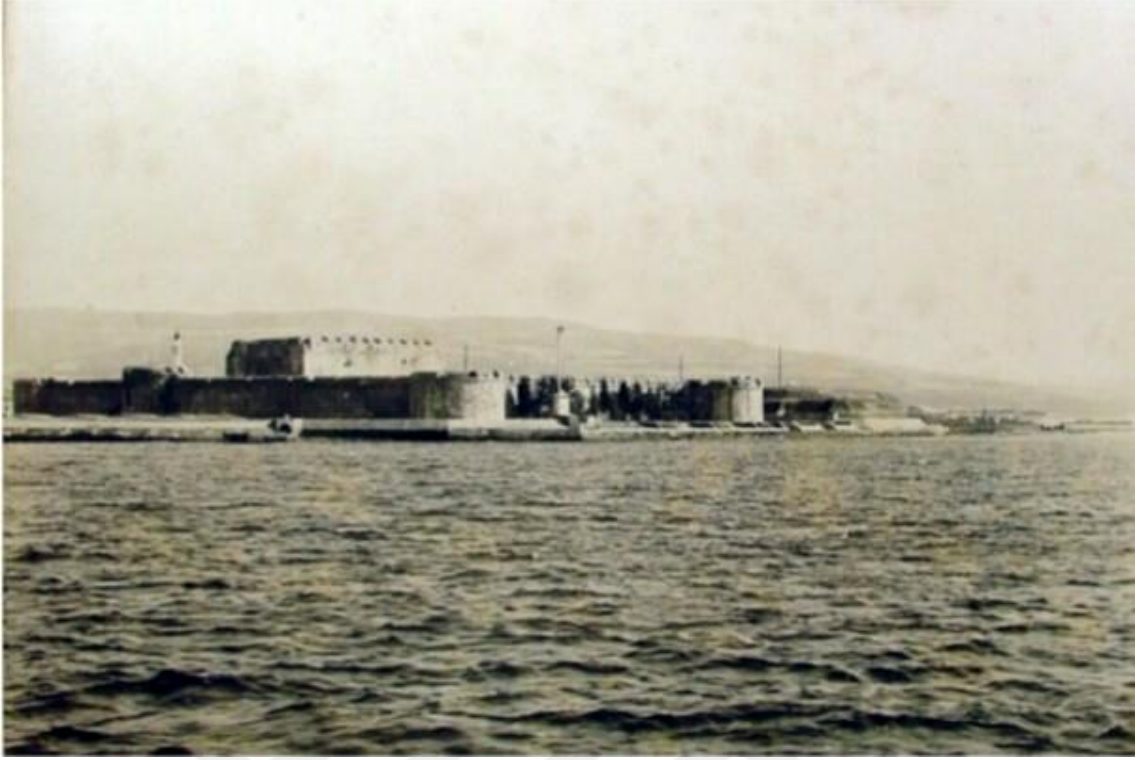
Kılâ‘ u tabya etdi mülkünün etrâfını mesdûd
Meğer baş kaldıra mülk-i ‘ademden düşmen-i ser-keş

Metânet verdi Boğaza bürûcâsâ yapıp tabya
Müşeyyed eyledi her bir taraftan sûr-ı gerdûnveş

...

Ser-i a‘dâyı yaksın gülle-i sürhu dedim târîh
Çimenlikde bu tabya oldu dâyim bir gül-i âteş (1236)

(T. 56/1-3-4-6)

Fotoğraf 23. II. Abdülhamid Arşivi'nden, Çimenlik Tabyası yapılmadan evvel Kal'a-i Sultâniyye surları

2.4.11. Tersâne-i 'Âmire'nin Arpa Ambarının Yenilenmesi

Dârüssinâa-i Âmire de denilen Tersâne-i 'Âmire, Osmanlı'nın kuruluşunda Gelibolu'da, daha sonra İmparatorluğun sınırlarının genişmesine paralel olarak Haliç'te kurulan Osmanlı denizcilik faaliyetlerinin merkez üssüdür (Bostan, 2011: 513).

Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışından itibaren başlayan denizcilik faaliyetleri, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim'in katkılarıyla ilerlemiş, Osmanlı güçlü bir donanmaya sahip olmuştur. Tersâne-i 'Âmire, XVII. yüzyıla gelindiğinde Akdeniz sahasında emsalleri arasında eşsizdi ve bir benzeri yalnızca Venedik'te bulunuyordu. Osmanlı sanayisinin gelişimine ve modernleşmesine de öncülük eden Tersâne'de çeşit çeşit kürekli, yelkenli ve buharlı gemiler inşa edilmiştir. Tersâne; gemi inşa tezgâhları, havuzları, mahzenleri, iplikhane, demirhane, lengerhane gibi imalathaneleri; cami, çeşme, hastane ve zindan gibi sosyal tesisleriyle bir bütünlük arz ediyordu (Bostan, 2011: 514).

Denizcilikte aldığı başarılar göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı için Tersâne-i ‘Âmire, oldukça önemli bir kurum hâline gelmiştir. Büyük kayıpların yaşandığı XIX. yüzyılda özellikle III. Selim ve II. Mahmud tarafından Tersâne-i ‘Âmire’nin ıslah edilmesi için gerekli nizamnameler çıkartılmış, gerekli bakım ve onarım çalışmaları yapılmıştır. II. Mahmud 1821-1825’te kalyonların kolayca tamir edilmesi için Tersâne-i ‘Âmire’ye büyük bir havuz yaptırmış, tahıl ambarlarını yenilemiştir. Keçecizâde İzzet Molla arpa ambarının yenilenmesi üzerine H. 1235 tarihli bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Olur mu kimse tohm-efşân bu arz-ı şûrezâr üzre

Eger enhâr-ı cûdu olmasaydı ‘âleme cârî

...

Bu anbâr-ı cesîmi kıldı inşâ kim hubûbatı

Hesâb olunma kâbildir değil ta‘dâd-ı âsârı

...

Misâl-i sünbüle târîh-i ‘İzzet dânevâr oldu

Mücedded kıldı Hân Mahmûd inşâ arpa anbârı (1235)

(T. 40/2-6-8)

Fotoğraf 24. Mühimmat ambarlarını gösteren detay

2.4.12. Selimiye Kışlası

Üsküdar’ın Selimiye semtinde bulunan Selimiye Kışlası, III. Selim döneminde (1789-1807) Nizam-ı Cedid ordusunun iskân ihtiyacını karşılamak ve Boğaz hattını

tahkim etmek için inşa ettirilmiştir. Kışla için önce Levend Çiftliği'nde imar çalışmalarına başlanmış, daha sonra Haydarpaşa Çayırı'na bakan ve Kavak Sarayı olarak anılan Üsküdar Sarayı'nın bahçesine yeni kışlalar inşa edilmiştir.

Selimiye Kışlası, Kabakçı Mustafa Ayaklanması sırasında yanmış, Sultan II. Mahmud tarafından 1825-1827 yılları arasında yeniden ve tümüyle kâgır olarak yaptırılmıştır. Şair, Selimiye Kışlası ile birlikte Davud Paşa Kışlası'ndan da bahseder. Davud Paşa Kışlası da II. Mahmud tarafından 1827'de inşa ettirilmiştir. Beyitten de eş zamanlı yapıldıklarını görmekteyiz:

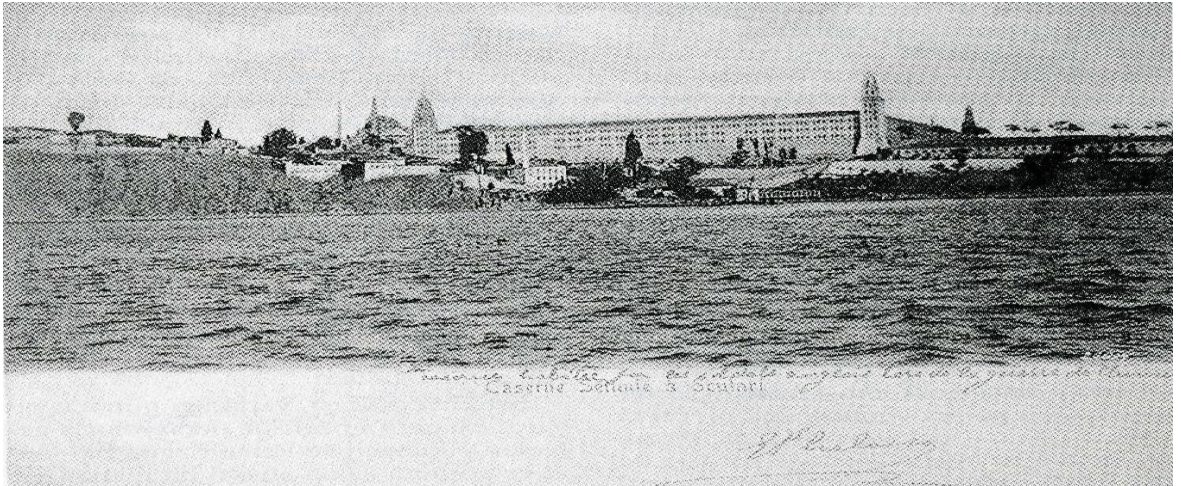
Eylerim Şehnâmeler tahrîr vasf-ı cündüne

Bitmedi Dâvûd Pâşâ dur yapısın Üsküdâr

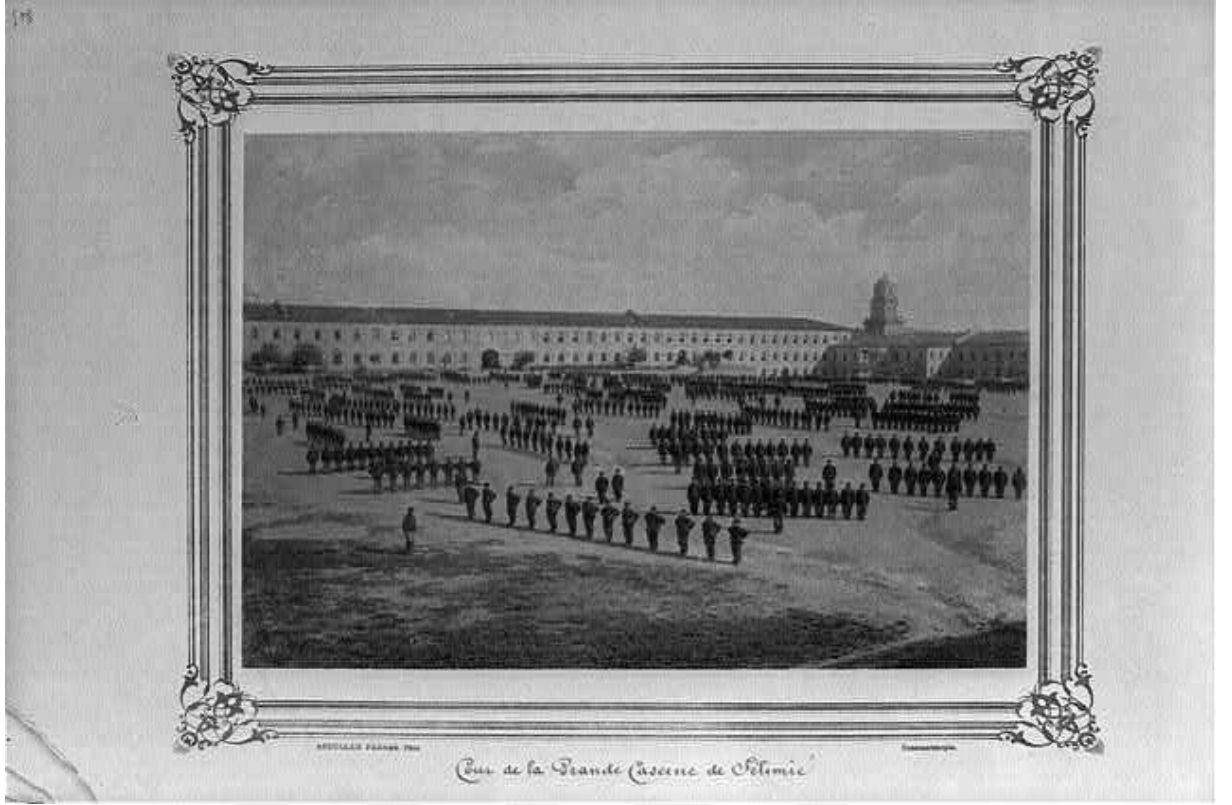
(K. 8/70)

Selimiye Kışlası, yapıldığı günden bugüne özellikle İstanbul'a deniz yoluyla gelenleri etkileyen ve kente özgün bir siluet katan anıtsal bir mimari eserdir. Yapısal özelliklerinin yanı sıra sosyal kompleks alanı olması bakımından eşsiz bir tarihi eserdir (Batur, 1994: 516).

Keçecizâde İzzet Molla, ayrıca bu yapı için bir kitabe hazırlamış ve bitimi için H. 1243/M. 1827/28 yılına işaret etmiştir.

Fotoğraf 25. 20. yüzyılın başında bir kartpostal görüntüsünde Selimiye Kışlası

Fotoğraf 26. Selimiye Kışlası'nda talim yapan askerlerin görüntüsü

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇEŞİTLİ ÂDET, İNANIŞ, DAVRANIŞ BİÇİMLERİ VE GÜNLÜK HAYATTAN SAHNELER

3.1. Giyim Kuşamla İlgili Unsurlar

3.1.1. Kumaşlara Damga Vurulması

İnsanoğlu geçmişten bugüne giyinme ihtiyacını karşılamak için doğadaki renklendirici malzemeleri keşfetmiş ve birtakım araçlar yardımıyla kullandığı tekstil malzemesini renklerle süsleyerek zamanla farklı teknikler geliştirmiştir. Kıl, taş gibi malzemelere veya ağaç kabuklarının üzerine kazıdıkları mühür, damga biçimli malzemelerle baskıcılık işlemlerini gerçekleştirdikleri görülür. Hem dünyada hem de Anadolu'daki ilk medeniyetlere ait kalıntılar da bu bilgiyi doğrulamaktadır (Yılmaz, 2015: 8).

Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki ilk insandan bugüne temel bir gereksinim olan giyinme ihtiyacına kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimler eklenerek estetik kaygılar ve yerel zevk anlayışları göz önünde bulundurularak millî bir kimlik kazandırılmıştır. Şair, örnek beyitte el emeği ile sınırlı sayıda üretilen yerli kumaşların çok değerli olduğunu, damgasız kumaşın pek revaç bulamayacağını ifade eder. Klasik Türk şiiri geleneğinde sevgilinin gönülde açtığı yara, âşıklığın alameti, damgasıdır. Nasıl ki kumaşın damgası, onun süsü ve kimliği ise aşk yarası da aşğın süs ve ziynetidir ki tahammül etmek gerekir:

Kıl tahammül dâğ-ı 'aşka sûd ü zîverdir sana

Kâle bî-tamga olursa ey gönül bulmaz revâc

(G. 57/4)

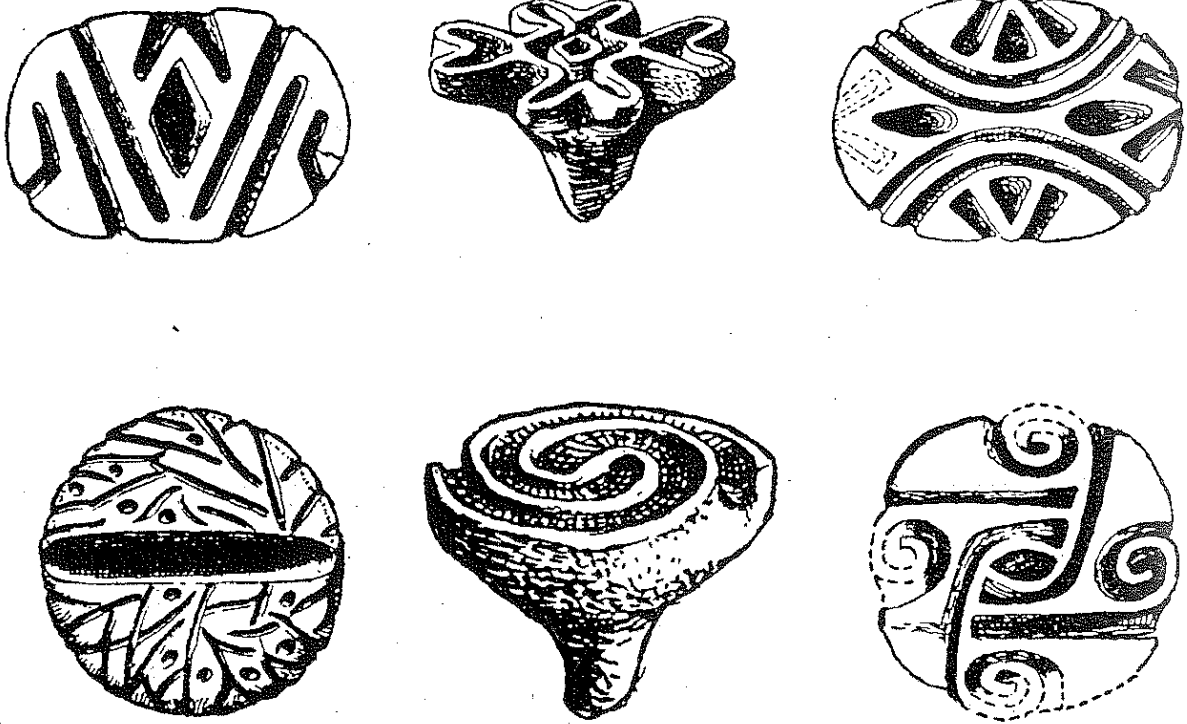
Dokumacılık sektörünün gelişmesiyle hem kumaşlara damga baskı ile renk verilmekte hem de ipliklerin farklı renklere boyanıp dokunmasıyla renkli kumaş yüzeyleri elde edilmektedir. Damganın kumaş için önemli olduğunu, damgasız kumaşın

revaç görmeyeceğini ifade eden şair, damga üzerine olan düşüncelerini şiire yansıtmaya devam eder. Şair, nasıl ki günahın renk renk nakışına tek tövbe yetiyorsa bin renkli kumaşa da bir damganın yeteceğini söyler:

Nakş-ı gûn-â-gûn-ı zenbe tevbe-i vâhid yeter

Kâlede bin türlü reng olsa olur tamgâsı bir

(G. 98/10)

Fotoğraf 27. Anadolu’da kullanılan damga mühürlere örnekler

3.1.2. Destara Çiçek Takma

Destar, Farsça sarık, başa sarılan tülbent anlamlarına gelir. Osmanlı zamanında çeşitli şekillerde ve renklerde sarılan sarığın dikkat çekici olmasına önem verilirdi. Kavukla sarık, sarıkla fes arasına hem halktan insanlar hem de bilhassa hanımlar başörtülerinin arasına misvak, hutbe kâğıdı, hilâl, muska koydukları gibi çiçek, gül, karanfil, kokulu yapraklar da sokarlardı (Onay, 1992: 362). Örnek beyitte destara şarap

lekesi sürülmüştür. Şair de hüsn-i talil yaparak bu durumu gül yüzlü sakinin ihsanının boynundan taşması olarak tahayyül etmiş ve renginden ötürü bu lekeyi destarının arasına sokulmuş kırmızı bir güle benzetmiştir:

Değildir lekke-i mey gonçe-i destâr-ı fakrım
 Boyundan sâkî-i gül-çehrenin ihsânı taşmıştır
 (G. 108/3)

3.1.3. Kullanılan Kumaş Çeşitleri ve Giysiler

3.1.3.1. Bürümcük Kumaştan Elbiseler

XIX. yüzyılda modernleşme hareketi Osmanlı toplumunu hemen her alanda etkisi altına almıştır. Modernleşme çabası içerisinde olan Osmanlı'nın, hem kadınları hem de erkekleri giyim kuşam hususunda bu hareketliliğe uyum sağlamış, terzilere moda uygun Batı tarzı kıyafetler diktirmiştir.

Osmanlı geleneksel kıyafetlerinde en sık kullanılan kumaş türü, bükülmüş ham ipekten yapılan bir iç çamaşır kumaşı olan bürümcük/bürüncüktür. Selçuklu döneminde giyilen bürümcükten yapılma entariler, gömlekler varlığını XIX. yüzyıla kadar iç giyilen kıyafetlerde devam ettirmiştir. Avrupa tarzı kıyafetler, ilk önce saray eşrafi tarafından daha sonra İstanbul'un üst tabakasında revaç görmüş, halka kadar inmemiştir. Şair; giyim tarzının, kullanılan kumaşın, desenin kişinin statüsünü yansıttığı Osmanlı toplumunda bir şeh-levend'in görüntüsünü tasvir etmiştir. Levend, korsan Türklerden Osmanlı donanması hizmetine girmiş askerlere; şeh-levend de levendlerin başına denir (Uzunçarşılı, 1988: 480). Levend, dîvânlarda deniz ile ilgili terimlerle, vücutlarına şerha çekmeleri ve uygunsuz tavırlarıyla yer alırlar. Şair, pazularını açık bırakan geleneksel bürümcük kumaştan kısa kollu gömleğiyle şeh-levendi oldukça beğenmiş, bu kıyafetin delikanlıya başka bir hava kazandırdığını ifade etmiştir:

Başka bir hâlet verir gerçi bürüncük pîrehen
 Şeh-levendim gâyet açdı ol açık bâzû seni
 (G. 540/5)

Fotoğraf 28. Ralamb Albümü'nden elinde silahı, kırmızı baratası ve kısa kollu gömleğiyle bir levend

3.1.3.2. Gül Renkli Kumaşlar

Kıyafetin bir statü göstergesi olduğu Osmanlı toplumunda kıyafetler kadar kumaşlar da ön plana çıkmıştır. Bayram, ölüm ve düğün gibi özel günlerde giyilen kıyafetler ve tercih edilen renkler birbirinden farklı olduğu gibi halkın giydiği kıyafetlerle Saray erkânının giydiği kıyafetler de birbirinden farklıdır. İnsanı tümüyle kuşatan klasik Türk şiirinde Osmanlı kıyafetleri renk ve desenleriyle birlikte sıkça kullanılmıştır. Hem sosyal yapı hem de şairin ruh hâli hakkında ipuçları veren renklerden en çok kırmızı ve pembe, desenlerden gökyüzü ve tabiata ait unsurlar

kullanılmıştır. Osmanlı sultanlarının kıyafetlerinde sıkça gördüğümüz kırmızı renk, gücün ve hâkimiyetin sembolüdür. Şair, kendi kumaşını, dokusu, yumuşaklığı ve rengi itibarıyla âdeta gül renkli bir bahâriyye kumaşına benzetmekte, bu kumaşı da kadrini bilen eşe, dostu hediye etmektedir:

Kumâş-ı tab‘ımı ‘İzzet bilen ahibbâya
Hediyeedir bu bahâriyye kâle-i gül-reng
(G. 321/7)

3.2. Evlilikle İlgili Âdetler

3.2.1. Gergef İşlemek

Gergef, nakış işlemek için kumaş germeye yarayan, iç içe geçebilen iki çerçeveden oluşan alettir. Türk işlemelerinin en güzel örnekleri genellikle gergefte işlenmiştir. Gergefte gerilen kumaşa önce desen çizilir, daha sonra da ipliğe geçirilmiş bir iğne yardımıyla desen oluşturulmaya başlanır (Yetim, 2017: 418-419).

Türk örf ve adetlerinde genç kızlar evlenmeden önce çeyizlerine ipekli, sırmalı kumaşlara el emeği göz nuru nakışlar işler. Gergef işlemenin hüner sayıldığı bir dönemde şair, sevgili içinilmekilmek işlenen arzu gergefine ağıyarın layık olmadığını söyleyerek onu asıl hak eden âşıkların, gam iğnesiyle oyalanmalarını dilemektedir. Şair, oya sözcüğünü kinayeli kullanarak hem âşıkları oyalamak, onunla meşgul etmek anlamında hem de aşk gergefi üzerine âşıkları oyalamak, nakışlamak anlamında kullanmıştır:

Lâyık mıdır ağıyâra olup gergef-i matlûb
‘Âşıklarını sûzen-i gamla oyalandır
(G. 156/6)

3.2.2. Yüz Görümlüğü

Yüz görümlüğü, yüzyıllardır âdet hâline gelmiş olan düğün gecesi zifaf öncesi damadın gelinin duvağını açmadan önce geline verdiği hediyedir. Gelenek hâlini almış

olan bu âdeti şair, hayal damadının gelinine gerdek odasında yüz görümlüğü olarak akıl hazinesini vermesi olarak kurgulamıştır. Şair, toplumun kültür ve folklor unsurları içinde yer alan gelenek, görenek, davranış biçimlerini şiirde sıkça kullanma yoluna başvurmuştur. Yüz görümlüğü ve bu geleneğe bağlı olarak yaşanan korkudan da bahsetmiştir:

Yüz görümlük genc-i fikri verdi dâmâd-ı hayâl

Haclegâh-ı vehme geldikde nigâr-ı hûlyâ

(G. 6/2)

3.2.3. İç Güveyi Gelmek

İç güveysi gelmek veya iç güveysi evlenmek, evlenilecek kızın ailesinin evinde oturmak üzere evlenmektir (Parlatır, 2012: 689). Osmanlı saraylarında evlenilecek kızlar dışarıya gönderilmez, sarayda yaşamlarına devam ederler yani damatlar iç güveyi gelirmiş. Osmanlı halkının aile yapısına bakacak olursak orda da iç güveysi oldukça olağan karşılanan, sık görülen bir durumdur. Hatta Abdülaziz Bey'in¹⁹ Osmanlı âdetlerini kaleme aldığı eserinde düğün öncesi ve sonrası âdetlerde iç güveyi olan ve olmayan damatlar için ayrı ayrı uygulamalar olduğu görülmektedir. Lakin iç güveysi kavramının klasik Türk şiirindeki kullanımı bu derece yaygın değildir. Şairimiz burada da farkını sergilemektedir.

Klasik Türk şiirinde her zaman güzel vasıflarla donatılan kadın, örnek beyitte 'zen-i köhne' yani yaşlanmış, terk edilmiş kadın olarak tanımlanmıştır. Felek, klasik Türk şiiri geleneğinde ihtiyar bir koca karıya benzetildiğinden iç güveysilik feleğin cevrine katlanmakla eş tutulmuş ve artık yaşlanmış bir kadın uğruna kahır çekmenin lüzumsuz olduğuna kanaat getirilmiştir:

Şu zen-i köhne için çekme revâ mı kahrın

İç güveysi gibidir çarha olanlar dâmâd

(G. 85/2)

¹⁹ Bkz. Abdülaziz Bey, (1995), Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Toplum Hayatı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

3.2.4. Gelin–Görümce/Kaynana Çekişmesi

Aile birliği içerisinde gelin kaynana geçimsizliğinin temeli çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bu geçimsizliğin belli başlı sebeplerinden biri, özellikle geçmiş zamanda ekonomik sebeplerden ötürü birden çok gelinin aynı evde kaynanaları ile birlikte yaşamalarıdır. Her ne kadar ataerkil aile toplum yapısına sahip olsak da kadınların daha baskın olması, aynı evde yaşayan kadınlar arasında iktidar mücadelesi, kaynananın gelinini oğluyla paylaşamaması, gelinini yetersiz görmesi, gelin ile görümcenin anlaşamaması, kaynananın gelinler arasındaki adaleti sağlayamaması gibi pek çok sebep sıralayabiliriz. Bu konuyla alakalı bütün -evli ya da bekâr- kadınların ki kendi de kaynana olsa muhakkak kaynanayla ilgili olumsuz görüşleri vardır. Kültürümüzü oluşturan yazılı ve sözlü eserlerimizde de gelin-kaynana, gelin-görümce atışmalarına, geçimsizliklerine sıkça rastlamaktayız. Her dönemde güncel olan bu aile içi problemlere şair de duyarsız kalmamıştır. Şair de kaynana için olumsuz bir profil çizmiş, onu hilekâr, düzenbaz olarak tasvir etmiştir. Beyte göre gelin, diğer gelin yani eltisi hakkında kaynanasını dolduruşa getirmekte, zincirin son halkası olan görümce de bu durumu eltisine yetiştirmektedir. Bu durum da gelinin hem görümceyle hem eltiyle, kaynananın geliniyle problem yaşamasına, aile içi huzursuzluklar çıkmasına sebep olmaktadır:

Sen verirsin fit bütün gün kaynanan mekkâreye

Söylemez mi yâ görümcen eltine âbû seni

(G. 540/8)

Şair bir başka beyitte bu zamanda artık muhabbet kumaşının artık dokunmadığını, muhabbet ipliğinin de pek inceldiğini, insanlar arasındaki muhabbetin, sevginin, bağlılığın oldukça zayıfladığını ifade eder:

Pek inceldi rişte-i ülfet zamânede

Nesc olmuyor kumâş-ı muhabbet zamânede

(G. 443/1)

3.3. Dinî İnanış, Âdet ve Uygulamalar

3.3.1. Vaizlerin Kapı Kapı Dolaşarak Para Toplaması

Osmanlılarda eğitimin temel yapısını medrese sistemi teşkil ediyordu. Osmanlı din teşkilatına bağlı bir kurum olmasına karşın dini ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi, tarih, edebiyat, fizik vb. pek çok alanda ilim tahsis ediliyordu. Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar çağının ilerisinde eğitim kurumları olan medreseler, zamana ayak uyduramayarak yozlaşmaya yüz tutmuştur.

Osmanlı döneminde yaygın din faaliyetleri başta camiler olmak üzere çeşitli yerlerde verilmeye çalışılıyordu. Eskiden medrese öğrencileri, üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) dini hizmetlerde bulunmak ve halkı aydınlatmak için kasaba ve köylere gider, oralardaki camilerde görev yapar, halka namaz kıldırır ve Kuran okurlardı. Halk da bu hizmetlerine karşılık onlara ellerinde ne varsa yiyecek, giyecek ve para verirdi. Medrese öğrencileri bir sonraki yıla kadar bu kazançla geçimlerini sağlardı. Bu usule medrese eğitim terminolojisinde cerr denir (Bulut, 1999: 112-113).

XIX. yüzyılda hem medreselerin eğitim düzeylerinde hem de kasaba ve köylere gönderilen öğrencilerin başarılarında bir düşüş görülmektedir. Amacına hizmet edemeyen bu usul, zamanla alay konusu haline gelmiş ve ‘cerci’ tabiri dilimizde küçümseme amaçlı kullanılmaya başlamıştır (Bulut, 1999: 113).

Şair, döneminde yozlaşan medreseleri, ellerindeki gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanan din adamlarını ve onların yanlış uygulamalarını sık sık beyitlerinde dile getirmektedir. Örnek beyitte de vaizlerin kürsüde kazanç elde etmek için sadaka meselesini sohbet konusu yapmaları, aslına uygun olmayan bir şekilde, cerr usulü ile para toplamaları eleştirilmektedir:

Devr-i ebvâba çıkar mebhas-i bâbü’s-sadaka

Cerr olur vâ‘ize kürsîde medâr-ı sohbet

(G. 45/4)

Klasik Türk şiiri geleneğinde de olmasına rağmen şair, dini temsil eden görevlilerin İslam ahlakıyla örtüşmeyen hâl ve vaziyetleri için pek çok beyit nazmetmiştir. Şair, ahlaklı olmak, dürüst olmak noktasında hutbeler veren din

adamlarının kendi nefislerine sıra gelince yaptıkları riyakârlıkları sık sık eleştirmektedir:

Kapudan bakdığımız yerde cenâb-ı vâ‘iz

Harem-i gayra nigâh etmeğe dîvâra çıkar

(G. 160/8)

Şair, din adamlarının kitaplardan öğrendiği birkaç şeyle cehaletlerinin karanlığını gizlemeye çalışmalarını, cehaletin katmerli hâlini esprili bir dille ifade etmiştir:

Öküz gibi çalışır ‘ilme hâce-i dâna

Sevâd-ı cehlîni örten biraz mürekkebdir

(G. 157/3)

3.3.2. Muska Yazımı

Eski toplumlarda muska ve tılsımlar tedavi amaçlı kullanılmış. Halk hekimliği uygulamalarından biri olan muska ile insanlar beden ve ruh sağlıklarını kötü ruhlardan korurlarmış. Osmanlı döneminde de kullanımı oldukça yaygın olan muska için İstanbul Kapalıçarşı civarında birden çok muskacı dükkânı olduğu bilinir. Osmanlı padişahları da sefere çıkmadan önce veya günlük hayatlarında giydikleri iç gömleklerine yazdırdıkları muskaların, onları koruyan birer kalkan görevinde olduğuna inanırdı. Bu tür muskalar için kullanılan renkler başta siyah olmak üzere mavi, kırmızı, yeşil, altın ve gümüş yaldızdır. Özellikle altın yaldız geniş zeminleri boyamakta ve zenginleştirici unsur olarak kullanılmıştır (Güven, 2014: 20).

Muska ritüeli zamanla dua ile korunmak amacının dışına çıkmış ve insanları cümle dertlerden kurtulacaklarına inandırarak paralarını almaya, sömürmeye açık bir kapı hâline dönüşmüştür. Bunun da toplumda şeyh, hoca olarak bilinen ve tanınan insanlar üzerinden yapılması dinin ne denli yozlaştığını göstermektedir. Şair, sakal bırakıp birkaç Arapça dua okuyup yaldızlı harflerle de bir kâğıt parçasına birkaç anlamsız şey yazıp halkı aldatan din simsarlarını her defasında eleştirmektedir:

Cenâb-ı şeyhe sorun pâk yaldız altını

Cemî‘-i derde devâ nüsha-i mücerrebdir

(G. 157/2)

Toplunun bugün dahi itibar ettiği sahte hocaların yaptığı muskalar, batıl inançlardandır ve İslamiyet'te yeri yoktur. Şair alaycı üslubuyla, gayb âleminden haberler verdiğini iddia eden cinci hoca takımının aslında evinin çatısından haberi dahi olmadığını söyler:

Bî-çâre müneccim evinin sakfını bilmez

Eflâki karıştırmada etmez yine ihmâl

Cincilik ile hâce bula gâ'ibi heyhât

(Tercî'- i Bend, 11)

3.3.3. Hac Vazifesinin Belirli Bir Zamanda Yapılması

Hac, sözlükte hacetler, ihtiyaçlar; İslam'ın beş şartından biri olan ve Zilhicce ayında Mekke-i Mükerrede Kâbe'yi ziyaret ve tavaf etmeyi öngören ibadet anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012: 545). İbranca'da hac kelimesi 'hag' şeklindedir ve bayram anlamına gelen bu kelime bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak manasındaki 'hug' kökünden türemiştir (Bayyigît, 1998: 27).

Osmanlı döneminde dini bir vazife olan hac farızasını yerine getirmek için zorlu bir yolculuk yapıldı. Hac yolculuğu o dönemde deniz ve kara yolu üzerinden kimi zaman 6 ay kimi zaman 9 ayda tamamlanırdı. Birden çok istikametle yolculuğa başlayan hacı adayları kafiye hâlinde ilerlerdi. Yaklaşık olarak 265 gün süren Hac yolculuğunun zamanlamasının doğru yapılması gerekmekteydi. Hac ibadetinin olmazsa olmaz şartlarından olan Arife günü Arafat'ta Vakfe Zilhicce'nin dokuzunda olmaktadır. Bu hesaba göre iki gün önce Mekke'ye erişilmiş olması Hacı adaylarının ne kadar şanslı olduklarını, zamanlamayı en doğru şekilde yaptıklarını göstermektedir (Karacan, 2014: 8-9). Şair, bir kasidesinde "ân" zengin kafiyesini kullanmış, tercih ettiği bu kafiye yazma kolaylığı sağladığını, bundan ötürü de sözü gereğinden fazla uzattığını ifade etmiş ve bunu tamamlaması aylar süren Hac yolculuğuna benzetmiştir. Böylece şair, hem yapılan yolculuğun uzunluğuna hem de kendisinin kutsal bir yol üzere olduğuuna vurgu yapmıştır:

Uzadı Ka'be yolu gibi tarîk-i sühanın

Gerçi kim kâfile-i kâfiye âsân geliyor

(K. 39/23)

Klasik şiir anlayışında kûy yani sevgilinin mahallesi, âşığın daima ulaşmaya çalıştığı, ulaştığında da ayrılmak istemediği yerdir. Âşık için kûy; Kâbe, Mekke veya Cennet'tir. Âşık, sevgilinin mahallesini Kâbe gibi tavaf eder. Hem mutlak sevgilinin mekânı olması hem biricik olması hem de oraya ulaşmanın zorluğu bakımından çoğu zaman bu teşbihe başvurulur. Nasıl ki hac ibadetini yerine getiren kişiler hac dönüşü uzun bir süre hac hatıralarını anlatıyorsa âşık da her gece sevgilinin köyünü zikreder gibi anlatmaktadır:

Vasf-ı kûy-ı dilberi her gîce vird etsem n'ola
Hâciyân esnâ-yı haccın bir zamân söyler yatur
(G. 114/5)

3.3.4. Yağmur Duasına Çıkma

İstiskâ, yağmurun yağması için dua etmek anlamına gelir. Yaşamın suya olan gereksinimine bağlı olarak yağmur, hemen her kültürde ve dinde bolluğun, bereketin simgesi, Tanrı'nın bir lütfu olarak görülmüştür. Yağmurun yeterince yağmadığı yerlerde yaşam tehlikesi baş gösterdiğinden yağmurun yağması için özel ayinler ve dualar yapılmaktadır. İslam kültüründe de önemli bir yere sahip olan yağmur duası; Kuran-ı Kerim'de iki ayette Hz. Musa'nın kavmi için su istediği (A'râf 7/160, Bakara 2/60), pek çok sahih hadiste Hz. Peygamber'in yağmur duası yaptığı görülmektedir (Baktır, 2001: 381-382).

İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan istiskâ, bolluk ve bereket için istendiği gibi taşıma sularla söndürülemeyecek kadar şiddetli yangınlar için de istenmektedir. Şair İzzet Molla, İstanbul'da çıkan büyük yangının alevlerinin gökyüzüne uzanıp Hak'tan yağmur yağması için dua ettiğini, Hakk'ın da derhal rahmetini yeryüzüne ulaştırdığını bildirmektedir:

Getirir cûşa yem-i merhamet-i Mevlâyı
Sarsar-ı âh-ı şebângâh ile kalb-i sûzân

'Alev-i şehîr-i Sitânbul çıkıp istiskâyâ
Der-'akab rahmetini eyledi Bârî ihsân

(M. 50)

Tabiatın kendini yenileyebilmesi, canlıların hayatlarını devam ettirebilmesi için gerekli şartların oluşmasına zemin hazırlayan yağışların, aynı zamanda pek çok hastalığın da önüne geçtiği düşünülür. Bilimsel bir temele oturtulmuş olmasa da halk arasında yağışlardan özellikle karın yağması ile mikropların kırıldığına inanılmaktadır. İzzet Molla da yağışların azlığı sebebiyle özellikle çocukların verem, sıtma gibi çağın dermansız hastalıklarına yakalandıklarını ifade etmektedir:

Etfâl-i cihân renciŝ-i istiskâdan

Oldu kimi mahmûm u kimisi de verem

(Kıt'a 67/1)

3.3.5. Dua Motifi Olarak Baş Açma

Baş açma motifi, İslamiyet öncesi Türk inanışlarında dua etmek ve yas tutmak anlamlarına gelmektedir. Türk- Moğol imparatoru Cengiz'in başını açarak Tanrı'ya dua ettiğini, yardım dileğini çeşitli metinler vasıtasıyla bilmekteyiz. Özellikle şamanist kültürde baş açma; ibadetin bir gereği olmuş, zaman içerisinde hükümdarlara olan bağlılığın, itaatin sembolü olarak da kullanılmıştır. İslamiyetin kabul edilmesiyle birlikte şamanist unsurların kabul edilen yeni din içerisinde yaşadığını düşünürsek baş açma moftifinin kullanılmaya devam ettiğini görebiliriz. Sultan Veled, yağmur duasına çıktığı bir vakit başını açarak dua etmiştir. Nitekim sūfilikte, baştaki tacı veya örtüyü çıkararak Allah'a yalvarmak bir gelenektir (Gölpınarlı, 1977: 46-47). Bunların dışında baş açma motifi bazen de yas tutmak, şikâyet ve beddua etmek anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Hem Müslüman Türklerde hem de gayrimüslimlerde baş açma geleneğinin günümüze kadar süregeldiğini çeşitli metinler vasıtasıyla görmekteyiz. Şair de Sultan Han Mahmud'un vezirlerinden İzzet Mehmet Paşa'nın adaletinin gölgesinde huzur bulan fukaraların, başlarını açıp dua etmelerini örnek beyitte işlemiştir:

Fukarâ sâye-i 'adlinde olup âsûde

Diyeler başın açıp bin yaşasın böyle vezîr

(K. 33/55)

3.4. Doğumlar, Ölüm, Bunlarla İlgili Âdet ve İnanışlar

3.4.1. Doğumlar ve Şenlikler

3.4.1.1. Hanedan Halkının Doğumları ve Onlara Düzenlenen Şenlikler

Hatice Sultan, II. Mahmud'un yedinci evliliği olan Piruz-ı Felek'ten 6 Eylül 1825 (22 Muharrem 1241)'te dünyaya gelen kızıdır. 17 yaşındayken 19 Ocak 1842'de (16 Zilkade 1258) Beşiktaş Sarayı'nda vefat etmiştir. Sultan II. Mahmud'un Divanyolu'ndaki türbesine gömülmüştür (Uluçay, 2001: 197).

Keçecizâde İzzet Molla, hem Hatice Sultan'ın doğum tarihini hem de doğumuyla yapılan şenlikleri, atılan toprakları ve çalınan davulları H. 1241 tarihli manzumesiyle bildirmektedir:

Nesli encüm gibi efzûn ola Hân Mahmûdun

Oldu bir duhteri ârâyîş-i mehd-i devrân

...

Makdem-i şâh-ı cihâna atılan topraklar ile

İmtizâc eyledi âvâze-i kûs-ı i'lân

...

Çâker-i kemteri 'İzzet dedi bu târîhi

Mehde zeyn oldu Muharremde Hadîce Sultân (1241)

(T. 64/1-5-9)

Fâtıma Sultan, Sultan II. Mahmud'un baş kadını Nevfidan Kadın'dan H. 1223/M. 1809'da dünyaya gelen çocuğudur. Aynı zamanda Fâtıma Sultan, II. Mahmud'un ilk çocuğudur. Fâtıma Sultan'ın doğumuna çok sevinen Sultan II. Mahmud, vezir-i âzamına yazdığı bir hatt-ı hümayunla bir hafta süreyle günde üç kere top atılmasını emretmiştir. Fâtıma Sultan'ın doğumu, sarayda ve halk arasında büyük sevinçle karşılanmış olsa da bu mutluluk çok uzun sürmemiş, maalesef altı ay sonra M. 1809'da Fâtıma Sultan vefat etmiştir. Nuruosmaniye'deki türbeye gömülmüştür (Uluçay, 2001: 188-189).

Keçecizâde İzzet Molla, II. Mahmud'un kızı Fâtıma Sultan'ın Zilhicce ayında dünyaya geldiğini, doğumuyla duyulan mutluluğu H. 1223 tarihli 5 beyitlik manzumesinde bildirmektedir:

Hıdîv-i ced-be-ced Mahmûd Hânın sulb-i pâkinden

Zuhûr-ı nesle Hakk etdi ihsân behceti kevne

...

Tulû‘ etdi meh-i Zi’l-hiccede mihr-i münîrâsâ

Meserretle ferah-bahş oldu sûr-ı devleti kevne

...

Dedim gehvâre-zîb-i şân olunca ‘İzzetâ târîh

Kudûm-ı Fâtıma Sultân verdi zîneti kevne (1223)

(T. 78/1-3-5)

II. Mahmud'un Fâtıma isimli üç kızı vardır. İlk çocuğu Fâtıma Sultan'ın altı ay içinde ölmesi üzerine hemen sonraki yıl II. Mahmud'un dördüncü Kadın Efendi Pervîz-felek'ten doğan kızına da Fâtıma adını vermiştir. Fâtıma Sultan H. 1224/M. 1809-10 yılında dünyaya gelmiş, daha bebekken vefat etmiştir (Şahin, 2009: 180).

Keçecizâde İzzet Molla Fâtıma Sultan'ın doğumu üzerine H. 1224 tarihli 2 beyitlik bir manzume kaleme almıştır:

N’ola Mahmûd Hânın nesli işrâk etse âfâkı

Ki zîrâ ‘âlem-i imkâna ol hâkân şeref verdi

Müşerref oldu dünyâ söyledim târîhini ‘İzzet

Gelip mehd-i vücûda Fâtıma Sultân şeref verdi (1224)

(T.104)

Sultan II. Mahmud'un H. 1237/M. 1821-22 yılında Muhammed adında bir şehzadesi dünyaya gelmiştir. İzzet Molla, Sultan'ın bu mutlu günü için bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Geldi bü’l-feth-i cihân Mahmûd Hânı şâd edip

Müjde-i nusret ile bir necl-i memdûhü’s-sıfât

...

Tâze cân buldu cihân ‘İzzet dedi târîhini

Mevlid-i Sultân Muhammed verdi devrâna hayât (1237)

(T. 86/1-5)

Münire Sultan, II. Mahmud’un talihsiz kızlarından bir diğeridir. H. 23 Safer 1240/M. 17 Ekim 1824’te doğan Münire Sultan, 22 Mayıs 1825’te çiçek hastalığından vefat etmiştir. Nakşidil Vâlîde Sultan Türbesi’ne gömülmüştür (Uluçay, 2001: 196). Keçecizâde İzzet Molla, Münire Sultan’ın doğumu için de 3 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır:

Mahmûd Hâna Mevlâ bir duhter etdi i‘tâ

Kıldı cihânı ihyâ ‘âlem mübeşşer oldu

Gül-nahl-i bâğ-ı şevket açdı be-feyz-i nusret

Bir gonçe-i letâfet a‘dâ mükedder oldu

‘İzzet yazarsa şâyân târîh-i cevher-efşân

Doğdu Münîre Sultân dünyâ münevver oldu (1240)

(T. 99)

Sultan II. Mahmud’un ikinci Kadın Efendi Hoşyâr’dan olan kızı Mihrimah Sultan, H. 18 Cemaziyelâhir 1227/M. 29 Haziran 1812 tarihinde dünyaya gelmiştir. 1812 yılında II. Mahmud’un Bayezid ve Şah Sultan adında iki çocuğu daha dünyaya gelmiştir. Padişah’ın emri ile bu üç sultanın doğumu İmparatorluğun her yanına duyurulmuştur. II. Mahmud’a çocuklarının zayıf bünyeli olmasından dolayı erken yaşta evlendirilmemeleri tavsiye edildiğinden Mihrimah Sultan’ı 24 yaşında 1835 yılında kaptan-ı derya Ferik Mehmet Said Paşa’yla nişanlamıştır. 1836’da evlenen Mihrimah Sultan’a evlilik pek yaramamış, iki yıl sonra 1838’de vefat etmiş, Fatih’teki Nakşidil Sultan Türbesi’ne defnedilmiştir (Uluçay, 2001: 191-192).

Keçecizâde İzzet Molla, Mihrimah Sultan’ın yeryüzünü şereflendirmesine şahit olup bunun üzerine iki beyitlik bir tarih manzumesi düşmüştür. Sultanların doğumları için tarih düşen şair, mütemadiyen vefatları üzerine de bir tarih düşmüştür. Ancak şair

1829’da vefat ettiği için Mihrimah Sultan’ın vefatına şahit olamamış, tarih düşememiştir.

Duhter-i ahter-şu‘â‘ı pâdişâh-ı a‘zamin

Âsumân-ı şevket ü iclâlden etdi sûtû

Pertev-efşân oldu mehde söyledim târîhini

Mihrümâh-ı burc-ı şâhî ‘âleme kıldı tulû‘ (1227)

(T. 112)

II. Mahmud’un dördüncü Kadın Efendi Pervîz-felek’den doğan kızı Fâtıma H. 1224’te vefat etmiştir. Daha bebekken vefat eden Fâtıma Sultan’ın hemen arkasından aynı yıl içinde ikinci Kadın Efendi Aşubcan’ın kızı Ayşe Sultan, H. 1224’te dünyaya gelmiştir. Ayşe Sultan’a da uzun bir ömür nasip olmamış, 6 ay sonra vefat etmiştir (Uluçay, 2001: 189). Keçecizâde İzzet Molla, Fâtıma Sultan’ın vefatının ardından yeniden kâinata neşe ve sevinç getiren Ayşe Sultan’ın doğumu için H. 1224 tarihli iki beyitlik bir manzume kaleme almıştır:

Fâtıma Sultân ile gitmişdi dehrin revnakı

Der-‘akab Hak dîgerin kıldı sebep ârâyîşe

Hüzün ü şâdî cem‘ olup ‘İzzet dedi târîhini

Geldi dehre Fâtıma Sultân yerine ‘Âyişe (1224)

(T. 123)

3.4.2.Cezalar, Ölüm, Ölümle İlgili Âdet ve İnanışlar

3.4.2.1. Hanedan Halkının Ölümüne Düşülen Tarihler

Sultan III. Selim’in Vefatı Üzerine

Sultan III. Selim, 24 Aralık 1761 tarihinde dünyaya gelmiştir. Annesi, Mihrişah Sultan; babası, III. Mustafa’dır. 1789-1807 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin buhranlı bir döneminde tahta çıkmıştır. III. Selim doğumundan itibaren devleti kurtaracak ve yenileyecek, düşmanlara karşı muzaffer olacak bir “sâhipkırân” inancı

içinde yetiştirilmiştir (Beydilli, 2009: 421). Nitekim bu inanç doğrultusunda bir dizi yenilik yapmaya çalışmış, ancak derine inememiş, yüzeysel kalmıştır. III. Selim'in bunu başarabilmesi için yanında bu inanca sahip devlet adamlarının ve onu destekleyen bir halkın olması gerekiyordu. Daha işin başındayken yenilik hareketlerine karşı başta gericiler olmak üzere çeşitli çevrelerce düşmanlık beslenmişti. Bunlara devlet adamlarının ve devletin iç-dış problemlerinin de katılmasıyla III. Selim'in yeni ordusu Nizam-ı Cedid aleyhtarları kışkırtılmış, 26 Mayıs 1807'de Kabakçı Mustafa isyanı çıkmış, Nizam-ı Cedid ordusu kaldırılarak III. Selim tahttan indirilmiş, yerine de IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır (Uçarol, 1995: 109).

24 Ağustos 1807'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Slobozia Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra sınırda bulunan ordunun İstanbul'a dönmesinden yararlanan Alemdar Mustafa Paşa, kendisine bağlı birliklerle başkente gelmiştir. III. Selim'i yeniden tahta geçirmek için 28 Temmuz 1808'de Alemdar Paşa'nın harekete geçtiğini öğrenen IV. Mustafa, amcası III. Selim'i öldürtmüştür (Uçarol, 1995: 109-110).

III. Selim'i kurtarmakta geç kalan Alemdar Paşa, IV. Mustafa'yı tahttan indirerek yerine cellatların elinden kaçan II. Mahmud'un geçmesini sağlamıştır. Böylelikle Sultan II. Mahmud'un saltanat dönemi başlamıştır. III. Selim'in şehadet şerbeti içmesi üzerine de H. 1223 tarihli bir manzume kaleme almış, III. Selim'in yumuşak bir tabiata sahip olmasının şehit edilmesine sebep olduğunu ifade etmiştir:

Sâhib-serîr-i sâbık 'azm eyledi şehîden
Olmuş idi mukaddem hal'ine hilmi bâ'is

Târîh-i irtihâlin cevherle yazdı 'İzzet
Oldu revân cinâna Sultân Selîm-i Sâlis (1223)
(T. 255)

Sultan IV. Mustafa'nın Vefatı Üzerine

I. Abdülhamid'in oğlu IV. Mustafa, saltanat koltuğunda oturan amcası III. Selim'i tahttan indirerek 1807'de tahta oturmuştur. Kabakçı Mustafa isyanı ile Nizâm-ı

Cedîd'e son verilmiş, IV. Mustafa ile isyancılar arasında anlaşma yapılmıştır. İsyancılar anlaşma gereği devlet işlerine karışmayacaklardı. Ancak yeniçeriler sözlerinde durmamış, devlet işlerine karışarak her istediklerini IV. Mustafa'ya yaptırmaya çalışmışlardır. IV. Mustafa dönemi asayiş bozulmuş, kargaşa hüküm sürmüştür. Kaos ortamında isyanlar yeniden baş göstermiş, tahtını korumak isteyen IV. Mustafa amcası III. Selim'i ve kardeşi II. Mahmud'u öldürmeye niyetlenmiştir. Bu girişimde başarılı olunamamış, III. Selim öldürülmüş, tahta hanedanın son ferdi II. Mahmud çıkmış, IV. Mustafa da kısa süren saltanatı sonrası 1808'de öldürülmüştür.

Keçecizâde İzzet Molla, IV. Mustafa'nın saltanat tahtından indirilip öldürülmesi üzerine H. 1223/M. 1808 tarihli iki beyitlik üç manzume kaleme almış, Ramazan ayında öldürüldüğünü bildirmiştir:

Şâh-ı sâbık kıldı mâh-ı rûzede
Genc iken firdevs-i a'lâya sefer

Terk-i 'âlem etdi bu târîhde
Oldu Sultân Mustafâ cennet-makar (1223)
(T. 256)

Târîh-i fevtin 'İzzetâ hâtif nidâ etdi bana
Dördüncü Sultan Mustafâ kıldı sarây-ı 'adni cây (1223)
(T.273)

II. Mahmud'un Eşleri ve Çocuklarının Vefatı Üzerine

II. Mahmud'un 1809 'da doğup aynı yıl içinde vefat eden kızı Fâtıma Sultan ile aynı adı taşıyan diğer kızına da uzun bir ömür nasip olmamış, 14 yaşında çiçek hastalığından ölmüştür. Fatih semtinde bulunan Nakşîdil Vâlîde Sultan Türbesi'ne H. 1240/M. 1825-26 tarihinde gömülmüştür (Uluçay, 2001: 188-189).

Fâtıma Sultan'ın vefatı üzerine Keçecizâde İzzet Molla da H. 1240 tarihli 4 beyitlik bir manzume kaleme alarak Sultan'ın çiçek hastalığından öldüğünü bildirmektedir:

Bir nihâl-i bâğ-ı şevket kesret-i üşkûfeden
Etdi re's-i nâzenînim vaz'-ı bâlîn-i melâl

Buldu mu bak derde çâre hükm-i Hakdan mâ-'adâ
Vâlid-i zî-şânına hiç yoğiken emr-i muhâl

...

Dâğdâr-ı hüzn olup 'İzzet dedi târîhini
Fâtıma Sultân çiçekden 'adne kıldı intikâl (1240)

(T. 88/1-2-4)

II. Mahmud'un kızı Emine Sultan, Baş Kadın Nevfidan Sultan'dan Temmuz 1813'te dünyaya gelmiş, daha bir yaşına girmek üzereyken Temmuz 1814'te vefat etmiştir. Nuruosmaniye'deki türbeye defnedilmiştir (Uluçay, 2001: 194). Sultanların doğumunu sevinç içinde bildiren şair Keçecizâde İzzet Molla, ölümlerinden duyduğu üzüntüyü de onlar için bir tarih manzumesi kaleme alarak dile getirmektedir:

Kalmadı acımadık kimse felekden gayri
Var mı bir ağlamadık dîde misâl-i tûfân

...

Dura şehzâdeler encüm gibi etrâfında
Kâm ala pertev-i neslinden o bedr-i tâbân

...

Kâşki yazmamış olsaydı kalem târîhin
Dâyesin hûr-ı cinân etsin Emîne Sultân (1231)

(T. 137/2-11-13)

II. Mahmud'un talihsiz kızlarından biri olan Hamide Sultan hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. H. 29 Şaban 1233/M. 4 Temmuz 1818 tarihinde dünyaya gelen Hamide Sultan, yaklaşık yedi ay sonra 15 Şubat 1819 tarihinde vefat etmiş, Nuruosmaniye'deki türbeye defnedilmiştir (Uluçay, 2001: 195). Keçecizâde İzzet Molla kısacık bir ömre sahip olan Hamide Sultan için 2 beyitlik bir tarih kaleme almıştır:

Görünce duhterini böyle şâh-ı devrânın
Tahammülü tükenir ağlamakdan insânın

Veliyy-i ni‘metimiz sağ ola dedim târîh
Behişt menzili olsun Hamîde Sultânın (1234)
(T. 142)

Sultan II. Mahmud’un H. 1227/M. 1813-1814 yılında dünyaya gelen oğlu Şehzade Sultan Hamid, çağın hastalıklarından biri olan çiçek hastalığına yakalanması sonucu küçük yaşta H. 1240/M. 1824-1825 yılında vefat etmiştir. Şair, Şehzade’nin ölümünden duyduğu üzüntüyü ve vefatının sebebini, yılını, mevsimini yazmış olduğu 5 beyitlik tarih manzumesi ile bildirmektedir:

Fasl-ı bahârı bilmedik biz mâtem-i şehzâdeden
Etdikçe hâkân-ı zamân fevtinde anın âh u vâh

Gitdi çiçekden derdine şehzâde dermân bulmayıp
‘Âkil olan eyler mi hiç bu bâğ-ı fânîye nigâh
...
‘İzzet gören târîhimi bülbül gibi eyler figân
Gül-nahl idi Sultân Hamîd soldu çiçekden geçti âh (1240)
(T. 87/ 1-2-5)

Sultan II. Mahmud’un H. 1235/M. 1819-20 yıllarında arka arkaya üç şehzâdesi küçük yaşta vefat etmiştir. Keçecizâde İzzet Molla üç şehzâdenin vefatına derinden üzülmüş, her biri için ikişer beyitlik tarihler kaleme almıştır:

Kopdu gül-nahl-i hilâfetden yine bir berg-i ter
Pâydar olsun nihâl-i kâmet-i Mahmûd Hân

Katre-i eşkimle yazdım ‘İzzetâ târîhini
Ağladı Sultân Süleymâna perî vü ins ü cân (1235)
(T.139)

Âfitâb-ı şevketin bir zerresi oldu telef
Hak Te‘âlâ eylesin tâbende mihr-i a‘zamı

‘İzzetâ kıldım te’essüf söyleyip târîhini
 Oldu devrâna keder Sultân Ahmed mâtemi (1235)
 (T. 140)

Mutî‘-i emr-i Hak Mahmûd Hân-ı âsumân-şânın
 Ufûl etdi yine bir kevkeb-i tâbendesı sad âh

Gelip gitdi cihândan nâ-gehân ‘İzzet dedim târîh
 Cinânı kıldı menzil der-‘akab Şehzâde ‘Abdullâh (1235)
 (T. 141)

3.4.2.2. Aile Fertleri ve Yakınlarının Ölümüne Düşülen Tarihler

Keçecizâde Salih Efendi’nin Vefatı Üzerine

Keçecizâde İzzet Molla, babası Salih Efendi’yi kaybettiğinde henüz on üç on dört yaşlarında idi. Babasının vefatı üzerine H. 1214/M. 1799-1800 yılına işaret eden iki beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır.

İzzet Molla’nın babası için kaleme aldığı tarih manzumesi, Dîvân’ı içerisinde bulunan en eski tarihli manzume olması bakımından önemlidir. İzzet Molla, tarih düşürmeye babasının ölüm yılı olan H. 1214’te değil, ölümünden sonra H. 1221/M. 1806’da başlamıştır. Kaynaklarla desteklenen bu bilgi bize gösteriyor ki Keçecizâde İzzet Molla, babası öldükten sonra H. 1224 tarihli bu manzumeyi kaleme almış, yani H. 1221/M. 1806 ile H. 1244/M. 1828-29 yılları arasındaki olaylar ve durumlar için tarih düşürmüştür (Şahin, 2011: 152).

Salih Efendi sürgünle geçen yıllardan sonra nihayet feraha ulaşmış, 1214 yılında önce Anadolu sonra Rumeli Kadiaskeri payesi ile görevlendirilmiştir. İzzet Molla, bu manzumede babası Salih Efendi’nin son görevi olan Rumeli Kadiaskerliğine yükseltilmesine değinmiş, dualar ederek kısa nazmını nihayetlendirmiştir:

Rûmili pâyesiyle olmuş idi mübeccel
 Gitdi peder cihândan maksûda ola vâsıl

Târîh-i irtihâlin yazdım dirîğ ‘İzzet
Sâlih Efendi göçdü olsun cinâna dâhil (1214)
(T. 290)

Biraderi Yahya Bey’in Vefatı Üzerine

İsmail Mekkî Bey’in kızı ile evli olan Keçecizâde İzzet Molla, eşinin erkek kardeşi Yahya Bey’in H. 1228/M. 1813 yılında vefat etmesi üzerine iki beyitlik bir tarih kaleme almış, Yahya Bey’in veba yılında yani 1812-1813 yıllarında vefat ettiğini, bu acı haberi kızkardeşine/kendi eşine ağlayarak verdiğini ifade etmiştir:

Dâder-i hem-serim bi-emri’llâh
Rihlet etdi cinâna sâl-i vebâ

Ağlayıp hâheri dedim târîh
Etdi Yahyâ Beğ irtihâl-i bekâ (1228)
(T. 279)

Halet Efendi’nin Vefatı Üzerine

Mehmed Said Halet Efendi, XIX. yüzyılın başlarında yaşamış, Osmanlı siyasi, askerî ve idarî alanlarına yön vermiş önemli bir şahsiyettir. Yönetim kademesinde güçlü bir nüfuza sahip olan Halet Efendi, II. Mahmud’un güvenini kazanarak önemli görevlere getirilmiştir. Adının bazı yolsuzluklara karışması ve devlet aleyhinde hareket etmesi üzerine önce Bursa’ya, daha sonra Konya’ya sürgüne gönderilen Halet Efendi, Konya’da idam edilerek orada defnedilmiştir. Atâ Târîhi’nde Halet Efendi’nin katledilmesinde Tepedenli Ali Paşa olayının etkili olduğu nakledilmektedir.²⁰

²⁰ “... Ve mukaddemâ Hâlet Efendi Tepedenli Ali Paşa’nın azl u îdâmını isteyip ve Cânib Efendi gibi dūr-endîşân ricâl-i devlet ‘şimdi bir Tepedenli gâilesi çıkarmanın sırası değildir’ diye mûmânaata çalışmışlar iken dinlemeyip meydana bir Yanya gâilesi çıkardı. Bunun için devlete pek çok masraf ettirdi ve Yanya işinin altından bir Yunan meselesi çıktı. Bundan dolayı kendisi pek çok lisâna geldi ve ‘bu Yunan işi Tepedenlinin eser-i fesâdıdır; onun vücûdu izâle olunduğu gibi bu fesâd bittabi bertaraf olur’ diyerek Mora cihetine ehemmiyet vermedi. Bu cihetle oranın işi ağırlaştı ve Tepedenlinin zevâliyle bu fitne basılmayıp bilakis daha ziyâde şiddet buldu. Kendisi bundan dolayı küçük düştü ve mahcûb oldu... Hâlet Efendi Konya’ya varıp Çelebi Efendi dâiresinde sikke-pûş olarak ârâm üzere iken Ârif Ağa gelip

Halet Efendi, Keçecizâde İzzet Molla'nın hem hamisi hem de yakın dostudur. Onun sayesinde II. Mahmud döneminde önemli vazifelere getirilmiştir. Bu durumu Halet Efendi'nin öldürüldüğü H. 1238/M. 1822 yılına işaret eden beş beyitlik tarih manzumesinde “nân u ni‘metiyle dil-sîrim etmem inkâr” ifadesiyle minnetdarlığını dile getirmiştir. Şair, ilk beyitte “ferâmûş” ifadesini Halet Efendi'nin Mevlevî tarikatıyla olan bağından ötürü bilinçli olarak kullanmış, diğer beyitlerde de ikbal hırsı yüzünden pek çok düşman kazandığını ve bu yüzden öldürüldüğünü beyan etmiştir. Kısacası Keçecizâde İzzet Molla, Halet Efendi'nin ölümünden duyduğu derin üzüntüyü beyitlere taşımıştır:

Bir kerre ölme yoksa dünyâ eder ferâmûş
‘Âkil ümîd eder mi fevtinde mâtem olsun

Teskîn eder mi derd-i dünyâyı şehd-i ikbâl
Hiç zahma semm-i mühlik mümkün mi merhem olsun

Hâlet Efendi işte ‘azm eyledi behişte
İsterse hasmı dünyâ a‘dâsı ‘âlem olsun

Ben nân u ni‘metiyle dil-sîrim etmem inkâr
Yâ Rab o zât-ı mükrim ‘ukbâda mükrem olsun

Gitdi o kân-ı himmet târîh yazdı ‘İzzet
Hâlet Sa‘îd Efendi pîrâna hem-dem olsun (1238)

(T. 240)

Akrabalarından Yeni Müslüman Olmuş Bir Doktorun İntiharı Üzerine

Keçecizâde İzzet Molla, akrabalarından ismini vermediği bir doktorun intiharı üzerine dokuz beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Manzumeden öğrendiğimiz kadarıyla doktor, bir aydan daha kısa bir zaman önce Müslüman olmuştur. İslâm

fermân-ı âlîyi ibrâz ederek kılıç gaytanıyla onu boğup, başını bedeninden cüdâ ederek Dersââdet’e getirdi ve evâhir-i Saferde Mevlevîhânesi’nde defn olunmuştur. (Atâ, 1297: 55-57)

dininde intihar kesin bir dille yasaklanmış, büyük günahlardan biri olarak kabul edilmiştir. Belki de doktorun Müslümanlık ile çelişen bir davranış içerisine girmesi İzzet Molla'nın bu manzumeyi kaleme almasına sebep olmuştur. Şair, manzumede doktorun bir zamandır kendini asma fikrinde olduğunu, bunun için uygun bir halat aradığını, daha sonra damarını kendi neşteriyle kestiğini bildirir:

Müslümân olmuşdu gûyâ bir tabîb

Olmadan İslâm ana bir ay nasîb

Habl-i iğvâ-yı şeyâtîne çekip

Kendini asmak kurarmış çün salîb

...

Kıydı kendi nişteriyle kendine

Çâk edip habl-i verîdin bî- şekîb

Şair, neşter tutmada mahir olan doktorun bunu hastaların üzerinde denemediği için şükretmekte; doktorun kararının yerinde, intiharının ibretlik bir hikâye olduğunu ifade etmektedir:

Küfr ü İslâma yarar âdem değil

Bana kalsa oldu re'yinde musîb

‘Azm edip dârü’ş-şifâ-yı berzaha

Bir hikâye oldu bu emr-i ‘acîb

Hâme-i târîhim oldu gark-ı hûn

Nişteriyle kendine kıydı tabîb (1241)

(T. 225)

Kızkardeşinin Yardımcısının Vefatı Üzerine

Keçecizâde İzzet Molla, kızkardeşinin yardımcısının Muharrem ayında doğum yaparken aniden ölmesi üzerine iki beyitlik bir tarih kaleme alır. Adının Nezaket

olduğunu öğrendiğimiz bu kadını, şair aileden gördüğü için muhtemelen ölümüne tarih düşmüştür:

Çırâğı eyleyip hem-şîremin vaz‘-ı cenîn nâ-gâh
Figân kim irtihâl etdi cihândan mâh-ı mâtemde

Dedim târîh-i fevtin zümre-i nisvâna ey ‘İzzet
Na‘îm oldu Nezâket Kadına me’vâ Muharremde (1223)

(T. 261)

Halet Efendi’nin Cariyesi Dil-Cû Kadının Vefatı Üzerine

Keçecizâde İzzet Molla, yakın dostu ve hamisi Halet Efendi’nin cariyelerinden Dil-cû kadının H. 1233/M. 1817-18 yılında vefat etmesi üzerine üç beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, hayatı hakkında kısaca bilgi vermeyi de ihmal etmemiştir. Manzumeden Dil-cû kadının uzun boylu, güzel bir cariye olduğunu, Halet Efendi’nin onu azat etmek niyetinde olduğunu, fakat ansızın vefat ettiğini öğrenmekteyiz:

Hazân oldu nihâl-i kadd-i Dil-cû
Dahi ber-âver-i feyz olmadan âh

Edip âzâd anı Hâlet Efendi
Çırâğ etmek ümîdindeydi nâ-gâh

Okundu bâğ-ı ‘âlemde bu târîh
Fütâde oldu Dil-cû hâke eyvâh (1233)

(T. 251)

3.4.2.3. Devrin Önemli Şahsiyetlerinin Ölümüne Düşülen Tarihler

Cidde Valisi Tosun Paşa'nın Vefatı Üzerine

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın küçük oğlu Ahmed Tosun Paşa, 1812'de vezir rütbesi ile Cidde ve Habeş'e vali olmuştur. Babası gibi başarılı bir idareci olan Tosun Paşa, Hicaz ve Mekke'de aldığı başarılarından sonra H. 1231/M. 1816 yılında salgın hastalığa yakalanarak vefat etmiştir.

Keçecizâde İzzet Molla, halkın ve yönetimin sevip saygı duyduğu Paşa'nın vefatı üzerine beş beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, üzüntüsünü dile getirmiştir:

Cidde-i ma'mûreye vâlî iken

Gitdi 'adne çaldırıp tabl-ı memât

...

Şerha çekdim sîne-i târîhime

Genc iken kıldı Tosun Paşa vefât (1231)

(T. 241/3-5)

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın Vefatı Üzerine

Bayraktar olarak katıldığı savaşlarda gösterdiği üstün başarıdan ötürü kendisine "Alemdar" lakabı verilen Mustafa Paşa, III. Selim ve II. Mahmud'un saltanat yıllarında çeşitli payeler almış, IV. Mustafa'nın tahta geçmesini engelleyerek II. Mahmud'un hayatını kurtarmıştır. Bu hizmeti karşılığında genç yaşında sadrazamlık koltuğuna oturan Alemdar Mustafa Paşa, görev yılları boyunca köklü reformlara imza atmış, ordunun ıslahı için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak İstanbul'un zevk ve sefasına kendini fazla kaptırmış, yeniçeriler ve halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Hem II. Mahmud'un düzenli ordusu Nizam-ı Cedid'in kurulmasına ön ayak olması hem de yeniçerilerin esamelerini toplatıp yaktırması, yolsuzluklarının önüne geçmeye çalışması sebebiyle yeniçerilerin düşmanlığını kazanan Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazamlık koltuğundan indirmek üzere toplanan yeniçeriler, Kasım 1808'de Alemdar'ın sarayını ateşe vermiştir. Saray'dan yardım alamayacağını düşünen Alemdar

Paşa da bârût mahzenini ateşe vererek içeri girmeye çalışan bin kadar yeniçeriden altı yüzü kadarıyla birlikte ölmüştür. Yangından sonra Alemdar Paşa'nın ölüsü bulunarak ibret-i âlem olsun diye günlerce şehirde gezdirilmiş, daha sonra cesedi bir kuyuya atılmıştır. 1911 yılında kemikleri toplatılarak Zeynep Sultan Camii avlusunda yapılan türbeye gömülmüştür. Paşa'nın adı da Soğukçeşme'den Sultanahmet'e çıkan caddeye verilmiştir.²¹

Keçecizâde İzzet Molla, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın H. 1222/M. 1808 yılında vefat etmesi üzerine iki beyitlik iki tarih kaleme almış, ilkinde Alemdar Paşa'nın sonunu hazırlayan karışıklığın, huzursuz ortamın dünyayı âdeta Cehennem'e çevirdiğini, Sadrazam'ın da bu Cehennemden askerleriyle birlikte sefer ettiğini ifade etmiştir:

Âteş-i fitneyle dünyâ oldu mânend-i sakar
Sadr-ı a'zam leşkeriyle etdi 'âlemden sefer

Sıgmadı dünyâya 'İzzet söyledim târîhini
Mustafâ Pâşaya iklîm-i bekâ oldu makarr (1222)

(T. 297)

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine Keçecizâde İzzet Molla, 'İzzî ve ve Sürûrî ile birlikte iki beyitlik bir tarih kaleme almıştır:

Sadr-ı a'zam eyledi ser-hadd-i dünyâdan sefer
Herc ü merc oldu yine gitdi nizâm u intizâm

'İzzet ü 'İzzî Sürûrî söyledik târîhini
Mıstafâ Paşa şehîden eyledi 'adni makâm (1223)

(T. 293)

²¹ Bkz. <http://www.biyografya.com>, 17.03.2019

Hurşid Ahmed Paşa'nın Vefatı Üzerine

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde çeşitli kademelerde görevlendirilen Hurşid Ahmed Paşa, 1812'de sadrazamlık görevine getirilmiştir. Birçok zafere imza atan sadrazam, Halet Efendi'nin başına gelenleri duyduktan sonra ona yakınlığından ötürü büyük bir korkuya kapılmış, kısa bir süre sonra da H. 1238/M. 1822 yılında vefat etmiştir.

Keçecizâde İzzet Molla, Paşa'nın zaferlerine değinerek ölümünden duyulan derin üzüntüyü Paşa için kaleme aldığı beş beyitlik tarih manzumesinde dile getirmiştir:

Ne rûyîn-tenleri mum eyledi bezm-i şecâ'atde
Ne başlar kesdi kanlar dökdü Rüstem gibi merdâne

...

Ufûl etdikde 'İzzet söyledim cevher gibi târîh
Felek çok gördü Hurşîd-i cihân-pîrâyı devrâna (1238)
(T. 239/3-5)

Kuyucaklızâde Efendi'nin Vefatı Üzerine

Keçecizâde İzzet Molla, döneminde yaşamış olan hemen her alanda öne çıkan isimlerin vefatları üzerine birer tarih manzumesi kaleme almıştır. İlim ehlinde müderris Kuyucaklızâde Efendi'nin vefatı üzerine de iki beyitlik bir tarih kaleme almıştır:

Bu harâbe bi'r-i bî-âb nice şîre medfen oldu
Biri birini görürken yine kimse eylemez terk

Resen-i hayâle 'İzzet dolu geldi delv-i târîh
Teh-i çâh-ı lahde sokdu Kuyucaklızâdeyi merg (1227)
(T. 304)

Şeyhülislam Dürrîzâde ‘Abdullah Efendi’nin Oğlu ‘Arif Molla’nın Vefatı Üzerine

Dönemin Şeyhülislamı Dürrîzâde ‘Abdullah Efendi’nin oğlu ‘Arif Molla, küçük yaşta vefat etmiştir. Keçecizâde İzzet Molla, önemli bir şahsiyetin oğlu olması münasebetiyle tarih düşme ihtiyacı hissetmiştir:

İrtihâl eyledi mahdûm-ı nakîbü’s-sâdât

Sâ’ir evlâdı ile hıfz ede zâtın Mevlâ

Tıfl iken ‘azm-i bekâ etdi dedim târîhin

Dâr-ı firdevsi makâm eyledi ‘Ârif Mollâ (1222)

(T. 257)

Bostancıbaşı Şâkir Bey’in Şehâdeti Üzerine

Beylerbeyi Ahmed Paşa’nın oğlu Şâkir Bey, babasının vefatından sonra babasının dostları sayesinde padişahın ata biniş törenlerinde vazife almaya başlamış, daha sonra bostancıbaşılığa kadar ilerlemiştir. III. Selim döneminde Yeniçeri askerlerine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmeye çalışma teşebbüsünden Bostancıbaşı sorumlu tutulmuş, bu nedenle adı Yeniçerilerin öldürülmesi gerekenler listesine girmiş ve ne yazık ki H. 1223/M. 1808-09’da Saray’da idam edilerek kesik başı Et Meydanı’na gönderilmiştir (Kuşmânî, 2007: 57).

Keçecizâde İzzet Molla, Kabakçı Mustafa İsyanı esnasında şehit edilen Bostancıbaşı Şâkir Bey’in vefatına, hakkında çıkan dedikoduların sebep olduğunu söyler ve H. 1223 yılında şehâdet şerbetini yudumladığını üzümlere ifade eder:

Hayf Bostancıbaşı Ağanın

Katline oldu sebab ehl-i fiten

‘İzzetâ söyledi Rıdvân târîh

Oldu Şâkir Beğe cennet mesken (1223)

(T. 262)

Kaptan-ı Derya Nasuhzâde Ali Paşa'nın Vefatı Üzerine

XIX. yüzyıl Osmanlı kaptan-ı deryası Nasuhzâde Ali Paşa, II. Mahmud tarafından çeşitli payeler almış deneyimli bir denizcidir.

XIX. yüzyıl Osmanlı himayesindeki etnik grupların isyan çıkararak bağımsızlıklarını ilan ettikleri bir dönemdir. Yanya'dan Mora'ya yayılan bağımsızlık hareketleri kısa sürede tüm Ege adalarına yayılmış, birbiri ardına isyan bayrakları çekilmiştir. Sakız Adası'nda baş gösteren Rum asileri bastırmak üzere de Kaptan-ı Derya Ali Paşa komutasındaki donanmadan birkaç gemi adaya gönderilmiş, donanmayı gören isyancılar firar etmiş, ada muhafaza edilmiştir.²² Ali Paşa'nın sancak gemisi Sakız açıklarındayken Avusturya bandıralı bir gemi sahile demirleyerek Ali Paşa ile görüşme talep etmiş, ancak daha sonra bu gemicilerin Rum asiler olduğu anlaşılmıştır (Yaşar, 2006: 106-107). Rum isyancılar, gece karanlığından istifade ederek Ali Paşa'nın sancak gemisine siyah yelkenli bir burlota sevk ederek yangın çıkarmış, çıkan yangını söndürmek ve gemiyi kurtarabilmek için çabalayan Ali Paşa'nın üzerine yanmakta olan bir enkaz parçası isabet etmiş, denize düşerek boğulmuştur.²³ Ertesi gün Sakız açıklarında cesedi bulunan Ali Paşa Sakız Adası'na defnedilmiştir. Bu elim kaza neticesinde vefat eden Ali Paşa, Arapça "ateşte yanmış" anlamına gelen "mahrûkî" lakabı ile anılmaya başlamıştır.

Keçecizâde İzzet Molla, başarılı bir Kaptan-ı Derya olan Ali Paşa'nın vefatı üzerine iki beyitlik mücevher bir tarih kaleme almış, rahmet denizinde Ali Paşa'nın kalyonunun ateş aldığını, gemiden etrafa ateşler yayıldığını, Ali Paşa'nın da bu esnada can verdiğini söylemiş, canlı bir betimleme yaparak olayı âdeta okuyuların gözünde canlandırmıştır:

Tutuşup kalyonu 'âteş gemisiyle nâ-gâh

Kulzüm-i rahmete saldırdı Kapudan Paşa

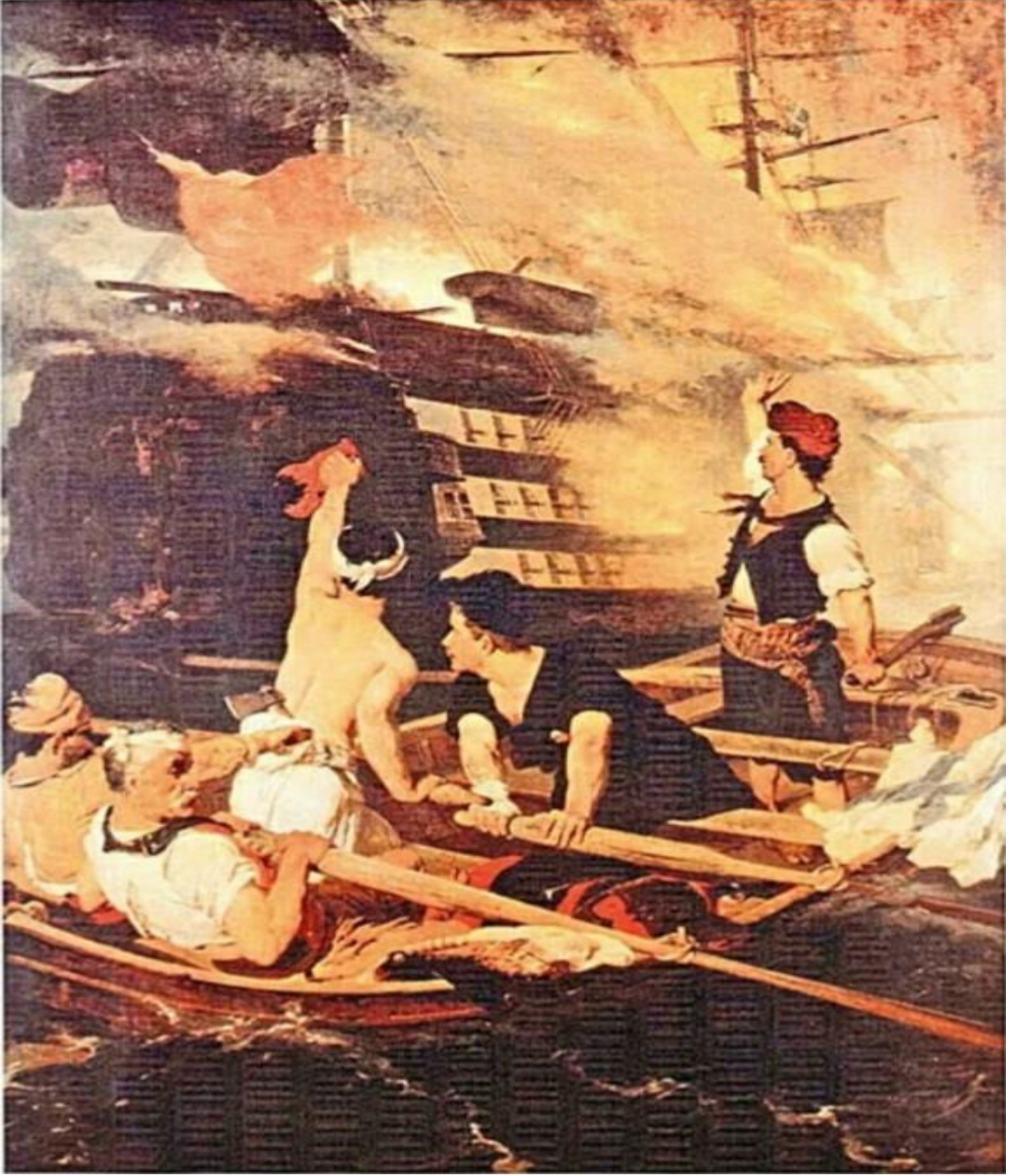
Şerer-efşân olup âteş gibi yazdım târîh

Keştî-i cismini aldırdı Kapudan Paşa (1237)

(T. 276)

²² Bkz. BOA, Hat D. 872, 38761

²³ Bkz. BOA, Hat D. 867, 38582

Fotoğraf 29. Ateşe verilen Osmanlı donanması

Seyyid Şerif Yahyâ Efendi'nin Vefatı Üzerine

Şeyhülislam Salihzâde Es'ad Ahmed Efendi'nin mektubîsi olan ve İhyâ mahlasıyla şiirler yazan Seyyid Şerif Yahyâ Efendi, meşhur bir hattat ve şairdir. H. 1228 yılında vefat eden usta şair için Keçecizâde İzzet Molla beş beyitlik bir tarih

manzumesi kaleme almıştır. Bu manzumede şair İhyâ'nın Salihzâde'nin mektubîsi olduğundan, nesih ve ta'likteki ustalığından, şair yönünden övgüyle bahseder:

Kıldı mektûbî-i Sâlihzâde
Nâme-i rûhunu irsâl-i bekâ

Ana mahsûs idi nesh u ta'lik
Kimseler etmedi mislin imlâ

...

Şu'arâ fevtine yazdı târîh
İntikâl eyledi şâ'ir İhyâ (1228)
(T. 234/1-2-5)

Şeyh Yusuf Zühdi Dede'nin Vefatı Üzerine

Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Zühdi Dede, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin tamamına Arapça bir şerh kaleme almıştır. Abdülbâkî Nâsır Dede, Defter-i Dervîşân'da El- Menhecû'l Kavî adı verilen bu eserin altı cild olduğunu beyan eder. Bu eserin müellifi ve içeriği hakkında farklı görüşler mevcuttur (Küçük, 2003: 140).

Keçecizâde İzzet Molla, Mevnevî şârihlerinden Yusuf Zühdi Dede'nin H. 1232/M. 1816 yılında vefatı üzerine üç beyitlik bir tarih kaleme almıştır. Şair, özellikle Yusuf Zühdi Dede'nin şârih ve âlim yönüne vurgu yapmıştır:

Şârih-i 'ilm-i ledün Yûsuf Efendi ki Hak
Etmiş idi zâtını mazhar-ı ism-i 'Alîm

Merd-i dil-âgâh idi 'ârif-i bi'llâh idi
Sırrını takdîs ede Hazret-i Hayy-i Kerîm

Hânkâh-ı cennete göçdü bu târîhde
Pîr idi Yûsuf Dede etdi makâmın na'îm (1232)
(T. 248)

Enderunlu Vâsıf'ın Vefatı Üzerine

Asıl adı Osman Vâsıf olan şair, saray mektebi Enderun'da yetiştiği için Enderunlu Vâsıf veya Enderûnî Vâsıf olarak tanınmış XIX. yüzyıl klasik Türk şiirinin son şairlerinden biridir. Keçecizâde İzzet Molla çağdaşı Enderunlu Vâsıf için yedi beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, bu manzumede tarihî kaynaklarda sınırlı bilgiler bulunan şair hakkında çeşitli bilgiler vermiştir:

Keçecizâde İzzet Molla, manzumesinde Enderunlu Vâsıf'ın tek eseri olan Dîvân'ını dostlarının canı gibi yaktığını beyan eder, ancak Dîvân'ının İstanbul ve Bulak olmak üzere iki baskısı bugün mevcuttur. Muhtemelen değersiz gördüğü bazı şiirlerini bizzat yakarak ortadan kaldırmayı tercih etmiştir:

Mîr Vâsıf dem-i fevtinden olunca âgâh

Yakdı âsârını da cân-ı ehibbâ gibi âh

İzzet Molla, hayatını İstanbul'da sürdürmüş olan Enderunlu Vâsıf'ın, 1823'te Topkapı'da çıkan büyük yangında eviyle birlikte şiirlerinin de yandığını bildirir:

İki cevherden ayırdı bizi bir günde felek

Biri mecmû'a-i zâtı biri nazmı eyvâh

Enderunlu Vâsıf'ın hem İstanbul hem de Kahire baskısında Dîvân'ı, Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî olarak isimlendirilmiştir:

Baksana Gülşen-i Efkârını etdi sûzân

Eylemiş bâğ-ı fenâdan ne kadar istikrâh

Enderunlu Vâsıf, saraya uzun yıllar hizmet ettikten sonra 1819'da kendi arzusuyla saraydan ayrılmış, çırağ edilmiş, II. Mahmud tarafından hâcegân payesi verilerek Bolayır'daki Şehzade Süleyman Vakfı'nın mütevelliliğine tayin edilmiştir (Karahana, 1995: 190):

Enderûndan anı etmişdi çırâğ-ı hâssı

Hâcegân zümresine mülhak edip şâhenşâh

Enderunlu Vâsıf, H. 1240/M. 1824 yılında vefat etmiştir:

Şu‘arâ mâtem edip yazdı mücevher târîh
Rûh-ı ‘Osmâna ede Vâsıfı terfîk İlâh (1240)
(T. 227)

Sünbülzâde Vehbî Efendi’nin Vefatı Üzerine

Sünbülzâde Vehbî, XVIII. yüzyılda yaşamış son dönem klasik Türk şairlerindendir. İlk eğitimini Maraş’ta alan Sünbülzâde Vehbî, İstanbul’a gelmiş, yazdığı kasideler ve tarihler sayesinde tanınmaya başlamıştır. İnişli çıkışlı bir yaşam süren Sünbülzâde Vehbî, devlet kademesinde farklı görevlerde bulunmuştur. Vefatından bir süre önce görme yetisini kaybeden Sünbülzâde Vehbî için çağdaşı Keçecizâde İzzet Molla, iki beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almış, manzumenin ilk beytinde Sünbülzâde’yi re’îsü’ş-şu‘arâ olarak nitelendirmiş ve H. 1224/M. 1809 yazında vefat ettiğini ifade etmiştir:

İntikâl etdi re’îsü’ş-şu‘arâ Vehbî-i pîr
Haşr ede Hazret-i Hassân ile Hak ‘ukbâda

Rıhlet etdikde Rebî‘ içre yazıldı târîh
Gülşen-i cennet ola mesken-i Sünbülzâde (1224)
(T. 254)

Sürûrî’nin Vefatı Üzerine

Klasik Türk şiiri şairlerinden üstat Sürûrî, manzum tarihleriyle şöhret bulmuş XIX. yüzyıl sanatçılarındandır. Hiciv, mizah, hezel türünde şiirler yazmış olsa da asıl başarısını hemen her olaya rahatça düşürdüğü manzum tarihleriyle elde etmiştir. Hicivlerinde Havayî, gençlik şiirlerinde Hüznî, manzum tarihlerinde Sürûrî mahlasını kullanmıştır.

Keçecizâde İzzet Molla üstadı olarak kabul ettiği Sürûrî’nin vefatına oldukça üzölmüş, bu üzüntüsünü kaleme aldığı iki beyitlik manzume ile dile getirmiştir. Hemen

her olaya, duruma tarih düşen Sürûrî'nin vefatına çağdaşı İzzet Molla tarih düşürmüştür:

Sürûrî-i müverrih kim uyurken bulmasa târîh
Gamından bir dahi varmazdı aslâ 'âlem-i hâba

Te'essüf eyleyip üstâdına 'İzzet dedi târîh
Sürûrînin vefâtı mûcib-i hüzn oldu ahabâba (1229)

(T. 311)

Nâsır Abdülbâkî Dede'nin Vefatı Üzerine

Nâsır Abdülbâkî Dede, XIX. yüzyılın başına kadar yaşamış Türk musiki bilgini ve bestekâridir. Babası Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Kütahyalı Ebu Bekir Dede Efendi'den ilk eğitimini alan Abdülbâkî Dede, iyi derecede Arapça, Farsça öğrenmiş, Türk musikisi ile yakından ilgilenmiştir. 1804 yılından vefatına kadar Yenikapı Mevlevîhanesine şeyhlik yapmıştır.

Kendisi de Mevlevî olan şair Keçecizâde İzzet Molla, Mevlevî büyükleriyle yakından ilgilenmiş, onların adını hem gazellerinin makta beytinde hem de müstakil nazımlarında anma ihtiyacı duymuştur. Şair, H. 1236/M. 1821 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşan Nâsır Abdülbâkî Dede Efendi'nin vefatına iki beyitlik bir tarih düşmüş, on sekiz yıl dergâha hizmet ettikten sonra fenadan rehâ bulunduğunu ifade etmiştir:

On sekiz yıl şeyh olup Bâkî Dede 'azm eyledi
Vâlidî Bû Bekr Efendiden yana Allâh deyip

Etdi 'İzzet dâne-i sübhayla târîhin hesâb
Şeyh Bâkî buldu fânîden rehâ Allâh deyip (1236)

(T. 303)

Muvakkıtzâde Muhammed Pertev'in Vefatı Üzerine

İstanbul'da dünyaya gelen Muhammed Pertev, babasının mesleğinden ötürü Muvakkıtzâde olarak anılmıştır. Sarayda vakanüvislik yapmış, 1806 Osmanlı-Rus harbine katılmış, bu esnada hocası Hoca Neşet'in ölüm haberini alıp derin bir üzüntü yaşamış, bu acıya daha fazla dayanamayarak 1807'de Edirne'de vefat etmiştir.²⁴

Keçecizâde İzzet Molla, çağdaşı şairlerden Vakanüvis Muhammed Pertev'in vefatı üzerine H. 1222/M. 1807 tarihli iki beyitlik bir manzume kaleme almış, ölümü için "kalem mumunun ışığı bitti, söndü" ifadesini kullanmayı uygun görmüştür:

Mergle söndü cân-ı vak'a-nüvîs
 Şu'lesi bitdi şem'-i aklâmın
 Şu'arâ yazdı cevherî târîh
 Pertevi gitdi şem'-i aklâmın (1222)
 (T. 284)

3.4.2.4. Deli Balı Zehirlenmesi ile Ölüm

Deli balı, yüksek miktarda grayanotoksin içeren orman gülü çiçeklerinin nektarından bal arıları tarafından üretilen doğal bir üründür. Balın içindeki grayanotoksin maddesi zehirlenmelere sebep olmaktadır. Alışkın olmayanların fazla miktarda tüketmesi zehirlenmeye sebep oluyorken az miktarda tüketilen deli balı; mide ağrısı, şeker, tansiyon gibi rahatsızlıklarda tedavi amaçlı kullanılıyor. Kahverenginde, acı bir bal olan deli balının, ülkemizde özellikle Karadeniz bölgesinde üretimi yapılıyor (Başgöl, 2003: 1). Şair deli balını zehir karışmış makam şekerine benzetir: Nasıl ki deli balını fazla tüketmek ölümlere yahut travmalara sebep oluyorsa hep daha fazlasını isteyenlerin makam, mevki, şöhret sevdası onları ya ölüme götürür yahut aklından eder:

Ya öldürür yahud eyler dimâğî rahne-pezîr
 Deli balı gibidir kand-i câh-ı zehr-âlûd
 (G. 77/4)

²⁴ Bkz. Ulucan, Mehmet (2010) Muvakkıtzâde Mehmed Pertev Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, MEB Yayınları, Ankara.

3.4.2.5. Yılan Isırığı İle Ölüm

Yılan ısırığı veya yılan sokmasının bazen ölümle sonuçlanma durumudur. Tarihte bazı toplumlarda yılanlar, işkence ile idam etmek için kullanılmıştır. Klasik şiirde ise sevgilinin simsiyah uzun dalgalı saçları, rengi ve öldürücü özelliği ile zehirli bir yılanla teşbih edilir. Sevgilinin zülüflerinin hayali âşığın yaralı gönlünün kan kusmasına sebep olur:

Hayâl-i zülfü ile kan kusar dil-i mecrûh

Girip derûna o mâr-ı siyâh-ı zehr-âlûd

(G. 77/3)

3.4.3. Ölüm Sonrası Matem Tutma

Matem tutma geleneği, ölüm hadisesi karşısında duyulan üzüntüyü ifade etmek üzere uygulanan genel ritüellerdir. Türk kültüründe Şamanizmin etkisiyle inanç hâlini alan matem tutma geleneğinde ölenin arkasından ağlamak, sessizliğe bürünmek, kara ve gök elbiseler giyinmek, baş açmak, ağıt yakmak, saçları yolmak, vücutta yaralar açmak başlıca ritüellerdendir. Bu ritüellerin kimisi zaman içerisinde toplumda uyulması gereken kurallar hâlini alırken kimisi de İslam inancının bir gereğiymiş gibi kutsanarak uygulanmaya devam etmiştir. İslami gelenek içerisinde özellikle Muharrem ayında Kerbela şehitleri için matem tutulur. Matem ayı da denilen Muharrem ayında abdallar vücutlarına yaralar açar, ağıtlar yakarlar. Özellikle Alevi- Bektaşî kültüründe devam ettirilen bu gelenek, pek çok Klasik Türk şairi tarafından da işlenmiştir. Bu şairlerden biri olan İzzet Molla, Kerbela vakasına sebep olanları hatırlatarak gözden kanlı yaşlar akıtma zamanının yani Muharrem ayının geldiğini, matem tutmak gerektiğini ifade eder:

Dîdeden su yerine kan akacak dem geldi

Kerbela günleridir ağla Muharrem geldi

‘İzzet anmazdı Yezîdi ‘acabâ n’oldu sebab

Var ise hâtırına ehl-i cehennem geldi

(Kıt‘a, 31)

3.5. Yol ve Yolculukla İlgili İnanış ve Uygulamalar

3.5.1. Yol Kesen Haramiler

Haramiler; yol kesen kimseler, haydut anlamlarına gelir ve özellikle derbent gibi dar ve tehlikeli geçitlerde yoldan geçenlerin malına, canına musallat olmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Yeniçeri Ocağı'na katılımlarda kanuna aykırı alımlar yapıldığı için düzen bozulmuş, nizam haydutların eline bırakılmıştır.

XIX. yüzyılda asayişin bozulması ile haramilerin kol gezdiği bir zamanda, âşık, dünya malından hatta canından vazgeçtiğinden sevgiliye ulaşmak için yola koyulmuş, fakat yollar haramiler tarafından tutulmuştur:

Yârın almış yolun harâmîler

Yine bend oldu şâh-râh sana

(G. 5/3)

XIX. yüzyılda nizamı bozulan askerler, yağma peşine düşmüştür. Şair harami gibi gönül yağmalayan sevgiliden onu bu dertten kurtarmasını yani öldürmesini dilemektedir:

Gârât-ı dili terk et cân almağa bak ey çeşm

Ekser bozulan 'asker yağmalara düşmüştür

(G. 155/5)

3.5.2. Yıldızlara Bakarak Yön Bulmak

Tarihin ilk çağlarından bu yana canlıların, hem bulundukları yerin konumunu bilme hem de yeni yerler keşfetme arzusu yer/yön bulma ihtiyacını doğurmuştur. Hem karada hem de denizde bir yerlere ulaşmak, dönüş yolunu tayin etmek, ne kadar yolunun kaldığını hesaplamak için gece için ayrı gündüz için ayrı çözüm yolları aranmıştır. Bugünkü ulaşım imkânlarının olmadığını, ulaşımın at ve develer gibi binek hayvanlarıyla yapıldığını düşünersek bu ihtiyacın ne kadar hayati olduğunu anlayabiliriz.

Gündüz vakti güneşin rutin hareketlerine bakarak doğu ve batı yönlerini tayin etmek mümkündür. Güneş battıktan sonra yön tayini için mevcut şartlar yeniden değerlendirildiğinde bu sefer karşımıza yıldızlar çıkar. Güneş battıktan sonra gece vakti beliren, Kuzey Yarım kürede sürekli olarak kuzeyi gösteren ve Kutup Yıldızı olarak nitelendirilen yıldız, gece yolculuklarında yön tayini için kullanılmış ve modern pusulaların temeli atılmıştır. Gökyüzünde Kutup Yıldızı'nı konumlandırmak için de yine bazı takımyıldızlarından faydalanılmıştır (Erkurt, Fertan, 2012: 59-60).

İslam coğrafyalarında Müslümanlar, kiblenin yönünü doğru tayin etmek için yıldızlar, güneş ve rüzgârdan yardım almışlardır. Bunların en güvenilirli yıldızlardır ki Müslümanların kutsal kitabı ve rehberi Kuran-ı Kerim'de Hz. Allah “İnsanlar geceleyin de Allah'ın yarattığı yıldızlarla yönlerini bulurlar.” (Nahl.16) ayeti ile bu ihtiyaca cevap vermiştir.

İslam dünyasının en önemli dini mekânlarının bulunduğu Hicaz bölgesi, her daim Müslümanların uğrak mekânı olmuş ve şairler tarafından da şiirlerde sık sık anılmıştır. Çöl sahasının yoğun olduğu bu coğrafyada yıldızlara bakarak yön bulunduğuna şair de vurgu yapmıştır:

O yolda vardır eserden mü'essire câdde
Delîli deşt-i Hicâzın sitâre-i şebdir
(G. 157/10)

3.6.Yeme- İçme İle İlgili Unsurlar

3.6.1.Şerbet

Osmanlı Türk mutfağı, geleneksel yemekleri ve içecekleri ile köklü bir geçmişe sahiptir. Mutfak kültürü içerisinde yiyeceklerden elde edilen ve özelliğine göre çeşitli besin maddeleri ilavesiyle hazırlanan sıvılara içki (içecek) denir. İçecek çeşitlerinden şerbetler, şuruplar, ayran, hoşaf, boza ve kompostolar iştah açıcı özellikleri ile sofraların vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdoğan, Işık, 2007: 1059).

Geleneksel Osmanlı Türk mutfak kültürü içerisinde şerbet, dört mevsim tüketilen bir içecektir. Saray, köşk ve konaklarda şerbetler, özel ibrikler içerisinde ziyafet

sofralarına eşlik ederdi. Kahve ve çayın kullanımı pek yaygın olmadığından gelen misafirlere genellikle su yerine şerbet ikram edilirdi (Akçiçek, 2002: 745). Meyve sularının taze sıkılmışı şerbet veya kaynatılıp saklanılanı şurup, eski sofralarımızı hem zenginleştirir hem de sağlıklı keyif verirdi. Nar, demirhindi, meyan, vişne kıvılcık, limon, gül, bal, koruk şerbetleri Türk evinin temel içecekleri olarak her evin serin kilerinde yer alırdı (Araz, 1999: 32).

Anadolu’da doğumdan sonra kadınlara lohusa şerbeti içirilmekte; düğünlerde, sünnet törenlerinde ve kına gecelerinde misafirlere şerbet ikram edilmektedir. Ancak bu gelenek, ne yazık ki günümüzde yerini doğallığını yitirmiş hazır meyve sularına ve gazlı içeceklere bırakmıştır. Şair, örnek beyitte yârdan uzak kalmış harareti gönüllere kevserin hasta şerbeti olduğunu söyleyerek şifa şerbetine dikkat çekmiştir:

Nigâh-ı hûr câna nîşter-i âzârdır sensiz
Dil-i mahrûra kevser şerbet-i bîmârdır sensiz

(G. 185/1)

Şerbetin birlikte kullanıldığı kelimelere bakacak olursak şehit olanlar için ‘şehadet şerbeti içmek’ şeklinde sıkça kullanıldığını görebiliriz. Şair, adı Mustafa olan üç Osmanlı sultanının şehadet şerbeti içtiğini bildirmektedir:

Gitdi cevri ü gadr ile üç dâne Sultân Mustafâ
Şerbet-i câm-ı şehâdet ile kandı lebleri

(K. 7/46)

3.6.2. Tarhana ve Elmasiye

Osmanlı Türk mutfağı geleneğinde ağır ve yağlı ana yemek öncesi mideyi hazırlamak için ön yemek olarak çeşitli çorbalar tercih edilirdi. Tarhana, hem besleyici olması hem de tok tutması bakımından özellikle halk sofralarında sıkça kullanılan bir çorbadır. Anadolu’da kışın ağır geçtiği dönemlerde tüketilmek üzere kurutulan tarhana, genel olarak tahıl, süt ve sebze grubundan besinlerin karışımı ile hazırlanmaktadır. Osmanlı Türk mutfağında ayrıcalıklı bir yere sahip olan bu çorba, kurutulmuş hâliyle uzun süre saklanması, yapımının kolay olması, besin değerinin oldukça yüksek,

maliyetinin düşük olması yönüyle halk sofralarının vazgeçilmezidir. Bilhassa fakir fukaranın tenceresinde kaynayan bu çorbadan şair de “fukara lokması” diye bahseder.

Elmasiye ise Osmanlı Saray mutfağında adına sıkça rastladığımız bir tatlıdır. Adını içindeki elmadan alan elmasiye, dondurularak hazırlanan bir tatlıdır. Benzetme yapan şair, zengin sofrasında soğuk ve katı bir tatlı olan elmasiye olmaksızın fakir sofrasında ancak sıcak bir çorba, tarhana olmayı tercih ediyor. Türk Osmanlı yemek kültüründen iki önemli lezzeti beyte taşıyan şairin halktan biri olarak daha kanaatkâr bir tutum sergilediğine şahit oluyoruz:

Donmayım bezm-i kibâra olup elmâsiyye

Eyle yâ Rab fukarâ lokması terhâne gibi

(G. 524/3)

3.6.3. Kadayıf/Baklava

XIX. yüzyıl Osmanlı mutfağında tatlılar önemli bir yer tutmaktadır. Tatlı ve şekerli yiyeceklere düşkünlük Osmanlı mutfağında yüzyıllardır süren bir gelenektir. Kutlamalar ve şöenlerde baklava, kadayıf gibi tatlılar ikram edilirdi. Şair, geleneksel bir lezzeti zahid, hoca tiplmesi üzerinden beyte taşır. Dünya nimetlerine yüz çevirip nefsi köreltme üzerine vaazlar veren zahidin aslında tam tersi istikamette yaşam sürdüğünü, kendinden geçerek yemeği yediğini hatta yiyemediğini, üstüne başına döktüğünü; ibadetle meşgul olmaksızın ziyafetlere, eğlencelere katıldığını söyleyerek eleştirir:

Gitmiş idi ziyâfete zâhid değil sakal

Dökmüş yakasına gece yağlı katâ'ifi

(G. 518/5)

Şair, bir başka beyitte mükellef sofraların tatlısı baklavadan bahseder. Eğer yemek sofrasında üstü şekerli baklava yoksa ev sahibinin şeyhten utanacağını, yüzünün ak olmayacağını söyler:

Eger üstü şekerli baklavâ yoksa ta'âmında

Haceldir mîzbân şeyhin yanında yüzü ağ olmaz

(G. 207/5)

3.6.4. Un Helvası

Arapça tatlı anlamına gelen helva, temel malzemesi un, su ve şekerden meydana gelen bir tatlı çeşitinin de adı olarak mutfağımızda yer almaktadır. Selçuklulardan Osmanlı saray mutfağına miras kalan başlıca lezzetlerden biri olan helvanın 30'a yakın çeşiti yapılmaktadır. Genellikle cenazelerde ve törenlerde bol miktarda yapılarak dağıtılan maliyeti düşük bir tatlıdır. Şair, hem Saray hem de halk mutfağında sıkça pişirilen ve sevilen bir tatlı olan helvanın, en sade çeşitlerinden biri olan un helvasının sofrada olduğunu duyan zahidin sofraya hücum ettiğini söyler. Şair, ayrıca her fırsatta zahid tiplemesinin ne kadar açgözlü olduğunu ifade etmekten çekinmez:

Eyler hücûm savma'adan gözleri gibi
Zâhid duyarsa süfreye efrûşe geldiğin
(G. 425/4)

3.6.5. İncir

İncir ya da encîr, Kur'an'da geçen meyvelerden biridir. Klasik Türk şiirinde pek nadir rastladığımız incir, sevgilinin dudağına ve yanağına teşbih edilir. Dolayısıyla şaraba ve kadehe de teşbih edilmektedir. Ayrıca üzümün yanı sıra incir, portakal, hurma gibi meyvelerden de şarap yapılmaktadır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin dudağı, renk itibari ile kadehe benzetilir, bu yüzden âşıklar için şifa kaynağıdır. Şair; âşıkların, hem zehir hem de panzehir niteliğinde olan şaraptan içerek hem şifa bulduklarını hem de haz aldıklarını ifade etmektedir:

Zehrini def' etmeğe şekker gibi dârûsu var
Hazz eder câm-ı 'arak nûş eyleyen incîrden
(G. 409/8)

3.6.6. Pilav ve Zerde

Dîvân-ı Hümâyûn, padişahın huzurunda, dîvânında yapılan toplantılardır. İstanbul Topkapı Sarayı'nda özel ve genel durumlarda olmak üzere üç farklı Dîvân-ı

Hümâyün toplantıları yapılmaktaydı. Vezîr-i âzam, Kubbealtı vezirleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, nişancı, Anadolu ve Rumeli defterdarları ve kaptan-ı deryanın aslî üye olarak katıldığı Dîvân-ı Hümâyün toplantıları, sabah namazından sonra güneşin doğması ile başlar, öğlen yemeği yenildikten sonra sona ererdi (Çınar, 2018: 17). Sıkı teşrifat kurallarının uygulandığı bu toplantılarda çorba, pilav ve zerde ikram edilirdi. Zerde ve pilav; toplantı ve şenliklerde sofraları süsleyen başlıca ikramlardandır. Günümüzde özellikle okullarda gerçekleştirilen geleneksel pilav günleri ile toplantılar düzenlenmekte, aslı ile birebir olmasa da bu gelenek yaşatılmaktadır.

Şair, Osmanlı mutfak kültüründe yer alan başlıca yemeklerin adını nazmında yer yer zikretmiş, hangi yemeğin nerelerde ikram edildiğine dair detaylar sunmuştur. Dîvân-ı Hümâyün, Osmanlı döneminde haftanın belirli günlerinde yahut yeniçerilere ulufelerini dağıtmak üzere üç ayda bir toplanmakta, bu toplantılar yemek ikramıyla son bulmaktaydı. Şair de dîvân toplantılarında ikram edilen pilav ve zereden bahseder. Klasik Türk şiiri geleneğinde sıkça karşılaştığımız şeyh, hoca tiplemesine yöneltilecek eleştirileri bu beyitte de görmekteyiz. Şair, her pilav ve zerde gününde şeyhin açgözlülüğünü vurgulayarak akbaba gibi bu dîvân sahasına, sofrasına konduğunu belirtir:

Her pilav zerde günü sâha-i dîvâna konar

Şeyhimiz akbabadır istediği hâna konar

(G. 146/1)

3.7. Ticari Hayatla İlgili Unsurlar

3.7.1. Teraziye Hile Karıştırmak

Tarihsel süreç içerisinde devletleri ayakta tutan temel dayanaklardan biri iktisadi politikadır. Osmanlı Devleti'nin iktisat anlayışı “kendi kendine yeterlilik” olduğundan asırlarca daha az ithalat, daha çok ihracat yaparak varlığını devam ettirmiştir. Ancak zamanla durum tam tersine dönerek ithalat miktarı artmış, Osmanlı pazarları Avrupa için açık pazar hâline gelmiştir (Aydın, 1999: 35). İktisadi yapı içerisinde ticari hayatın da bir kontrol mekanizması vardı. Yapılacak olan hilelerin muhtesip adı verilen müfettişlerce önüne geçilmeye çalışılıyordu. Muhtesipler terazi ve kantarlarını muayene

edip düzgün ölçüler kullanmayanları ve satışlarda hile yapanları cezalandırmak vazifesi ile mükellef memurlardı (Sezgin, 2011: 116).

Teftiş ve ceza uygulamaları ile hileli ticaretin önüne geçmeye çalışan, kültür köklerinin temelini Türk- İslam kültür ve medeniyetinden alan Osmanlı Devleti, ölçü-tartı işlemlerinin yürütülmesinde her zaman doğru ve adil olunması gerektiğini telkin eden çok sayıdaki ayeti referans almıştır (Taşkın, 2005: 8).²⁵

XIX. yüzyılda bozulan iktisadi yapı ile teftişlerin yeterince yapılamaması tartıların ayarının da şaşmasına sebep olmuştur. Yukarıda izah ettiğimiz üzere aslında bu sadece ekonomideki kötü gidişatı göstermez, aynı zamanda dinin gereklerine uygun yaşanmadığını, ahlaki çöküntünün de yaşandığını gösterir.

Terazi, sembolik olarak adaleti temsil eder. Bugün dahi adalet kurumlarının önünde gözü bağlı, elinde terazi olan heykeller bulunur. Hem Yunan mitolojisinde hem de Türk-İslam geleneğinde adalet, doğruluk, eşitlik özellikle üzerinde durulan bir konudur. Cezası hem tespit edildiği anda hem de İslam inancına göre öldükten sonra hesap günü verilecektir. Kantara sadece yokluk diyarının pazarında yani dünyada hile karışır, Hakk'ın adalet terazisinde diller daima dürüst olur:

Mîzân-ı ‘adl-i Hakda lisânlar dürüst olur

Kantâr-ı hîle sûk-ı diyâr-ı fenâdadır

(G. 120/3)

3.7.2. Sarrafa Rehin Bırakmak

Sarraf, Osmanlı döneminde mesleği değerli metal ve kâğıt paraları birbiriyle değiştiren, tahvil işi yapan kişidir. İslamiyet’ten önceye dayanan bu mesleğin Osmanlı ekonomisi üzerinde kritik rolleri bulunmaktadır. Vergi tahsilinin özel sektöre devri ile iltizam sisteminde mültezimlerin vergi toplama hakkını elde edebilmeleri güvenilir bir kefil bulmalarına bağlıydı. Hem güvenilirlik hem de para finansmanı açısından sarraflık oldukça itibarlı bir meslek konumuna gelmiştir. Mültezimlerin hazineye olan

²⁵ Bkz. “Ölçüyü ve tartıyı adaletle yerine getirin.” (En’âm, 152)

“Ölçtüğünüz zaman dürüst olun tam ölçün. Doğru terazi ile tartın, bu hem ticaretiniz için daha hayırlı hem de akibet yönünden daha güzeldir.” (İsra, 35)

borçlarının sarraflar güvencesiyle temin edilmesi merkez hazine için de bir sigorta görevi ifa ediyordu. Kısacası Osmanlı Devleti döneminde sarraflar banka görevini üstlenmiş, bankacılığın temelini oluşturmuştur (Koyuncu, 2014: 296).

Sarrafların güvenilir olmasının ve para finansmanı sağlamasının klasik Türk şiirinde kullanımı da oldukça yaygındır. Âşıkların mabedi olan meyhanede şarap almak için meyhaneciye cübbe, sarık, kitap, saat gibi sahip olunan en değerli şeyler rehin olarak bırakılır. Bu gelenek Halk edebiyatında, ‘şalvarı şaraba satmak’; Arap edebiyatında, ‘devesini ve hırkasını şaraba verme’; Fars şiirinde klasik şiirde olduğu gibi ‘hırkayı veya defteri şaraba verme’ şeklinde ifade bulmaktadır (Aksoyak, 2011: 89).

Fars edebiyatının klasik şiirin menba‘ı olduğu düşünülürse Fars şiiriyle benzerlik göstermesi olağan bir durumdur. İzzet Molla da geleneğe bağlı kalarak yazmış olduğu gazelin ilk beş beytini sarrafa rehin olarak bırakmaktadır. Şair öylesine borçlanmış ki bunu hem kâğıtta yazacak yüz, sayfa kalmaması hem de mahcubiyetini ifade edecek şekilde kinayeli kullanmıştır:

‘İzzet bu şeş beyiti sarrâfa rehn edersin
Yüz kalmadı kalemde yazmağa vech-i tahrîr
(G. 89/6)

3.7.3. Seyyar Satıcılık

Eskiden ayak esnafı olarak da adlandırılan seyyar satıcılar, hemen her çeşit ürün yelpazesi ile mahalle ve sokakların vazgeçilmez öğelerinden biri olmuştur. Özellikle İstanbul’un fakir köşe semtlerinde, günün hemen her saatinde duyulan seyyar satıcı sesleri âdetâ o semtlerle bütünleşmiş bir zenginliktir.

Osmanlı ticaret hayatında aktif bir şekilde yer alan seyyar satıcıların mekânı sokaklardır. Bu sokaklarda sabahın ilk saatlerinde simitçiler ile başlayan hareketlilik öğlen saatlerinde yerini omzundaki sırağa asılmış ciğer satıcılarına bırakmaktadır. Öğleden sonra sıra çocukların yolunu gözlediği macuncu, helvacı, şekerçiye gelmiştir.

Eskiciler de sesleriyle sokakları doldurmakta, cümbüş içindeki yerini almaktadır. Karanlığın çökmesiyle de yaz aylarında dondurmacılar, kış aylarında ise salepçiler ve bozacılar sokaklarda belirmektedir. Tüm bu seyyar satıcılar hem sokak aralarında gezerek hem de İstanbul'un kalabalık semtlerinde geçici tezgâhlar kurarak ticaret hayatında yer almaktaydılar. Özellikle Eminönü Meydanı, Mahmutpaşa, Sultanahmet, Galata seyyar satıcıların uğrak semtleri arasında yer almaktaydı (Göktaş, 1994: 542). Günümüzde insanlar daha çok süpermarketlere, alışveriş merkezlerine ve internet siteleri üzerinden sanal alışverişlere rağbet etse de seyyar satıcılık hâlâ varlığını devam ettirmektedir. XIX. yüzyıl sosyal hayatın, sokak yaşantısının hemen her karesini şiirlerine taşımaya özen gösteren şair İzzet Molla, sokak satıcılarının omuzlarında sattıkları mallara istinaden bir kurgu oluşturmuş, burada emtialarını yani ticarete kullanacağı mallarını dellalın omuz süsü yapmayacağını söylemiştir. Müşteri kelimesini tevriyeli kullanarak hem haşmetli gökyüzünün güneşinin, mallarının müşterisi olduğunu, bundan dolayı da dellalın omuz süsü yapamacağını ve hem de mallarını Müşterî/ Jüpiter dâhil gökyüzünün tüm feleklerinin şahı Güneş'e benzeterek alelade satılamayacak kadar kıymetli olduğunu ifade etmiştir:

Müşterîsidir anın mihr-i sipihr-i şevket

Eylemem emti'âmı zîver-i dûş-ı dellâl

(K.32/53)

Fotoğraf 30. Seyyar kahveci

Fotoğraf 31. Seyyar çiğerci

Eski İstanbul sokaklarının en tanınmış ziyaretçilerinden biri de sakâlar/ sakkâlar yani suculardır. Sakâların seyyar esnaf arasındaki görevi, hayrat için yaptırılan çeşme ve sebillerden alınan suları evlere götürmektir. Çeşme ve sebiller, her ne kadar hayrat için yapılmış olsa da halktan insanlar, bu kaynaklardan istedikleri vakit su alamamakta, sakâlara başvurmak durumunda kalmaktadır. Suyun insan hayatı için önemini düşünürsek sakâların seyyar esnafı arasındaki konumunu da anlayabiliriz. Sakâların bağlı olduğu Ocak, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte kapanmıştır. Günlük hayattan sahneler resmeden şair, taşınan su ve akıtılan gözyaşları arasında bir ilgi kurarak gözlerin sakâları beklediği vakitte, sakânın geldiği zannedilip mutluluk gözyaşları akıtıldığını ifade eder:

Anı sakkâ başı zann etdi ser-i rehde gören

Eşk-i şâdî akıtıp dîde-i giryân geliyor

(K. 39/7)

Fotoğraf 32. Çeşme başında su dolduran sakkâlar

3.8. Diğer İnanış, Uygulama, Âdet ve Ritüeller

3.8.1. Deli Taşlama

Delirme, çıldırma, delilik gibi anlamlara gelen “cünûn” hâlinin ortaya çıktığı kişiye “mecnûn” denir. “Mecnûnun topluma karşı tavrı “kaçış” niteliği taşıırken, toplumun ona karşı tavrı ise “tecrit etme” şeklindedir” (Akdemir, 2007: 29). Toplum tarafından tecrit edilen mecnûn, ıslahı için zindanlara atılır, zincirlere vurulur. Bunun dışında toplumun mecnûnlara karşı diğer bir tavrı onları gördükleri yerde alaya alarak eziyet etmek, hor görmek, kınamak ve taşlamaktır (Akdemir, 2007: 29). Şair, zincirin Mecnun’un ayıbı olmadığını bilhassa âşıklığının alameti olduğunu, âşıklığın da ilahi bir alın yazısı olduğunu ve sevgili tarafından seçilen olduğunu ifade eder:

Zencîr nîst ‘ayb be-Mecnûn ki bâğbân
Bended nişân hemîşe gül-i intihâbrâ

(G. 2/6)

Klasik şiirde ise cünûn bir âşıklık alameti iken zuhur ettiği kişi âşık, yani mecnûndur. Mecnûn ve âşığın toplumdan uzak, تنها yerlerde yaşamaları, akıl unsurundan yoksun olmaları ve sorumlu tutulmamaları, ihtiyarlarının dışında bu hâlin vukûf etmesi onlar arasında bir ilişki ve benzerlik kurulmasına sebep olmuştur. Meşhur aşk hikâyesinin Kays’ı şairlerin âşıklıklarını kıyasladığı yegâne kişidir. Mütemadiyen aşk çölüne düşmüş âşıklar/ şairler asıl mecnûnun kendileri olduğunu iddia eder, kendilerini Kays üzerinden överler. Örnek beyitte de asıl mertliğin çocukların taşlarından kaçmak değil onlara göğüs germek olduğu, âşıkların aklındaki Mecnun’un aşkla bir alakasının olmadığı, Mecnun’un işe yaramaz bir çöl haylazı olduğu söylenir:

Seng-i etfâle göğüs germekdedir merdânelik
‘Âşıkân beyninde Mecnûn bir yaban haylazıdır

(G. 167/3)

3.8.2. Halk Bilgisine Dayalı Hava Tahmininde Bulunma

İnsanoğlu yerleşik hayata geçmeden önce doğayla iç içe yaşadığı için doğanın dengesine uygun olarak yaşaması ve tedbir alması gerekiyordu. Özellikle konar-göçer bir yapıya sahip toplumlar, asırlarca gözlemledikleri tabiat olaylarına, değişikliklerine farklı isimler vermiş ve kendi takvimlerini belirlemişlerdir. İnsanların bu şekilde bitkilere, toprağa, hayvanlara ve gökyüzüne bakarak gözlem ve tahminlerde bulunmasına halk meteorolojisi denmektedir (Biray, 2013: 1-2). Halk meteorolojisi, insanoğlunun hayatını kolaylaştırmasının yanı sıra kültürel bir miras olması bakımından da dikkate değerdir.

Asırlarca kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiye, gözleme ve deneyime dayalı halk meteorolojisinde kışın en soğuk, şiddetli geçen ayına ‘zemheri’ denmektedir. Kışının sert geçtiği yılın baharının ise normal zamanına oranla daha erken geldiği bilinmektedir. Halk kültürünün bir taşıyıcısı olan şair bu durumdan hareketle sevgiliden ayrı geçen

zaman, eğer şiddetli ve zor ise âşık için baharın yani kavuşmanın erken geleceğine işaret eder ve der ki:

Bulsa şiddet çekme gam ‘İzzet şitâ-yı hicr-i yâr
Etse hükmün zemherîr icrâ bahâr erken gelir
(G. 159/7)

3.8.3.İmsâkiyye Hazırlamak

İslam dünyasında astronomi çalışmaları, diğer ilimlere göre daha erken bir dönemde başlamış ve ilerleme kaydetmiştir. Hiç şüphesiz bunun asıl sebebi, ibadet vakitlerinin hassas bir şekilde tanzim edilme ihtiyacıdır (Aydüz, 2003: 139).

Osmanlı Devleti’nde namaz vakitlerini hesaplamak, imsâkiyye hazırlamak, önemli olayların tatbikinde uğurlu saatleri belirlemek, kuyruklu yıldız, deprem, Ay ve Güneş tutulması gibi olayları takip edip saraya bildirmek müneccimbaşların göreviydi. Müneccimbaşlar, özellikle namaz vakitlerini belirlemek ve imsâkiyye hazırlamak amacıyla kurulmuş olan muvakkithânelerde görevlerini ifâ etmekteydiler. Müneccimbaşlar, her yıl Ramazan ayı öncesi imsâkiyye hazırlamaktadırlar. Hazırlanan imsâkiyyeler, önce Padişah ve Sadrazam’a, daha sonra diğer devlet ricaline ve halka dağıtılmaktadır (Yeşilyaprak, 2012: 60).

Şair İzzet Molla; Padişah’ın himayesine girmekle kazandığı lütuflar ve pâyeler ile karşılaştırdıca ilmiye sınıfı mensubu kişiler arasından seçilen müneccimbaşlar tarafından yürütülen imsâkiyye yazımını oldukça itibarlı bir görev olmasına karşın bunu, başa gelebilecek kötü bir durum gibi göstermekte ve küçümsemektedir:

Etmeseydi rağbet ol hâkân görürdün hâlini
Vaktin imsâkiyye tahrîriyle eylerdi güzâr
(K. 8/85)

3.8.4. Misafir Karşılama ve Ağarlama

Oldukça sade ve akıcı bir dil kullanan şair Keçecizâde İzzet Molla'nın kelime kadrosu içerisindeki deyim, atasözleri ve halk söyleyişleri ustaca kullanılmıştır. Şair, Türk dilinin zengin kelime hazinesini, konuşma dilinin canlılığı ve samimiyeti içerisinde halk kültürüyle, folkloruyla yoğurarak pek çok beyit kaleme almıştır. Aşağıdaki beyitte de şair misafirperver toplum yapımızın bir örneğini, sıcak bir karşılamayı sevgili, rakip ve âşık üçgeninde ele alır. Şair, rakibin kurnazlık yapıp sevgiliden hemen sonra karşılama anında geldiğini; sevgilinin hatırına rakibin dahi misafir edildiğini ifade eder:

İbtidâ gelmez rakîb evvel o şûh-ı şen gelir
Bir de hoş geldin safâ geldin beğim derken gelir
(G. 159/1)

Hem Osmanlı hem Türk kültüründe misafirperverlik oldukça önemlidir. O zamanki şartları göz önünde bulunduracak olursak yolculuklar at ve develerle, uzun sürelerde gerçekleştiriliyordu. Hem gelen misafir hem de onların hayvanları ev sahibinin imkânları dâhilinde en güzel şekilde ağırlanır. Her evin gelen konuğu ağırlayabileceği bir odası- şu an dahi 'misafir odası' olarak anılır- ve daha önce kullanılmamış terlik, havlu, çarşaf gibi malzemeleri misafirler için hazırda bekletilir, en güzel sofrta takımları misafirler geldiğinde kullanılır. Bunca hazırlık, özen misafirin memnun kalması, rahat etmesi içindir. Toplumun hassas konularını, karakteristik özelliklerini şiirde özenle kullanan şair, ev sahibi olan feleğin misafirini kederlendirdiğini, böyle yapmaya devam ederse de misafirin bir daha gelmeyeceğini söyleyerek misafirperver olması hususunda uyarmaktadır:

Bir gelen bir dahi gelmez bak sana ey dehr-i dūn
Böyle tekdîr eylemez mihmânı sâhib-hâneler
(G. 88/2)

3.8.5. Kızılma Ülküsü

Kızılma, Türklerin cihan hâkimiyeti idealinin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökyay, 1986a: 14). Türk kültürünün ve fetih anlayışının en önemli

sembollerinden biri olan Kızılelma, klasik Türk şiirinde genel olarak Osmanlı'nın Batı'ya karşı yaptığı savaşları konu edinen kasideler ile kahramanlık, sefer, savaş ve fetih gibi beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı'nın, gelişme döneminde üst üste kazandığı zaferler ile gerileme döneminde toplumu ve devleti yeniden bir araya getirme düşüncesi onları büyük ülküler, idealler etrafında birleştirmiş, mücadelesine ivme kazandırmıştır. Bu ülkü zaman içerisinde şiire de yansımıştır. Bâkî, Hayâlî, Nev'î gibi pek çok şair, tüm Türklerin birgün yeniden bir araya gelme fikrini, Kızılelma ülküsünü işlemiştir. Keçecizâde İzzet Molla da memduhu Sultan II. Mahmud'un yaptığı fetihlerin sonucunda Kızılelmaya ulaşmasını dilemekte, kılıcının kanı ile zafer bağında yeni bir bahar yaşandığını ifade etmektedir:

Mîve-i turfanda-i fethin kızıl elma ola
Hûn-ı şemşîrinle açdı bâğ-ı nusret nev-bahâr
(K. 8/31)

3.9.Günlük Hayattan Sahneler

3.9.1. İstanbul Boğazı'nın Donması

İstanbul şehri, coğrafi konumundan ötürü ani hava değişimlerine maruz kalmaktadır. Bu ani ve sert hava değişimlerine bağlı olarak İstanbul Boğazı'nın 3 kez donduğu bilinmektedir. İlki 401 yılında Bizans İmparatoru Arkadius zamanında, ikincisi 1621 yılında Osmanlı padişahı Genç Osman zamanında, üçüncüsü ise 1953 yılında Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Kimi zaman denizin tamamen donması ile Asya ve Avrupa kıtaları birbirine bağlanarak tek bir kara hâlini alırken kimi zaman da suyun tamamen donmasından ziyade iri buz kitlelerinin İstanbul Boğazı ile Haliç'e yığılması şeklinde görülmüştür.

İstanbul Boğazı'nın tarih boyunca sadece 3 kez donması; bu tabiat olayına şahit olan insanlara Anadolu yakasından Avrupa yakasına yürüyerek geçme, onu resmetme veya fotoğraflama imkânı sunarken Boğaz'ı donduracak derecede sert bir havanın hüküm sürmesi deniz seferlerinin iptal edilmesine, sosyal hayatın akışında kopukluklar yaşanmasına ve temel gıdalarda fiyat artışlarına sebep olmuştur. Keçecizâde İzzet Molla, kendi döneminde veya kendinden önceki zamanlarda -özellikle yaşadığı

coğrafya olan İstanbul'da- toplumda derin yankı uyandıran olaylara karşı her zaman duyarlı davranmış, sanatıyla bu anları tarihe not düşmüştür. Şair, İstanbul halkının birkaç kez şahit olduğu bu doğa olayının sebebinin sevgiliden ayrı kalmak olduğunu söyler:

Tennûr-ı sîneden çıkamaz âh-ı şu'lesûz

Râh-ı gelûda serdî-i hicrinle dondu buz

(Mukatta'ât, 91)

3.9.2. Sokak Çocuklarının Hırsızlık Yapması

Hırsızlık, Osmanlı toplumunda en önde gelen asayiş problemlerinden biriydi. Tespit edilen hırsızlık suçları için çalınan mala bağlı olarak çeşitli cezalar uygulanmaktaydı. Örnek beyitte o dönemlerde çocuklar tarafından yapılan hırsızlığın çokluğunu şair, sokaklarda ateş üzerinde pişirilen kestane kebabına benzeterek toplumsal bir probleme değinmektedir:

Kül ederler soyup etfâl-i cihân âhir-i kâr

Âteş-i 'aşka düşüp çatlama kestâne gibi

(G. 524/5)

3.9.3. Hava Sıcaklığına Uygun Giyinme

Her toplum iklim tiplerine ve mevsimlere göre kendine özgü bir giyim kuşam şekli oluşturur. Osmanlıların da hemen her alanda olduğu gibi giyim kuşam alanında da yüzyıllarca işlediği kendine özgü bir giyim zevki, kıyafet kültürü oluşmuştur. Bulunulan ortama, cinsiyete, inanca, ihtiyaca, zamana ve mevsime göre farklılık arz eden kıyafet seçimleri ile Osmanlı kıyafet kültürü, geniş bir yelpazeye sahiptir. Şair örnek beyitte mevsime ve hava sıcaklığına göre giyinmek gerektiğini vurgulayan sosyal mesajını klasik Türk şiiri mazmunları eşliğinde vermektedir. Aşkın sarmaşık misali âşığı sarması ile yorganın insanı sarması arasında ilgi kurarak âşık yorgana benzetilmiştir. Mizahi bir üslup kullanan şair, soğuk havalarda sadece bir yelekle yatmanın zorluğuna değinerek âşığı yorgana benzetip vazgeçilmezliğini vurgulamıştır:

Yorgan gibi ‘âşık üzerinden atılır mı

Bir sâde yelekle bu havâda yatılır mı

(G. 519/1)

3.9.4. Turnaların Göç Etmesi

Turnalar, genellikle bataklık, göl, deniz gibi kıyı kenarlarında yaşayan kuş türlerindendir. Görünüş itibariyle leyleklere benzeyen turnalar, göçmen kuşlar sınıfındandır. Birçok turna türü, kış aylarında güneye, ilkbahar ve yaz aylarında ise kuzeye göç ederler. Ülkemizde görülen turnaların büyük çoğunluğu Karadeniz’in kuzeyinden gelen göçmen kuşlardır. Buradan güneye, Doğu Akdeniz kıyılarına inerler.

Turnalar, dünyanın farklı bölgelerinde pek çok kültürü etkilemiştir. Bizim kültürümüzde “allı turnam” adlı türkü dillerde dolaşır, Avustralya’da ve daha pek çok ülkede turna dansı yapılır. Afrika’da taçlı turnaların masalı kuşaktan kuşağa aktarılır. Bunun yanı sıra toplumlarda zamanı tayin etmek için de tabiattaki bazı dönemsel hareketlilikler gözlemlenir. Turnaların kuzeyden güneye olan hareketliliği de bu bağlamda değerlendirilir. Şair bizim kültürümüzde hem türkülere konu olan hem de zamanın tayini konusunda gözlenen turnaların hareketliliğini beyte taşır. Şair, kuzeyden güney istikametine uçan turnalara bu havalarda kuzey yıldızının dahi yetişemeyeceğini söylerken mübalağa yapar ve kuzey yıldızının bırakın turnaya, turnanın gölgesine dahi yetişemeyeceğini söyler:

Açsa sünbül gibi bâl u perini pervâza

Bu havâlarda ‘aceb kim yetişir Turnaya

O ne Turna ki yetişmez ana nesr-i tâ’ir

Nesr-i tâ’ir nerede kaldı yetişmez sâye

(K. 38/4-5)

3.9.5. Kıtlık- Kuraklık Yaşanması

Bizans döneminden beri büyük bir tüketim merkezi olan İstanbul'un her dönemde iâşe sorunu büyük önem taşımış, sık sık kuraklıklara da bağlı olarak kıtlıklara, toplumsal buhranlara sebep olmuştur. İstanbul, özellikle gıda maddeleri tüketimi açısından bütün Osmanlı dönemi boyunca diğer kentlere göre ilk sıradadır.

XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud'un saltanat döneminde İstanbul'da yaşanan kıtlık sebebiyle yönetim, buğday ve arpa unu karışımından ekmeğin fırınlarda yarı fiyatına satılmasını kararlaştırmıştır. Fırınlara önündeki kavgalar ve kalabalıklar önlenemeyince un ithal edilmeye başlanmış ve kıtlık giderilmeye çalışılmıştır (Sakaoğlu, 1994: 255). Halkın yaşamını idame ettirebileceği en temel gıdalarda yaşanan kıtlık olayını, şair İzzet Molla bir beytine taşıyarak o dönemde yaşanan bu büyük problemten haberdar etmektedir. Halkın kuru ekmeği kapış kapış etmesine makam gıdasına ortakların çokluğunun sebep olduğunu söylemektedir:

Kapış kapışla almada ol nân-ı huşku halk
Kaht oldu kesret-i şürekâdan gıdâ-yı câh
(G. 464/5)

3.9.6. Ramazan Hilalini Gözetleme

Hilâl, Ramazan ayının başlaması ve orucun bitmesi ile başlayan bayramın habercisidir. Eski zamanlarda hesap yapmanın zor olduğu dönemlerde insanlar Ramazan ayının başlangıcını ve bitimini yüksek yerlere çıkarak hilalin durumunu gözetleyerek tayin ederlerdi. Hilalin, ayın batı tarafında görüldüğü esnada çıplak gözle takip edilmesi durumuna da rû'yet-i hilal denmektedir. Bugün dahi takvimlerden ziyade hilalin durumu gözetlenmekte, bu durum da kimi zaman karışıklıklara sebep olmaktadır. Klasik Türk şiirinde hilalin doğması ve görülmesi zengin mazmun ve teşbihlerle birlikte kullanılmıştır. Hilal, şeklinden ötürü yaygın olarak sevgilinin çatık ve eğri kaşlarına benzetilir. Şair, güzellik gökyüzünde çıkan hilali görmeyenlere sevgilinin alnına dökülen zülüflerinin karanlığı ile gözleri arasına, yani kaşlarına bakmasını söyler:

Hilâl görme dilersen sipihr-i hüsnünde
 Sehâb-ı zülfü ile çeşminin arasına bak
 (G. 288/3)

3.9.7. Elmasın Foya Konulması/ Mıhlınması

Zenginliğin ve ihtişamın göstergesi olan elmasın altı düz, üstü fasetli bir yapısı vardır. Her maden gibi değerinin ortaya çıkması için birtakım işlemlerden geçmesi gerekir. Türklerde, maden işlemeciliğinin tarihi çok eski zamanlara, Altay-Orhon Türklerine kadar dayanır. Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemleri ise maden sanatının en güzel örneklerini verdiği dönemdir (Tansuğ, 1985: 38). Osmanlı İmparatorluğu döneminde sarayda mücevher işlemeciliğine ayrıca önem verilmiş ve en güzel mücevherler kuyumcu başının referansı ile yabancı hükümdarlara hediye olarak gönderilmiştir.

Türk kültür ve sanatının bir parçası olan elmas işlemeciliği için çeşitli mıhlama teknikleri kullanılır. Genel olarak işlenecek taşın büyüklüğü kadar bir yuva açılır ve yuvaya foya denilen kurşun alaşımı levhadan çekilmiş folyo konulup üzerine elmas yerleştirilerek mıhlama işlemi yapılır. Foya sayesinde elmas daha parlak görünür. Şair, bugün unutulmaya yüz tutmuş geleneksel Türk el sanatları ürünlerinden biri olan elmas işlemeciliğinin aşamalarını şiire taşıyarak kültür-sanat hayatına önemli bir katkıda bulunmuştur. Şair, birbirini destekler nitelikte olan iki beytinde de foya konmayınca elmasın parlak bir görüntü vermeyeceğini, elmasın parlaklığının, kurşun alaşımlı foya sayesinde sağlandığını ifade eder:

Piyâle ile ‘arak etmesin mi istînâs
 Şu‘â‘ını veremez foya konmasa elmâs
 (G. 219/1)

Sengîn-dile başa çıkar tab‘-ı mülâyim
 Üsrübdür olan rahne-nümâ-yı ser-i elmâs
 (G. 217/10)

3.9.8. Bayram Tebriki Sunma

Osmanlı toplumunda resmî ve dinî bayramlarda çeşitli törenler düzenlenmiştir. Törenlerin en önemli bölümlerinden biri olan tebrik merasiminde her görevli teşrifat kurallarına göre tebrik vazifesini yerine getirmektedir. Resmî davetli olan devlet büyüklerinin yanı sıra bazen halk da bu merasimlere iştirak etmekteydi. Kaynaklarda resmî davetliler arasında şairlerden söz edilmese de bu törenlerde Dîvân şairleri içeriğe uygun şiirler kaleme almışlardır (Tuğluk, 2010: 43).

Genel olarak eş, dost, akraba veya devlet büyüklerinden birine sunulmak üzere kaleme alınan tebrik-nâmelerin genellikle doğum, düğün, bayram, oruç, tahta geçiş, devlet kademesinde paye alma, yıl dönümü gibi konularda yazıldığı görülmektedir. Keçecizâde İzzet Molla, hamisi ve yakın dostu Halet Said Efendi'nin Ramazan'ını tebrik etmek için H. 1233/M. 1817-18 yılına işaret eden beş beyitlik bir tarih kaleme almıştır. Bu tebrik-nâme Halet Said Efendi'ye sunulduğu için esas olarak ona övgülerde bulunulmuştur. Şair, sofrasında iftar etmesi münasebetiyle bu tebrik-nâmeyi kaleme aldığını beyan etmiştir:

Meh-i burc-ı 'inâyet Hazret-i Hâlet Efendi kim
Göreydi pertevin Ca'fer kıyardı kendi kendiye

Ser-â-ser genc-i fikri ma'den-i elmâs-ı hikmetdir
Değer 'ilmiyle seng-endâz olursa Taşkendîye

Efendim olduğuyçün vasfın etmem hadd-i zâtında
Müreccahdır kemâl-i fazl u dânişle Hocendîye

Misâl-i mâh-ı rûze kadr-i necm-i bahtı 'âlîdir
Odur zînet veren şimdi makâm-ı ser-bülendîye

Dedim iftâr edince meclisinde 'İzzetâ târîh
Sa'îd ola kudûmu rûzenin Hâlet Efendiye (1233)

(T. 168)

3.9.9. Sakal Koyverme

İrsâl-i lihye yani sakal koyverme, Osmanlılar döneminde oldukça önemli bir olaydır. Toplum nazarında sakal bırakanların olgun, ağırbaşlı, akıllı, güvenilir olduğu düşünülür, hürmet gösterilirdi. Sakallılara olgunlaşmış, güngörmüş, tecrübeli birisi nazarıyla bakıldığından kâmil bir kişi için “saçlı sakallı” ifadesi kullanılırdı (Abdülaziz Bey, 1995: 98).

Toplumsal her kesiminden erkek, sakal koyvermek ister, fakat usul ve terbiye gereği ya babasından, babası yoksa vâlidesinden ya da kalemde ise zabıtinden izin ve ruhsat alması uygun olanıdır. Sakal bırakma zamanı, uğur addedildiğinden Mevlid-i Şerif, Mirâc-ı Şerif ya da Berat gecelerinden birinin rastladığı mübarek gün ve geceler ile pazartesi ve cuma günleri bırakılırdı.

Toplum içerisinde kibar ve ricalzâdelerden sakal koyuverenlere ahabları tarafından tebrik mektupları gönderilir, şairlerce tebrik-nâmeler yazıldığından Keçecizâde İzzet Molla da hemşehrilerinden Molla Hamid Efendi'nin sakal koyuvarmesi üzerine iki beyitlik bir tarih kaleme almıştır. Molla Halid'in ilim sahibi oğlu Hamid Efendi, mübarek Şaban ayında yüz güzelliğini sakal ile tamamlamıştır:

Mahdûm-ı pür-ma ‘ârif Hâmid Efendizâde
Ârâyış-i cemâlin lihyeyle etdi ikmâl

Târîh-i hâldârı bu vechle yazıldı
Hâlid Efendi kıldı Şa‘bânda lihye irsâl
(T. 215)

3.9.10. Komşudan Eşya Ödünç Alma

Türk kültür hayatının ve toplum yapısının en önemli unsurlarından biri, komşuluk ilişkileridir. Sosyal hayatın temel dinamiklerinden biri olan komşuluk “belirli bir coğrafî çevre içinde birbirlerini ziyaret eden, şahsen veya ismen tanıyan, karşılıklı yardımlaşan, ödünç alan ve ödünç veren, birbirlerinin alet ve malzemelerini

kullanabilen... küçük yerel yapıdır.” şeklinde tanımlanmıştır (Nirun, 1991: 169). Tanımdan da yola çıkarak diyebiliriz ki komşuluk; toplumu bir arada tutan, dayanışma zemini oluşturan manevî bir birlikteliktir. İnsanın sosyal yönünü oluşturan komşuluğa, hem Türk hem de İslam kültüründe ayrıca bir parantez açılmıştır. Buhârî, Hz. Peygamber’den aktardığı üzere “Cebrâil, komşu hakkı üzerine o kadar önemle durdu ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım” mealindeki hadis de İslamın komşuluğa verdiği önemi açıkça göstermektedir (Buhârî, 29).

Sosyal hayattan sahneler sergileyen şair, komşuluk ilişkileri üzerine bir beyit kaleme almıştır. Bu beyitte şair, İstanbul halkının et doğrayacağı zamanlarda birbirlerinden satır ödünç aldıklarını ifade eder. Birbirinden eşya ödünç alıp verme komşuluğun gereklerinden biridir. Ayrıca XIX. yüzyılın yaşam standartları göz önünde bulundurulacak olursa hem Osmanlı Devleti hem de halk ekonomik sıkıntı içindedir. Bu yoksulluk içinde halkın her zaman et alamadığını, bunun için de evde bir satır bulundurmadığını, lazım olduğu zaman da komşudan tedarik edildiğini görmekteyiz:

Biribirinden ahâlî-i şehri-i İstanbul

Alırdı et kıyacak olsa ‘âriyet sâtûr

(K. 35/34)

3.9.11. Geçim Sıkıntısına Dair

Osmanlı Devleti, II. Mahmud döneminde hızlı bir dağılma dönemine girmiştir. Ordunun eski gücünü yeniden kazanarak gerileme ve dağılmanın durdurulması için kaynaklar, ordunun ıslahı ve ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılmıştır. Halkın refah seviyesini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmaması hem halkın daha da yoksullaşmasına hem de ıslahatların halk nezdinde kabul görmemesine ve tepki uyandırmasına sebep olmuştur.

Sanayi devrimini gerçekleştiremeyen Osmanlı, Avrupalı devletlerin açık pazarı hâline geldiğinden, üreten toplumdan tüketen topluma dönüşmesi, halkın alım gücünün zayıflaması, paranın değerinin düşmesi, enflasyonun yükselmesi gün geçtikçe artan bir yoksulluk tablosunu gözler önüne sermiştir.

Şair, yaşanan ekonomik kriz sebebiyle borçlandığını, geçim sıkıntısı yaşadığını biraz da abartarak dile getirmektedir:

Mesârifden o rütbe ağlar oldu dîde-i dünyâ
Nukûd-ı eşk-i çeşmi alsa dâyinler medâr olmaz
(G. 183/10)

Şair, toprak hasırdan çatısının çürüyerek akmasını, feleğin başına türlü dertler yağdırmasına benzetmiş, fakirliğini de gözler önüne sermiştir:

Çürütür köhne hasîr-i hâki
Fukarâhâne gibi akdı felek
(G. 305/3)

3.9.12. Vesta Takımyıldızının Görülmesi

Vesta takımyıldızı, ilk olarak 29 Mart 1807’de Alman gökbilimci tarafından gökyüzünde iğne deliği kadar ışık yayarken görülmüştür. Vesta bir kuyruklu yıldız veya gezegen olmamasına karşın ilk zamanlar muhtemelen ışık yaydığı için bir kuyruklu yıldız olduğu düşünülmüştür. Keçecizâde İzzet Molla da buna binaen “Târîh-i Tulû‘-ı Kevkeb-i Dünbâledâr” başlıklı bir tarih manzumesi kaleme almış, H. 1222/M. 1807’de Batı ülkelerinde gökyüzünde ateşler saçan bir kuyruklu yıldızın görüldüğünü haber vermiştir:

Hayra tahvîl eylesin Bârî Te‘âlâ hükmünü
Doğdu semt-i garbdan bir kevkeb-i âteş-feşân

Burc-ı târîhimde kevkeb noktalarıdır ‘İzzetâ
Âsumândan ahter-i dünbâledâr oldu ‘ıyân (1222)
(T. 210)

Şair Farsça yazılmış bir gazelinde yine Kuyruklu Yıldız’ı gördüğünü beyan etmiştir:

Nümûd ez-zîr-i zülfeş âşinâ-yı hâl-i yâr imşeb
Sa'âdet şüd be-men ân ahter-i dñnbâledâr imşeb

(G. 35/1)

3.10. Memleket Manzaraları/ Yerleşim Merkezleri

3.10.1. İstanbul ve Semtleri

3.10.1.1. Beyoğlu-Fıstıklı

Fıstıklı, Beyoğlu ilçesinin Haliç kıyısındaki semti olan Hasköy'de bir mahalledir. Adını meşhur Fıstıklı Dergâhı'ndan almıştır (Hürel, 2010: 297). İstanbul hayranı olan şair, İstanbul'un pek çok semtini şiirlerinde anmıştır. Şair, Fıstıklı'da badem gözlü bir güzele talip olmasında bir mani olup olmadığını merak etmektedir:

Olsak 'acabâ kimse olur mu bize mâni'

Fıstıklıda bir dîde-i bâdâm ile kâni'

(G. 251/1)

3.10.1.2. Tarabya

Tarabya, Bizans dönemlerinde kurulmuş Boğaziçi'nin en eski köylerinden biridir. Osmanlı döneminde ise II. Selim'in saltanat yıllarında gelişmeye başlayan Tarabya'nın en önemli özelliği, has bahçeleri ve yeşil doğasıdır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru kıyı şeridinde pek çok yalı inşa edilmiştir.

Tarabya yalılarının ve yeşil doğasının yanı sıra bir de meyhaneleriyle meşhurdur. Geç XVIII. ve erken XIX. yüzyıl meyhanelerine dair verilerin çoğunluğunu Zecriye Defterleri oluşturmaktadır. Zecriye Defterleri'ni referans alarak Tarabya'da meyhanelerin yoğun bir şekilde bulunduğunu söyleyebiliriz (Çokuğraş, 2016: 162). Şair İzzet Molla, bir gazelinde XIX. yüzyılda İstanbul'un meşhur meyhanelerini sıralamıştır. Örnek beyitte de Tarabya'nın Kalender semtini tevriyeli kullanarak hem kalender yaradışlı rindlere hem de Kalender'in rindlerine Tarabya'nın topraklarının hoş geldiğini ifade etmiştir:

Hoş gelir hâk-i Tarabya ‘İzzetâ rindâna kim
 Bende-i pîr-i harâbâtız kalender- tıynetiz
 (G. 184/5)

3.10.1.3. Fatih-Altımermer ve Yedikule

Fatih ilçe sınırlarında bulunan Altımermer, Bizans dönemi VI. yüzyılda inşa edilmiş büyük su sarnıcı Mokios’un batısından geçen caddedir. Vaktiyle bu sarnıcın yakınında aynı isimli bir manastır bulunurmuş. Bu eski yapılara ait altı sütun, bu çevrenin Altı- mermer olarak anılmasına vesile olmuştur (Hürel, 2010: 54).

Yedikule ise İstanbul’un kara surlarının güneybatı ucunda yer alan Yedikule Hisarı’ndan adını almış Fatih semtlerinden bir diğeridir. Osmanlılar, Yedikuleyi genellikle yabancı üst düzey diplomatların hapsedildiği bir zindan olarak kullanmıştır. XIX. yüzyılda hisarların dış kısmında bostanlar, iç avlusunda ise gayrimüslimlere ait bir Hristiyan mektep ile mahalle bulunmaktaydı (Hürel, 2010: 838-839).

İstanbul’un semtlerinden görünümle sunan şair, örnek beyitte İstanbul’un en büyük ilçelerinden Fatih’in iki semtinden bahseder. Altımermer ve Yedikule, gayrimüslimlerin yoğun bir şekilde bulunduğu semtlerdendir. Şair gönlünü Altımermerde Yedikuleli taş kalpli bir güzele kaptırmıştır:

Altımermerde Yedikulleli bir seng-dile
 Sekizinci yıla gelmiş katı pek güç çatdık
 (G. 296/2)

3.10.1.4. Beykoz-Göksu (Küçüksu)

İstanbul’da XVIII. yüzyıla kadar en gözde mesire alanı Kâğıthane iken Patrona Halil isyanından sonra Beykoz mesire alanlarıyla ön plana çıkmıştır. Devlet misafirleri için eğlence ve dinlence mekânı hâline gelen Beykoz, devletin ileri gelenleri tarafından köşkler ve bahçelerle donatılmıştır (Bilir, 2008: 23). Beykoz’da padişahların en gözde mesire alanı Göksu’dur. Göksu, hem padişahların hem de halkın rağbet ettiği, “su âlemleriyle, güzel doğası, dinlendiren havasıyla, mesire yerleri, bahçe ve kasırlarıyla,

zevk ve safâ mekânı oluşuyla klasik Türk edebiyatı eserlerinde önemli yer tutmuştur” (Akpınar, 2013: 27).

Klasik Türk şiirinde Göksu, adında geçen gök kelimesinden ve içerisindeki derelerde varolan suyun renginden ötürü mavi rengini ihtiva eden unsurlarla birlikte kullanılmıştır. Bu sebeptendir ki Göksu’da gezintiye çıkan sevgili, mavi/gök gözlüdür. Âşık, Göksu’da gezdikçe mavi gözlü sevgilisi aklına gelmekte, üzülp gözyaşlarını sinesine akıtmaktadır:

Gezdikçe ağladıkça o çeşm-i kebûd için
Eşk etdi sanki sînemi Göksu mesîresi

(G. 543/4)

Göksu, eşsiz manzarası, su âlemleri ve mavi gözlü güzellerinin yanı sıra sümbülleriyle de meşhurdur. Şair, Göksu’da daha önce böylesine güzel sümbüller görmediğini, bunların geçen yıl dikilen taze fidanlar olduğunu söyler:

Demîde olmamışdı sünbül-i sır-âb-ı ruhsârı
Geçen yıl Göksuda seyr etdiğim nev-res fidândır bu

(G. 434/4)

Göksu, güzel gözlü sevgililerin mekânıdır. Bu yüzden bir taraftan âşığın bakışları sevgiliyi ararken diğer taraftan sevgili uğruna akıttığı gözyaşlarını onu bulması için Göksu’ya göndermiştir:

Nigâhım cüst-cû-yı yâr için her sûya gönderdim
Sirişk-i çeşmi lâkin müstakil Göksuya gönderdim

(G. 361/1)

3.10.2. Konya

İç Anadolu’nun güneyinde yer alan Konya şehri, Türklerin Anadolu’yu fethi ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurulmasından sonra uzun bir süre bu devlete başşehirlik yapmıştır. Çok eski bir yerleşim merkezi olan Konya XIII. yüzyılda moğol istilasına maruz kalmasıyla şehirde entrikalar, iç harpler, aşiret hoşnutsuzlukları ve isyanlar baş göstermiştir. Her geçen gün halka yüklenen vergiler artmış, yağma tabî ve gündelik

hallerden olmuştur. Hem yönetim sınıfında hem de halk arasında fitne, rüşvet, entrika ve ihanetler birbirini kovalarken bu karışıklık içinde kalan Konya halkı, teselliyi tasavvuf erbabının yanında bulur (Güllüce, 2013: 107).

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Konya, oldukça kuvvetli ve parlak bir tasavvufi ortama ev sahipliği yapıyordu. Sayısı oldukça fazla olan tekke ve zaviyeler müritlerle dolup taşıyordu: Bahâeddin Veled, Ahmed Fakih, Seyyid Burhaneddîn Tirmizî, Mevlânâ bu dönemde Konya’da tasavvufî hayata yön veren âlim ve ariflerden bir kısmıdır. Kendi de Mevlevîliğe yakın olan şair İzzet Molla, adı Mevlevîlik ile özdeşleşen Mevlânâ Hazretlerinin, bunca olumsuzluğa ve karışıklığa rağmen öğretileri ile Konya’da fitnenin, Anadolu’da feryadların son bulduğunu ifade eder:

Konya halkı gibi fettânı uyutdu Monlâ
Edemez Rûmda feryâd cenîn-i fitne
(G. 444/6)

3.10.3. Edirne-Keşan

Asıl vatanları Hindistan olan çingeneler, Hindistan’dan dünyanın pek çok noktasına yayılmışlardır. Türkiye’de ve evvelinde Osmanlı Devleti’nde kalabalık bir grup oluşturan çingenelere Mısır ile bağlantılarından dolayı “Kıbtî” de denmektedir. Genellikle göçebe yaşayan Kıbtîler için İstanbul Sulukule, Ayvansaray, Kasımpaşa; Edirne, Keşan; İpsala, Çorlu, Ferecik gibi semtler çingene sancağı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı toplumunda halk ile hiçbir zaman bütünleşemeyen çingeneler, millet vasfı kazanamadığından itibar da görememiştir. Osmanlı toplum yapısında genellikle verdikleri huzursuzluk ile gündeme gelen çingenelerin büyük çoğunluğu müzik ile uğraşmıştır. Erkekleri zurna, keman çalarken kadınları fal bakıp düğünlerde göbek atar; keman, dümbelek çalar (Alus, 1992: 146-148). Keşan’a sürgüne gönderilen Keçecizâde İzzet Molla, bir Kıbtî sancağı olan Keşan’da tesadüf ettiği çingeneler için iki beyit kaleme almıştır. Sürgün ile birlikte karamsar bir ruh hâline bürünen şairin; hayal dünyası, mazmunları da değişmiştir. Gül bahçesinde güzel sesiyle geceden sabahlara inleyen bülbül, yerini bed sesli kargaya, mevlevî meclislerinin neyzeni yerini bir çingeneye bırakmıştır. Kendini de Molla yolunda bir küstah olarak tarif eder:

Oldu şehir-i Keşânda bir Kıbtî
Zâğ iken ‘andelîb-i gülşenimiz

Çünkü küstâh-ı râh-ı Monlâyız
N’ola Çingâne olsa neyzenimiz
(Kıt‘a, 72)

3.10.4. Bursa

Keçecizâde İzzet Molla, H. 1224/M. 1809 yılında Bursa’da müfettiş olarak göreve başlamıştır. Bursa’ya ait izlenimlerine yer veren şair, örnek beyitte XIX. yüzyıla kadar Keşiş Dağı olarak bilinen Uludağ’dan bahsetmiştir. Keşiş Dağı, bulunduğu bölgenin en yüksek dağlarından. Şair, dağın bu heybetli görüntüsünden yola çıkarak ancak Keşiş Dağı’nın günahlarımızı tartacak kudrette bir terazi taşı olabileceğini söyler:

Meğer evvelce Keşiş Dağını tahmîl edeler
Kûhlar cürmümüze seng-i terâzû olamaz
(G. 204/3)

Şair, Keşiş Dağı’nın boylu boyunca uzanan heybetli görüntüsünü, aman vermeyen dik yamaçlarını rakiplere benzetmiştir. Bu geçit vermeyen haydut tipli rakipler, sevgilinin yolunu kesmiş olmalı ki ay yüzlü sevgili bu gece meclise geç gelmiştir/ doğmuştur:

Kesmiş ağyâr yolun sanki Keşiş Dâğı gibi
O mehin bezme tulû‘ u bu şeb âheste idi
(G. 517/8)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SAĞLIK VE TIP

4.1. Osmanlı Devleti'nde Modern Tıbbın Temeli, Tıbhane-i Âmire'nin Kurulması

Osmanlı Devleti üst üste aldığı yenilgiler ve toprak kayıpları ile hızlı bir dağılma sürecine girmiştir. Fransız İhtilali'nin sonuçları, Sanayi Devrimi, kapitülasyonlar, başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar, ekonomik ve mali sıkıntılar; Sultan II. Mahmud'u Batı'yı daha iyi anlamaya ve daha köklü ıslahatlar yapmaya mecbur bırakmıştır.

Yapılan ıslahatların teminatının, bu ıslahatların ehemmiyetini kavrayacak ve bunları müdafaa edecek nesiller ile mümkün olduğunu bilen Sultan II. Mahmud, eğitim ve öğretim alanında birtakım çalışmalara başlamıştı. Batı tarzı okullar açılmasının yanı sıra Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin takriri üzerine ordunun ihtiyacı olan hekimlerin yetiştirilmesi için 14 Mart 1827'de Tıbhane-i Âmire açılmıştır. Darü't-Tıbb-ı Âmire adıyla da bilinen okul için yeni bir bina yapılmasının o şartlarda zor olması sebebiyle Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacı Konağı'nda 40 öğrenci ile eğitime başlanmıştır (Yıldırım, 1994: 264). Şair, ihtiyaç duyulan müessesenin Mustafa Behçet Efendi öncülüğünde açıldığına işaret ederek onun sayesinde hastalıkların alâmetlerine ve sebeplerine vakıf olunduğunu vurgulamıştır:

Hazret-i Behcet Efendînin eger engüştü

Olmasa vâkıf-ı esbâb u 'alâmât-ı 'ilel

(K. 34/14)

Şair, Mustafa Behçet Efendi için yazmış olduğu kasidesinde divanelerin, meczupların bağlanarak toplumdan tecrid edilmelerine binaen bir beyit kaleme almış, Behçet Efendi öncülüğünde açılmış olan okul sayesinde müşkilatının giderildiğini beyan etmiştir:

Beni dîvâne sanıp bağlayacakdı cühelâ
 Kim ederdî ‘acabâ ‘ukde-i düşvârımı hall
 (K. 34/15)

Modern tıbbın temeli olduğu kabul edilen bu tıp okulunun açılışında Padişah Sultan II. Mahmud ‘un yaptığı konuşmada okulun icra edeceği görevler izah edilmiştir: “Biz ise gerek Asâkir-i Şahâne ve gerek Memâlik-i mahrusamız için hâzık (işinin ehli, usta) tabipler yetiştirüp hidemat-ı lâzimedede istihdam ve diğer taraftan dahi fenn-i tıbbî kâm ilen lisanımıza alıp kütüb-i lâzimesini Türkçe tedvine sâ’-ü ikdâm etmeliyiz.” (Kara, 1998: 160)

Bugün Tıbhane-i Âmire’nin açıldığı 14 Mart, Tıp Bayramı olarak kutlanmaktadır. Açıldığı dönem için büyük ve yeni bir adım olan bu tıp okulunun açılan yaralara merhem olacağını düşünen şair de bir beyit kaleme alarak bu okulun varlığından ve işlevinden bizi haberdar etmektedir:

Derd-i hicrândır eden sıhhat-i vaslı tahsîl
 Zahm içün oldu bu tıb-hânede merhem muhdes
 (G. 52/4)

4.2. Hastalıklar

4.2.1. ‘Ateh

Arapça bir isim olan ‘ateh, sözlüklerde bunama, bunaklık olarak geçer. Osmanlı döneminde ruhsal bozukluklar için çeşitli tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. Evvelden bu hastalığın yaşa bağlı olduğu düşünülmüş. Şair de ihtiyarın elden gittiği ‘ateh hastalığının gençlere de musallat olup olmadığını merak etmektedir:

Gelmiş mi bir civâna ‘aceb genc iken ‘ateh
 Destinden ihtiyârın alıp bâde-i şebâb
 (K. 31)

4.2.2. Tâ'ûn/Veba

Kitlesel ölümlere sebep olan tâ'ûn, bir veba hastalığıdır. Hz. Peygamber, yüzyıllar boyunca ölümlere sebep olan veba hastalığının, geçmişte bir gruba ve İsrailoğulları'na ceza olarak gönderilen bir hastalık olduğunu belirtmiş ve bir yerde veba salgını olduğunu duyanların da buraya gitmemeleri hususunda ikaz etmiştir (Buhârî, "Tıb", 100).

İslam tarihinde pek çok tâ'ûn olayı kaydedilmiştir. Özellikle Mekke, Şam gibi coğrafyalarda etkili olmuştur. II. Abbasi halifesi Mansûr-ı Devânîkî'nin meclisinde geçtiği tahayyül edilen bir konuşma şair tarafından tahkiye edilmiştir: O dönemde halk Şam bölgesinde validen şikâyetçidir ve bunu halifeye bildirirler. Halife ise bölgede tâ'ûn olmadığına şükretmelerini söyler. Halk nezdinde valinin zulmünün de en az tâ'ûn kadar şiddetli olduğu söylenerek zulmün şiddeti anlatılmak istenmiştir. Neredeyse insanlık tarihi kadar köklü bir hastalık olan tâ'ûn, toplumda derin yaralar açmış ve insanlığın bilinçaltına kodlanmıştır. Bundan ötürüdür ki bugün olmasa dahi geriye dönük zamansal kurgularda tâ'ûn ve benzeri etkiye sahip travmatik olaylar ve olgular metinler aracılığıyla gün yüzüne çıkmaktadır:

Mansûra gelip ahâlî-i Şâm

Vâlîleri zulmün etmiş i'lâm

Mansûr demiş ki lutf-ı Bârî

Tâ'ûn yok beldenizde bârî

Etmiş birisi hitaba âgâz

Olmuş ol cevâbla sühan-sâz

Bitmekse murâdınız ahâlî

Tâ'ûn yerine yeter bu vâlî

Tâ'ûn ola hem de zulm-i cân-sûz

Bir koltuğa sığmaz iki karpuz

(M. H. 2)

İstanbul’da 1811 yılının sonlarında ortaya çıkan ve 1812 yılı boyunca devam eden veba salgını, 1813 yılının başlarında bitmiştir (Beyhan, 2008: 1030). Salgının en şiddetli yaşandığı 1812 yılında, İstanbul’da pek çok sıkıntı bir arada yaşanmıştır. Şehir ahalisi, zahire kıtlığından dolayı geçim sıkıntısı yaşamış, fırın önlerinde uzun kuyruklar oluşmuş, meyve ve et sıkıntısı baş göstermiştir. Şehirde pahalılık o kadar artmıştır ki İstanbul artık zenginlerin yaşam mahalline dönüşmeye başlamıştır (Turna, 2011: 1). Şair, bizi İstanbul’da veba salgının yoğun bir şekilde görüldüğü, pek çok kişinin vebadan öldüğü yıllara götürür:

Hayli erbâb-ı şekâ kırdı bu yıl gerçi vebâ

Zâhir oldu mesel-i mürde belâ zinde belâ

(Mukatta‘ât, 99)

1812 veba salgını, yüzbinlerce insanın ölmesine sebep olmuştur (Panzac, 2011: 183). Bu salgının Mısır’dan İzmir’e, oradan da Galata’ya gelen bir gemi ile yayıldığı bilinmektedir. Hastalık, karaya çıkan tayfaların gittiği Beyoğlu, Galata ve Tatavla’da ortaya çıkmış, burada oturan Rum ve Ermenilerin Fener ve Kumkapı’daki akrabalarının yanına kaçmalarıyla tüm kente yayılmıştır (Yıldırım, 2010: 56-57). Osmanlı toplumuna ve yönetimine göre vebanın sebebi, toplumda ahlaksızlığın artması, bekâr odalarının sayısının artmasına bağlı olarak da zinanın yaygınlaşmasıdır. Bu yüzden Sultan II. Mahmud, bu salgını fırsat bilerek bekâr odalarının çoğunu yıktırmıştır. Bu açıklamalara paralel olarak şair de veba hastalığı için “kâfir derd” ifadesini kullanır. Şair ayrıca vebaya yakalanmasının sebebi olarak uğursuz rakibi görmektedir:

Mürde oldu cân u dil ta‘n-ı rakîb-i şûmdan

Bak şu kâfir derde kim tâ‘ûn bir mevtâ iki

(G. 533/5)

Şair, 1812 yılında baş gösteren veba salgını için ayrıca bir tarih manzumesi kaleme almış, manzumede 1812’yi veba yılı olarak adlandırmış, geçen bir yılda pek çok insanın bu hastalık yüzünden vefat ettiğini ifade etmiştir. “Eğer şâirin arzusu yerine getirilebilse, İstanbul’da üzerine 1812 tarihli bu manzume yazılmış 200-300 bin mezarın olacağı tahmin edilmektedir.” (Ceylan, 2005: 22)

Havâyı eyledi tasmîn bir ufûnet ile

Bekâyâ bir nice mihmân savdı çarh-ı le‘îm

Bu yıl ki sâl-i vebâdır gidip bi-emri'llâh
Bu ismle nice âdem olur cinânda mukîm

Yazılsa her birine elverir şu târîhim
Na'îm-i cenneti kıldı makâm-ı İbrâhîm (1227)
(T. 250)

4.2.3. Zükâm

Arapça bir hastalık ismi olan zükâm, nezle anlamına gelir. Klasik şiirimizde de şairlerce bolca kullanılmış bir bulaşıcı hastalıktır. Tabiattaki koku maddeleri, üst solunum yollarında enfeksiyona sebep olur ve bu duyulardaki duyarsızlık şairin anlam dünyasında sarhoşlukla ifade bulur. İzzet Molla da koku-nezle ilişkisine daha şairane bir ifade ile değinir:

Bûy-ı muhabbetiyle dimâğım zükâm idi
Sâhraya düşmemişdi dahi nâf-ı müşk-nâb
(K. 15)

4.2.4. Remed

Remed, klasik Türk şiirinde en çok rastlanan göz hastalıklarından biridir. Remed; göz ağrısı, göz iltihabı, göze elem veren her türlü hastalık olarak da tanımlanır (Bayat 2004: 456). Remed hastalığının sebebi, çok ağlamaktır ve Osmanlı döneminde tıp alanında Celâlüddin Hızır tarafından yazılmış Müntahab-ı Şifâ'da, remed hastalığının tedavisi için gözün yeşil veya siyah bir bağla bağlanması önerilir. Şair de bu gerçekten yola çıkarak âşığın sevgiliye duyduğu hasret gözyaşları yüzünden remed hastalığına yakalandığını dile getirir. Sevgilinin gözleri yıldızlara benzetilmiştir ki yıldızların belirmesi için gökyüzünün kararması gerekir. Âşığın gözlerine siyah bir perde çekilerek sevgilinin gözlerinin belirmesi amaçlanmıştır. Yani mutlak varlığın

tezahür etmesi mevcudatın yok olmasına, kesretin yerini vahdete bırakmasına bağlıdır. Şair de gözlerini sevgili uğruna mevcudata kapatmıştır:

Getirmişdi remed çeşm-i kevâkib eşk-i hasretle

Değil şeb bir siyeh-gûn perde asdı târem-i vâlâ

(Na‘t 2/15)

4.2.5. Bahar Yorgunluğu

Kış mevsiminden yaz mevsimine geçiş olan ilkbahar dönemi tabiat için bir yenilenme, tazelik ve canlılıktır. Kışın soğuk ve kısa geçen günleri yerini serin, güneşli günlere bırakmakta, bu da insan psikolojisi üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bir geçiş mevsimi olan baharın insan mizacı üzerinde olumsuz/ yıkıcı etkileri de bulunmaktadır. Değişen sıcaklık değerlerine paralel olarak bazen umutlu, canlı, sevgi dolu iken bazen bu sevinç yerini karamsarlığa, mutsuzluğa, yorgunluğa, sürekli uyuma isteğine bırakmaktadır. Genel olarak mevsimlerin insan bedeni ve ruhu üzerindeki etkileri tıbben kabul edilmiş ve özelde baharın getirdiği rahatsızlıklar “bahar yorgunluğu” olarak adlandırılmıştır.

Klasik Türk şiirinde tabiat oldukça önemli bir yer tutar. Şiirlere konu, şairlere ilham olan mevsim, mütemadiyen bahardır. Bahar mevsimi bahçelerde her nevi çiçek açmış, bülbül sesleri su seslerine karışmış, saba rüzgârı misk kokuları yaymış, meclisler kurulmuş, en önemlisi de sevgili meclise teşrif ederek bahçeleri şenlik alanına çevirmiştir. Şairler bir yandan tabiatın verdiği ruh coşkunkluklarını yaşar, güzellikleri seyre dururken bir yandan da âşıklıklarının, rüsvalıklarının arttığından şikâyet etmektedirler.

Hayata paralel bir denge içinde benzer etkilerin yaşandığı klasik Türk şiirinde baharın verdiği yorgunluk ile İslam inancına göre uyumanın caiz olmadığı, bereketin, rahmetin yeryüzünde tecelli ettiği zamanlarda özellikle bastıran uykunun ne kadar tatlı gibi görünse de aslında bir gaflet uykusu olduğu ifade edilir:

Gafletle etme gül-şeker-i vakt-i feyzi telh

Şîrînter gelirse de hâb-ı dem-i bahâr

(G. 113/3)

4.2.6. Çiçek Hastalığı

Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda hem Avrupa'nın hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı en önemli sağlık problemlerinden biri, çiçek hastalığıdır. Çiçek hastalığı, hem yetişkinlerde hem de çocuklarda görülebilen, irinli kabarcıklar dökerek yüz üzerinde kabarcıklar bırakan ateşli bir bulaşıcı hastalıktır. Çiçek hastalığının tedavisi için geçmişten günümüze çok farklı teknikler uygulanmış olsa da en etkili tekniği Avrupa, Osmanlılar vasıtasıyla öğrenme imkânına sahip olmuştur (Ünver, 1948: 5-6). Çiçek hastalığının tedavisinde kullanılmak üzere geliştirilen aşı, Osmanlı tabipleri tarafından geliştirilmiş ve ilk kez bir çiçek aşısı kullanılmıştır (Eroğlu, 2014: 196).

Çiçek hastalığı, İmparatorluk sınırları içerisinde hemen her vilayette görülmekle birlikte özellikle toplu hâlde yaşanan mekânlarda, taşrada hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu hastalık için ilk başlarda Osmanlı'dan Avrupa'ya aşılar gönderilirken yayılan hastalığa mevcut aşılardan yetersiz kalması sebebiyle Avrupa'dan ithal edilen aşı tüpleri kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Osmanlı'nın içinde bulunduğu koşullar dikkate alınacak olursa çiçek hastalığının bulaşıcı olması ve tedavi yahut önlem amaçlı aşılardan her yıl tekrarlanması sözkonusu olması, aşılardan Avrupa'dan gelmesi Osmanlı'nın kendini büyük bir külfetin içinde bulmasına sebep olmuştur. XX. yüzyılın sonuna kadar maddi imkânsızlıklar içerisinde mücadele edilen çiçek hastalığı, nihayet 1977 yılında tüm dünyada ortadan kaldırılmıştır.

Çiçek hastalığının başlangıçta etkili bir tedavisinin olmaması, virüsün çok hızlı bir şekilde tüm dünyada yayılması, tedavisi için aşının geliştirilmesine kadarki süreçte verilen uğraşlar, aşı geliştirildikten sonra da ithalatının uzun ve masraflı bir süreçten geçmesi, İstanbul'a ulaşan aşılardan farklı vilayetlere ulaştırılması sürecinde yine aşılardan bozulması sebebiyle etkili bir tedavinin sağlanamaması, ülkenin içinde bulunduğu koşullarla birlikte değerlendirildiğinde yaşanan kayıplar, acılar, çaresizlik toplumda derin etkiler bırakan travmatik sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca etkili olan bu hastalığın o dönemin sanat eserlerine yansması da kaçınılmaz bir sonudur. Şair İzzet Molla, çiçek hastalığı yüzünden yaşadığı dönemde şahit olduğu kayıpları, özellikle de Sultan II. Mahmud'un çiçek hastalığına kurban ettiği evlatlarını ve yaşanan derin üzüntüyü yer yer bizlere aktarmaktadır.

Sultan II. Mahmud'un kızlarından Fatıma Sultan, Münire Sultan ve oğullarından Şehzade Hamid genç yaşta çiçek hastalığından vefat etmiştir:

Dâğdâr-ı hüzn olup 'İzzet dedi târîhini

Fâtıma Sultân çiçekden 'adne kıldı intikâl (1240)

(T. 88/4)

'İzzet gören târîhimi bülbül gibi eyler figân

Gül-nahl idi Sultân Hamîd soldu çiçekden geçti âh (1240)

(T. 87/5)

Şair İzzet Molla, H.1241/M. 1825-26 yılına işaret eden ayrıca bir tarih kaleme almıştır. Şair, bu tarih ile hem Münire Sultan'ın vefatını haber vermiş hem de Sultan II. Mahmud'un 1825 yılında aynı ay içerisinde 3 evladını çiçek hastalığından kaybettiğini yinelemiştir:

Bir şâhzâde iki sultân gidip çiçekden

Bir ayda üç musîbet gördü bu çeşm-i giryân

Mahmûd Hâna Mevlâ ecr-i 'azîm versin

Şâyestedir o şâha eltâf-ı Rabb-i Mennân

İşkeste oldu hâmem 'İzzet yazınca târîh

Sad hayf kim çiçekden gîtî Münîre Sultân (1241)

(T.100)

4.2.7. Verem (Tüberküloz)

Binlerce yıldır varolan verem hastalığı, başta akciğerler olmak üzere vücudun iç organlarından kemiklerine kadar herhangi bir bölümünde hasara sebep olan bir virüsün yayılmasıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu hastalık, Osmanlı coğrafyasında özellikle XIX. yüzyılda Sultan II. Mahmud döneminde görülmeye başlamıştır. II.

Mahmud, Mısır meselesi yüzünden oldukça yıpranmış, sağlığı bozulmuştur. Alkol aldığı da bilinen II. Mahmud'un akciğerlerindeki rahatsızlık kısa sürede tüberküloza çevirmiş, bir süre sonra da vefat etmiştir (Şahin, 1999: 173). İçki ve eğlenceye düşkün olan II. Mahmud'un oğlu I. Abdülmecid'in, Abdülmecid'in hareminde bulunan kadınların çoğu, Nakşidil Sultan'ın, Sadrazam Ali Paşa'nın ve daha nicesinin yine veremden öldüğü bilinmektedir. II. Abdülhamid zamanında, XIX. yüzyılın sonlarına doğru bu hastalıkla mücadele etmek için girişimlerde bulunulmuş, ancak XX. yüzyılda başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır.

Keçecizâde İzzet Molla, yüzyıllar boyunca kitlesel ölümlere sebep olan verem hastalığının vehametini örnek beyitte gözler önüne sermiştir. Vebanın İstanbul'u etkisi altına aldığı yıllarda vebadan kurtulduğunu, ancak vebanın bulaşma korkusunun vereme yakalanmaya sebep olacağını ifade ederek bu iki ölümcül bulaşıcı hastalığın toplumun sağlığını ve psikolojisini ne derece tehdit ettiğini göstermektedir. Ayrıca gama düşmenin, düşünmenin verem hastalığına yakalanmaya sebep olduğunu ve bu bulaşıcı hastalıklar yüzünden şehre karantina uygulandığını ifade etmektedir:

Korunmadan feleğin sehm-i ta'n-ı cevrenden
Korontina gamı bir kat da etdi tab'ı melûl

Vebâdan ölmedik ammâ vücûdumuz giderek
Gam-ı sirâyet-i tâ'ûndan olur meslûl

(K. 35/26-27)

4.2.8. Kuduz

Dâü'l kelb yani kuduz hastalığı, hem insanlarda hem de hayvanlarda görülebilen bulaşıcı bir hastalıktır. Kuduz; kuduza yakalanmış köpek, kurt, tilki, kedi gibi hayvanların insanları ısırması veya ısırığa bağlı yaralanmayla bulaşır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında uğraştığı bir illet olan kuduz hastalığının aşısı ve tedavisi için II. Abdülhamid döneminde ciddi önlemler alınmıştır. Ancak halk sağlığı ve toplum güvenliği için aşı kullanılmadan önce kuduz hastalığına yakalanan canlının itlaf edilmesi söz konusuydu. Hem Osmanlı hem de İslam kültüründe hayvanlara merhamet

edilmesi yönünde telkinler bulunması, keyfi hayvan itlaflarının yapılması zaman içerisinde meseleyi siyasi bir sorun hâline getirmiştir (Özgün, 2017: 491- 513). 1830 yılında Sultan II. Mahmud, sokak köpeklerini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimde bulunmuştur. İstanbul'daki mevcut köpekleri Marmara Adasına naklettirmiş, ancak nas ve müteassıb ulema bu kararın aleyhinde protestoda bulunmuş, hoşnut olmayanları teskin etmek için Sultan II. Mahmud iradesini geri almaya ve köpekleri İstanbul'a geri getirtmeye mecbur kalmıştır (Cevdet, 1910: 50). Buna benzer birkaç vakanın yaşanması, kuduzu siyasi bir mesele hâline getirmiş, bundan dolayı ciddi adımlar atılmıştır.

Zaruret ve merhamet duygularının sorgulandığı bu vakada, İslam da kuduzun bulaştığı, tehlike arz eden durumlarda itlafi önermiştir. Şair, örnek beyitte Osmanlı toplumunun uğraştığı bu illetli hastalıktan ve bu hastalığın sebep olduğu ölümlerden bahseder. Toplumun başına kuduz lanetinin geldiğini beyan ederek bu lanetin bulaştığı henüz üç yaşındaki küçücük çocukların tabancayla vurularak öldürüldüklerini ifade eder. Bu vahşetin yaşanmasını arzulayan düşmanların da günahları kendi boyunlarına olsun diyerek üzüntüsünü, sitemini dile getirir:

Günâhı boynuna olsun 'adû-yı bed-hâhın
Bu tavk-ı la'neti kıldı kabûl o kelb-i 'akûr

Takıp miyânına şerbet yerine kan içiyor
Üçer yaşında çocuklar tabânçe-i billûr
(K. 36/38-39)

4.3. İlaç, Tedavi ve Tabip

4.3.1. Şişe Çekmek

Mısır, Roma, Çin ve Mezopotamya gibi ilk uygarlıklardan bugüne insanoğlu, hastalıkların tedavi, teşhisi ile hastalıklardan korunmak için birtakım yöntemlere başvurmuştur. Bu yöntemler, halk hekimliği adı altında kültürün bir parçasını oluşturmaktadır.

Köklü bir geçmişe sahip olan Anadolu halk hekimliği ile Çin, Uygur, Tibet, Moğol tıbbî uygulamaları arasında benzerlikler görülmektedir. Genel olarak Çin tıbbi olarak adlandırılan bu uygulamalar, Uygur metinlerinde de görülmektedir. Demek oluyor ki bu kültürel miras, nesilden nesile göçler yoluyla farklı coğrafyalarda benzer şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Modern tıbbı erişilemeyen veya tıbbın çaresiz kaldığı yerlerde halk hekimliği devreye girer. Bizim çalışma alanımıza giren halk hekimliği uygulaması ise kan aldırma veya şişe/ kupa çekmedir. Şişe çekme; Asya, Avrupa ve Ortadoğu’da binlerce yıldır sık kullanılan bir tedavi yöntemidir. Arap ve İslam dünyasında hacamat olarak geçen kan aldırma veya şişe çekme, Arapça ‘hacm’ kökünden gelip emmek anlamına gelir. Hacamatla kan aldırmanın birkaç yöntemi bulunur. Amaç, “kılcal damardaki kanın, o bölgeye akışını sağlamak, böylece yakın bir bölgedeki kanamayı durdurmak veya vücudun o kısmını ısıtmak yahut özellikle bazı cilt hastalıklarında derideki kan deveranını arttırarak tedaviye katkıda bulunmaktır.” (Köşe, 1996: 422). Yine kan aldırma, Hz. Peygamber tarafından da tavsiye edilmiştir: “Bu nedir, biliyor musun? Bu, hacamattır. Bu sizin başvurduğunuz tedavi yollarının en hayırlısıdır.” (Canan, 1995: 300).

Yaşadıkları çağın siyasi, sosyal ve kültürel hayatlarına kayıtsız kalmayan klasik şairlerimiz de yüzyıllardır tedavi amaçlı kullanılan kan aldırmanın sebeplerini, yöntemlerini, zamanını şiirlerine malzeme yaparak, çeşitli sanatlarla estetik bir şekilde dile getirmişlerdir. İzzet Molla da kendinden önceki pek çok şair gibi hacamatı, Dîvân’ında pek çok yerde işlemiştir. Şair, vücudun sıhhat bulması, üzerindeki ağırlığı atması için sık sık şişe çekmeyi önermektedir. Aynı zamanda şişe çekmekle içki içmeyi de kast etmektedir:

Her dem derim ki ben sana bir iki şişe çek

Zâhid varındı sıklet-i cismi hemîşe çek

(Mukatta’ât, 114)

Şişe çekme, kimi zaman şairler tarafından dünya dertlerine deva olması için uygulanan bir yöntem olarak kullanılırken kimi zaman da aşk derdine deva olması için şarap içme anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Âşığın gönlünü tasfiye etmesi ve her şeyden arındırması ancak şarapla yani aşkla mümkündür. Şair, âşığın

gönül derdine derman belli iken boş yere gam çekmektense şişe çekmesini nasihat etmektedir:

‘İllet-i mihnet-i dünyâya devâ bâde iken

Şişe çek çekme gamı çâresi âmâde iken

(Mukatta‘ât, 83)

4.3.2. Hekimlik

Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyıla kadar sağlık kuruluşları, Selçuklu döneminin devamı niteliğinde varlığını sürdürmüştür. Ancak XIX. yüzyılda Avrupa ile eş zamanlı olarak Osmanlı’da köklü ıslahatların yapıldığı III. Selim döneminde sağlık alanında ciddi düzenlemeler yapılmıştır. III. Selim’in batı tarzında modern ordusu Nizam-ı Cedid’in sağlık ihtiyacını karşılamak üzere 1799 yılında Levent Çiftliği Hastanesi adıyla ilk çağdaş hastane, Haliç Tersanesi’nde Deniz Tıp Okulu açılmıştır (Çavdar, 2014: 257). III. Selim’den sonra tahta oturan II. Mahmud da sağlık reformuna önem vermiş, Tıphâne-i Âmire, Cerrahhâne gibi modern tıp okulları açmış, dünyayı saran salgın hastalıklara karşı bir dizi tedbir aldırılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde devlet hizmetinde ve sarayda çalışan tabip, cerrah ve kehhâlin yanı sıra çarşı ve pazarda, orduda çalışan seyyar tabipler görev yapmaktadır. Hatta II. Abdülhamid döneminde Osmanlı- Rus savaşı esnasında seyyar hastaneler de kurulmuştur. Şair, örnek beyitte seyyar çalışan tabiplerin durumuna dikkat çekmiş, ayak tabibi şeklinde menfi manada kullanmıştır. Klasik Türk şiiri geleneğinde âşıkların mekânı, sevgilinin mahallesi, kapısının eşiğidir. Ayak tabibi olarak nitelendirdiği seyyar tabiplerin sürekli yer değiştirmesi, sevgilinin semtinde mekân tutamayışı seyyar tabipliğin menfi manada kullanılmasına sebep olmuştur. Mülk âlemindeki her türlü mal, mülk, makam, şöhret insanı varoluş amacından uzaklaştıran maddi yüklerdir. Şair bu derdin peşine düşenlerin ve bu hastalıktan onları iyileştirmeye çalışanların kaygılı, kederli olacağını belirterek nasihatta bulunur ve der ki “mal mülk ilacının peşine düşüp dert sahibi olma, ayak tabibi gibi sevgilinin semtinden uzak kalma. ”

‘Îlâc-ı mülke düşen şahs-ı derdmend olma

Ayak tabîbi gibi vakf-ı kûy u kend olma

(G. 480/1)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. EĞLENCE HAYATI

5.1. Düğün ve Şenlikler

5.1.1. Sünnet Düğünü

Sünnet, hem gelişmiş hem de ilkel toplumlarda dinî-kültürel bir ritüel olarak uygulanmıştır. İlk olarak eski Mısırlılar ve Hz. İbrahim döneminden gelen bir uygulama olan sünnet, İslam inancında toplumların geleneklerine bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Osmanlı dönemine ait sünnetle ilgili ilk bilimsel veriler Sabuncuoğlu'nun "Cerrahiye-i İlhaniye" adlı esere aittir. Bu eserde sünnet ile ilgili detayları görsellerle bulmak mümkündür (Büyükcinal, 2015: 104-105).

Osmanlı toplumunda sünnet törenleri öncesi ve sonrası ailenin gelir durumuna göre çeşitli etkinlikler düzenlenirdi. Öncesinde çocuklara özel sünnet kıyafetleri giydirilip göğüslerine "maşallah" yazılı saten kuşak takılır. Sünnet öncesi hamama götürülen çocukların sağ eline kına yakılması, İstanbul'da Eyüp Sultan'a götürülerek dua edilmesi, at veya fayton sırtında sünnet çocuğunun gezdirilmesi ve çocuğu sabit tutacak kirvenin belirlenmesi başlıca sünnet gelenekleri olarak günümüze kadar gelmiştir. Bunlar, Osmanlı toplumunda sıradan ailelerin çocuklarını sünnet ettirirken gerçekleştirdikleri ritüellerdir. Şehzade sünnetleri ise Padişahın gücünü ve imparatorluğun zenginliğini göstermek için oldukça şaşıla geçmekteydi. Şehzade sünnetlerinde havai fişekler, ses ve ışık gösterileri ile ikramlar birkaç aya kadar devam edebilmektedir (Büyükcinal, 2015: 112).

Keçecizâde İzzet Molla, toplum içinden bir sünnet törenini tarihleri arasına taşımayı tercih ettiği için biz de şehzade sünnetleri ile ilgili ayrıntıya girmemeyi uygun gördük. H. 1223/M. 1808-09 yılında Edhem'in sünnet töreni yapılmış, eş dosta ikramlarda bulunulmuştur:

Sûr edip necli hıtânında redâ'an 'âmmım
O da haddince ehıbbâsını kıldı mükrem

İrticâlen dedi bu mısra'ı 'İzzet târîh
Sünnet-i Edhemi sa'd eyleye Rabb-i Ekrem (1223)
(T. 212)

5.1.2. Helva Sohbetleri

Helva sohbetleri, Osmanlı döneminde uzun kış gecelerinde tertib edilen toplantılardır. Hem eğlenmek hem de vakit geçirmek adına mevsim gereği çok fazla meyve de olmaması sebebiyle genellikle helva pişirilip yenilmesi bu toplantıların helva sohbeti olarak adlandırılmasına vesile olmuştur (Pakalın, 1983: 797).

Helva sohbetlerinin en şaşıla dönemi İstanbul'da Lale Devri'dir. Yazın Sadabad ve Çırağan eğlenceleri, kışın yerini helva sohbetlerine bırakmaktadır. Vüzera ve kibar konaklarında yapılan sohbetler, halktan kişilerin sohbetlerine nazaran daha debdebelidir. Şairler, nüktedanlar, sazende ve hanendeler davet edilir, bu kişilerin hünerlerini sergilemesiyle güzel vakit geçirilirdi. Şairler, her helva sohbeti için ayrı bir kaside kaleme alırdı. Helva sohbetleri aynı zamanda bir gösteriş vesilesi, statü göstergesiydi (Göktaş, 2003: 48). Şair, kibârların sofrasında helva sohbetine katılmasını, sineğin bala konması/düşmesine benzetmiştir:

Olduk medâr-ı sohbet-i helvâ kibâra biz
Düşdük meges gibi 'asel-i iştihâra biz
(G. 208/1)

Helva sohbetleri sadece erkekler arasında düzenlenen bir eğlence değildi. Kadınlar da kendi aralarında tatlı, tuzlu bolca ikramların yer aldığı eğlenceler düzenliyordu. Toplumun her kesiminden insanın katılmaktan zevk duyduğu, eğlence kültürü hâline gelen helva sohbetleri için şair İzzet Molla da pek çok beyit kaleme almıştır.

Şair tahayyülünde helva sohbetlerinde yapılan ikramlardan yola çıkarak gökyüzünde bir gece helva sohbeti düzenlemiş, felek ay tabağında güneşin saçaklarını ikram etmektedir:

Revâk-ı mihri zerrîn tabla-i mâha koyup gerdûn
O şeb tertîb olundı âsumânda sohbet-i helvâ
(Na‘t, 2/14)

Sevgili, helva eğlencesinde rakibe ikram olarak dudaklarını sunmuştur:

Sunmuş rakîbe sohbet-i helvâda leblerin
Ol şûh bir oyun çıkarıp adı mâ sana
(G. 12/5)
Bir şeker çiğnediler sohbet-i helvâda bu şeb
Yâr lâ‘lin sunaçıkmiş bana tenhâda bu şeb
(G. 17/1)

5.2. Meyhane ve Meyhaneye Bağlı Unsurlar

5.2.1. Rom

Rom, şeker kamışından şeker yapılırken elde edilen öz suyun, melasla mayalandırılarak kurutulmasıyla oluşturulan alkollü sert bir içkidir. Orta ve Latin Amerika’da çok yaygın olan bu içki çeşidinin bizim meclislerde adı pek geçmez. Klasik Türk şiiri geleneğinde şairler tarafından pek bilinmeyen ve kullanılmayan rom, özellikle XIX. yüzyılda karşımıza çıkan yeni ve sert bir içki çeşididir. Kaynaklarda rastlayamadığımız bu içki, şarapla karıştırılarak alkol etkisi kuvvetlendirilmektedir. Son kadeh, âşığa gönül rahatlığı verir. Ancak felek, âşığın son kadehine rom katarak şarabın tadını acılaştırmıştır:

Etdi sahbâyâ biraz rom katıp câminı telh
Sundu sâkî-i felek sâgar-ı encâmını telh
(G. 72/1)

5.2.2. Papazkarası

Papazkarası, ülkemizde Tekirdağ, Kırklareli yörelerinde yetiştirilen, kırmızı şarap yapmaya elverişli, iri taneli mavi siyah renkli bir üzüm çeşididir. Orta Çağ'da hem şarabın Hristiyanlıkta kutsal içki sayılmasından hem de kiliselere kazanç sağlaması için kilise ve manastırların etrafına bağlar kurulmuş, toplanan üzümlerle şarap yapılmıştır. Papazkarasının da adını kiliselerde şarap yapmakla meşgul olan bu papazlardan aldığı düşünülmektedir. Osmanlı döneminde şarap yapımı Türklere yasaklanmış, Yahudi ve Hristiyan azınlığa serbest bırakılmıştır. III. Selim gibi kimi padişahlar tarafından azınlıklara da yasaklanmış olmasına rağmen Sultan II. Mahmud döneminde uygulanmaya başlanan liberal yönetim anlayışının sonucu olarak şarap üretimi ciddi boyutta artmış, hatta yüklü miktarda Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Şair İzzet Molla, kendi döneminde oldukça popüler olan bu üzümü ve ondan imal edilen şarabı gündemine taşır ve bir beyitte kullanır. Şair, onu icad eden papaza iyi dileklerini sunar:

Şu Pâpâskarasın îcâd kılan

Kangı ruhbânsa yüzü âğ olsun

(G. 420/2)

5.2.3. Sakız Şarabı

1913 yılına kadar Sakız Adası'nda Osmanlı hâkimiyeti devam etmiştir. Bu süreç boyunca Dîvân şairleri de Sakız'ın gönüllere ferahlık veren güzelleri ve güzelliklerinden, sakız şarabı ve sakız ağacının reçinesiyle aromalandırılan içkilerden sık sık bahsetmişlerdir. İzzet Molla da örnek beyitte, Sakız Adası'ndan esir bir kıza bir delikanlının gönlünün esir olduğunu söylemiştir. Şair, kız sözcüğünü kullanarak 'duhter-i rez' yani üzümün kızı olarak ifade bulan sakız şarabına da göndermede bulunmuştur:

Olmuş esîr bir kıza kendi esîr edip

Sakız cezâresindendir ol şeh-levend-i nâz

(G. 187/4)

5.2.4. Afyon

Afyon, “haşhaşın beyaz ve kırmızı çiçek açan türünün çiçek döktükten sonra verdiği koza şeklindeki meyve kabuğunun çizilmesiyle çıkan sütün kuruyup sertleşmesiyle elde edilen, uyuşturup keyif verme özelliğine sahip bir maddedir” (Şentürk, 2016: 113). Afyonun diğer bir adı da tiryâk olduğu için kullanan kişilere tiryâki denmiştir. Şair, örnek beyitte iftar gecesi tiryâki ile tartışılmamasını, tiryâkinin gece vakitlerinde ortaya çıkan yarasarlar gibi kendini kaybederek insanın yüzüne çarpacağını söyler:

Şeb-i iftârda tiryâkî ile etme cedel

Atılır çehreye mânend-i murg-ı huffâş

(G. 229/3)

Osmanlı toplumunda yüksek devlet memurlarından halkın en aşağı tabakasına kadar hemen her kesim tarafından yoğun bir şekilde afyon kullanımı mevcuttu. Afyon kullanımı yasal olduğu için özellikle içki yasağının getirildiği dönemlerde reaya afyona meyletmiş, bu durum da afyon kullanımının artmasına sebep olmuştur. Aşağıdaki beyitte şair, özellikle III. Selim döneminde uygulanan içki yasağının afyon kullanımını arttırdığını örneklemekte, afyon kullanan tiryakilerin soluk benizlerine vurgu yapmaktadır:

Halk afyôna düşüp nûş-ı ‘arak oldu yasağ

Herkesin taşraya urdu karası yok yüzü ağ

(G. 262/1)

Şair, bir başka beyitte afyon ile şarabı kıyaslamış, şarabı afyondan üstün tutmuştur. Afyonun değersizleştirildiği gam meclisinde şarap gibi dost hiç değersiz olur mu, diye sormaktadır:

Afyon lakırdısın kim eder bezm-i gamda hîç

Sahbâ gibi musâhib olur mu bu demde hîç

(G. 60/1)

Sevgilinin yanakları, dudaklarından alınan hazzı verdiğiinden haşhaş tohumu da kimi zaman şaraba tercih edilmektedir:

Verse de hâl-i ruhu zevk-i şarâb-ı lebini
Nice tercîh olunur bâdeye tohm-ı haşhâş

(G. 229/2)

5.2.5. Nukl (Meze)

Bezm meclisi, yeme, içme ve eğlenme yeridir. Bundan dolayı meze, çerez anlamına gelen nukl da meslisin vazgeçilmez bir unsuru olarak şairler tarafından sık sık zikredilmiştir. Şair, sakiye seslenerek âşıkların/sarhoşların mezeye ihtiyaçları olmadığını, meze olarak getirilen leblebilerin tabakta kaldığını, ihtiyaçları olan şeyin sevgilinin dudakları olduğunu söyler:

İstemezler nukl-i zâ'id sâkiyâ 'ayyâşlar
Kâni'iz biz bir lebe kalsın tabakda leblebin

(G. 315/2)

5.2.6. Mutrib

Mutrib; çalgı çalan, çalgıcı veya şarkıcı gibi anlamlara gelir. Tasavvufta Mevlevî semahanelerinin giriş kapısı üstünde bulunan kısma Mutribhane denir (Pala, 2008: 337). Klasik Türk şiirinde mutrib, işret meclislerinin vazgeçilmez bir unsurudur.

Şair, çalgıcıların geniş mezhepli oluşunu feleğe bağlar. Felek, çalgıcıların hayâ perdesini yırttığı için genellikle çalgıcı meclisinde utanma yoktur, der şair:

Sıyırmışdır felek sâzendegânın perde-i şermin
Anınçün ekserîyâ meclis-i mutribde 'âr olmaz

(G. 183/10)

5.2.7. Kadeh Duası

Türk- İslam kültürü içerisinde kadeh duası, eski dua kitaplarında bulunan ve halk arasında sıkça okunan bir duadır. Klasik Türk şiirinde kadeh duası sıkça karşımıza

çıkmaktadır. Ahmet Talat Onay, bu mazmunu “Müskirat, boğazı dar şişeden, sürahidene kadehe dökülürken duyulan kul-kul sesini ayyaşlar duaya benzetmişlerdir. Harabat âlemlerinde kadehler doldurulurken rindânın aldıkları ihtimam ve haz, âdeti duayı dinlemek ve duaya iştirak etmek manzarası arz etmektedir” şeklinde izah etmiştir (Onay, 1992: 228-229). Ancak bu mazmunun bir çıkış noktası bulunmaktadır. O da Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu’nda kayıtlı, ancak müellifi ve tarihi belli olmayan Mecnû’atü’r-Resâ’il adlı eserdir. 104a-108a varaklarında kadeh duasının şerhinin bulunduğu tespit edilmiştir (Ceylan, 2005: 184). Bu “şerhe göre duaya adını veren kadehi Peygamber Efendimiz (s.a.v) Miraç sırasında gökyüzünde görmüş ve döndükten sonra ancak duaya ulaşabilmiştir” (Ceylan, 2005: 187). Duanın asıl metnine ulaşamamış olsa da yazma eserde şerhinin bulunması, edebî metinlerde kullanılmış olması, halk arasında varlığının bilinmesi bu duaya itibar edilmesi için kâfidir.

Şiirimizde kadeh duası, zengin çağrışımlarla farklı hayal ve benzetmeleri beraberinde getirmiştir. Örnek beyitte şair, şarap testisine kadeh duasını okuyunca kadeh, şairi muskalar yazıp dualar okuyarak halkın parasını alan sözde şeyhlerden zanneder ve saygı gösterisi olarak elini öper:

Öpdü piyâle destini şeyh-i zemîn sanıp
‘İzzet kadeh du‘âsın edince beyân sebû
(G. 437/9)

5.2.8. Boza

Darıdan yapılan bir içki çeşididir. Şarabın yasaklandığı dönemlerde veya herhangi bir sebeple içkiye tövbe etmiş olanlar, içkisiz duramayanlar bir iki bardak sert boza içerek sarhoş olurlarmış. Bu nedenle halk nazarında bozacılar ile meyhaneciler bir tutulurmuş. Evliya Çelebi bozacılardan bahsederken bozacıların orduda gayet lazımlı kavimler olduğunu ve bozanın sarhoşluk vermeyecek derecede içilmesinin mubah olduğunu söyler (Koçu, 1963: 85). Ölçülü içildiği zaman askerlere güç ve beden sıcaklığı verdiğine inanıldığı için orduda boza eksik edilmezmiş. Şair, bu dengeyi kuramayan askerlerin ölçüyü kaçırarak bozanın vermiş olduğu sarhoşlukla isyan bayrağını açma gafletine düştüklerini ifade eder:

Boza keyfiyle edip ref'-i livâ-yı 'isyân
 Kendini merd-i cigerdâr kıyâs etdi meğer
 (K. 19/4)

5.3. XIX. Yüzyılda Meyhanelerin Genel Durumu

XIX. yüzyıl hem klasik şiirin hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun son demlerini yaşadığı bir dönemdir. Bu durumun şair tarafından tevriyeli bir şekilde aktarıldığını düşünürsek artık bu yüzyılda klasik şiir büyük sanatçılar yetiştirememiş, yeni şiir anlayışının karşısında duramamış, kendi şiir geleneği içinde bile değerini koruyamamıştır. Bu durumu şair, meyhanelerin kapanması, epey zaman rindlerin görünmemesi şeklinde tasavvur eder.

Meselenin diğer boyutu ise XIX. yüzyılda kapanan meyhanelerin mevcudiyetidir. Yüzyılın başında padişah olan III. Selim, meyhaneleri sorun çıkaran yerler olarak görmüş ve yasaklayarak pek çok meyhaneyi kapattırmıştır (Georgeon, 2002: 9). Hem payitahtın hem de taht sahibinin içkiyle ve meyhanelerle ikircikli bir ilişkisi vardı. Sokaklarda şarap taşıyanların tulumlarını Müslümanların giysilerine sürterek taşıdıklarından, Müslüman mahallesinde açılan meyhanelerden, hamam çıkışı kadınları taciz eden sarhoşlardan duydukları rahatsızlıkları kadınlara aktaran halkı hoşnut etmek için de meyhanelerin özellikle de Müslüman mahallelerde olanların kapatılmasına yönelik padişah fermanları yayımlanıyordu (Kaynar, 2014: 2).

Sultan III. Selim'in saltanatı sonrasında tahta çıkan, yenilikçi bir padişah olarak tanınan Sultan II. Mahmud zamanında ve sonrasında ise özellikle kamusal alanlarda herhangi bir sınırlama olmaksızın İstanbullu elitler şampanya, rom gibi yeni içkilerle tanışmışlardır. (Georgeon, 2002: 18-22).

Netice olarak meyhaneler için zaman zaman kapatma kararları çıksa da halkı hoşnut etmekten öteye geçememiş, günümüze kadar varlığını değişikliklerle birlikte sürdürmüştür. İzzet Molla, XIX. yüzyılın başlarında kapanan meyhanelerin varlığına işaret ederek nice zamandır rindlerin de kayıp olduğunu söyler:

Kapandı meykedeler kaldı var ise anda
Görünmedi niçe dem rind-i nâ-bedîd-i ferah

(G. 67/6)

5.3.1. Çizmeci Meyhanesi

Çizmeci meyhanesi, İstanbul Galata'nın büyük ve namlı gedikli meyhanelerinden biridir. Aynı zamanda XIX. yüzyıl başlarında yaşamış ve güzelliği ile şöhret bulmuş bir İstanbul delikanlısının da namı 'Çizmeli' olarak kayıtlara geçmiş ve hem meyhaneyi hem de bu delikanlıyı över nitelikte şairler tarafından şiirler kaleme alınmıştır (Koçu, 1966: 8-9). Şair de bir beytinde Çizmeci meyhanesini, yüzyıllardır farklı kültürlerde anlatılagelen ayakkabısını merdivende unutup kaçan Kulkedisi masalına telmihte bulunarak kullanır:

Sağ ayakkabı değildir Çizmeciden kaçdı yâr
Nerdübân başında kaldı dur deyip pâ-pûşlar

(G. 147/5)

Şairin söylemlerinden anladığımız kadarıyla o dönemlerde Çizmeci meyhanesi oldukça meşhurdur. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kadı tarafından görevlendirilen ihtisap ağaları ve onların yanına verilen kol oğlanları tüm esnafları teftiş eder, uygunsuz durumları rapor ederlerdi. Şaire göre şarabın verdiği keyfiyyet, kol oğlanlarından değil, işin erbabından yani Çizmeci meyhanesinden, onların eskimiş/ yılanmış şarabından sorulur:

Kol oğlanı sana keyfiyyetin haber vermez
Efendi Çizmecinin eskimiş şırâsına bak

(G. 288/5)

Şarabın (kadehin) ayağı Çizmeci'den kesilince rindlerin eli ayağı tutmaz hâle gelmiştir:

Tutmaz oldu eli ayağı cenâb-ı rindin
Kesilip Çizmeciden hayf ki pâ-y-ı 'işret

(G. 43/8)

5.3.2. Gümüş Halkalı Meyhanesi

Osmanlı'da içki kültürü üzerine tarih yazımı oldukça kısıtlıdır. Eldeki kaynaklar daha çok XIX. yüzyıl ve sonrasını kapsamaktadır. Mehmet Tevfik, XIX. yüzyılın sonunda yazmış olduğu “Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları”²⁶ adlı risalesinde dönemin ünlü meyhanelerini semtleri ve isimleri ile birlikte sıralamıştır. Bu eserde Gümüş Halkalı meyhanesi, hem Samatya hem de Fener'de bulunan ünlü bir meyhanedir. Her iki semt de Rumların çoğunlukta yaşadığı semtlerdir.

Keçecizâde İzzet Molla, kaleme almış olduğu bir gazelinin her beytinde bir meyhaneyi anmış, ilk beyte Gümüş Halkalı ile başlamıştır. Beyte göre gümüş tenli sevgililer işret eğlencesi süreli Gümüş Halkalı, âşıkların işret mekânı olmuştur:

Süreli sîm-tenân anda safâ-yı ‘işret
Oldu rindâna Gümüş Halkalı cây-ı ‘işret
(G. 43/1)

5.3.3. Mağaza Meyhanesi

Mağaza Meyhanesi, İstanbul Yedikule'de bulunan meşhur meyhanelerdendir. Yedikule ve Samatya meyhanelerin yoğun bir şekilde yer aldığı semtlerdendir.

Keçecizâde İzzet Molla, Yedikule Mağazası'nın şarap yakutunun ve elmasının menbaı olduğunu, burada işret alım satımının yine cevherle yapıldığını ifade eder. Şair bu beyitte, hem daha önceki beyitlerde bahsettiği içki fiyatlarının yüksek olduğundan hem de âşıklar için mücevher gibi kıymetli şarabın mahalli olduğundan alım satımların yine cevherle yapılması gerektiğini söyler:

Kânı yâkût-ı meyin Mağzasıdır elmâsın
Anda cevherle olur bey' ü şîrâ-yı ‘işret
(G. 43/2)

²⁶ Bkz. Mehmet Tevfik, Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları, Haz: Vasfi Kuyucu, Gram Yayınevi, 2016.

5.3.4. Servili Meyhanesi

Servili Meyhanesi, Samatya'nın meşhur meyhanelerindendir. Keçecizâde İzzet Molla'nın kaleme aldığı beyit sayesinde XIX. yüzyılda varlığından haberdar olduğumuz meyhanenin adı ve semti dışında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bu durum da şairin nazımının ehemmiyetini bir kez daha ortaya koymaktadır.

İzzet Molla, eğlence isteğinin mekânı olarak Servili Meyhanesi'ne işaret etmektedir:

Kadd-i şimşâd ile raks etse n'ola muğ-beçegân

Servili Meykededir dâr-ı hevâ-yı 'işret

(G. 43/3)

5.3.5. Sarnıçlı Meyhanesi

Sarnıçlı Meyhanesi, Hasköy'ün meşhur meyhanelerindendir. Osmanlı Maliye Nezareti Vâridât'ında²⁷ kayıtlara Hristiyanlara ait bir meyhane olarak geçmiştir. Keçecizâde İzzet Molla, sarnıç kelimesini tevriyeli kullanarak işret suyunun yani şarabın mekânı olarak Sarnıçlı'yı işaret eder:

Varıp ey teşne-i sahbâ suyu başdan sayd et

Cereyân eyledi Sarnıçlıda mâ-yı 'işret

(G. 43/4)

5.3.6. Âyineli Meyhanesi

Âyineli Meyhanesi, İstanbul Beyoğlu'nun meşhur selatin meyhanelerindendir. Selatin meyhanesi, Sultan Abdülaziz döneminde gedikli meyhanelerin yeni adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha çok üst sınıfın uğradığı düzeyli meyhanelerden biri olan Âyineli Meyhanesi'ni de aynı gazelde anmış, kelimenin anlamını da içeren bir kurgu oluşturarak işretin yüzünün Âyineli'de görüleceğini ifade etmiştir:

²⁷ Bkz. Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri, d:4984, 1260-65/1844-49

Hem çü mir'ât-ı Sikender kadeh-i sâf-sirişt
Olur Âyînelide çehre-nümâ-yı 'işret
(G. 43/5)

SONUÇ

Klasik Türk şiiri, Türk dilinin inceliklerinin ve sanatkârane söyleyişlerinin sergilendiği, Türk kültür ve medeniyetine ait unsurlar tarafından şekillenen beş yüz yıllık bir gelenektir. Klasik şiirin geleneksel bir kurgusu bulunmakla birlikte bir de gelenekselliğin içinde farklı dönem ve coğrafyalara ait siyasi, askerî, malî ve idarî hayatına dair unsurları ihtiva etmektedir. XIX. yüzyıl klasik Türk şiirinin son temsilcilerinden olan Keçecizâde İzzet Molla, Dîvânı'nda yaşadığı çağın sosyal yaşantısından fazlasıyla istifade etmiş, en sade söyleyişlerle hem Türk dilinin bir sanat ve şiir dili olduğunu bir kez daha göstermiş hem de deyim, atasözü, halk söyleyişlerini, yerel motifleri ve günlük hayata dair pek çok detayı kullanarak Osmanlı-Türk kültürüne ait unsurların yaşatılmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir vazife üstlenmiştir.

Keçecizâde İzzet Molla, yüzyılın başında saltanat koltuğuna oturan II. Mahmud tarafından yürütülen Batılılaşma sürecine yakından şahit olmuş, özellikle tarih manzumelerinde ve kasidelerinde Avrupa tarzı talim ve terbiye ile reform edilen kurumların geçirdiği dönüşümleri ve yenilikleri âdetâ bir tarihçi titizliğiyle nazmetmiş, tarihe ışık tutmuştur.

XIX. yüzyıl Osmanlı yaşam standartlarının hızla yükselişe geçtiği bir dönemdir. Devlet her ne kadar ekonomik açıdan zor durumda da olsa Batı tarzı kamu müesseselerini hizmete sunmuş, özellikle teknolojiye ilerlemek, çağa ayak uydurmak için eğitimde, sağlıkta, askerî alanda modernleşmeye çalışmıştır. Bir yandan kurumlar modernleşirken diğer taraftan miras niteliğindeki yapılara gerekli özen gösterilmiştir. Keçecizâde İzzet Molla, mimari yapıların bakım ve onarım çalışmaları için kitabeler kaleme almış, II. Mahmud da bu kitabelere teveccüh gösterip çoğunu yapıların giriş kapılarına astırmıştır. Bu bakımdan kitabelere işlenen bu manzumeler, tarihî birer kaynak özelliği taşımaktadır.

II. Mahmud döneminde en popüler tarikat, Mevlevîliktir. İzzet Molla da Mevlevîliğe yakınlığı münasebetiyle gazellerinin makta beytinde Mevlânâ yahut bir Mevlevî büyüğünü anmış, tarikatın öğretilerini şiirlerinde sıkça zikretmiştir.

Mevlevîliğin yanı sıra Bektaşî tekkelerinin bakım ve onarım çalışmaları için de tarihe not düşmüş ancak gayrimüslimlere ait ibadet yerlerinin bakım onarım faaliyetleri hakkında herhangi bir malumatta bulunmamıştır.

XIX. yüzyılda art arda toplumsal felaketler yaşanmıştır. Antep ve Halep depremleri, İstanbul yangınları, veba salgını binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur. Şairin kıtlık-kuraklık yaşanması, İstanbul Boğazı'nın donması, av ve içki yasağı gibi toplumsal felaketlerden ve olaylardan bahsettiği manzumeler, hem olayların tarihinden hem de olayın etkisinden bahsetmesi bakımından önemlidir.

İzzet Molla'nın Dîvânı'nda eğlence hayatına ait unsurları, yüzyılın meşhur meyhanelerini çeşitli manzumelerde işlemesi dikkat çekicidir.

Edebiyatta 'yeni' olarak ifade edilen bir dönem olan Tanzimat'ın temelleri bu dönemde atılmıştır. Keçecizâde İzzet Molla'nın manzara ve insan tasvirlerinde daha gerçekçi bir tutum sergilemesi, ben unsurunu ön plana çıkarması devri için yenilikçi hareketlerdir.

Diyebiliriz ki, Keçecizâde İzzet Molla'nın Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr adlı eseri sadece sanatsal kaygılar güdülerek kaleme alınmış edebi bir eser değil, aynı zamanda beyit beyit işlenmiş bir tarihî kaynak, halk kültürünü anlatan bir folklorik eserdir. Çalışmamız boyunca fark ettiğimiz bir netice de kimi yerlerde tarihi kaynaklar beyitlerin açıklanması için kullanılırken kimi yerlerde tarihi yapıların ve olayların izahı için Keçecizâde İzzet Molla'nın manzumelerinin kullanılıyor olmasıdır.

Sonuç olarak bu çalışma ile hem Osmanlı toplumunun hem de XIII. ve XIV. yüzyıllarda kuralları belirlenmiş bir dönem şiirinin XIX. yüzyılda kurallarının ve kalıplaşmış yapısının dışına çıkıldığını, klasik yapısı içindeki evrilmeyi, dönüşümü, devinimi genel hatlarıyla ortaya çıkarmaya çalıştık.

KAYNAKLAR

- Abdülaziz Bey,(1995); *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Acar, Şinasi (2007), “Belgrad Ormanı’ndaki Bentler” *Yapı Dergisi*, S.309 Ağustos, s.50-55.
- Acioğlu, Yusuf (2015), “Çanakkale’deki Osmanlı Kaleleri” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, S.19 Güz, s.93-122.
- Acioğlu, Yusuf (2016), “Çanakkale Tabyaları” *Sanat Tarihi Dergisi*, C.25/1 Nisan, s. 1-57.
- Ahmed Lûtfî Efendi (1999); Vak’ânüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı –Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Akçiçek, Eren (2002); Dünden Bugüne Şerbetçiliğimiz, Yemek Kitabı (Yay. Haz. M. Sabri Koz), Çalış Ofset Yayınları, İstanbul.
- Akbulut, Uğur (2013), “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V:8/5 Spring, Ankara, s. 31-57.
- Akay Nimetullah (2015), “Osmanlı sultanı II. Mahmud Döneminde Mevlevilik”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.33, s. 83-105.
- Akpınar, Şerife (2013), “Klasik Türk Edebiyatında Beykoz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.27, s.18-39.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2011), “Hırkayı (Deveyi, Şalvarı), Şaraba Vermek Söyleşisi Üzerine Art Zamanlı Yöntemle Bir Deneme”, *Milli Folklor*, S.91, s. 85-90.
- Ali Cânib (1927), “Keçecizâde İzzet Mollâ ve 1243 Seferinin Temâdisine Muhâlefetle Kaleme Aldığı Cesûrâne ve Vatanperverâne Bir Lâyiha”, *Hayat Mecmuası*, C. I, İstanbul.
- Alus, Sermet Muhtar (1992); Çingeneler, Eski İstanbul’da Gündelik Hayat, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Artan, Tülay (1994), “Beşiktaş Sarayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C.2, s.171-173, İstanbul
- Arslan, Necla (1992); Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Aydüz, Salim (2003), “Uluğ Bey Zici'nin Osmanlı Astronomi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi”, *Bilgi Dergisi*, Bahar S.25, s.139-172
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Süleyman Besim Efendi, (2001); Hadîkatü'l -Cevâmi, İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar, Haz. A. N. Gültekin, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Araz, Nezihe (1999); Tatlı Tatlı Yiyelim Tatlı Tatlı Konuşalım, Eskimeyen Tatlar, (Yay. Haz. Semahat Arsel), Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, Buğrayhan Bıçkıcı; Aras, Fuat (2014), “Osmanlı Medeniyetinde Su Yapıları, İstanbul Örneği”, *Uluslararası Medeniyet Kongresi*, 17-19 Ocak, İstanbul.
- Artan, Tülay; Neumann, Christoph (2003), “Kavak Sarayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C.4, İstanbul.
- Ayan, Hüseyin (1993), “Cevrî Kalfa Mektebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Necati (1999); İlkçağdan Son Çağa Türk ve Avrupa İnsanının Ekonomik Mücadele Tarihi, Kişisel Yayınlar, İstanbul.
- Aydın, Hacı Veli (2001), “Tımar Sisteminin Kaldırılması Süreci ve Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.12, s. 65-104.
- Baktır, Mustafa (2001), “İstiskâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 23, s. 381-383, İstanbul.
- Başgül, Ayda (2003), “Deli Bal Zehirlenmesi”, *Eğitim Bakım Dergisi*, C.3(1), s.33-36, İstanbul.
- Aydın, Ertuğrul (2009), “Edebiyat Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”, *Turkish Studies*, V. 4/1 Kış, s. 357-370.
- Aydın, Ertuğrul (1999), “Edebiyat Sosyolojisine Bakışta Türk Edebiyatı”, *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri*, Üniversite Yay, Gaziantep, s:5-11.

- Banarlı Nihad Sami (1972); Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yay, C.2, İstanbul, s. 835- 836.
- Barkan, Ömer Lütfi (1993), “Timar”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Yayınları, C. 12/1, İstanbul, s. 381-383.
- Batur, Afife (1994), “Selimiye Kışlası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, s. 515-516.
- Bayyığit, Mehmet (1998); Sosyo- Kültürel Yönleriyle Hac Olayı, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Berk, Süleyman, (2007),”Râkım Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 34, İstanbul, s. 428-429.
- Beydilli, Kemal (2009), “Selim III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 36, İstanbul, s. 421-423.
- Beyhan, Mehmet Ali (2008), “1811 İstanbul Veba Salgını, Etkileri ve Alınan Tedbirler”, *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi*, 2. Cilt, s. 1029-1036.
- Bilir, Ali (2008); Çeşmibülbüle Gizlenmiş Âbıhayat Beykoz, Beykoz Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Biray, Nergis (2013), “Bugün Hava Nasıl Olacak? Halk Bilgisine Dayalı Takvim ve Hava Tahmini “Kazak Türkçesi Örneğinde”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S.20, s.1-30.
- Bostan, İdris (2011), “Tersâne-i Âmire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.40, İstanbul, s.513-516.
- Bozkurt, Nebi (2004), “Mescid-i Aksâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.29, İstanbul, s: 268-271.
- Bozkurt, Nebi (2006), “Mukaddes Emanetler Dairesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.31, İstanbul, s: 111-114
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk (2013); XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire, İstanbul.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk (2016), “1788-1825 (Hicrî 1203-1240) Dönemine Ait Bir İcmâl Defterine Göre Darphanenin Maden Temin ve Sikke Darp Faaliyeti”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart S. 1/1, s. 92-119.
- Bulut, Mehmet (1999), “Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi”, *Diyanet İlmi Dergisi*, C.35, S.2, s.101-116

- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, (1333); Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İstanbul
- Bülbül, İbrahim (1989); Keçecizâde İzzet Mollâ, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Büyükcünal, Cemal (2015), “Toplumumuzda Sünnet Uygulamaları ve Tarihi Gelişimine Bir Bakış”, *Çocuk Cerrahisi Dergisi*, S:29/3, İstanbul, s.104-106.
- Canan, İbrahim (1995); Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, C. 11, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çavuş Mehmet Fatih (2016), “Bahâr-ı Efkâra Göre Keçecizâde İzzet Molla’nın Şiir Anlayışı- I: İdeal Şiirin Vasıfları”, *Journal of Social Studies, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ekim S.3, C:2, s. 95-113.
- Cevdet Ahmet (1910), “Köpekler”, *Tenkid Dergisi*, S:4, s. 50.
- Ceylan, Ömür; Yılmaz, Ozan (2005); Hazâna Sürgün Bahâr, Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul.
- Ceylan, Ömür (2005), “Ölümün Unutulan Adı Veba”, *Dergâh Dergisi*, Nisan C:16, S.182, 2005, s. 22-28.
- Ceylan, Ömür, (2005); Böyle Buyurdu Sûfî, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Cezar, Yavuz (1986); Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Çavdar, Necati; Karıcı, Erol, (2014), “XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması’na Dair Bibliyografik Bir Deneme”, *Turkish Studies*, S: 9/4, Ankara, 2014, s. 257-264.
- Çınar, Hüseyin (2018), “Osmanlı Dönemi İdarî ve Siyasi Yapı”, *İslâm Medeniyeti-II, İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları, C.15, İstanbul, s. 17-27.
- Çokuğraş, Işıl (2016); Bekâr Odaları ve Meyhaneler, Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Çetintaş, Sedat (1944), “Türklerde Su, Çeşme, Sebil”, *Güzel Sanatlar Dergisi*, S.V, s. 125-147.
- Demirbağ, İlknur (2016), “Geleneksel Türk Kadın Giyiminde Dival İş ve Örnekleri”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, C. 9, S. 18, s. 291-296.
- Demirci, Kürşat (2000), “İçki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. 21, s. 458-462.

- Demiroğlu, Kudret (2015); Kısa Osmanlı- Türkiye Tarihi: Padişahlık Kültürü ve Demokrasi Ülküsü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Muhammed Nur (2005); Eski Şiirin Bahçesinde, Alternatif Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Ekrem (2006), “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, S:56, s. 10-27.
- Erdoğan, Muzaffer (1958), “Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, S.4, s. 149-182.
- Ergin, Ertuğrul (1997), “Basmacılığın Tarihçesi”, *Ev Tekstili Dergisi*, S.12, s. 48-58.
- Erkurt, Osman; Fertan, Remzi Mehmet (2012), “Deneyisel Arkeoloji/ Antikçağlardan Ortaçağa Navigasyon Yöntemleri ve Cihazlar”, *İstanbul Üniversitesi 15. Sualtı Bilim ve Teknoloji Toplantısı Bildiriler Kitabı*, 17/18 Kasım s.59-75.
- Eroğlu, Haldun; Dinç, Güven; Şimşek, Fatma (2014), “Osmanlı İmparatorluğunda Telkîh-i Cüderî (Çiçek Aşısı)”, *Milli Folklor Dergisi*, S.26, s.193-208.
- Erünsal, E. İsmail (1991), “Âtîf Efendi Kütüphanesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 61.
- Escarpit, Robert (1968); Edebiyat Sosyolojisi, Çev. Ali Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eyice, Semavi; Sakaoğlu, Necdet (1993), “Ağa Kapısı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C.1, s. 94-96.
- Eyice, Semavi (1958), “İstanbul- Şam- Bağdad Yolu Üzerindeki Mimarî Eserler”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, S.13, s. 81-110.
- Eyice, Semavi (2007), “Nusretiye Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.274-276.
- Eyice, Semavi (1989), “Alay Köşkü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 349-350.
- Eyice, Semavi (1991), “Aynalıkavak Sarayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 264-266.
- Eyice, Semavi (1994), “Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, C.2, İstanbul, s. 423-425.
- Evliya, Çelebi (2001); Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Y. Dağlı vd., 5. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Gaznevî, (1676); *Gaznevî Albümü*, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, İstanbul.
- Genim, Sinem (2012), “Okmeydanı, Okçular Tekkesi”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, S.13, s. 86-92.
- Georgeon, François (2002), “Ottomans and Drinkers: The Consumption of Alcohol in İstanbul in the 19th Century”, *On the Margins of Modern Middle East*, ed. Eugene Rogan, I. B. Tauris, London.
- Göktaş, Uğur (2003), “Helva Sohbetleri”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul.
- Göktaş, Uğur (1994), “Seyyar Satıcılar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul.
- Gökyay, Orhan Şaik (1986), “Kızıl Elma Üzerine”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S:25, s:9-14.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1977); *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Aka Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Görünür, Lale; Ögel, Semra (2006), “Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları”, *İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.3, S. 1, s.59-68.
- Görcelioğlu, Ertuğrul (1985), “Belgrat Ormanındaki Tarihi Bentler”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C.35, S.3, s. 42-59.
- Güllüce, Hüseyin (2013), “Mevlânâ’nın Yaşadığı VII/XIII. Asırda Belh ve Konya’nın İlmî ve Tasavvufî Durumuna Genel Bir Bakış”, *Ekev Akademi Dergisi*, S.55, s.101-112.
- Güven, İrem (2014), “Osmanlı Sultanlarının Dua Kalkanları”, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları El Sanatları Dergisi*, S.17, s. 18-23.
- Güzelbey, Cemil Cahit; Yetkin, Hulusi (1970), “Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicillerinden Örnekler”, Gaziantep.
- Hürel, Haldun (2008); *İstanbul’un Ansiklopedik Öyküsü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- İbn Bâbeveyh (1390); *Men Lâ Yahduruhü’l Fakîh*, Neş. Ali el-Âhundî, C.III, Tahran.
- İbnü’l Emin Mahmud Kemal İnal (2000); *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. M. Kayahan Özgül, C.II, AYH Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- İbrahim Necmî (1338); *Târîh-i Edebiyât Dersleri*, C. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul.

- İnalcık, Halil (1999), “Koca Hüsrev Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 19, İstanbul, s. 41-45.
- İnalcık, Halil (2003); Şâir ve Patron, Doğu Batı Yayınevi, Ankara.
- İnce, Yunus (2013), Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- İpşirli, Mehmet (1994), “Dürrîzâde Abdullah Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.10, İstanbul, s. 36-37.
- İpşirli, Mehmet (1991), “Mekkîzâde Âsım Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 3, İstanbul, s. 478.
- İpşirli, Mehmet (1988), “Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 1, s:285-286.
- İpşirli, Mehmet (1996), “Galata Sarayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.13, İstanbul, s. 322-323.
- Kahraman, Atıf (1995); Osmanlı Devletinde Spor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaleli, Hüseyin (2002), “Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, C.7, S.2, s. 189-206.
- Karacan, Sami; Karacan, Esin; Güngör, Yüksel (2014), “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İnanç Turizmi Açısından Hac Ziyareti”, *III. Disiplinler arası Turizm Araştırmaları Kongresi*, Aydın.
- Karahan, Abdülkadir (1995), “Enderunlu Vâsıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 11, s.189-190.
- Karal, Enver Ziya (1998); Osmanlı Tarihi, C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karakaya, Enis (2003), “Hazine Dar Usta Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul.
- Kaynar, Hakan (2014), “Muhabbet Baki Mahbubân Kayıp, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Meyhaneler”, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No:3, s. 1-22.
- Koçu, Reşat Ekrem (1961), “Beylerbeyi Camii”, *İstanbul Ansiklopedisi*, s.2676-2682.
- Koçu, Reşat Ekrem (1972), “Galatasaray”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, S.166-167.

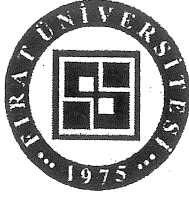
- Kongar, Emre (2004); Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2000), “Keçecizade İzzet Molla (Hayatı- Sanatı- Edebî Kişiliği)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, C:10, S:1, s:93-117.
- Koyuncu, Nuran (2014), “Osmanlı Devleti’nde Sarrafların Mültezimlere Kefilliği”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, s. 295-326.
- Köse, Osman (2007), “XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve Fuhuş Yasağı”, *Turkish Studies Dergisi*, S. 2/1, s. 104-123.
- Kösemihal Nurettin Şazi (1967), “Yurdumuzda Edebiyat Sosyolojisiyle İlgili Araştırmalar”, *Sosyoloji Dergisi*, 1967, S:20-21.
- Köşe, Abdullah (1996), “Hacamat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C. 14, s.422-423.
- Kuban, Doğan (1994), “Topkapı Sarayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, , Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, C.7, s.280-291.
- Kurt, İsmail (2012), İttihat ve Terakki Döneminde Osmanlı Ekonomisi, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Küçük, Sezai (2003); Mevlevîliğin Son Yüzyılı, Simurg Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu, Mübahat (1992), “Baruthâne-i Âmire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 5, s.96-98.
- Levend, Agâh Sırrı (1935); Edebiyât Tarihi Dersleri, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- Lewis, Bernard (2014); Modern Türkiye’nin Doğuşu, çev. Boğaç Babür Turna, 7. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Löwenheim, Gustaf Carl (1826), Okçular Tekkesi/ Okçular Lodge, Upsala Üniversitesi Kitaplığı, 3993 SKB3-29, Suluboya.
- Madran, Emre (2012), “Tarihte Antakya-Adana-Mersin Depremleri Bir Kaynakça Denemesi”, *Güney Mimarlık Dergisi*, Mart S.7, s.24-26.
- Majda, Tadeus (2006); Ralamb’ın Türk Kyafetleri Albümü, Alay-ı Hümayun İsveç Elçisi Ralamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658, Edt. Karin Adahl, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul.
- Nirun, Nihat (1991); Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Onay, Ahmet Talat (1992); Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Ortaylı, İlber (1980); İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (1993), “Cülûs”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.8, İstanbul, s. 108-114.
- Özdoğan, Yahya; Işık, Nermin (2007), “Geleneksel Türk Mutfağında Şerbet”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, s.1059-1077.
- Özen, Özlem (2013), II. Mahmud Dönemi Askeri Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Özgüven, Yekta (2009), II. Mahmud Dönemi İstanbul’unda Kentsel-Fiziksel Kavrayışın Değişimi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özgün, Cihan (2017), “Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Dâû’l-Kelb (Kuduz Hastalığı)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S: XXXII/2, s:491-529.
- Özsaygıner, Zübeyde Cihan (1987), “Beylerbeyi Camii”, *İlgi Dergisi*, S.50 Yaz, s.18-23.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983); Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.1, 3. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Şevket (2000); Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Panzac, Daniel (2011); Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (2012); Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, 5. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Peçevî, İbrahim (1238); Tarih-i Peçevî, I, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Raczynski, Edward (1980); İstanbul ve Çanakkale’ye Seyahat, Çev. Kemal Turan, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Raif, Mehmet (1996); Mirat-ı İstanbul Asya Yakası, Haz. H. Aynur, G. Kut, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Rasim, Ahmet (1994); Osmanlı Tarihi (Seçmeler), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

- Reşâd Fuâd (1332), Keçecizâde İzzet Mollâ, Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası, Numara 43, İstanbul.
- Sahâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi (2005); Üss-i Zafer, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet (1994), "Mahmud II", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, s.253-260.
- Sertoğlu, Midhat (2011); Mufasssal Osmanlı Tarihi, C.V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sezgin, Abdülkadir (2011), "Hazreti Peygamber Devrinde Teftiş Hizmetleri", **Denetim Dergisi**, S.116, s.44-50.
- Şahin, Ahmet Yavuz (2009), Sultan II. Mahmud ve Dönemi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şahin, Sıddık Ebubekir (2011), "Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri", **Gazi Türkiyat Dergisi**, Güz S. 9, s. 149-163.
- Şahin, Bekir (1999); Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (2016); Osmanlı Şiiri Kılavuzu, C:1, Mimoza Matbaacılık, İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (1993), "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", **Türk Dili Dergisi**, S: 495, s: 175-188.
- Tabakoğlu, Ahmet (2000); Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Tali, Şerife (2010), "İstanbul Su Mimarisinde Fatih Sebillerinin Yeri ve Önemi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Kış Sayısı (3/10), s. 558-572.
- Tanman, M. Baha (1994), "İstanbul Mevlevîhâneleri", **Osmanlı Araştırmaları**, S. 14, İstanbul, s. 93-108.
- Tanman, M. Baha (1995), "Emîr Buhârî Tekkesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.11, İstanbul, s. 126-128.
- Tanman, M. Baha (1997), "Hasîrîzâde Tekkesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.16, İstanbul, s. 384-387.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001); On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Tansel, Fevziye Abdullah (1953); Keçecizâde İzzet Mollâ, Köprülü'ye Armağan, DTCF Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.
- Tansuğ, Sabiha (1985), "Hamam Tasları", *Antika Dergisi*, S.10, s.38-48.
- Taşkın, Ünal (2005), Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Tayyârzâde Ahmed Atâ (1293); Târih-i Atâ, C.III, İstanbul.
- Toprak, Serap (2015), "19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, S.68, s. 2840-2884.
- Tuğluk, İbrahim Halil (2010), "Divan Şiiri'nde Manzum Tebrik-nâmeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:42, s: 41-68, Erzurum.
- Tunaya, Tarık Zafer (1975); Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Turna, Nalan (2011), "İstanbul'un Veba ile İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", *Studies Of The Ottoman Domain*, C.1, S.1,s. 1-36.
- Ubeydullâh Kuşmânî, Ebubekir Efendi (2007); Asiler ve Gaziler Kabakçı Mustafa Risalesi, Haz: Aysel Danacı Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Uçarol, Rıfat (1995); Siyasi Tarih, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Ulucan, Mehmet (2010) Muvakkıtzâde Mehmed Pertev Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, MEB Yayınları, Ankara.
- Uluçay, Çağatay (2001); Padişahların Kadınları ve Kızları, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı (1988); Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ünver, A. İsmail (1948); Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Ünver, A. İsmail (1986), "Mesnevî", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II*, Dîvân Şiiri Temmuz- Ağustos- Eylül sayısı.
- Yaltırık, Faik (1994), "Topkapı Sarayı Bahçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul, s. 291.

- Yaramış, Ahmet; Güneş, Mehmet (2007); Askerî Kânûnâmeler (1826-1827), Asil Yayınları, Ankara.
- Yaşar, Filiz (2006); Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Yavuz, Hilmi (2000); Modernleşme, Oryantalizm ve İslam, Buke Yayınları, İstanbul.
- Yazıksız, Necib Asım (1911), “Mesihî Divanı, Divanlarımızdan Tarihçe Nasıl İstifade Edilir?” **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, İstanbul, C:1, S:5, s: 300-308.
- Yeşilyaprak, Hülya (2012), “Kandilli'nin Teleskopları”, **Türkiye'deki Teleskoplarla Bilim Sempozyumu**, 14-15 Mayıs, İstanbul, s.57-81.
- Yetim, Fatma (2017), “Beypazarı Yöresi Geleneksel Kadın Giyiminde İşlemeli Çevre Hırka Örnekleri”, **İdil Dergisi**, C.6, S.29, V.6, s. 401-422.
- Yıldırım, Nuran (1994), “Tıbhane-i Âmire” **İstanbul Ansiklopedisi**, C.7. S.136, İstanbul, s. 264-266.
- Yıldırım, Nuran (2010); İstanbul'un Sağlık Tarihi, İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul.
- Yıldız, Aysel (2016), “Mehmed Selim Sırrı Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, C:2, s:233-235.
- Yılmaz, Gülşah (2015), 18. Ve 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Tekstil Üretiminden Sanayileşmeye Geçiş, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yücer, Hür Mahmut (2007), “Osmanlı Şeyhülişlâmları'ndan Kadızâde Mehmed Tâhir Efendi ve Tasavvufî Eseri: Risâletü'n-nûriyye min tarîkatî'l-aliyye”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi**, Bışkek, s:77-90.
- Ziver Paşa (1313); Âsâr-ı Ziver, Vilâyet Matbaası, Bursa.
- Ziya Paşa (1875); *Harâbât*, C:1, İstanbul.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	GÜL NİHAL KUL
Öğrenci Numarası	121213202
Enstitü Anabilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı	ESKİ TÜRK EDEBİYATI
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. ALİ YILDIRIM
Tez Başlığı (Türkçe)	KEÇECİZADE İZZET MOLLA DİVANINDA SOSYAL HAYATIN İZLERİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 276 sayfalık kısmına ilişkin, 27/05/2019 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %13 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Danışmanın Adı-Soyadı
Prof. Dr. ALİ YILDIRIM

Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. AHMET BURAN

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

23 Şubat 1987’de Malatya’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Malatya’da tamamladıktan sonra 2005 yılında Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi ve 2009 yılında mezun oldu. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı ana bilim dalında yüksek lisansa başladı. 2012 yılında Prof. Dr. Ali YILDIRIM danışmanlığında “Fuzûlî Divânında Aşk ve Akıl Kavramlarının Mukayesesi” adlı teziyle yüksek lisansını tamamlayarak aynı anabilim dalında doktora öğrenimine başladı. 2013 yılında Gümüşhane Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2015 yılında evlendi, 2018 yılında bir oğlu dünyaya geldi.